قەشقەر ئەدەبىياتى

AltunOq

1

1983

مەھمۇت قەشقەرى

(ماي بوياق رەسىم)

غازى ئەھمەت سىزغان
جورى قادىر سۈرەتكە ئالغان.

تەھرىردىن :

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن يولداش ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان ئوسمانوۋلار تەرىپىدىن ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» - مازىرىنىڭ ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا يېزىلغان دوكلاتقا بىنائەن، 1983 - يىلى 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن چاقىرىلغان سوھبەت يىغىنىدىن كېيىن، ئۇلۇما - ئاخۇنلىرىمىز، ھەر قايسى ساھەلەردىكى زىيالىيلىرىمىز بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىزدىنىشلەردە بولدى. جۈملىدىن ۋىلايىتىمىزنىڭ پېشقەدەم ئۇلۇمالىرىدىن بولغان ئېمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇم ئۆزى ساقلىغان، ئاتىسى قۇتلۇق ھاجىم شەۋقىدىن مىراس قالغان «مەسنەۋى شېرىف» كىتابىنىڭ ئىچىگە مەزكۇر مازارنى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازىرى - دەپ ئېنىق ئاتاپ، ئۇنىڭغا بۇ كىتابنى ئەبەدىي ۋەخپە قىلغانلىق ھەققىدىكى ھۆججەتنى تەقدىم قىلدى.

بۇ ھۆججەت مۇندىن 152 يىل مۇقەددەم قەشقەر قازىسى موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم تەرىپىدىن يېزىلغان. مەلۇمكى، موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم دەۋرىنىڭ داڭلىق ئالىمى بولۇپ، نۇرغۇن ئەسەرلەر يازغان، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن شەخسلەردىن بىرى. شۇنىڭدەك، مەزكۇر ھۆججەتكە قەشقەرنىڭ ئاتاقلىق ئەدىپلىرى ۋە مۆدەررىسلىرىدىن نەزەر ئاخۇنۇم، موللا ئابدۇرېھىم نىزارى، نورۇز كاتىپ، تۇردۇش كاتىپ (غەرىبى)، تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم - ھازىر ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىرىدىن باۋۇدۇن قارىنىڭ بوۋىسى، «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەزكىرىسى» دىگەن كىتابنىڭ ئاپتورى، موللا غوجىلاق، زەيدىن قۇرۇلبېگى قاتارلىقلار گۇۋا بولۇشقان.

بىز بۇ يەردە مەزكۇر ھۆججەتنىڭ فوتو نۇسخىسىنى ئەينەن بېرىپ، ئېمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇمنىڭ بۇھەقتىكى ئىزاھاتىنى، ھۆججەتنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمىسىنى قوشۇمچە قىلدۇق. بىز بۇ تارىخى ئەھمىيەتلىك ھۆججەتنى ئۇزۇن يىللار ساقلاپ، بۈگۈنكى كۈنگە يەتكۈزگەن پېشقەدەم ئۇلۇمامىز ئېمىر ھۈسەيىن قازى ئاخۇنۇمغا ئۆزىمىزنىڭ چەكسىز مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەر قايسى ساھەلەردىكى ئۇلۇما - ئاخۇنلىرىمىز، زىيالىيلىرىمىزنىڭ، ئالاقىدار شەخسلەرنىڭ بىزنى ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىملىرىدىن مەھمۇت قەشقىرى ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلارنىڭ تارىخى، ھاياتىغا ئائىت ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىشىنى قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز.

«ھەزرىتى مولام — مەھمۇت قەشقەرى» مازىرىغا كىتاب ۋەخپە قىلىش ھەققىدىكى ھۆججەتنىڭ فوتوسى

مەھەممەت رەشات تارتقان.   1983- يىل 25- يانۋار

تەرجىمىسى

ھىجرىيە 1252 (كالا) يىلى، ئۇلۇغ رەجەپ ئېيىنىڭ ئون توتىنچى كۈنى شەرىئەت ئاساسىغا قۇرۇلغان قەشقەر قازى مەھكىمىسىنىڭ قازىسى مەنكى موللا سادىق ئەلەم شاھ ئەلا ئاخۇن ئوغلى شۇ ھەقتە ھوججەت قىلىپ موھرۇمنى باستىمكى، مەن بىر يۈز ئون توت ياشقا كىرگەن تەندۇرۇسلۇق ھالىتىم، ئىلىمغا بولغان ھېسسىياتىم، ئىشتىياقىم ۋە ئەدەپلىك كەيپىياتىم بىلەن مەرىپەتنىڭ مەنبەئى بولغان، ئىلىم - مەرىپەتنى مەزمۇن قىلغان، ئالتە دەپتەرنى بىر مۇقاۋىغا تۈپلەپ، ئىجتىھات قەلىمى بىلەن ۋاراقلىرىغا زىننەت بېرىپ يېزىلغان، قىممەت باھالىق، ئالتۇنغا سېتىپ ئالغان مۈلكۈم بولغان « مەسنەۋى شېرىف » ناملىق كىتاۋىمنى قەشقەرنىڭ ئوپال رايونى تاغ باغرىدا، سۇزۇك بۇلاق ئۈستىدە دەپنە قىلىنغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىنىڭ قۇياشى، ھۆسەيىن (ئوغلى)، قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازارىغا مۇتلەق ۋەخف ۋە ئەبەدى سەدىقە (قىلدىم).

بۇ ئۇلۇغ ئەدىپكە (مۇتلەق ۋەخف قىلغان) بۇ كىتاۋىمنى ئەدىپلەر بىلەن ئىلىم ئەرباپلىرىنىڭ دىنىنىڭ قۇياشى، ھۆسەيىن (ئوغلى)، قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مۇبارەك قەبرى ئۈستىدە، سۇزۇك بۇلاق ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ مۇتالىئە قىلىپ، قەلەم ئىگىسى بولغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىنىڭ قۇياشى، ھۆسەيىن (ئوغلى)، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ھەققىدە دۇئا قىلىپ، مۇسۇلمان ئەۋلاتلىرى ۋە مىللىتىمىزنىڭ خەلق ئاممىسىغا ئىلىم ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ تولۇق پەزىلەتلىك بولۇشىغا تىرىشىشىنى ئۈمىت قىلىمەن، ۋەخف قىلغان مەزكۇر كىتاۋىمغا باش شاگىرتىم موللا ھېيىت خەلپەت بىن موللا ئېۋەزنى باشقۇرغۇچى قىلىپ تەيىنلىدىم، دەپ توۋەندە موللا سادىق ئەلەم ئۆز موھرۇمنى باستىم.

مەزكۇر ئىقرارىمنىڭ راستلىقىغا مۇدەررىس ئۇلۇما نەزەر ئاخۇنۇم، باش كاتىپ موللا ئابدۇرېھىم نىزارى، نورۇز كاتىپ، تۇردۇش كاتىپ، تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم، موللا غوجىلاق، ئوپالدىن زەيدىن قورۇلبېگى قاتارلىقلار گۇۋادۇر. موھر:

داڭلىق ئۇلۇما، دەۋرنىڭ ئالىمى: موللا سادىق ئىبن شاھ ئەلا.

(موھر ھىجرى 1208 - يىلى ئويۇلغان)

ئېمىر ھۆسەيىن قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئىزاھاتى

مۇندىن 152 يىل مۇقەددەم قەشقەر ئۇلىماسى موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم قولىدىكى ئالتە دەپتەر، بىر مۇقاۋىغا تۈپلەنگەن«مەسنەۋى شېرىف» ناملىق قىممەت باھالىق قولىيازما كىتاپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بوش ۋاراققا " بۇ كىتاپ ئوپالدىكى ھەزرىتى موللام شەمسىددىن ھۈسەيىن (ئوغلى) قەلەم ئىگىسى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ قەۋرىسىگە ئەبەدى ۋەخفە قىلىندى." دەپ يېزىلغان. ئاخىرىغا ئۆزىنىڭ ئەلەم ئاخۇنلۇق موھرىنى بېسىپ، كىتاپ بىلەن بىللە تۈپلەتكەن. بۇ ھوججەت شىنجاڭ ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان ئوسمانوۋلارنىڭ ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ ئەمەلىيەتتە مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا يازغان دوكلاتىنىڭ چىنلىقىغا ئويغۇن ئىكەنلىكىنى تەستىقلايدۇ.

مەزكۇر موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم — شۇ زاماندىكى تەڭداشسىز بىر موتىۋەر ئۇلىما ئىدى. ئۇ، قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىگە مۇدەررىس بولغان. ئۇ، پۈتۈن جەنۇبى شىنجاڭغا موھۇردار قازى ئەلەم كىشى بولۇپ، «زۇبدەتىل مەسائىل»، «ئادابۇس سالىھىن»، ئۇيغۇرچە «قۇرئان تەپسىرى» ۋە «قىياپەتۇل بەشەر»، «رىسالەئى كەسپدار» ناملىق كىتاپلارنى يېزىپ قالدۇرغان ئاتاقلىق ئالىم ئىدى. ئۇ، 128 يېشىدا قەشقەر شەھرىدە بولغان بىر قېتىملىق سىياسى توپىلاڭدا پاجىئەلىك ھالدا ۋاپات بولغان. موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم — ئەسلى قەشقەر شەھرىدىن. ئۇ، قەشقەر دۆلەتباغ يېزىسىدىكى مەدرەسەئى ھامىدىيە ناملىق مەدرىسىدە ئوقۇپ، دىنى ھەم ئىلمى ئالىم بولغان.

ئېمىر ھۆسەيىن قازى ئاخۇنۇم قۇتلۇق ھاجىم شەۋقى ئوغلى

1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، قەشقەر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بۇ ساندا

قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە يەنىمۇ ئوتتۇزۇپ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى يېڭى پاك تلارنى مۇھاكىمە قىلدى ……… (ماقالا) ……… ئېيسا شاكىر 1
ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى ……… مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت 4
ئوپال زايونىدىكى يېشقەدەملەرنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى ……… 15
ئېيتىشخارلىنارلىق زور ئىش ……… (ماقالا) ……… كېرىم قاسىم 21
يولداش ئابدۇللا زاكىرنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى ……… 23
«ھەزرىتى موللام» ھەققىدە كۆرگەن، بىلگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىم ……… مۇھەممەت ئوسمان 24
تۇغا ئالىپ ئەر ……… (ماقالا) ……… ئىمىن تۇرسۇن 37
پەخىرلەن دۇنياغا مەھمۇت ۋەتىنى ……… (شېئىر) ……… نۇر مۇھەممەت ئېركى 52
ئاڭلا جاھان، مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن ……… (») ……… تاھىر تالىپ 55
ئەجدادىم تەشەككۈرى ……… (باللادا) ……… دىلبەر قەييۇم 56
«دىۋان» غا قاراپ ……… (شېئىر) ……… تۇرسۇن نىياز 58
ئىزدەپ ……… (») ……… ئابابەكرى ئاباق 58
ئوپال تەسىراتلىرى ……… (سېكىل) ……… ئابلەت ئىسمايىل 59
ئەجدادىڭغا ۋارىسمەن بوۋا ……… (شېئىر) ……… مەمتىمىن ئەخمەت 61
ئۇلۇغ قامۇس ……… (نەسىر) ……… ئابلىز نىياز 62

× × ×

ھەقىقەت نۇرى ……… (ھېكايە) ……… سىيىت زۇنۇن 64
مەرھابا، خەلق كۈيچىلىرى ……… (نەسىر) ……… مومىن مۇھەممىدى 78
تەجەللى شېئىرلىرىدىن ……… 80
كۆلىۋېپ ……… (شېئىر) ……… مۇكەررەم ئەبەيدۇللا 88
شېئىرلار ……… (») ……… ئېلى ئەبەيدۇللا 89
ئىككى شېئىر ……… (») ……… ئېلى ئېزىز 91
يۈرەك سوزۇم ……… (») ……… مەتتوختى ئەخمەت 92
ۋەتىنىم ……… (») ……… ياسىن مەمەت 94
غەزەللەر ……… (») ……… ئابدۇللا ئېلى 95
ۋەتەنگە مۇھەببەت ……… (») ……… تۇنىسا ئوسمان 97
قەشقەر قىزى ……… (») ……… ئەخمەت ئىگەمبەردى 97
ئىشچان يىگىت ……… (») ……… بىلمىگەنز ئىبراھىم 98
شېئىرلار ……… (») ……… مەۋلان 98
قېرىنداشلىق مېھرى ……… (») ……… ئابدۇرېھىم مەھەممەت 99
ئانام ئارزۇسى ……… (») ……… مۇكەررەم كامىل 101
دەۋر ۋە يازغۇچى ……… (ئوبزور) ……… خۇداۋەردى ئابدۇللا 102
«مۇقامىم، يەنىمۇ ياڭرا!» نى ئوقىغاندىن كېيىن ……… (») ……… قادىر سىدىق، ئوبۇلھاشىم قاسىم، مەمتىمىن ئەخمەت 106
موڭلۇق دۇتاقان زېمىن ……… (ھېكايە) ……… بەردى ھاجى 108
چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ يېزىقچىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى ……… 111
بورى بىلەن تۈلكە ……… (ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى) سۆزلەك رەتلىگەن 112
يىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر ……… (») ……… ئابدۇراخمان مومىن رەتلىگەن 113
موللا تاپقاق ئاخۇنۇم ……… (چۆچەك) ……… مۇھەممەت زوھۇر توپلىغان 115
ئانا، مېنى كەچۈرگىن ……… (ھېكايە) ……… ئېزىز ساۋۇت 121
قەشقەر ۋىلايىتىدە گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى ……… (خەۋەر) ……… ئەبەيدۇللا مەھەممەت 126

قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە يىغىن ئۆتكۈزۈپ، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى يېڭى پاكىتلارنى مۇھاكىمە قىلدى

كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئوپال رايونى - مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى، «ھەزرىتى موللام» مازىرى - ئۇلۇغ ئالىمنىڭ قەۋرىسى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى

ئېيسا شاكىر

1983 - يىلى - ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدە بىر يېڭىلىق بىلەن باشلاندى، - پورەكلەپ ئېچىلغان بىر دەستە ئەترە گۈل يېڭى يىلغا سوۋغا قىلىپ سۇنۇلدى. مەملىكىتىمىزنىڭ 11- ئەسىردىكى ئۇلۇغ ئالىمى، «تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ ئاپتورى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتى توغرىسىدىكى تەتقىقاتتا يېڭى ماتېرىياللار ۋە پاكىتلار تېپىلدى. 1- ئاينىڭ بېشىدا قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە ھۆكۈمەت نامىدىن مەخسۇس ئىلمىي يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتى پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى ماتېرىياللارنى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇھاكىمە قىلىشىغا قويدى.

ئىلمىي سۆھبەت يىغىنىغا ھەر قايسى ساھەلەردىكى بىلىم ئەھلىلىرى، تىل ۋە تارىخ تەتقىقاتىغا قىزىقىدىغان پېشقەدەم زىيالىيلار، قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسى ۋە ئوپال رايونىدىكى بىر قىسىم كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ۋەكىللىرى، ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ۋە مەمۇرى مەھكىمىدىكى بىر قىسىم مۇناسىۋەتلىك مەسئۇل كادىرلار بولۇپ 25 كىشى قاتناشتى. يىغىنغا «تۈركى تىللار دىۋانى» 3- تومىنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەش ئۈچۈن قەشقەرگە كەلگەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن ئىبراھىم مۇتىئى، مىرسۇلتان يولداشلارمۇ تەكلىپ قىلىندى.

سۆھبەت يىغىنىنى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، مەمۇرى مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى مامۇتوپ قۇربان باشقۇردى.

ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان يولداشلار 3- تومنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەش جەريانىدا ئالىمنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دا ئۆز يۇرتى توغرىلىق بەرگەن مەلۇماتىغا ئاساسەن، كونىشەھەر ناھىيىسىدىكى ئوپال رايونىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئالىمنىڭ ھاياتى ۋە پائالىيەتلىرى توغرىسىدا خەلق ئىچىدە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ساقلىنىپ تارقىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن رىۋايەتلەر، ھېكايە، چۆچەكلەر ۋە نەق تارىخى يادىكارلىقلارنى توپلاپ، تەكشۈرۈش دوكلادى يازغان ئىدى. يىغىندا ئۇلار ئالدى بىلەن تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى. سۆھبەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار پاكىتلارنى سېلىشتۇرۇپ، قايتا - قايتا مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق ئوپال - مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى، «ھەزرىتى موللام» مازىرى - ئۇنىڭ قەۋرىسى، دەپ ھېساپلىدى.

سوھبەت يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار مۇنداق دېيىشتى: شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن، ئوپال رايونىدىكى كىشىلەر ئۆز يۇرتىدىن چىققان بۇ ئۇلۇغ ئالىمنى ئۇنتۇپ قالمىغان، ئۇزىنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلاتلىرى دەپ قارايدىغان كىشىلەر بۇ مەشھۇر ئالىمنىڭ نامىنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا يەتكۈزۈپ كەلگەن. ئۇلار ئالىمنىڭ قەۋرىسىنى «ھەزرىتى موللام» مازىرى، دەپ چوڭقۇر ھورمەت ۋە ئېتىقادىنى بىلدۇرۇشكەن. «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى گەرچە 50 - يىللاردا يوقۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، بۇ تەزكىرە مەدرىسىلەردە كوپ ئوقۇلۇپ، قولاقتىن - قولاققا ئاڭلىنىپ، خەلق ئىچىدە يادا بولۇپ كەتكەچكە، كىشىلەر ئۇنىڭ ئاساسى مەزمۇنىنى ئۇنتۇپ قالمىغان. بۇ جەھەتتىكى تارىخى ۋە رىيال پاكىتلارنى كىشىلەر ئوتتۇرىغا قويۇشقان:

1. تارىخي پاكىتلار، بولۇپمۇ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئۆز ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «قەشقەرى» دىگەن سوزنى تەخەللۇس قىلىپ قوشۇپ ئىشلىتىشى ئالىمنىڭ قەشقەرلىق ئىكەنلىگىنى، ئانا يۇرتى مۇشۇ قەشقەر ئىكەنلىگىنى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ھالدا ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. بۇ، دۇنيا ئالىملىرى ئېتىراپ قىلغان پاكىت. مەھمۇت قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى» دا ئۆزىنىڭ يۇرتىنى قەشقەر شەھرى ئەتراپىدىكى جاي - ئوپال، ئوپالنىڭ ئازىق كەنتى، دەپ ئېنىق مەلۇمات بەرگەن.

2. ھازىرقى رىيال پاكىت شۇكى، قەشقەر شەھرىگە 45 كىلو مېتىر كېلىدىغان ئوپال رايونى پامىر تاغلىرىنىڭ ئېتىگىگە جايلاشقان، قەشقەر شەھرىدىن 120 نەچچە مېتىر ئېگىز، ساپ ھاۋالىق، گۈزەل مەنزىرىلىك جاي. ئوپالدا ھەقىقەتەن ئازىق كەنتىمۇ بار. گەرچە ئازىقنىڭ نامى يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان سەل كېلىپ، قۇم بېسىپ كېتىش سەۋەبىدىن قۇمباققا ئۆزگىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئوپالدىكى پېشقەدەم كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى ئېنىق بىلىدۇ.

3. «ھەزرىتى موللام» نىڭ ئۈستىدىكى تاغنى كىشىلەر "ھەزرىتى موللام تېغى" دەپ ئاتايدۇ. مەشھۇر «ھەزرىتى موللام» مازىرى مۇشۇ تاغ باغرىغا جايلاشقان. بۇ مازارنى ھازىرغىچە قەشقەر ئەتراپىدىكى كىشىلەر دائىم ئۇلۇغلاپ تاۋاپ قىلىپ تۇرىدۇ. "ھەزرەت" سوزى ئۇلۇغلاش، ھورمەتلەش يۈزىسىدىن ئېيتىلغان؛ "موللام" سوزى بۇ كىشىنىڭ بىلىملىك كىشى ئىكەنلىگىگە قارىتىپ ئېيتىلغان ۋە قەدىمقى چاغلاردىن تارتىپ تا يېقىنقى زامانلارغىچە ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئولۇمالار "ئىلىمگە ھوددىگەر پىرىم" دەپ تونۇغان، «ھەزرىتى موللام» غا بېرىپ، ئونۋان بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، غەزەل ۋە ماقالىلار يېزىپ «نۇرۇز بۇلاق»قا تاشلىشىپ، «ھەزرىتى موللام» غا دوئا - تەكبىر قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئېلىشنى ئادەت قىلىپ كەلگەن. ھازىر ئوپالدا ئۆزىنى «ھەزرىتى موللام» نىڭ ئەۋلاتلىرى دەپ ئاتايدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ مازارنىڭ ئەسلى ئىسمى مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى ھوسەيىن، دەيدۇ ۋە مەۋلانا ئالىملىقىغا قارىتىلغان؛ شەمسىددىن - ھورمەتلەش نۇقتىسىدىن بېرىلگەن ئونۋان؛ مەھمۇدىيە - مەزكۇر شەخسىنىڭ ئىسمى ۋە ئەخلاقىغا قارىتىلغان؛ ھوسەيىن - دادىسىنىڭ ئىسمى، دەپ تەرىپلىشىدۇ. شەيخلەر يەنە: موللام ئالىم كىشى ئىكەن، توت ئەتراپقا ئىلىمنى شۇ كىشى تاراتقان ئىكەن، ئىران، ئىراق تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان ئىكەن، ئەرەپ، پارس، تۈركى، رۇم تىللىرىنى بىلىدىكەن، ئۇ كىشى ئۆمرى -

نىڭ ئاخىرىدا ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ مۇشۇ مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىستە (هازىر خارابىلىرى بار) مۇدەررىسلىك قىلغان ئىكەن، 97 يېشىدا مۇشۇ دىياردا ۋاپات بولغان، دەپ ئىسپاتلىنىشىدۇ.

4. هازىرقى ئوپال رايونىدا قاراخانىلار دەۋرىدىكى تارىخقا ئائىت نۇرغۇن ئاسارە ـ ئەتىقە ۋە يەر ناملىرى بار. مەسىلەن: «خان بېغى» ياكى «سولتانىباغ» ـ (پادىشا بېغى)، «تەكيەگاھ» (خانلارنىڭ چەتئەل ئەلچىلىرىنى كۈتىدىغان مەخسۇس مېهمانخانىسى) قاتارلىقلار، شۇنداقلا ئالىمنىڭ ئاتىسى، ئانىسى، ئۆزىنىڭ "مۇق يولى" (پامىردىكى "موغ" قەلئەسى بىلەن ئوتىدىغان يول) ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى مەلۇماتلار مۇئاز ئەمەس.

سوهبەت يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار مۇنداق دېيىشتى: ئۇلۇغ ئالىم مەهمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى پاكىتلارنىڭ ئېنىقلانغانلىقى ـ ئىلمىي خادىملارنىڭ پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن هەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتىن ئىبارەت ئىدىيىۋى لۇشيەنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىش ئېلىپ بارغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. پارتىيە 12 ـ قۇرۇلتىيى روهىنىڭ ئىلهامى ئاستىدا ۋىلايىتىمىزنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ساهەسىدە يېڭى موجىزىلەرنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

بۇ ئىشنىڭ ئېنىقلانغانلىقى بەزى چەتئەللىكلەرنىڭ مەهمۇت قەشقەرىنىڭ 11 ـ ئەسىردە ئۆتكەن جۇڭگو ئالىمى ئىكەنلىكىگە قايىل بولماي، ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن قىلغان ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ بىهۇدە ئاۋارىچىلىق ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ بەردى.

يىغىنغا قاتناشقان يولداشلار يەنە ئالىم مەهمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە هاياتىغا دائىر يېڭى پاكىتلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا ئالاهىدە كۈچ سەرپ قىلغان ئىبراهىم مۇتىئى، مىر سۇلتان يولداشلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىنى قىزغىن تەبرىكلەيدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارغا هورمەت بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەشتى؛ يەرلىك هوكۇمەت ۋە ئالاقىدار ساهەلەرنىڭ بۇ مەسىلىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، مەهمۇت قەشقەرى ياتقان مازار ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلارنى ئاسارە ـ ئەتىقىلەر بويىچە قوغداش رايونى قىلىپ بېكىتىشنى هەمدە كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ، بۇ جاينى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىشنى تەكلىپ قىلدى.

يىغىن ئاخىرىدا يولداش مامۇتوپ قۇربان سوز قىلىپ مۇنداق دىدى: 1. قەشقەر مەمۇرى مەهكىمە بۈگۈنكى يىغىندىكى بىردەك پىكىرگە ئاساسەن، ئوپالنى ۋە ئوپالدىكى «هەزرىتى موللام» مازىرىنى مەهمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى، دەپ بېكىتىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هوكۇمىتىگە ۋە مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا مەلۇم قىلىدۇ ۋە هازىردىن باشلاپ بۇ جاينى مۇهاپىزەت قىلىشقا ئادەم بېكىتىش، قوغداش، دەرەخ تىكىپ ئاۋات قىلىش ئىشىنى كونىشەهەر ناهىيىلىك خەلق هوكۇمىتىگە هاۋالە قىلىدۇ. 2. قەشقەردىكى پەن تەتقىقات خادىملىرى، جۈملىدىن، كونىشەهەر ناهىيىسىدىكى يولداشلار هازىردىن باشلاپ مەهمۇت قەشقەرى ۋە ئۇنىڭ هاياتىغا دائىر ماتېرىياللارنى يىغىشقا، تەتقىق قىلىشقا ئەهمىيەت بېرىشى لازىم. 3. ئالىمنىڭ هاياتىغا دائىر يېڭى، ئىشەنچىلىك ماتېرىياللارنى گېزىت ـ ژۇرناللىرىمىزدا ئېلان قىلىپ تونۇشتۇرۇشىمىز، تەشۋىق قىلىشىمىز ۋە خەلق ئىچىدە ساقلانغان ئىلمىي قىممىتى بار كىتاب ـ ماتېرىياللارنى، ئاسارە ـ ئەتىقىلەرنى يوقۇتۇۋەتمەي، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تاپشۇرۇپ بېرىشكە رىغبەتلەندۈرۈشىمىز، ئىلمىي قىممىتى بار بەزى نەرسىلەرگە مۇۋاپىق هەق بېرىشىمىز لازىم.

ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى

(قىسقىچە مەزمۇنى)

مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت

تەھرىر ئىلاۋىسى

يولداش مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت تەرىپىدىن ئاتىسى موللا ئەھمەت خەتتاتتىن ئاڭلىغانلىرى ۋە ئۇ-پاللىق قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ قىلغان قوشۇمچىلىرى ئاساسىدا رەتلەپ چىقىلغان «ھەزرىتى موللام» تەزكىرىسىدە بايان قىلىنغان ۋاقىئەلىكلەر ئېلىمىزنىڭ 11 - ئەسىردىكى مەشھۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقە-رىنىڭ ھاياتىغا ئومۇمەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادې-مىيەسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مەسئۇلى ئىبراھىم مۇتىئىي ۋە مىر سۇلتان ئوسمانوۋلارنىڭ قارىشىغا ئاساسلانغاندىمۇ، تەزكىرىدە «شاھى ئەمرام» دېگەن ئەپسانىۋى نام بىلەن بايان قىلىنغان پادىشاھنى مەھ-مۇت قەشقەرىنىڭ بوۋىسى مۇھەممەتنىڭ ئوبرازى دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، بۇ زات بىر مەزگىل قاراخانى-لارنىڭ خاقانى بولغان ۋە ئىلىم - پەننىڭ ھامىيسى ئىدى، ئۇنىڭ بۇ پەزىلىتى تەزكىرىدە ياشلارنى ئىلىم - ھۈنەرلىك قىلىش توغرىسىدا چىقىرىلغان پەرمانىدا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. مۇھەممەتنىڭ تەزكىرىدە «شاھى ئەمرام» نامى ئاستىدا زىكىر قىلىنىشى 1058 - يىلى قاراخانىلار ئوردىسىدا يۈز بەرگەن قىرغىنچىلىقتا مۇھەممەتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاشتا بىر مەزگىل ئېھتىيات قىلىنغانلىقتىن بولسا كېرەك. شۇنىڭدەك تەزكىرىدە ھۈسەيىننىڭ «ئەمىرى سۇلتان» لىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى مۇھەممەتنىڭ ئۆز تەختىنى ئوغلى ھۈسەيىنگە ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكى ھەققىدە-كى تارىخىي پاكىتنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

1930 - يىللىرى، مېنىڭ ياش ۋاقتىم ئىدى. نورۇز بايرىمىدا مەرھۇم ئاتام موللا ئەخمەت خەتتات بىلەن يېڭىسار قىر سايلىق رۇسۇل قارىلار ئۆز تالىپلىرىنى «ھەزرىتى موللام» غا ئېلىپ چىقىپ، ئىلىم تەلەپ قىلىپ تۈنەك قىلىشتى، مەن شۇ كېچە ئاتام بىلەن بىللە چىققان ئىدىم. ئاتام «ھەزرىتى موللام» مەقبىرىسى يېنىدىكى گۈمبەزدە تالىپلارنى چۆرىدىتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، "بۇ زاتنىڭ «ھەزرىتى موللام» دېيىلىشى ئۇنىڭ سۈپىتى بولۇپ، ئىلىمگە ھۆددىگاردۇر، پىرىمىنىڭ ئەسلى ئىسمى - مەۋلانايى شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبن ھۈسەيىندۇر، بۇ زات ھىجرى 450 - يىللىرىدىن باشلاپ ئىلىم نۇرىنى ئالەمگە يايغان ئالىمۇلئۇلەمادۇر"، دەپ كېلىپ، بۇ زات ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى شۇنداق بايان قىلغان ئىدى.

قەدىمقى زاماندا ئوپال ئاق دالادىكى قىزىل مەسجىد ئاتام ① ئەتراپىدا شاھى ئەمرام ناملىق چوڭ بىر پادىشا ئۆتكەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئىچىدە ھۈسەيىن

① ئوپالدا بىر جاي ئىسمى

ناملىق بىر ئوغلى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ پەم-پاراسىتى ۋە پەھلىۋانلىقى، جاسارىتى بىلەن شاھنى ھەر ۋاقىت سۆيۈندۈرىدىكەن. شاھ يازنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بىر كۈنى شىكارغا چىقماقچى بولۇپ تۇرغاندا، يىراقتىن يېقىن بىر مېھماننى كېلىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھ شىكارغا ئۆز ئورنىدا ھۈسەيىننى مەسئۇل قىلىپ تەيىنلەپتۇ. پەھلىۋان ھۈسەيىن بۇ ۋەزىپىنى ئۆزىگە تونۇش بولغان ئوپالنىڭ كۈن يورۇش تەرىپىدە بىجىرىشنى شاھقا ئىلتىجا قىلىپ، شاھنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن، تازىم تەۋەززۇئلار بىلەن يولغا چۈشۈپتۇ.

ھۈسەيىن ئۆز كىشىلىرى بىلەن بوك-باراقسان جاڭگال، تاغ-قايىراق ① لارغا بۇرۇلۇپ قويۇپ، ئوقيا ئۈزۈپ يۈرۈپ شاھنىڭ پەرمانىنى مۇددەتتىن بۇرۇن بېجىرىپ، قايتىشىدا، قايىراق باغرىدىكى قۇمباغ ② توپىلىگىگە كېلىپ قاپتۇ. تۇۋەنگە قارىغۇدەك بولسا، بوك-باراقسان باغلار، كۆپ-كۆك چىمەنزار، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلاق سۈيى خۇددى يىپەك تارتقاندەك ئېقىۋاتقان. ھۈسەيىن تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەللىكىدىن ھوزۇر ئېلىش مەقسىتىدە بۇ يەردە بىر قونۇپ ئۆتۈش قارارىغا كەپتۇدە، كىشىلىرىگە مۇشۇ يەرنى قونالغۇ قىلىشقا ئەمر چۈشۈرۈپتۇ ۋە قوراللىرىنى، شىكاردا ئېرىشكەن غەنىمەتلىرىنى ئاتلىرىدىن چۈشۈرۈپ، بىر باغلىق ھويلىنىڭ ئالدىدىكى بوستانلىققا جايلىشىپتۇ.

ھۈسەيىن بۇ جاينى تاماشا قىلىپ، خۇددى ئۈنچە-مارجاندەك پارىلداپ، شىر-شىر ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىدىكى مەجنۇن تاللار ئارىسىدىن كېتىۋېتىپ، چوڭ بىر باققا كۆزى چۈشۈپتۇ. قارىسا مويسىپىت بىر كىشى بويىغا يەتكەن بىر ساھىپجامال قىز بىلەن سېۋەتكە ئانار ئۈزۈپ قاچىلىشىۋاتقۇدەك، شۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ ھۆسنى-جامالى ھۈسەيىننى مەپتۇن قىلىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماپ ئاپتۇ.

ھۈسەيىن ئوردا كىشىلىرىگە خاس ئەخلاق-پەزىلىتى بويىچە دەرھال ھېلىقى بوستانلىققا قايتىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپ شىكار لەشكەرلىرىدىن ھاردۇق سوراپ تۇرۇشىغا، ھېلىقى مويسىپىت باغۋەن-سەيپىدىن ئاكا ھويلىسىدىن چىقىپ، بۇلارغا تازىم تەۋەززۇئلار بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئەھۋال سوراپ، ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. «بىز شىكار كىشىلىرى، ھاۋاسى باپ يەر ئىكەن، مۇشۇ بوستانلىقتا كەچلەپ ئۆتۈپ كەتسەك، رەھمەت» دەپ ئۆزرە ئېيتىشىپتۇ ۋە موللا سەيپىدىن ئاكىنى تورگە ئولتۇرغۇزۇپ سورۇن تۈزۈشۈپتۇ. ھۈسەيىن ئۆز كىشىلىرىگە تىنىق سۇدىن بىر پىيالە كەلتۈرۈشنى ئېيتقان ئىكەن، موللا سەيپىدىن ئاكا «تىنىق سۇنى ئۆزەم كەلتۈرەي» دەپ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيىگە كىرىپ، قىزى بۈبى رابىيەگە ئېيتقان ئىكەن، بۈبى رابىيە چەبدەسلىك بىلەن بىر ئانارنى سىقىپلا پىيالىنى تولدۇرۇپ، خونچىسىغا سېلىپ ئاتىسىغا بېرىپتۇ، ئاتىسى ئۇنى ئېلىپ چىقىپ ھۈسەيىنگە سۇنۇپتۇ. سۇ ئورنىغا ئانار شەربىتى سۇنغان ئائىلىنىڭ سەمىمىيىتىنى چۈشەنگەن ھۈسەيىن، يەنىمۇ چوڭقۇر سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن يەنە بىر پىيالە سۇ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. موللا سەيپىدىن ئاكا، تازىم بىلەن پىيالىنى ئېلىپ يەنە ئۆيىگە مېڭىپتۇ.

بۇ چاغدا ھۈسەيىننىڭ كۆڭلىدىن «بۇ ئەھۋالنى ئاتام شاھقا ئېيتسام، رەئىيەگە

① قايىراق - كىچىك دوڭلۇق

② قۇمباغ - ئوپالدا بىر جاي ئىسمى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئانار سېلىغى سېلىنسا، ئوردا ئەمەلدارلىرى سۇ ئورنىغا ئانار شەربىتى ئىچسەك، نېمە دېگەن ياخشى» دېگەن ئوي كېچىپتۇ. موللا سەيپىدىن قىزىنىڭ بۇ قېتىم سىقىۋاتقان ئانىرىدىن سۇنىڭ كام چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قىزىغا: «قىزىم، بۇ مېھمانلار سۇ سورىغاندىن كېيىن، كۆپىنىڭ تىنىق سۈيىدىن بەرسەك بولماسمىدى» دېگەن ئىكەن، قىزى بۇبى رابىيە: «سۇ سورىغان مېھمان ئانار شەربىتىگە لايىق بولغانلىقتىن» دەپ يەنە چوڭ بىر ئانارنى سىققان ئىكەن، پىيالە يېرىمىمۇ بولماپتۇ، يەنە بىرنى سىقسا، ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئاز چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۈچ ئاناردا پىيالە ئاران ئۇتتۇرا بوپتۇ. موللا سەيپىدىن ئاكا، ۋاقىت ئۇتمىسۇن قىزىم، دەپ پىيالىنى خونچىسىغا ئېلىۋاتقىنىدا، بۇبى رابىيە ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ: «دادا، قىسمەت ئۆزگۈرىۋاتىدۇ، پىيالىنىڭ يېرىمىغى سورىلىپ قالسا، شاھزادىمىزنىڭ كۆڭلىگە خەلق سېلىغىنى ئاشۇرىدىغان بىرەر خىيال كەچتىمىكىن، ئاناردىكى بەرىكەت قېچىۋاتىدۇ، دەڭ» دەپتۇ. موللا سەيپىدىن شەربەتنى ئېلىپ چىقىپ سۇنۇپتىكەن، راس، دېگەندەك، ھۇسەيىن سەۋەبىنى سوراپ قاپتۇ، موللا سەيپىدىن ۋەقەنى ۋە يىتىم قىزىنىڭ پەرىزىنى بايان قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ھۇسەيىن باياتىن كۆڭلىگە كەچكەن پىكرىدىن يېنىپ، دەرھال توۋا - ئىستىغفار ئوقۇپتۇ. مېھمانلار كەڭ داستىخان يېيىپ ئۆزلىرىنىڭ شىكار غەنىمەتلىرىدىن قويۇپتۇ. موللا سەيپىدىن ئاكىمۇ باغدىن كۈزنىڭ مېۋىلىرىدىن ئېلىپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىشىپ بۇلار ھەمتاۋاق بولۇشۇپتۇ. ئويگىمۇ نەسىۋە سۇنۇلۇپتۇ. ھۇسەيىن كېچىچە بۇبى رابىيەنىڭ ئېقىللىقلىغى، بىلىملىكلىگى ئۈستىدە ئويلۇنۇپ تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ، ئەتىسى موللا سەيپىدىن ئاكا بىلەن خەيرلىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ھۇسەيىن ئوردىغا قايتىپ بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاتىسىغا بۇ قېتىم شىكاردا كۆرگەنلىرىنى ۋە بۇبى رابىيەگە بولغان مۇھەببىتىنى يەتكۈزۈپتۇ. شاھ بۇبى رابىيەنى ئۆزى بىر سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۆزى شىكارغا چىققان ۋاقىتلىرىدا موللا سەيپىدىن ئاكا بىلەن ئايرىم ئۇچرىشىپتۇ، قىزى بىلەن ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئەدەپ - ئەخلاقىنى بايقاپتۇ ۋە بىر كۈنى ئەلچىسىدىن موللا سەيپىدىن ئاكىغا «ئۈچ يىلدا تۇغدۇرۇپ، يىگىرمە بىر قىلىپ بەرسۇن» دەپ يەتتە قوچقار ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭدىن موللا سەيپىدىن قاتتىق قايغۇغا چۆمۈپتۇ. بۇبى رابىيە بولسا، ئاتىسىغا تەسەللى بېرىپ، «ئەلچى شاھنىڭ يارلىغىنى يەتكۈزۈشنىلا بىلىدۇ، جان - دىل بىلەن قوبۇل قىلىپ ئالايلى» دەپ، ئەلچىگە تازىم بىجا كەلتۈرۈپ، يەتتە قوچقارنى ئېلىپ قاپتۇ. ئەلچىنى ئۇزۇتۇشقا بىرىنى سويۇپتۇ. قالغانلىرىنى ھەم ئۇدۇللۇق سويۇپ، سېتىپ يەپ، ئاخىرى بىرسى قاپتۇ. بىر كۈنى ئاڭلىسا، ھېلىقى ئەلچىنىڭ چىشى ئاغرىپ قاپتۇ. بۇبى رابىيە دەرھال ھېلىقى بىر قوچقارنى سويدۇرۇپ، داستىخان قىلىپ، ئەلچىنى يوقلاپ كەپتۇ. داستىخانلىرىنى يېيىپ بولغاندىن كېيىن، «مۇبارەك بولسۇن، ئەلچىم، كوز يىدۋاپلا» دەپتۇ. چىش ئاغرىغىغا چىدىيالماي ياتقان ئەلچى ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ «نېمە دەۋاتىسىز، ئەركىشىمۇ كوز يىيەمدۇ؟» دەپتۇ. بۇبى رابىيە تەمتىرىمەي تۇرۇپ «تەخسىر، قوچقارمۇ قوزىلامدۇ؟» دەپتۇ. جاۋاپ تاپالماي ئاچچىغىنى

يۈتقان ئەلچى دەرھال شاھقا بېرىپ داتلانغان ئىكەن شاھ قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ، بۇبى رابىيەنى ئالدۇرۇپ كېلىپ، «باريكاللا قىزىم، ئەقىللىگكە» دەپتۇ ۋە ئىنئام - ئېھسانلار قىلىپ يولغا ساپتۇ، ھۇسەيىننىڭ خىزمىتىنى ئەمرى شەبلىككە ئۇستۇرۇپ، بۇبى رابىيە بىلەن نىكاھلىنىش تەلىۋىنى قوبۇل قىلىپ تەستىقلاپتۇ.

بىر كۈنى ئوردا ئەلچىلىرى موللا سەييىدىننىڭ كەڭ ئېتىگى، تار قويىنىغا سىغىنىپ كەلگەن ئىكەن. موللا سەييىدىن قىزى بۇبى رابىيەنىڭ بېشىنى كوكرىكىگە يېقىپ، سىلاپ كوز يېشى قىپتۇ ۋە «قىزىم، بىز سەھرايىگادا تۇرساق، ئۇلار شاھ ـــ سىپا تۇرسا، ئۇلار بىلەن قانداق قۇدىلىشارمىز» دەپ غەمگە چۆمۈپتۇ. بۇبى رابىيە دادىسىنىڭ ئىسسىق يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ: «ئاتا، شاھنىڭ شاھزادىسى ھۇسەيىننىڭ ھۈنىرى بارمىكەن، ئىلىم ئۈگۈنۈپتىكەنمۇ؟ دىگەن سوزدىن باشقىنى دىمىسەك» دەپتۇ، ئەلچىلەرگە مۇشۇ سۇئاللارنى قويۇپ لايىغىدا زىياپەت قىلىپ ئۇزىتىپتۇ.

شاھ ئەلچىلەرنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن توي تەييارلىغى پىشقىچە ئىلىم - ھۈنەر ئۈگىنىپ كەلسۇن، دەپ قىرىق خېچىرغا مال يۈكلەپ، ھۇسەيىننى ئۈچ ئاي ئىچىدە ئىلىم - ھۈنەرلىك بولۇپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ھۇسەيىن ئاتىسىغا ئېھتىرام بىجا كەلتۈرۈپ، كارۋىنىنى باشلاپ، يېڭىسارنىڭ توپلۇق يايلىغىدا كېتىۋاتسا، بىر توپ پادىچىلار لايدا شاترەنج (شاخمەت) ياساپ ئويناۋاتقىدەك، بۇنى كورگەن ھۇسەيىن دەرھال يۈكلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئىككى كۈن ئىچىدە قېتىقىنىپ ئۇلاردىن شاخمەت ئويناشنى ئۈگىنىۋاپتۇ. ئاندىن يەنە مېڭىپ ياركەنگە چۈشۈپتۇ. بىر كۈنى بىر مەدرىسىنىڭ ئالدىدىن ئوتۈۋاتسا، بىر قانچىلىغان تالىپلار ئەبجەد ھىساۋى ئۇستىدە مۇنازىرىلىشىۋاتقىدەك. ھۇسەيىن ئىككى خېچىر مالنى ئۇلارنىڭ ئۇستازىغا سوۋغا قىلىپ ئىككى ھەپتە ئىچىدە ئەبجەد ھىساۋىنى ئۈگىنىپ، رەقەملەردىن جۈملە تۈزەلەيدىغان بوپتۇ. ھۇسەيىن ئۇستازىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بوپتۇ. ھۇسەيىن ياركەننىڭ سەھرا - يېزىلىرىنى ئارىلاپ، بىر باغ ئىچىدە بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ زىلچا توقۇۋاتقانلىغىنى كورۇپتۇ ۋە 10 خېچىر مال بېرىپ، قىرىق كۈندە ئۇستازىغا ئوخشاش توقۇيالايدىغان بوپتۇ. ئۇستازى «قولىڭىز مەندىن تېز بوپتۇ، قولى ئاستا كاسىپتىن ئايىغى تېز قەلەندەر ياخشى» دەپتىكەن، «قولىڭىز بەركەتلىك بولغاي» دەپ دۇئا قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ھۇسەيىن:

ئۈيالما مەرىپەتنى ئۈرگەتۈردىن،
بولۇر ھالىڭ تونۇر، قالساڭ قاتۇردىن.

دىگەننى دائىم ئېسىدە تۇتۇپ، ئىككى خىل ئىلىم ۋە ئۈچ خىل ھۈنەر ئۈگۈنۈپ، قالغان خېچىردىكى ماللىرىنى سېتىپ ئوردىغا قايتىپتۇ.

ھۇسەيىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھ ئۇنىڭ ئوقۇغان ئۈگەنگەنلىرىنى بىر قۇر ئوقۇتۇپ، ئىشلىتىپ كورۇپ، ئەمدى تويۇڭنى باشلاي، دەپ، موللا سەييىدىنگە سوۋغا - سالاملار بىلەن قايتا ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. بۇلار ھىچقانداق سوئال قويماستىنلا، توي باشلاشنى ماقۇل كورۇپ، شاھقا جاۋابەن سوۋغا - سالاملار يوللاپتۇ.

شاھ توي ئەلچىلىرىدىن ئەھۋالنى ئاڭلاپ، موللا سەييىدىن بىلەن بۇبى رابىيە دانىشمەنلەردىن ئىكەن، بولمىغاندا، ئالدىنقى قېتىم قويغان سوئاللىرىنىڭ جاۋابىنى كۈتمىشى لازىم ئىدى، دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شاھ شەھەر - شەھەرلەرگە نامە ئەۋەتتۈرۈپ،

قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، ھۆسەيىن بىلەن بۈبى رابىيەنى نىكاھلاندۇرۇپتۇ. يىراق شەھەرلەردىن كەلگەنلەر ئەمىرى‌شەب ھۆسەيىننىڭ توي ـ تاماششەسىدە كۆرسەتكەن ئات ئويۇنتىش، چېلىش، ئوقيا ئېتىش قاتارلىق ماھارەتلىرىنى، شۇنىڭدەك داۋازلارنىڭ ئاغامچا ئۈستىدە يۈرۈش قاتارلىق ماھارەتلىرىنى كۆرۈپ، مەدھىيىلەر ئوقۇپتۇ، تارتۇقلار سۇنۇشۇپتۇ، شاھنىڭ شۆھرىتىگە شۆھرەت قوشۇلۇپتۇ.

ئەمىر شەب ھۆسەيىن تويدىن كېيىن بۈبى رابىيەبىلەنلا بولۇپ كېتىپ، خىزمىتىگە ئۈزە قاراپتۇ. بۈبى رابىيە ھامىلدار بوپتۇ. بىر كۈنى بۈبى رابىيە گەپ باشلاپ: «ئەي ئەمىرىم، شاھىمىز سىزنى بىر ناۋاي قىلىپ يېتىشتۈرگەن ئىكەن، بېشىڭىزدا كوتۈرۈپ يۈرگەن تەۋەڭدە تۈگمەس نېنىڭىز بار ئىكەن، ئىشتىھايىڭىز كەلگەندە قولىڭىزنى سۇنۇپلا ئېلىپ يەيدىكەنسىز، ناۋاي بويىنىنى تىك تۇتۇپ تۈز يولدا ماڭمىسا، بېشىدىن تەۋەڭ چۈشۈپ كېتىپ، نانىنىڭ بۇلغۇنىشى تۇرغان گەپ. بېشىڭىزدىكى تەۋەڭ يانتۇ كۆرۈنىدۇ، پەخەس بولمايدىكەنسىز، تەۋەڭنىڭ چۈشۈپ كېتىش خەۋپى بار كۆرۈنىدۇ» دەپتۇ.

ئايالىنىڭ بۇ مەنىلىك سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگەن ھۆسەيىن دەرھال ھوشىنى يىغىپتۇ.

ئۇ رەئىيەنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن، بىر كۈنى ئوتانچى قىياپىتىدە كىيىنىپ، بېلىگە ئىككى زاغرىنى تۈگۈپ، ئىككى ئېشەككە ئوتۇن ئارتىپ، «ئوتۇن قانچە؟» دېگەنلەرگە «چاغلاپ بېرەلا، كام بولا» دەپ قويۇپ، شەھەرنىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپتۇ. سېتىقچى، قاسساپ، ناۋاي، كاۋاپچى ھەممىلا ساھەدىكىلەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى، بىر قىسىم پىتنە ـ پاساتلارنى ئاڭلاپتۇ. پاششاپ، چەكەدى، دىسسەكچىلەرنىڭ توغرىلىرىنى ۋە رەئىيەنىڭ ئاھۇ ـ زارىغا قۇلاق سالماي، رەئىيەنى مەنسىتمەي تەكەببۇرلىشىپ كەتكەنلەرنى، ئوغرى، مەككار خىيانەتچىلەرنى ئەتراپىغا يىغىۋالغانلىرىنى پايقاپتۇ. خەلقنىڭ بۇ جەھەتتىكى نارازىلىقلىرىنى ئاڭلاپتۇ. ئاخىرى، ناماز شام ۋاقتىدا بىر كاۋاپچىنىڭ دۇككىنىغا كېلىپ قاپتۇ. كاۋاپچى ئوتۇنغا كۆزى چۈشۈپ، «ئوتۇن قانچە؟» دەپتۇ. ھۆسەيىن: «چاغلاپ بېرەلا» دېگەنھامان، كاۋاپچى: «تازا بىر سەھرايى ئىكەن بۇ» دەپ ئويلاپتۇ-دە، ھۆسەيىننىڭ كېلىشكەن گەۋدىسىگە سەپسېلىپ قاراپتۇ. ھۆسەيىن كاۋاپچىنىڭ قىياپىتىنىڭ خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى پايقاپ، سالۋا تۇمىقىنى چوكۈرۈپ كىيىپ، ئېشەكنى «قىخ» دەپ مېڭىشىغا، كاۋاپچى شاگىرتلىرىنىڭ سالاسۇلەسى بىلەن ئوتۇننى ئورىرەك باھادا ئالماقچى بوپتۇ. كاۋاپچى ھۆسەيىنگە ئوتۇننى بالىخانىغا تىزدۇرۇپتۇ. ۋاقىت خۇپتەندىن ئۆتۈپ قاپتۇ. كوچىدا كىشىلەرمۇ قالماپتۇ. كاۋاپچى ھۆسەيىنگە: «ھوي ئوتۇنچى، مەيەرگە كېلىپ قوساقنى تويغۇزۇۋال» دەپ ئالدىغا تورت زىخ كاۋاپ بىلەن چاي قويۇپتۇ. ھۆسەيىن كاۋاپنىڭ پۇرىقىدىن: «ئېھتىمال ئادەم گۆشىمىكىن؟» دەپ شۈبھىلىنىپ، ئۆز نېنىنىلا يەپتۇ ۋە «پۇل خىجىللىقىم بار ئىدى، چىققىم قىلىۋەتسەم، ھۈنەردەسمايەم كېمىيىدۇ» دەپ، ئۇزرە ئېيتىپتۇ ۋە كېتىشكە ئالدىراپتۇ.

كاۋاپچى ئەتراپتا كىشى قالمىغانلىقىنى پايقاپ، گۆش پارچىلىغۇچىغا: «بولمىسا، ئاۋۇ ساندۇقتىكى پۇلدىن ئېلىپ بەرگىن» دەپتۇ. ھۆسەيىن ساندۇقنىڭ يېنىغا پۇلنى ساناۋېلىش ئۈچۈن بارغان ئىكەن، دەسسەپ تۇرغان ئورنىدىن بىر ئىشىك ئاستى تەرەپكە ئېچىلىپ، ھۆسەيىن ئادەم گۆشىدە كاۋاپ ساتقۇچىنىڭ يەر ئاستى زىندانىغا چۈشۈپ

كېتىپتۇ. قارىسا، بۇنىڭ ئىچىدە تۇزا قاقا ئېلىنـ
دۇرۇپ چۇشۇرگەن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ياتقان.
بۇلارمۇ ھۇسەيىنگە، «ۋاي ئىستەي، كېلىشكەن
يىگىت ئىكەنسەن...» دېيىشىپ ئىچ ئاغرىتىپتۇ.
ھۇسەيىن ئۇلار بىلەن ئەھۋال سـورىـشىپ،
ئىشنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى بىلىۋاپتۇ. ھۇـ
سەيىن بۇ يەردىكىلەرنىڭ دىـققەتچىلىگىنى
بىر تەرەپ قىلىش ئۇچۇن، لايدا شاخمەت ياـ
ساپ، ئۇلارغا ئۇگىتىپ، ئوينىشىپ مىـېلىكە
بولۇشۇپتۇ.

بىركۇنى كاۋاپچىنىڭ جاللاتى پىچىغىنى
چىشلەپ كىرىپ، ئۇنى - بۇنى مىجىقلاپ كورۇپ،
ھۇسەيىننى گوداڭ بېشىغا سورەپتۇ. زىندانـ
دىكىلەر ئاللا - چۇقان كوتىرىشىپ، «بۇ ئوتۇنـ
چىنىڭ ئورنىغا باشقىمىزنى كاۋاپ قىلىڭ»
دىسىمۇ، ئۇنىماپتۇ. جاللات ھۇسەيىننى باغـ
لاپ، پىچاق سۇرگـىلى تۇرغاندا، ھۇسەيىن
«ۋاي ئېسىت، ھۇنەر - بىلىم! گوش قىلسا ئاڭلا،
بىر ئاخشاملىق كاۋاپ بىلەن تۇگەيمەن، مۇـ
شۇ ئـادەمـلـەر بـىـلـەن ھـۇنەر قىلسام،
نـەچـچـە يـۇز تـىـلـلاغـا يـارا يـتـتـى،
بۇنىڭدىـن جـىـق پـايـدا ئالاتتىـڭـىز»
دەپتۇ. جاللات: «ھۇنىرىڭ نىمە؟، تېز ئېيت»
دەپتىكەن، ھۇسەيىن: «زىلچا توقۇيمەن» دەپـ
تۇ. جاللات پىچىغىنى قايتۇرۇپ، ھۇسەيىنـ
نى جايىغا سولاپ قويۇپتۇ ۋە زىلچا توقۇشـ
قا كېرەكلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپ بېرىپـ
تۇ. ئۇچ كېچە - كۇندۇز دىگەندە ھۇسەيىن
چىرايلىقلىغىدىن ئوتتەك چاقناپ تۇرىدىغان
بىر زىلچا توقۇپتۇ. ئۇنىـڭ ئوتتـۇرىـسىدا
بىر يولۋاس، يولۋاسنىڭ بېشىدا خەنجەر
چىشلەپ تۇرغان بىر مۇشۇكنىڭ يـولۋاسقـا
چاڭگال سېلىۋاتقان سۇرىتى چۇشـۇرۇلگەن.
سۇرەتلەرنىڭ قوساق تەرىپىگە ئەبجەد رەقەمـ
لىرىنى گۇل شەكلىدە بېرىپ، ئوزىنىڭ كاـ
ۋاپچىنىڭ زىنداندا ئىكەنلىگىنى بىلدۇرۇپتۇ.

كاۋاپچى زىلچىنى كورۇپ كوزلىرىـدىـن
ئوت چاقناپ كېتىپتۇ، «دەرھال پـەدەزلـە،
دىگىنىمگە ساتىمەن، ئىككىنچىسىنى توقۇشـ
قا كىرىش»، دەپتۇ. ئىچىدە «بازارغا سالدـ
مەنۇ، لېكىن مىڭ تىللاغىمۇ بـەرمەيمـەن،
شاھنىڭ ئوردىسىغا سېتىپ، تىللا دىگەننى
لىگەنلەپ ئالمايمەنمۇ» دەپ ئويلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئوردىدىن ئاڭلايلى:

ھۇسەيىن بەلگىلەنـگـەن مـۇددەتـتـە
قايتىپ كەلمىگەندىن كېيىن، بۇنـى رابىـيە
شاھقا مەلۇم قىلماقچى بوپتۇ ۋە شـاھنىـڭ
ھوزۇرىدا ئوز كىشىلەر .ولۇپ قالسا ئېغىز
ئېچىپ سوزلەپ بولماس، دەپ ئويلاپ، «ھورـ
مەتلىك شاھ ئاتام، ھەزرەتلىرىـگە مەلـۇم
ئەمرى شەبلىرى ھۇسەيىن خىزمەت يۇزىـسـ
دىن ئىككى ئۇلاق ئوتتۇن بىلـەن ئوتۇنـچى
سۇپىتىدە چىقىـپ كـېـتـىـپ، بەلگىلەنگەن
مۇددەتتە قايتىپ كېلەلمىدى، قايسى ئىلمـ
نى ئوقۇغان، ھۇنىرى نىمە ئىدى، ۋاقىپ
بولۇشىڭىزنى سورايمەن، پەرمانىڭىزنى كۇـ
تۇمەن» دەپ ئىككى ئىلىك خـەت يېزىـپ،
ھامىلدارلىق بويى بىلەن شاھ ھوزۇرىغا كىـ
رىپ، تازىم بىجا كەلتۇرۇپ، خەتنى سۇـ
نۇپتۇ. شاھ خەتنى ئېلىپ ئوقۇپ، بۇبـى
رابىيەنى خاس خانىسىگە باشلاپ كىرىپ كېـ
تىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كورگەن ئوردا ئەمىرلىرى
«قانـچـە كـۇنـدىن بـىـرى ئـەمرى شەپ
ئوردا سـالامىغا ئىشتـىراك قىلالمىـدى.
بۇگۇن - ئەتە كوز يورۇشى تۇرغان بۇبى راـ
بىيە خېنىمنىڭ خاس كېلىشىدە ئېھتىمال
سەۋەپ بار. شەۋكەتلىك شاھىمىزنىڭ ئېلىـ
نىڭ ئامانلىغىغا بىرەر خاھىش يۇز لەنگەنـ
مىكىن؟»... دېيىشىپ پەرمان كۇتۇپ تۇرۇشۇپتۇ.
شاھ خاس خانىسىدا ھۇسەيىننىڭ نىكاھىـ

نىش ئالدىدا ئۆگەنگەن ئىلىم - ھۈنەرلىرىدىن بۇبى رابىيەنى خەۋەرلەندۈرۈپ، بىرىنچى قېتىم تىزدىن ئىزلەش چارىسىنى ئويلىشىپتۇ.

ئەتىسى شاھ ئوردىغا زىلچا سېتىۋېلىش توغرىسىدا شۇنداق دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ:

«پەرمان

بۈگۈندىن ئېتىۋارەن ئوردىغا ھەرخىل نۇسخىدىكى زىلچىلار سېتىپ ئېلىنىدۇ، بارلىق زىلچا ساتقۇچىلار ياكى ئائىلىسىدە زىلچىسى بارلار ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ كۆرسەتسۇن، زىلچا يارىسا، دىگەن باھاسىغا ئېلىنىدۇ؛ يارىماي قالغاندىمۇ، شاھنىڭ ئەمرى-پەرمانىنى ئىجرا قىلغانلىغى يۈزىسىدىن كېلىش - كېتىش ھەققى بىرىلىدۇ، زىلچا سېتىش ئۈچۈن ئوردىغا كىرگۈچىلەرگە زىيا پەت بىرىلىدۇ. يارىغان زىلچىلارنىڭ پۇلى نەق بىرىلىدۇ، ئوردىنىڭ تەستىقىسىز بازاردا زىلچا ساتقۇچىلار، شاھنىڭ ئەمرى-پەرمانىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار، دەپ قارىلىپ، جازاغا مۇستەھىق قىلىنىدۇ.»

بۇ پەرمان ھەممە يەرگە يەتكۈزۈلۈپتۇ. زىلچا كورۇش ئۈچۈن ئايرىم ئۆي راسلىنىپتۇ. خەزىنىچى، مېھمان كۈتكۈچىلەر ھەممىسى تەييار بولۇشۇپتۇ. شاھنىڭ ئالدىدا بولسا ۋەزىرى ئەئزەملەر، ئەمرى لەشكەرلەر، ئالاقدار قاراۋۇللار سەپراست بولۇشۇپ تۇرۇپتۇ.

شاھنىڭ ئەمىر - پەرمانىدىن ۋاقىپ بولغان خالايىق ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، زىلچىلىرىنى قولتۇقلىرىغا قىسىشىپ ئوردىغا قاراپ ئېقىشقا باشلاپتۇ.

ئەھۋالنى كورگەن كاۋاپچى كاۋاپنى شاگىرتلىرىغا تاشلاپ، ئۆيگە كىرىپ جابدۇنۇپ، ھېلىقى زىلچىنى قولتۇغىغا قىسىپ شاھ ئوردىسىغا يول ئاپتۇ. زىلچا تاللاش خانىسىغا كىرىپ زىلچىنى يايغان ئىكەن، ئوردا كىشىلىرى زىلچىنىڭ گۈزەللىگىگە ھەيران قېلىشىپتۇ. بۇبى رابىيە زىلچىنى كورۇپلا ئەھۋالنى چۈشۈنۈپتۇ. "مانا مۇشۇنداق رەڭدىكى، مۇشۇنداق نۇسخىدىكى گىلەم قانچە بولسا شۇنچىلىك ئالىمىز" دەپ، كاۋاپچىنى زىيا پەتخانىغا باشلاپ قويۇپ، زىلچىنى ئېلىپ شاھنىڭ ھوزورىغا كىرىپتۇ. قالغانلار كاۋاپچى بىلەن سوھبەتلىشىپ تۇرۇپتۇ. كاۋاپچى مەغرۇرلۇق بىلەن: "بۇنداق زىلچىنى مېنىڭ خوتۇنۇم توقۇيدۇ. باھاسىغا كىلىشسەكلا، قانچە بولسا توقۇپ بېرىمىز" دەپتۇ. كاۋاپچىنىڭ ئۆيىگە تىزدىن كىشى ئەۋەتىپ قارىغىدەك بولسا، خوتۇنى بويىدىن ئاجراپ ياتقان، زىلچا تۇگۇل ئىشتانباغ توقۇغۇچىلىك تىلەتى يوق. شۇنداق قىلىپ باھالىشا - باھالىشا، كاۋاپچىنىڭ دىگىنىگە يەتكىچە بولغان ئارىلىقتا، شاھنىڭ پەرمانى بىلەن كاۋاپچىنىڭ دۇكىنى قورشاۋغا ئېلىنىپ بوپتۇ ۋە زىنداننىڭ ئىشىگى پاچاقلىنىپ، ئەمرىشەپ ھۇسەيىن باشلىق بەندى زىندانلار ئازات قىلىنىپتۇ. كاۋاپچىنى ھەددىدىن ئاشقان جىنايىتى ئۈچۈن شەھەرنى ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىپ يۈرگەندە، شائىرلارنىڭ پارسى زەباندىكىلىرى:

"ھۈنەردار ھۈنەر ئەست،
بى ھۈنەر خار ئەست"

دىيىشسە، تۈركى زەباندىكىلىرى:

"تىكەندىكى باش چىقارسا مەملىكەت گۈلزارىدىن،
سىياسەت تىغى بىلەن باشنى ئۈزمەگىلىك كېرەك"

دىيىشكەن ئىكەن.

ئاخىرۇلئەمر، بىر ئىگىمىز دارىياستىلىپ، كاۋاپچىنىڭ پۇلغا تويماس نەپسىگە ھېلىقى

AltunOq

رىلچا باھاسىغا كېلىشكەن تىللانى ئېرىتىپ ئاغزىدىن قۇيۇپ، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

بۇبى رابىيە شاھنىڭ ئالدىغا زىلچىنى ئېلىپ كىرىپ، ئەمرى شەپ ھۆسەيىننىڭ سالامەت قېلىشىغا ۋە ئۇنىڭ بىلەن يۈز كۆرۈشكە ئامال بولىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، يەڭگىش ئىپادىسى بىلەنگەچكە شاھقا ئۇزرە بايان قىلغان ئىكەن، ئاتىسى موللا سەييىدىنىڭ ئالدىغا ئاسراپ ئېۋەتىلىپتۇ.

ئەمرى شەب ھۆسەيىن پاجىئەدىن قۇتۇلۇپ، ئۆز مەرتىۋىسىگە ئولتۇرغان كۈنى پىرىم ھەزرىتى موللام ئۇپال سوسەر ئاغزى ئازىق مەھەللىسىدە موللا سەييىدىن ئاكىنىڭ باغى ئىرەملىك ھويلىسىدا دۇنياغا كەلگەن ئىكەن.

موللا سەييىدىن ئاكا سۆيۈنۈپ «شاھىمغا، نۇردىدەم ئەمرى شەب ھۆسەيىنگە ئۆزەم خوش خەۋەر يەتكۈزىمەن، ياخشىسى ئەتە دۇنياغا كەلگەن نەۋرەمگە موللا، مۇنەججىم، ئەقىل ئىگىلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئات قويۇشنى ئىلتىجا قىلىمەن» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

شاھ قىرىق بۇلاق (ئۇپال ئارت) تا ئوردا ئەمىرلىرى بىلەن سەيلىدە ئىكەن. موللا سەييىدىنىڭ كەلگىنىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپتۇ. ھۆسەيىن باشلىق ئەمىرلەرمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. موللا سەييىدىن شاھنىڭ غەلىبىسىنى مەدھىيە بىلەن تەبرىكلەپتۇ ۋە خوش خەۋەرنى يەتكۈزۈپتۇ. شاھ خوجا سەييىدىنىڭ مەدھىيىسىگە بارىكاللا ئوقۇپ، «بۈگۈندىن ئېتىبارەن شەيخىمىز خوجا سەييىدىن بۇزرۇك بولغاي، بۇبى رابىيە قىزىمىزنىڭ ئوغۇل پەرزەنت كۆرگىنىگە مۇبارەك بولغاي»، دەپتۇ. ھەممەيلەن خوجا سەييىدىن بۇزرۇك بىلەن ئەمرى شەب ھۆسەيىننى تەبرىكلىشىپتۇ. شاھ يەنە پەرمان چۈشۈرۈپ، ئەمرى شەب ھۆسەيىنگە ئەمرى سۇلتان مەرتىۋىسىنى بېرىپتۇ ۋە مۇنەججىملەرگە قاراپ: «بىزنىڭ شان - شەۋكىتىمىزگە بىر ئوغۇلنىڭ دۇنياغا كۆز ئاچقانلىقى شەرەپتۇر. قېنى مۇنەججىم، ئۆلىمالىرىمىز ئىسمى بەلگۈلەيلى»، دېگەن ئىكەن، ھەركىم ئۆز مۇتالىئەلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇپ، ئاخىرى، «م (مىم) - مەمنۇنىيەتلىك، ھ - ھەمدۇ سانا (شۈكرى قىلىش)، م (مىم) - ماھارەتلىك، و (ۋاۋ) - ۋارىسۇلئىلىم (ئىلىمنىڭ ۋارىسى)، د (دال) - ئىلىم - بىلىم بىلەن، ھۈنەر - ماھارەت بىلەن ماختانغۇچى، شۆھرەت قازانغۇچى بولسا»، دېيىشىپتۇ. شۇندىن كېيىن، شاھ: «ئانداق بولسا، نەۋرىمىزنىڭ ئىسمى مەھمۇت (مەھمود) ئىبنى ھۆسەيىن بولغاي» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپتۇ. ھەممەيلەن «قۇتلۇق، قۇتلۇق...» دەپ مۇبارەكلىشىپتۇ. ئاندىن كېيىن شاھ: «ھازىردىن باشلاپ ھەر بىر ياشقا مىڭ خىل ئىلىم - ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ، ھاياتلىقتىن ماماتلىققىچە ھەر قانداق ئەر - ئايال ئىلىم - ھۈنەر ئۆگىنىپ، ئۆزىنى قەدىرلىسۇن. كىمكى ئىلىم - ھۈنەر ئەھلى بولۇشقا ئادەتلەنمەيدىكەن، سېلىقنىڭ كۆپ قىسمى شۇلاردىن ئېلىنسۇن، چۈنكى، مۇنداق كىشىلەر ئۆزىنى ئۆزى خار قىلغۇچىلاردۇر» دېگەن پەرمانىنى چۈشۈرۈپتۇ.

شۇندىن كېيىن، رەئىيە مۇشۇ پەرمان ئاستىدا ئىش قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت ئاۋات، رەئىيە خۇشال - خۇرام دەۋر سۈرگەن ئىكەن.

مەھمۇت كىچىكىدە ئائىلىدە تەربىيە ئالغان ئىكەن، ئۇ كىچىكىدىن ئۆزىنىڭ بىلىملىك ۋە زېرەكلىكى بىلەن تونۇلغان ئىكەن، مەرىپەتلىك ئايال بولغان ئانىسى بۇبى رابىيە ۋە ئىلىم - ھۈنەرنىڭ قەدرىگە يەتكەن ئاتى-

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

سى ھۆسەيىن ئۇنى كىچىكىدىن ئىلىمگە ھەۋەسكار قىلىپ تەربىيىلىگەن. كېيىن چوڭراق بولغىنىدا، قەشقەرگە كېلىپ دەۋرىنىڭ ئاتاغلىق مەلۇماتلىرىدىن تەلىم ئالغان. ئۇنىدىن كېيىن، ئۆز ئىلمىنى يەنىمۇ تولۇقلاش يۈزىسىدىن مۇق يولى ئارقىلىق غەرب دۆلەتلىرىگە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىپ، باغدادتا ئۇزاق تۇرۇپ قالغان ئىكەن. بۇ يەرلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان، مۇدەررىس بولغان ۋە نۇرغۇن كىتاپلار تەسنىپ قىلغان ئىكەن.

مەھمۇت كەتكەندىن كېيىن ئانىسى رابىيە ئۇزاق كۈتۈپتۇ، بالىسى كەلمەپتۇ. ئاخىرى «قېرىغىنىمدا بولسىمۇ، كوز نۇرۇم — بالامنى ئىزلەپ تاپاي، ئۇنى كورۇپ ئولەي، ئاھ — بالام نەدىسەن» دەپ، مۇق يولىغا قاراپ مەغرىبكە ئىزلەپ، ھەر قەدەمدە ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ مېڭىپتۇ، بەدەنلىرى يېرىلىپتۇ، تىزلىرى يېغىر بوپتۇ. ئاخىرى، ئۇرە يۈرەلمەي، ئومۇلەپ مېڭىپتۇ. بىچارە بۇبى رابىيىگە بالىسىنى كورۇش نېسىپ بولماپتۇ. مۇق يولىدا «بالام» دەپ كېتىۋېتىپ جان ئۈزۈپتۇ①.

ئارىدىن بىر قانچە يىللار ئوتۇپتۇ. ئاخىرى، ئوپالدىن باغداتقا ھەزرىتى موللامنىڭ دېرىگىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر سودا كارۋىنى مېڭىپتۇ. كارۋان بېشى باغدادتا بىر مەزگىل تۇرۇپ قايتىشىدا ھەزرىتى موللامنى بىللە ئېلىپ قايتىپتۇ.

پىرىمىز ھەزرىتى موللام دەۋتىدىن② ئوتۇپ، گەز دەرياسىنى بويلاپ، قىرىق كىچىكتىن ئوتۇپ، ئۇلۇغ ئارتداۋىنىغا يېتىپ كەلگەندە، يۇرتداشلىرى ئۇنى داۋاندىن يۈدۈپ ئوتكۈزۈپ كىندىك قېنى توكۇلگەن ئوپالغا ساق-سالامەت ئەكېلىپ قويغان ئىكەن③

ھەزرىتى موللامنى ئېلىپ كەلگەن كارۋان بېشى ئوپالدىن كېتىدىغان چاغدا ئايالى ھامىلدار قالغان ئىكەن. ئۇ كەتكەندىن كېيىن، بۇ ئايال تۇغۇتتىن كېيىن ۋاپات بولىدىكەن. تۇغۇلغان قىزچاق بولۇپ يېتىمىشىدىكەن، كېيىن بىر-ئىككى ياتلىق بولۇپ ئەردىن بەختسىز بولۇپ، يېتىمچىلىك بېسىپ تۇل ئولتۇرىدىكەن. شۇ چاغدا كېلىپ قالغان كارۋان بېشى بۇ ئايالنىڭ ئاھالىنىش نىيىتىگە كېلىپ، ئوپا قىتىن-بۇيا قىتىن سوۋرۇشتۇرۇپ كورسە، ئۆزىنىڭ قىزى چىقىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «خۇدانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولۇشقا ئازلا قاپتىمەن» دەپ توبە-ئىستىغپار كەلتۈرۈپ، ھەزرىتى موللامدىن قانداق قىلىشنى سورىغاندا، ھەزرىتى موللام: «ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ. گۇناھقا پۇتۇلۇشكە ئازلا قاپسىز، شۇنداق بولسىمۇ، بىر قانچە توپ ئۈژمە دەرىخى تىكىپ ئوستۇرۇپ قويۇڭ»، دەپتىكەن. مۇشۇ ئۈژمىلىك كوچىدىكى ئۈژمىلەرنى شۇ سودىگەر بىنا قىلغان ئىكەن. شۇندىن بېرى بۇ جاي «ئۈژمىلىك كوچا» دېيىلىدىكەن.

ھەزرىتى موللام يېنىپ كەلگەندىن كېيىن مۇشۇ مارجان بۇلاق بېشىدىكى دەرس

---

① بۇبى رابىيەنىڭ مازىرى ھازىر ئوپالنىڭ پامىرغا ماڭىدىغان چوڭ يول بويىدىكى «ئىزىكچى مەھەللىسى» دېگەن يەردە.

② دەۋت بۇ ئون توپ سوگەت بار بىر مۇھىم بەندىگان.

③ ھازىرقى ئوپالنىڭشا ئاشۇق قۇرۇل مەھەللىسىدە ئەينى زاماندا قاراۋۇل بولۇپ، ئوتكەن كىشىلەرنىڭ ئەۋلادى بولغاچ، ھازىرمۇ شۇ مەھەللىدىكىلەر قۇرۇل لەقىمى بىلەن ئاتىلىدۇ. بۇندىن 20نەچچە يىل بۇرۇن 90 يېشىدا ۋاپات بولغان ئىسمائىل قۇرۇل ئاكا ««ھەزرىتى موللام دەۋتتىدىن قايتىپ ئۇلۇغ ئارتقا كەلگەندە، بىزنىڭ ئەۋلادىمىز داۋاندىن يۈدۈپ ئوتكۈزۈپ، ئوپالغا ئېلىپ كەلگەن، بىزنىڭ ئەۋلادىمىز ھەزرىتى موللامنىڭ دۇئاسىغا يولۇققان»» دەپ بەرگەن.

خانىدا دەرس ئوتۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى شاگىرتى بار ئىكەن، بىرسى، ئىمام مالىك ئەژدەر، بىرسى، ئىمام مالىك ئەسقەر. ئىمام مالىك ئەژدەرنىڭ ئەسلى ئىسمى ئىمام مالىك ئەكبەر ئىكەن. بىركۈنى بۇ ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن كېچىسى سىرتقا چىقىپ كىلىۋاتسا، بىر دىخان يىگىت يېرىم كېچىدە قوش هايداۋاتقان، يىگىتنىڭ ئانىسى ئارقىسىدىن يىغلاپ ئەگىشىپ يۈرگەن. بۇنى كورگەن ئىمام ئەكبەر "نىمىشكە يىغلايسىز"، دەپ سورىسا، ئەهۋال مۇنداق ئىكەن: شۇ ئەتراپتا بىر ئەژدىهار بولۇپ، هەريىلى دىخانلارنىڭ بىردىن بالىسىنى يەيدىكەن، بولمىسا خەلققە بالايى ئاپەت ياغدۇرىدىكەن. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى ئۇ يىگىتنى يېيىش نوۋىتى كېلىپ قاپتۇ. شۇڭا يىگىت ئولۇش ئالدىدا ئالدىراپ ئانىسىغا يەرنى تېرىپ بېرىپ كېتىش ئۈچۈن كېچىلەپ قوش هايداۋاتقان. ئانىسى بولسا، بالىسىغا چىدىماي، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يىغلاۋاتقان ئىكەن. ئىمام ئەكبەر ئەژدىهارنى ئولتۇرۇشكە جەزىم قىپتۇ ۋە هەزرىتى موللامدىن ئىجازەت سوراپتۇ. هەزرىتى موللام ئىمام ئەكبەرنىڭ بارماسلىغىنى، ئەژدىهارنى ئولتۇرۇشكە ئۆزى بېرىشنى قارار قىلىپ، ئىككى قىلىچنى ئېلىپ چىقىپتۇ. ئىمام ئەكبەر هەزرىتى موللامنىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ، "مەن باراي" دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. هەزرىتى موللام ئاخىرى ئامالسىز ئىمام ئەكبەرگە ئەژدىهارنى ئولتۇرۇشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. ئىمام مالىك ئەكبەر كوك ئىنەكنىڭ سۈتىنى ئىچىۋېلىپ، بىلىگە ئىككى قىلىچنى ئىككى يانغا كىرىپ چىڭ تېڭىپ، ئەژدىهارنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئەژدىهار دەم تارتىشى بىلەنلا ئىمام ئەكبەر ئۇنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، ئۇنى ئىككىگە بولۇپ تاشلاپتۇ.

لېكىن. ئىچكەن سۈتىگە سۇ ئارىلاشقان بولغاچقا، زەهەر قايتماي، ئولۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن هەزرىتى موللام بۇ پىداكار شاگىرتىنى ئۇلۇغلاپ ئۆزىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا "ئىمام مالىك ئەژدەر" دەپ نام بېرىپتۇ.

هەزرىتى موللام باغداتتىن قايتقاندىن كېيىن، ئوپالدا سەككىز يىل مۇدەررىسلىك قىپتۇ ۋە نۇرغۇن تالىپلارنى يېتىشتۇرۇپتۇ. هەزرىتى موللام هەر يىلى نورۇز ئېيىدا ئۆز تالىپلىرى بىلەن سوسەر ئاغزىدىكى بۇلاققا چىقىپ، نورۇزلۇق يېزىشىپ، سەيلە قىلىشىدىكەن (شۇڭا بۇ بۇلاق كېيىن "نورۇزبۇلاق" دەپ ئاتىلىپ كەتكەن).

موللام ئۆز ئۇستازىدىن "مەن قەيەردە دەپن قىلىنىمەن" دەپ سورىغاندا، ئۇستازى "سەن مۇشۇ هاساڭنى قەيەرگە سانجىساڭ شۇ هاساڭ كوكلىگەن يەردە دەپن قىلىنىسەن" دەپتىكەن. هەزرىتى موللام هاسىسىنى مۇشۇ مارجان بۇلاقنىڭ يېنىغا سانجىغان ئىكەن، قايرىلىپ كېلىپ قارىسا[1]، هاسا كوكلەپ كېتىپتۇ. موللام هەيران بولۇپ، "هاي، هاي كوكلەپ كېتىپسەنغۇ!" دىگەن ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ تىرەك "هاي-هاي تېرەك" دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ (بۇ تېرەك تا هازىرغىچە شۇ بۇلاق بېشىدا كوكلەپ تۇرماقتا).

موللام 97 يېشىدا دۇنيادىن ئوتكەن ۋە مۇشۇ "هاي - هاي تېرەك"نىڭ ئۇدۇلىغا قويۇلغان ئىكەن.

دادام سوراقلارغا جاۋاپ بېرىپ كېلىپ: بىزنىڭ "هەزرىتى موللام" دەپ سۈپەتلىشىمىز بۇ زات ئىلىمگە هوددىگار پىرىمىزدۇر، ئۇ ئەنە شۇنداق زاماندا دۇنياغا كەلگەن، كېيىن ئىلىم - هۈنەردە تەڭداشسىز بولغانلىغى ئۈچۈن مەۋلانايى شەمسىدىن مەهمۇدىيە ئىبنىن هۇسەيىن دەپ ئاتالغان، - دىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

گۇمبەزنىڭ ئىچى يورۇقشا باشلىدى، ئۇستازلار بىلەن تالىپلار خەتمە قۇرئان قىلىشىپ، يىغا - زارە بىلەن تەلەپ ۋە تەۋەججۇھلار قىلىپ، يان تەرەپتىكى مەسجىددە ناماز بامداتنى ئوقۇدۇق ۋە مەقبەرە سۇپىسىغا قويۇلغان كىتاپلار دۆۋىسى ① ئىچىدىن ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز خالىغان كىتاپلىرىمىزنى ئېلىپ كورۇشتۇق.

ئاندىن كېيىن دادام بەزى ئەھۋاللارنى تونۇشتۇرغىلى تۇردى: مانا بۇ تاغ «ھەزرىتى موللام تېغى» دەپ ئاتىلىدۇ، ھەزرىتى موللام دۇلدۇلىنى مۇشۇ يەردە قويۇپ، ئۇي تەرەپكە قاراپ غەزەللەر يازغان ئىكەن. بىر كۇنى سەھەرلىكى بىر ساھىپ جامال قىزموللامنىڭ ئالدىغا تۇيۇقسىز چىقىپ قاپتۇ-دە، ئۇيۇلۇپ، يۈزىنى تۇتقانچە كېتىپ قاپتۇ. موللام «ئۇيدا چولپان كوردۇم» دىگەن ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇمەھەللىنىڭ ئىسمىمۇ «ئۇي چولپان» بولۇپ قاپتۇ. ②

— ئەنە، ئاۋۇ ئاغمچا سورەتكەندەك كورۇنگەن سۇلتانباغ دارىسى، بۇ جايدا قەدىمى سۇلتانلار باغى ئىرەملىرى بولغان ئىكەن، خادا تاش، قايچى يول، باداڭ باستى دىگەن نامار ئەينى ۋاقىتتا سۇلتانباغ دارىسىنىڭ سۇيىنى ياقىلاشتا قىلىنغان تۇغانلار. ئەنە ئاۋۇ قىزىل مەسجىد ئاتامنىڭ تېغى. ئىبادەتخانا خارابىسى تەۋەررۇك قىلىنىدىغان تۇز بۇلاق شۇ يەردە. شاھى ئىھرامنىڭ شەھەرلىرى شۇ ئەتراپلاردا بولغان ئىكەن. ئەنە قاراڭلار، چىمگەن، بورەتوقاي ياپلاقلىرى، مۇق يولىشۇ يەردە.

— مانا قاراڭلار، بوك - باراخسان ئورمان دوڭ تۇۋىدىكى تەكيەمەھەللىسى. ئۇۋۋا قىتتا ئەتراپتىن كەلگەن شاھزادىلەر، ئەلچىلەر ساياھەتچىلەر، خارىجى مېھمانلار مۇشۇ يەردە قونىدىكەن، ئەسلى ئىسمى «تەكيەخانە» بولسىمۇ، كېيىن ئۆزگۈرۈپ «تەكيە مەھەللە» بولۇپ كەتكەن.

— ئەنە قاراڭلار سوسەر ئاغزى ئازىق كەنتىنىڭ توپىسىدىكى مەقبەرە، بۇ، ھەزرىتى موللامنىڭ چوڭ دادىسى خوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ مەقبەرىسى. ③

— ئەنە ئىمام مالىك ئەژدەر، ئىمام مالىك ئەسقەرلەرنىڭ مازىرى. ئەنە نورۇز بۇلاق! - دەپ دادام جايلارنى بىربىردىن كورسەتتى. بىز نورۇز بۇلاققا چۇشۇپ ئۇنىڭ سۇيىدىن ئىچىشتۇق.

تالىپلار ئۆزئارا تەربېيت (بىرسى ئېيتقان بېيتنىڭ ئاخىرقى ھەرپىدىن باشلاپ يەنە بىرسى بېيت ئېيتىش) ئېيتىشتۇق. شۇندىن كېيىن، ھەر قايسى تالىپلارغا ئۇنۋانلار بېرىلدى.

بىزنىڭ «ھەزرىتى موللام»غا بولغان بىر كۇنلۇك سەيلە پائالىيىتىمىز شۇنىڭ بىلەن تاماملاندى.

---

① ھەر تەرەپتىن كەلگەن ئولىمالار ھەزرىتى موللامنى زىيارەت قىلىشقا كەلگەندە، دۇئا - تەكبىر قىلىپ، قايتىشىدا ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ۋە ياخشى كورگەن كىتاپلىرىنى مازارغا تەقدىم قىلىش بىر ئادەتكە ئايلانغان.

② بۇ مەھەللە ھازىرمۇ شۇنداق ئاتىلىدۇ.

③ ھەزرىتى موللامنىڭ ئەجداتلىرىنىڭ مازارلىرى، بۇ يەردە ئۇ ۋەمەن «بۇزرۇكۋارلىرىم» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوپال رايونىدىكى پىشقەدەملەرنىڭ «ھەزرىتى موللام» ھەققىدە ئېيتقانلىرى

(1982 - يىلى 12- ئاينىڭ 19 - كۈنى ، ئوپال ھەزرىتى موللام مازىرى)

I

باۋۇدۇن قارىنىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

«ھەزرىتى موللام» دىگەن سۆز ، بۇ مازاردا ياتقۇچىنىڭ لەقىمى . ئەسلى - ھەزرىتى مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى ھەسەنىيە دېيىلىدۇ . بۇنى بىزگە تۇردى ھاجىم دىگەن (بوۋىسى- م) دەپ بەرگەن . « مەۋلانا » دىگەن سۆز ئۆزىنىڭ ئالىملىقىغا قارىتىلغان ، « شەمسىددىن » دىگىنى « دىنىنىڭ قوياشى» دىگەن سۆز ، « مەھمۇدىيە» دىگىنى ئۆزىنىڭ ئېتى ۋە ئەخلاقلىقلىقىغا قارىتىلغان .

ھەزرىتى موللام ئەسلىدە «ئازۇق» كەنتىدىن بولۇپ ، ئىران ، ئىراق تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان . ئەرەپ ، پارس ، تۈركى ، روم قاتارلىق 8 - 9 تىلنى بىلىدىكەن . ئەڭ ئاخىرىدا مەن يۇرتۇمغا بېرىپ كەلسەم ، دەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئاشۇ مەدرىسىدە (مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىسىدە) مۇدەررىس بولغان . مەدرىسىنىڭ ئېتىنى بىلمەيدىكەنمەن . بۇ يەرگە ھەممە ئىلىمنى شۇ كىشى تارقاتقان ، باشقا جايلارغا بېرىپ، شۇ كىشى (ھەزرىتى موللامنى دىمەكچى) ئەسەر قالدۇرغان . ئۇ كىشى كەلگەندىن كېيىن ھەر پەيشەنبە كۈنى نورۇز بۇلاق (ھەزرىتى موللام مازىرىغا ئۇدۇل ھېساپلىغاندا 300 مېتىرچە جەنۇپتا ، ئازىق كەنتىدىن 400 - 500 مېتىرچە غەرپتىكى بىر بۇلاق) دىگەن يەردە بۇلاققا نورۇزلۇق نەزمە يېزىپ تاشلىشىپ، تالىپلىرى بىلەن سەيلە قىلىشىدىكەن . چەتتىن قايتىپ كېلىپ 8 يىلدىن كېيىن،97 يېشىدا ۋاپات بولغان ئىكەن. ھىجرى ھېساۋىدا بۇنىڭغا ھازىر 1150 يىل بولغاندۇ؟

ھەزرىتى موللامنىڭ تەلەبىلىرىنىڭ بىرى، ئىمام مالىك ئەكبەر، بۇ كىشى ئەژدەرھانى ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئىمام مالىك ئەژدەرمۇ دېيىلىدىكەن. يەنە بىرى، ئىمام مالىك ئەسقەر-بۇ ئىككى ئىمامنىڭ مازىرى بىر جايدا بولۇپ، ئىماملىرىم مازىرى دېيىلىدۇ. غوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋار، بۇ كىشىنىڭ مازىرى سوسەرئېغىزنىڭ جەنۇبى دۆقمۇشىدا ، ئازىق كەنتىنىڭ غەربىدە.

ھۈسەيىن بىلىم بىلەن شۇغۇللانغان كىشى ئىكەن ، ئۇلۇغلۇقىدىن ھەزرەت دېيىلىدىكەن .

بۇ مازارنىڭ شەيخلىقى بىزگە ئاتا-بوۋىدىن مىراس قېلىپ كېلىۋاتقان شەيخلىق. ئارىلىقتا مەنسۇر دىگەن كىشى بالىسىنى شۇ تاڭغا ئوقۇشقا بەرگەچكە ، شەيخلىقنى بىر مەزگىل تارتىپ

ئالغان بولسىمۇ، 1947 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى، ھىجرىيە 1366 ـ يىلى) قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخنىڭ ئەرزىسىگە بىنائەن، ئوپال مەھكىمەئى شەرئىيە تەرىپىدىن قايتىدىن قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخقە گۇۋانامە بىلەن قايتۇرۇپ بەرگەن (بۇ گۇۋانامە بەك تىتىلىپ كەتكەن، ئوپال مەھكىمە شەرئىينىڭ تامغىسى بار ـ بىز كوردۇق).

مازارنىڭ تەزكىرىسى بار ئىدى. 1956 ـ يىلى ھازىرقى توققۇزاق كونىشەر ناھىيە مەدىنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى ئىسمايىل ئىبراھىم (ئوپاللىق) مەھەممەت چوڭسا دېگەن كىشىدىن يۇسۇپ بەگ مۇخلىسقا ئېلىپ بەرگەن. مەن بۇ مازاردا خەت يېزىلغان تاش كوردۇم، مازارنىڭ شىمالىدىكى غارنىڭ ئاغزىدا بۇتخانا بار ئىدى.

II

ئوسمان قارى شەيخنىڭ« ھەزرىتى موللام» ھەققىدە ئېيتقانلىرى

دادام قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخ "بۇ مازارنىڭ ئىسمى مەھمۇدىيە ئىبنى ھۇسەيىن دېگەن كىشى، بىز شۇلارنىڭ ئۇرۇغلىرى"، دېگەن ئىدى. ھەزرىتى موللامنىڭ دەرس ئېيتقان يېرى دەپ بۇلاق بېشىنى (نورۇز بۇلاقنى دىمەكچى) كورسەتكەن. بۇ كىشى توت ئەتراپقا ئىلىم تارقاتقان ئىكەن. بۇ كىشى ئۇستازىدىن مەن قەيەردە ۋاپات بولىمەن ۋە دەپنە قىلىنىمەن دېگەندە، سەن ھاسائىنى قەيەرگە سانجىپ قويساڭ، شۇ يەردە ھاساڭ كوكلىسە شۇ يەر سېنىڭ ياتىدىغان جايىڭ بولىدۇ، دېگەن ئىكەن. ھەزرىتى موللام مۇشۇ يەرگە ھاسىسىنى سانجىغاندا، ئايلىنىپ كېلىپ قارىسا، ھاسىسى كوكلەپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن " ھاي ـ ھاي " دېگەن ئىكەن، شۇ كوكلىگەن تېرەك " ھاي ـ ھاي تېرەك" بولۇپ قالغان (ھەزرىتى موللام مازىرىنىڭ ئالدىدىكى بۇلاقنىڭ تۈۋىدىلا ناھايىتى چوڭ بىر تىرەك بار، بۇ تېرەكنى ھازىر "ھاي ـ ھاي تېرەك" دېيىشىدۇ). ھەزرىتى موللام قايتىپ كەلگەندە، يۇسۇپ قادىرخان پاشايىم بار ئىكەن، بۇ مازارنى ئاستانەم ھەم دەيدۇ. ئوز ۋاقتىدا مازار ئالدىدىن ئاتلىق ئوتەلمەيدىكەن. دادامنىڭ ئېيتىشىچە مازارغا بىرمىڭ 200 يىل بولدى. بۇ يەر ئىلىمگەھ ئوددىگەرىيەر. ئۇژمەپىش قاندىن تارتىپ بۇ يەردە سەيلە قىلىشىدۇ. شەمسىدىن دېگىنى ـ لەقىمى، دىنىنىڭ نۇرى دېگىنى.

III

مەھەممەت رېھىم شەيخنىڭ « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە ئېيتقانلىرى

بۇلارنىڭ (يەنى باۋۇدۇن قارى بىلەن ئوسمان قارىنىڭ) ئېيتقانلىرى توغرا، مەن 60 ياشقا كەلدىم. مەنسۇر شەيخ (مەن تۇغۇلۇشتىن 8 ـ 10 يىل ئىلگىرى) بالىسىنى شوتاك-

غا بەرگەچكە شەيخلىقنى سىرتتىن كېلىپ ئېلىۋالغان . ئەسلىدە ئەۋلادى ۋەقف (يەنى، ئاتا - بوۋىسىنىڭ مازىرىغا بالىلىرى شەيخ بولۇپ قارايدىغان ۋەقپى تۇزۇمى ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇيپالدا 7 ئۇيلۇك كىشى بار ئىكەن (؟)

دادام: شەمسىددىن دىگەن ئۇنىڭ لەقىمى دەپ كېلىپ، ئۇز ئىسمىنى (مازارنىڭ) مەھەممەت دىگەندەك قىلغان ئىدى . ئىران تەرەپتىن كەلگەن ئىكەن .

سۇلايمان قازى هاجى مادوتەي زامانىدا شەيخلىقنى تالىشىپ يامۇلغا ئەرز قىلغانىدا ، دادام ئەسلىدىكى موهور خېتىنى ئېلىپ بارغان . بۇ خەتتىكى موهور شەكلىدە ئىدى . بۇ بىزنىڭ ئەۋلادىمىزنىڭ موهرى . مادوتەي شۇ خەتنى كورگەندىن كېيىن ، شەيخلىقنى يەنىلا دادامغا ئېلىپ بەرگەن . چۈنكى بىزدە نۇرغۇن ئەۋلادى ۋەقف بار ئىدى .

(«موللام بېغى » مەلىسىدە ئولتۇرۇشلۇق.)

IV

« ئازىق » يېزىسىدىن داۋۇت زۇمۇن (90 ياش) نىڭ ئېيتقانلىرى

مېنىڭ دادام 1952 - يىلى 110 ياشتا ۋاپات بولغان . بوۋامنىڭ ئىسمى كەنجە غوجىكام. مەلىنىڭ ئەسلى ئىسمى Izaķ kənti ئىكەن. كېيىن سوسەر ئاغزىدىن كەلگەن سۇ بېسىپ كېتىپ قۇم سالغانلىقتىن « قۇم باغ » قا ئۇزگەرگەن . بىز چوڭ بولغاندا « قۇم باغ » بولغان. بۇنى دادام دەپ بەرگەن . هازىر سوسەر ئاغزى دىيىلىدۇ . بۇرۇن Izaķ darisi (ئازىغ ئېقىنى - دىمەكچى) دىيىلەتتى . نورۇز بۇلاقنىڭ ئىسمى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق . بۇرۇن بۇ چوڭ كەنت ئىدى . جامە مەچىت بار ئىدى . بۇ يەردىكى مازارلاردىن هەزرىتى موللام بىلەن خوجا سەييىدىن هەممىدىن بۇرۇن ، هەزرىتى پاشايىم ئۇندىن كېيىن دەپ ئاڭلىغان .

هەزرىتى موللام ئالىم كىشىكەن . بىر ئاڭلىشىمىزدا بىر ئەژدەرها بار ئىكەن ، كۈنلىگى بىر ئادەم يەيدىكەن، بىر تۇل خوتۇننىڭ بالىسىغا نوۋەت كەلگەندە موللام ماڭا كوك ئىنەكنىڭ سۇتىدىن ئەكىلىپ بەر ، مەن ئەژدەرهانى ئولتۇرىمەن دەپتۇ ، موللام بىلىگە قېلىچىنى باغلاپ ، ئەژدەرها دەم تارتقاندا ئىككىگە بولۇپ تاشلاپتۇ . ئاما ئىچكەن سۇتى ساپ سۇت بولماي ، سۇ قوشۇلغان ئىكەن . شۇڭا زەهەر قايتماي ئولۇپكەتكەن. دادام قوي كوزلۇك، چوڭ بەستلىك قاڭشارلىق ئادەم ئىدى . موزدۇزلۇق قىلاتتى . بۇ يەردە 3 ئېرىق بار ئىدى : قاتار ئېرەك، چوڭ ئېرەك، لەڭزە ئېرىغى - مەنچىلىك ۋاقتىدا سېلىنغان يېڭىپاك ئېرىغى .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

V

توختى ئېلاجى (76 ياش، هازىرقى ئوپالنىڭ ئىمامى) نىڭ « هەزرىتى موللام » هەققىدە ئېيتقانلىرى

هەزرىتى موللامنىڭ ئاپىسى بۇبى رابىيە بەسرى دېيىشىدۇ . بۇنى ئۇستازىم قۇناخۇن خەلپىتىم (52 ـ يىلى 75 ياشلاردا ۋاپات بولغان) دەپ بەرگەن . ئۇستازىم ئومەر داموللام " هەزرىتى موللام شەيخ سەئىدىدەك تولغان ، يېتىشكەن موللا ئىدى . دۇنيانى ساياھەت قىلغان " دەپ بەرگەن . هەزرىتى موللام بار ۋاقتىدا پاشالىق باغ بار ئىكەن ، هازىر بۇ « سۇلتانباغ » دېيىلىدۇ . بۇ ئوپالنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ .

VI

« هەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ ئومۇمى كورۇنۇشى

« هەزرىتى موللام » مازىرى ئوپالنىڭ غەربى شىمالى تەرىپىگە جايلاشقان . مازارنىڭ شىمالى يېنى قەدىمقى كىشىلەر ياشىغان تاغ باغرى بولۇپ ، ئۇنىڭدا كىشىلەر ياشىغان ئوڭكۇرلەر ، دۆگلەك كوزىغا كومۇلگەن ئولۇكلەرنىڭ قېزىلغان دۆگلەك ئىزلىرى ، قەدىمىرەك بولغان ساپال قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرى ئۇچرايدۇ.

هازىرقى مازارنىڭ تەخمىنەن 30 ـ 40 مېتىر شەرقى شىمالىدا ـ پەسرەكتە مەسجىد بار ، هازىر بۇ مەسچىت ، مازار ۋە شۇ ئەتراپتىكى دەرەخلەرگە ئوسمان قارى قارايدۇ . مازاردىن تەخمىنەن 30 مېتىرچە جەنۇپتا بىر كونا مەدرىسىنىڭ ئىزى بار . ئېيتىشلىرىچە ، بۇ مەدرىسە تاملىرى مۇندىن 20 ـ 30 يىل بۇرۇن خېلى دەرىجىدە ساق ئىكەن ، هازىر ئورۇلۇپ ، پەقەت ئىزناسلا قاپتۇ ، مەدرىسىنىڭ ئىچىگە بولسا ، كېيىن ئولۇكلەر قويۇلۇپ كېتىپتۇ .

سوسەر ئاغزىغا كىرگەندىن كېيىن ئوڭ تەرەپنى بېسىپ 400 مېتىرچە ماڭغاندا نورۇز بۇلاققا كېلىدۇ . نورۇز بۇلاقنىڭ شەرقى جەنۇبى ، يەنى سوسەر ئاغزىنىڭ جەنۇبى ئىچ تەرىپى بۇرۇن "azik tikən darisi" ئازىق تىكەن ئېقىنى دېيىلەتتى ، هازىر "ak tekən darisi" دېيىلىدۇ. ئازىق تىكەن ~ ئاق تىكەن ، ئۇششاق ، ، قىپقىزىل مېۋىسى بولىدۇ . ئۇنى ئېيىق يېسە كېرەك .

سوسەر ئاغزىنىڭ غەربى تەرەپ بېشى بوستان تېرەك . سوسەر ئاغزىنىڭ جەنۇپ تەرەپ دوڭدە خوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ مازىرى . (مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئەجداتلىرىنىڭ مازار-

لىرى ـ " بۈزرۈكۋار " دېيىلىدىكەن) ، سوسەر ئاغزىنىڭ شىمالى تەرىپىدىكى ھەزرىتى پاشا-يىم مازىرى ، بۇنى ھەزرىتى موللامدىن بۇرۇن دېيىشىدۇ .

ئازىق كەنتىنىڭ ئورنى ھازىرقى سۈيۈزىدىن ئىگىز ، سوسەر ئاغزىغا جايلاشقان، سۈيىمۇ بەك ئاز .

VII

ئوپالدىكى « ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ رېمونت قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى خاتىرىلەر

1 . جەسەت قويۇلغان بولمىنىڭ شەرق تەرەپ پەنجىرىسىنىڭ ئىچىنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە ئىككى پارچە تاختىغا قاراسىيا بىلەن پارسى ئۇسلۇبىدا بىر تەرەپتە پارسچە تىل بىلەن يىل ۋە بىر تەرەپتە رېمونتقا مەدەت قىلغۇچىلار نەزم ئۇسلۇبىدا خاتىرىلەنگەن . تاختايىنىڭ بىر پارچىسى دۈم قويۇپ قويۇلغان . دۈم قويۇلغان تاختايدىكى خەتلەرنى دەرھال ئوقۇماق تەس بولدى . ئوڭ تەرەپتىكى پارسچە يىل خاتىرىسى مۇنداق :

«سالى شىرەست ھازارۇ دوسەت چىھلى پەنجەست،
بۇد تەئمىرى مازارۇ مەدىدى سىددىقەست،»

تەرجىمىسى :

يولۋاس يىلى — 1245 (ھىجرى)
مازارنى رېمونت قىلىشقا كۈچ چىقارغۇچى كىشى سىدۇق دۇر.

سول تەرەپتىكى ئىككى پارچە تاختىنىڭ ئوڭ قويۇلغىنىدا :

«شاھى سىددىق بەك، ئەلىم بەك بىر - بىرىگە يار بولۇپ،
قىلدى بۈزرۈكۋارى ئالىنى بىنا.»

2 . مازارنىڭ شەرققە قارىغان ئىشىگىنىڭ سىرت تەرەپتىكى بېشىغا :

«كى بىرمىڭ ئۈچيۈز ئونبەشتە قىلدى بۇ ئىمارەتنى،
ناما زۇ - رۇزە ئەيلەپ قىلسا ھەركىمكى تىلاۋەتنى»

دەپ يېزىلغان .

دېمەك ، بۇ 2 - قېتىملىق رېمونت بولۇپ ، يوقۇرقىدىن 70 يىل كېيىن قىلىنغان .

VIII

باۋۇدۇن قارىنىڭ ئاغزاكى مەلۇماتى بويىچە «ھەزرىتى موللام» مازارى شەيخلىرىنىڭ ئىسخىمىسى

موللا زوھۇرىددىن شەيخ
↓
ئابدۇكېرىم شەيخ
↓
ئابدۇراخمان شەيخ
↓
موللا نىياز شەيخ
↓
مەھەممەت رېھىم شەيخ
↓

① 1 تۇردى ھاجىم شەيخ
↓
1 ئابدۇرەشىت ئاخۇن ③
1 - تەۋەككۈل
2 - باۋۇدۇن قارى (ھازىر 75 ياش) ☆
2 مامۇتجان

2 موللا نىياز ھاجىم شەيخ
↓
مەھەممەت رېھىم شەيخ ☆ (ھازىر 60 ياش)

3 قادىر ئاخۇن

⑤ 4 قۇددۇس قارى ھاجىم شەيخ
↓
1 ئەزىزۇللا قارى
2 ھىدايىتۇللا
3 رەھمان ئاخۇن
4 قۇدرەت ئاخۇن
5 ئوسمان قارى (ھازىر 80 ياشتا) ☆

5 قايىم ھاجىم

6 سەيدۇللا ھاجىم

① تۇردى ھاجىم ئولۇغ كىشى بولغان. قارا خانىلار تەزكىرىسىنى يازغان ئىكەن. ۋاپا تىغا 60 يىل بولغان، 130 ياشتا ۋاپات بولغان.

② 1947 (مىنگو 36- يىلى) يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، ئوپال مەھكىمىنى شەرئىيە تەرىپىدىن ئارىلىقتا تارتىلىپ كەتكەن شەيخلىقى قۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەرزىسىگە بىنائەن قايتىدىن گۇۋاھامە بىلەن بەلگۈلەنگەن، (گۇۋاھامىنى كوردۇق) بۇ كىشى 83 ياشتا ۋاپات بولغان. تەخمىنەن 40 يىل بولدى.

③ قۇددۇس قارى ھاجىم بىلەن بىللە شەيخ بولغان، (93 يېشىدا ۋاپات بولغان، ھازىر 47 يىل بولدى)

☆ بەلگىسى قويۇلغانلار: بىزگە ئاغزاكى ماتېرىيال بەرگۈچىلەر.

ئىپتىخارلىنارلىق زور ئىش

كىرىم قاسىم

(كونىشەھەر ناھىيە ئوپال رايون پارتكوم سېكرېتارى)

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومومىي يىغىنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمىسى، كونىشەھەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشى ۋە يېقىندىن ماسلىشىشى بىلەن، يېقىنقى بىر نەچچە يىللاردىن بۇيان، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى، ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدىن چىققان مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى ھەققىدە «ھەزرىتى موللام» مازىرىنى نۇقتا قىلىپ، تەكرار - تەكرار تەكشۈرۈش ۋە ئىزدىنىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرغان ئىدى.

پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيى ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنىنىڭ تۈرتكىلىكىدە، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمىسى بۇ يىل 6 - ياندۋار كۈنى كونىشەھەر ناھىيىسىدە ئالاقىدار ئالىم - پىروفېسسورلار، تارىخچىلار، ھەر ساھەدىكى ئۇقۇمۇشلۇق زاتلار ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى قاتناشقان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىندا كۆپچىلىك ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ شانلىق ئەسەرى «دىۋان» دا ئۆز يۇرتى توغرىسىدا بەرگەن بايانلىرىغا يەنى: «ھەزرىتى موللام «شەيخلىرىنىڭ مازارنىڭ ئىسمى «مەۋلانەشەمسىددىن مەھمۇت بىن ھۈسەيىن» دەپ بەرگەن مەلۇماتىغا؛ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىن، ئانىسى بۈبى رابىيە ھەققىدىكى ھەممىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئۈخشاشلا چىقىدىغان تارىخىي ۋەقە - رىۋايەتلەرگە ئاساسەن، شۇنىڭدەك «مۇخ يولى»، «ئازىخ كەنتى»، «نورۇز بۇلاق»، «ماللام بېغى»، «تەكىياگاھ»، «سۇلتان باغ»، «ئوي چولپان»، «بۇرابەسىرىم»، «قاراخان پادىشاھىم»، «بۇزرۇكۋارلىرىم»، «ئىمامىلىرىم» قاتارلىق ئورۇن - جايلارنىڭ ناملىرىنىڭ ئىسپاتلىنىشىغا ئاساسەن، ئىلمى تەھلىل ئېلىپ باردى ۋە ئاخىرىدا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ چەتئەللەردىكى پائالىيەتلىرىنى ئايا قلاشتۇرۇپ، ئۆزۋەتىنىگە قايتىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ھازىرقى «ھەزرىتى موللام» دا ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن شۇغۇللۇنۇپ، 97 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. نۇرغۇن دەلىل - ئىسپات ۋە قايىل قىلارلىق پاكىتلارغا ئاساسەن، ھازىرقى «ھەزرىتى ماللام» مازىرى ئەمەلىيەتتە، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قەۋرىسى دىگەن ئىلمىي يەكۈن چىقىرىلدى. بىز ئوپالدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ دۇنياۋى خاراكتېرلىك يېڭى خەۋەردىن ئىنتايىن خۇشاللىق ھىس قىلىمىز.

بىزنىڭ ئوپال رايونىمىز پامىر تاغلىرىغا تۇتۇشۇپ كەتكەن بىر گۈزەل جاي، بۇ يەردە ئۇيغۇر، ئۆزبېك، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. بىز نۇرغۇن - نۇرغۇن يىللاردىن بۇيان ئەجداتىمىز مەھمۇت قەشقەرىنى تۈرلۈك سورۇنلاردا ياد ئېتىپ كەلدۇق، تەرىپلەپ كەلدۇق. ئەم-

ما ئۇ چاغلاردا تۈرلۈك سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن ئۇ ھەققىدە ئىلمىي يەكۈن چىقىرىلىشىغا مۇمكىن بولمىغان ئىدى. پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، ئالىمنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسى توغرىسىدىكى كوپ قېتىملىق تەكشۈرۈش ۋە ئىزدىنىشلاردىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە مەھمۇت قەشقىرى بىلەن قەلبىمىز ئېكرانىدا قايتا قۇچاقلىشىپ كورۇشۇشكە، ئۇنىڭ قەۋرىسىگە يېنىشلاپ سويۇشكە مۇيەسسەر بولدۇق. مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئانا يۇرتى، قەۋرىسى، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدىكى پائالىيەتلىرى توغرىسىدا تارىخى چىنلىققا ۋە رىياللىققا ھورمەت قىلىنغان ئاساستا چىقىرىلغان بۇ ئىلمىي يەكۈن — جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ جۈملىدىن بىز ئوپال خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى. بۇ ئوپال خەلقىنىڭ سىياسى، مەدىنى ھاياتىدىكى ئېپتىخارلىق زور ئىش. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ بىر دۇنياۋى خاراكتېرلىك مۇھىم خىزمەتكە قىزغىن كۆڭۈل بولۇپ، مەدەت بەرگەن ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھوكۈمەت ئورۇنلىرىغا، ئالىم ھەققىدىكى تەكشۈرۈش، ئىزدىنىشكە قاتناشقان ئىبراھىم مۇتىئى، مىر سۇلتان يولداشلارغا چوڭقۇر مىننەتدارلىغىمىزنى بىلدۈرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مەھمۇت قەشقىرى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش، ئىزدىنىش خىزمەتلىرىگە يېقىندىن ياردەملىشىپ، تۈرلۈك يىپ ئۇچلىرى بىلەن تەمىنلىگەن، بىراق، يەكۈننى ئاڭلاشقا ئۈلگۈرەلمەي قالغان مەرھۇم قاسىم رەھمىنىمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن ئەسلىمەي تۇرالمايمىز. «ئىلىمگە ھوددىگار پىرىم» مەھمۇت قەشقىرى بىلەن يۇرتداش، قان - قېرىنداش بولغانلىقىمىز بىزنىڭ چوڭ پەخرىمىز. بىز چوقۇم ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئىلىم - مەرىپەتكە ئومۇر بويى قان - تەر سىڭدۈرگەن ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا يەتكۈزۈپ، مىللىي مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشكە تېگىشلىك ھەسسىمىزنى قوشۇمىز.

ماقال - تەمسىللەر

△ بىلىم - بەخت بەلگۈسىدۇر.
△ بەلگۈ بولسا، يولدىن ئازماس، بىلىم بولسا، سوزدىن ئازماس.
△ تۈلكە ئوز ئۇۋىسىغا قاراپ ھوۋلىسا، قوتۇر بولۇر.
△ قاغا غازنى دورىسا، پۇتى سۇنار.
△ ئېرىنچەككە بوسۇغىمۇ داۋان كورىنىدۇ.
△ ياشلىقتا تىرىشمىسا، قېرىغاندا خار بولۇر.
△ ئوي تۇتۇنسىز بولماس، يىگىت كەمچىلىكسىز بولماس.
△ ئىككى ئات تېپىشسە ئوتتۇرىدا قالغان تاي ئولىدۇ.
△ كوسەي ئۇزۇن بولسا، قول كويمەس.
△ ئۇي بولىدىغان كالا موزاي چېغىدىنلا بەلگۈلۈك.
△ ئەرسىرىگەن ئەرگە تېگەلمەس، ئالدىرىغان ئويگە يېتەلمەس.

— «تۈركى تىللار دىۋانى» دىن

يولداش ئابدۇللا زاكىرنىڭ « ھەزرىتى موللام » توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

ئوپالدا مېنىڭ ئابدۇراخمان مەھمۇت ئىسىملىك ئۇگەي چوڭ دادام بولۇپ (1939 - يىللىرى 90 نەچچە ياشتا ۋاپات بولغان). ئۇ 1934 - 1935 - يىللىرى ئەتراپىدا مېنى «ھەزرىتى موللام»مازارىغا ئېلىپ چىقىپ، قەۋرە ئالدىدىكى پىشايۋاندا ھەزرىتى موللام قەۋرىسىنى كورسۇتۇپ تۇرۇپ: " بىز مۇشۇ كىشىنىڭ ئەۋلادى، بۇ كىشىنىڭ ئىسمى " مەۋلانە شەمسىدىن مەھمۇت، بۇ ئىسمنى مەن ئاتامدىن، ئاتام ئاتىسىدىن ئاڭلىغان ئىكەن. بىزنىڭ ئەجدادىمىزدىن باشلاپ شۇ ئىسىمنى باللىرىغا يەتكۈزۈپ ئۇختۇرۇپ قويۇش ئادىتى بار. شۇبويىچە بۇنى مەن ساڭا ئۇختۇردۇم. ئېسىڭدە ساقلاپ، سەنمۇ چوڭبولغاندا باللىرىڭغا ئۇختۇرارسەن " دېگەن ئىدى. " بىزنىڭ قالغان ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ مۇشۇ پىشايۋان ئالدىدا " دەپ بىر مۇنچە قەۋرىلەرنى كورسەتكەن ھەم بۇلاق ئالدىدىكىخارابىنىكورسۇتۇپ " مۇشۇ جاي مەۋلانە شەمسىدىن مەھمۇتنىڭ دەرس ئوتكەن مەدرىسىنىڭ ئورنى ئىكەن. ھازىر ۋەيران بولۇپكېتىۋاتىدۇ، بۇنىبىلىپ قوي"دەپ ئېيتقان. مەن شۇۋاقىتتا 10 نەچچە ياشتا بولۇپ، دىني مەكتەپتەئوقۇيتتىم. قەدىمدىن ئوپالدا "بۇ كىشى ئىسلىمگە هوددىگەر " دېگەن ئەقىدە داۋام قىلغانلىغى ئۇچۇنمەنمۇ شۇ ئىسىمنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، نەچچە يۈز قېتىم تەكرارلاپ، چوڭ دادامنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە ھازىرغىچە ئېسىمدە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. شۇڭا — « ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتالغان بۇ قەۋرىسىنى مەۋلانە مەھمۇت قەشقىرىنىڭ قەۋرىسى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ئوپالدىكى ھەزرىتى موللام مازىرى ھازىرغىچە « ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ قاچاندىن باشلاپ شۇنداق ئوزگەرتىلىپ ئاتالغانلىغى مەلۇم ئەمەس. ئومومەن ھەزرىتى موللام سوزى - ھەزرىتى مەۋلانەسوزىنىڭ بۇزۇلغان ياكى ئاتاشقا ئوڭشا يلاشتۇرۇلغان بىرخىل شەكلى بولۇپ، " مەۋلانە " سوزى " موللام " بىلەن ئالماشقان بولسا كېرەك. شۇڭا بۇ چوقۇم مەۋلانە مەھمۇتنىڭ قەۋرىسىدۇر.

ئازاتلىققا قەدەر ھەززىتى موللام مەۋلانە مەھمۇت قەۋرىسى ئەتراپىدا ھەر يىلى بۇغداي سېرىقتال بولغان مەزگىلدىن باشلاپ، بۇغداي ئورىدىغان مەزگىلگىچە، يەنى ئۈژمە پىشقاندا بىر ئاي چامىسىدا ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە كۈنلىگى بىر كۈن سەيلە بولاتتى. بۇ سەيلىگە ئوپالنىڭ چوڭ - كىچىك ئاھالىلىرى يىغىلغاندىن تاشقىرى، كونىشەر ناھىيىسىنىڭ تاشمىلىق، بۇلاقسۇ، توققۇزاق ۋەيېكسار ئەتراپلىرىدىن بۇغداي ئورىدىغانغا يېقىنلاشقان 7 - ئاي باشلىرىدا بىر نەچچە مىڭ ئادەم توپلىناتتى. دېمەك، ھەزرىتى موللام مازىرى قەدىمدىن ئوپالدا چوڭ سەيلىگاھ بولۇپ كەلگەن، بۇنى ئوپالدىكى 30 ياشتىن يۇقۇرى ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىۋىدىن: ئابدۇللا زاكىر

«ھەزرىتى موللام» ھەققىدە ئاڭلىغان، كورگەن ۋە بىلگەنلىرىم

مۇھەممەت ئوسمان

1

مەن خىلى ئۇزۇندىن تارتىپ ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» دېيىلگەن بۇزۇكۋار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى ئاڭلاپ، تىركەشكە قىزىققان ئىدىم. ماڭا بۇ ھەۋەس توۋەندىكى سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن مۇيەسسەر بولدى:

1 . 1934 - يىللىرى دادام بىلەن ئوپال ھول جىگدىلىك نامەت ھاتتا دىگەن كىشىنىڭ ئۆيىگە شەھەردىن ئېمىن ئاخۇن (شەيتان لەقىمى) قاتارلىق كىشىلەر بىلەن سەيلىگە چىققان ئىدۇق. سەيلە داۋامىدا ھول جىگدە كەتمىنىڭ ئۆي - ئۆيلىرىگە قىچقىرىلدۇق. يول ئۈستىدىن بىر كەگرى كەتكەن جايغا كەلگەندە، مامۇت چاكادى (بۇ ئادەم شۇچاغلاردا 50 ياش ئوپچۇرىسىدىكى ئەچكۇسا قالكەلگەنساۋاتسىز ئادەم) بىريەرنى كورسىتىپ بىزلەرگە:

— بۇ يەر ئوپالنىڭ ناھايىتى قەدىمقى خانلىرى دەۋرىدىكى بازار خارابىسىدۇر. ئوپال ئاق دالادىكى قىزىل مەسچىت ئاتامدا شاھى ئېھرام ناملىق بىر شاھىن-شاھ ئوتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ دەۋرىدە بۇ يەر كاتتا بازار بولۇپ، توخۇ سۈتىدىن تارتىپ، تۇتىيا، مەرگىياغىچە ھەممە نەرسە كىرىدىكەن. بىر كۈنى شاھى ئېھرام بىلەن كورۇشمەك بولۇپ كەلگەن ئۇلۇغ بۇغراخان ئوغۇللىرىدىن كەنجىسى بولغان قىلىچ بۇغراخاننى ئوۋدىن يېنىپ، سەيلە ئۈچۈن بازارنى كورسەتمەك بولۇپ ئېلىپ كەلگەنلىرىدە، ئېتى ھۈركۈپ كېتىپ، قىلىچ بۇغراخان ئاتتىن يىقىلىپ، شۇ ئاندا مۇشۇ يەردە بەختىگە قارشى قازا تاپىدۇ. شاھى ئېھرام بۇ تاسادىپى ۋەقەدىن پەرىشان بولىدۇ. ئۇلۇغ بۇغرا خەۋەر تېپىپ، ئوغلىنىڭ نامازىغا ھازىر بولۇپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ، قىلىچ بۇغراخاننى يىقىلغان يېرىدە دەپنى قىلىدۇ. كېيىن سۇلتان شاھى ئېھرام خىجالەتتىن پەرمان چۈشۈرۈپ، بۇ بازارنى "ئايىغى ياراشمىدى" دەپ ئەمەلدىن قالدۇرۇپ. ... دىكى ... دىگەن جاينى يېڭىدىن ئوپال قىلىپ تەيىنلەيدۇ. ھوپىگەرلەر خان يارلىغىغا بىجانىدىل پەرمان بەردارلىق بىلدۈرۈشىدۇ. قەدىمقى ھول جىگدىدىكى بازار ئاستا - ئاستا ھۇۋقۇشلار ماكانى بولۇپ قالىدۇ. قىلىچ بۇغراخان دەپنە قىلىنغان جاينى "بۇغرام مازىرى—قىلىچ بۇغراخان مازىرى" دەپ، شۇندىن ئېتىۋارەن بۇ يەردە دۇئا-تەكبىر قىلىپ، تۈنەكلەر ئوتكۈزۈپ، خالايىق قىلىچ بۇغراخاننى دۇئادە ياد قىلىشىدىغان بولۇپ قالغان.- دەپ سوزلەپ بەرگەن ئىدى. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن يەنە شۇ مېھمانلار بىلەن «قۇمباغ» دىيىلگەن جايدىكى مۇساخۇن تېۋىپ دىگەن كىشىنىڭ بېغىغا سەيلىگە تەكلىپ قىلىندۇق، بۇ ئادەم شۇ چاغلاردا قەشقەردە نام چىقارغان ۋە تىۋىبى ھازىق دەپ ئاتالغان مەشھۇر تىۋىپ ۋە بىلەرمەن كىشى. (بۇ كىشى شۇنچە كاتتا تىۋىپ مەن دىسىمۇ، تۇنجى قېتىم قەشقەرگە كەلگەن ۋە سىبىلىس ئىللىتىگە قارشى دارا دەپ نام شوھرەت چىقارغان "نوۋار رىنسول" دىيىلگەن ئو-

كۆلنى تومۇردىن بىرىشنى بىلمەي، گوشىدىن بىرىپ، بىر بىچارە ئادەمنىڭ سەكرەپ يۈرۈپچىنى چىقىشقا سەۋەپمۇ بولغان) بىز كەلگەن سوسەردىكى بىغىدا، ئۇ كىشىنىڭ ماش گۈرۈچ ساقاللىق ئىنىسى جالالىدىن ئاخۇن دىگەن كىشى سۆكۈنەت قىلىدىكەن. باغنىڭ يۇقارقى تەرىپى كوپ - كوك چىم ئوتلۇق يايلاق بولۇپ، ئۇنىڭدا تايچىغى بىلەن باغلانغان بىر نەچچە بايتاللارنى كوردۇق. ئوتلار ئارىسىدىن ئاققان بۇلاق سۈيى بىر نەچچە تۈپ يوغان قارا سوگەت يىنىغا سىلىنغان سۇپا تۈۋىدىن ئوتۇپ، باغنىڭ تۈۋەن تەرىپىگە چۈشۈپ بارىدىكەن. بۇ كىشى شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقنى " قىمىز » دىگەن ئۇسسۇلۇق بىلەن بىزگە بىرىپ، ئۇنىدىن كىيىن ھەززىتى موللام مازىرىغا بىرىپ، پىشىن نامىزىنى شۇ يەردە ئادا قىلىشقا دەۋەت قىلدى. ھەممىمىز بۇلاق، ئىرىق سۇلىرىدا تاھارەت ئىلىپ، پىشىندىن كىيىن ھەززىتى مازارىدا تاۋابە — زىيارەتتە بولدۇق. قىرىلار باشلىرىنى تۈۋەن سىلىشىپ ئۇزۇنغىچە "ئىستىغپار» قىلىپ ئولتۇرۇشتى. تاۋابە - زىيارەتتىن يانغاندىن كىيىن، بىزگە جالالىدىن ئاخۇن ئاكام (بۇ كىشى ساۋاتلىق، 50 دىن ئاشقان، دىخانچە ئەمەس، موللىچاق نۇسقىدا تىزى بىلەن تەڭ شەھەر پورمىدىراق كامزۇل كەيگەن) ئەتراپى جايلارنى كورسىتىپ مۇنداق سوزلەپ بەردى:

— ... بۇ ئالدىمىزدىكى كاتتا تاغ ناھايىتى قەدىمدىن تارتىپ ئالىم ئولىما ھەززىتى موللامنىڭ نامىغا ئاتىلىپ « ھەززىتى موللام تىغى » دەپ يۈرۈتىلىدۇ. ھەززىتى موللام ھايات چىغىدا ئۇ زاتقا ئىخلاسمەن بولغانكىشىلىرىدىن بىرى، موللام ھوزۇرلىرىغا كىلىپ: " مەن دەرگاھى ھەقتىن دايىم ناھايىتى كاتتا نەرسىنى سورايمەن ۋە دەيمەنكى، يەنە سىنىڭ دەرگاھىڭدىن ئاز نەرسە سورىغۇچىلارنىڭ كوزى كور بولسۇنمۇ دەيمەن » دەپتۇ. ھەززىتى موللام ئۇ كىشىدىن: " سىنىڭ دەرگاھى ھەقتىن سورىماقچىبولغان كاتتا نەرسەڭ نىمە ئۇ؟ » دەپ سوراپتۇ. ئىخلاسمەن: "مىنىڭ سورىغان كاتتا نەرسەم جاناپلىرى ئالدىدىكى مۇشۇ تۇرغان تاغنى قىپقىزىل ئالتۇن قىلىپ بەرسە، دىگەن ئىلتىجا ئىدى » دەپتۇ. موللام بۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم قىپتۇ. شۇندىن بىر نەچچە يىل كىيىن يەنە ھىلىقى ئىخلاسمەنىبىر كىشىگە يوتۇلەتكەن ھالدا ھەززىتى موللام چورىدەپ ئولتۇرغان تالىپلىرىغا دەرس ئىيتىۋاتقاندا كىرىپ كەپتۇ ۋە: " ئەسسالامۇئەلەيكۇم!» دەپ سالام بىرىپتۇ. سوڭرە ئوز ئەھۋالىنىبايان قىلىپ، كوزىنىڭ خىرە بولۇپ قالغانلىقىدىن زارلىنىپ بوكىرەپ يىغلاپ كىتىپتۇ. ھەززىتى موللام ئۇ كىشىگە تەسەللى بەرگەندىن كىيىن سوزلەپ: " ... جانابى ئاللا بىزگە يەتتە ئەزادىن ئىبارەت بۇ توگىمەس بايلىقنى بەردى . ئۇنى چۈشۈنۈپ يىتىشكە تىخى سىنىڭ ۋە بىزنىڭ ئەقلىمىز كۆتالىق قىلىدۇ . چۈنكى ، بىزگە بەرگەن بۇ نىمەت بايلىقنى جايىدا ئىشلىتەلىسەك ، دۇنيادىكى ھەممە تاغلارنىڭ ئالتۇن بولغىنىدىنمۇ چوڭراق بايلىق بولىدۇ . مۇبادا سەن دىگەن مۇشۇ تاغ بىر تەقدىرىنىڭ ئارزۇيىڭدەك ئالتۇن بولغىنىدىن كورە ، كوزۈڭنىڭ زەفىل بەسەر (كوز ئاجىزلىغى) بولمىغىنى خۇپراق ئىدى » دىگەندىن كىيىن ئىخلاسمەنى يىغلاپ : " مەن ئاللاغا دۇئا قىلىپ ، ئۇنىڭدىن نىمەت سورىسامـمۇ ، مىنىڭ كوزۈمنى ئەما قىلىپ قويامدۇ ، بۇ قانداق ئادالەت ؟ » دىگەنلىرىدىن كىيىن ھەزرىتى موللام جاۋابەن : "... سىنىڭ دۇئالىرىڭنى ئاللا قويماي ئىجابەت قىلدى ۋە ئادالىتىنى زاھىر قىپتۇ . سەن بىرىنچى دۇئايىڭدا تاغنى ئالتۇن قىلىپ بىرىشنى ئوتۇنگەن ئىكەنسەن ، ئۇنىڭدىن كاتـ

www.uyghurkitap.com

تىراق بايلىغى ھەقىقى تەنسەھەتلىكىنى بىرىپ ، ساڭا مەرھەمەت ۋە ئېھسان قىپتۇ . سەن ئۇنى توغرا ئىشلىتىپ ۋە ئىستىپادە (پايدىلىنىش) قىلىپ ، شوكرانە كەلتۈرەلمەي ، خەسىس دۇنيا ئارزۇسىدا بولۇپ ، خىيالى فاسىيە ئويلىغان سەن ، ئىككىنچى دوئايىڭدا ئاز نەمە سورىد-غورچىلارنىڭ كوزى كور بولسۇن ، دىگەن دوئايىڭمۇ يەنە ئىجابەت بوپتۇ . چۈنكى ، دەرگاھى ھەقنىڭ نەزىرىدە تاغلارنى ئالتۇن قىلماقتىن ئاز نەمەرسىمۇ بولامدىكىن . ئەگەر سەن مەن-دىن خۇداغا دوئا قىلىشتىكى مەسلىھەتىڭىز نىمە دەپ سورىغان بولساڭ ، ئۇندا مەن : « خۇدا-يا ، دىنىمدە مۇستەھكەم قىل ، ئىمانىمنى زىيادە قىل ، بەدىنىمنى سالامەت قىل ، رىزقىمنى يەتكۈدەك بەرگىن ... ، دەپ دوئا قىل ، خۇشۇسەن تۈگۈمەس - پۈتمەس بايلىق - ئىلىم بەر-گىل دەپ دوئا قىلساڭ قانداق ، دىگەن مەسلىھەتنى بەرگەن بولۇر ئىدىم » دەپتىكەن .

ئۇ يەنە بىر تەرەپتىكى تاغنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— بۇ - كورۇنگەن تاغنى « قىزىل مەسچىد ئاتام تېغى » دەيمىز ؛ ئۇ تاغدا خالايىق تەۋەررۈك قىلىپ ، يىراقتىن - يىراققا سۈيىنى ئېلىپ كىتىدىغان تۈز بۇلاقمۇ بار . يەنە شۇ يەردە قەدىمقى چاغلاردىكى ئىبادەتخانىلار خارا-بىسى تېخىچە يالتىراپ تۇرۇپتۇ . بۇ - يۇرتنىڭ ھەزرىتى موللام ۋاقتىدىكى شاھى شاھى ئېھرامنىڭ ئوردا تۈزۈپ تۇتقان شەھىرىمۇ ئاشۇ تاغ ئەتراپلىرى ، دەپ بىزگە بوۋىلىرىمىز كورسىتىپ ئوتكەن . ئۇ تاغ يانلىرىدا « چىمگەن يايلىغى » ، «بورە توقاي » يايلاقلىرى بار . بىر چاغلاردا ھەزرىتى موللام تەھسىلى ئىلىم ۋە ساياھىتى ئالەم ئۈچۈن ياش نەۋقىران چاغ-لىرىدا شۇ يەردىكى « مۇق » يولى بىلەن دەۋرى ئالەم سەپەرگە ماڭغان ئىكەن،- دىدى ۋە ئاندىن كىيىن يەنە بىر تەرەپكە بۇرۇلۇپ ، ئۇيا قنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— ... بۇ ، بىز قارىغان تەرەپتىكى جاينى « سۇلتان باغ » ياكى « سۇلتانىم دارىسى » دەپ ئاتايمىز . بۇ يەرنى شاھى ئېھرام باغ قىلماقچى بولغاندا ، ئۇ يەرگە بىرىنچى توغانلار-نى ياسىتىپ ، (قارا تاش ، قايچى يول ... توغانلىرى) ئاندىن تولا تەسلىكتە سۇ چىقار-غان ئىكەن . ئۇ يەردە خانلارنىڭ ئېپى.ئەۋلادى سەيلە - ساياھەت قىلىدىغان ، بۇغا ماراللار ، كىيىك ، توشقانلار ... سەكرىشىدىغان توقايلىقلارمۇ بولغان ئىكەن،- دەپ ئۇ يەرنى تونۇشتۇ-رۇپ بولغاندىن كىيىن ، بىر قەبرىنى كورسىتىپ تۇرۇپ :

— ... بۇزات ھەزرىتى موللامنىڭ بوۋىسى خوجە سەيپىدىن بۇزرۇكۋار ئەلەيھى رەھىم بو-لىدۇ. بۇزات ئەتراپىدا ھەزرىتى موللام بوۋىلىرىنىڭ كوپى ياتقان ، ئۇلارنى « بۇزرۇكۋارلىرىم » دەيمىز،-دەپ سوزدىن توختىدى. بىز بىلەن بىللە بارغان مېھمانلاردىن بىرى، ئۇي تەرەپنى كورسىتىپ:

— نىمىشقا پەستىكى بۇ - كورۇنگەن مەھەللىنى « ئۇي چولپان »مەھەللىسى دەيدۇ ، بۇنىڭدىكى سەۋەپنى بىلەملا ؟،-دەپ سورىدى. جالالىدىن ئاخۇن ئاكام :

— ... مەن ئۇزۇم ئوپال قۇمباغلىق تۇرۇپ « ئۇي چولپان» مەھەللىسىنىڭ شۇنداق ئاتىلى-شىنى سۈرۈشتە قىلىپ كورمەپتىمەن،- دىگەندىن كىيىن ئاكىسى مۇسا ئاخۇنكام تىۋىپ (تەققى-تۇرۇقىدىن 60 ياشلاردا بولۇپ ، شۇ چاغدىكى شەھەر زىيالىلىرى ۋە تەرەققىپەرۋەر مەدەنىيەت-لىك كىشىلىرىدىن ، سول پۇتىدا بىر ئاز ناقىسلىق بار . شۇڭا خەلقلەر مۇسا ئىكام توكار دې-سە ئاندىن بىلىشىدۇ . ئەمما كېسەل قوبۇل قىلىدىغان ھويلىسىدا گۈل ، دەرەخ ، كىيىك ،

توشقان، شاتۇتى، قىرغاۋۇل ... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى موھەييا، شەخسىي بالىنتىسەغە ئىگە ئادەم)

— بۇنى مەن ئۇبىدان بىلىمەن، — دەپ سۆزگە كىرىشتى، — ... بۇۋىمىزنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا: قەشقەر ھاكىمى زوھوردىن ھاكىم دەۋرىدە، ئۇ كىشىنىڭ ھوزۇرىدىكى ئوردىسىدا بەش كىشىلىك سەردارى كاتىپلىرى بولۇپ، رەھمان ئاخۇنۇم كاتىپ، ئىسپەندىيار ئاخۇنۇم كاتىپ، ئابدىرېھىم سىجلات (ئا. نىزارى) لار پېشقەدەمرەكلىرى ئىكەن. نورۇز ئاخۇنۇم كاتىپ ھەممىسىدىن ياش ۋە قىران ئىكەن، ئەمما ئابدىرېھىم سىجلات ھەممىلىرىدىن چەبدەس، ئىستېراتى يۇقۇرى بولغانلىقتىن، زوھوردىن ھاكىم بۇ كىشىنى قەدىرلەيدىكەن. لېكىن رەھىمسىز ئۆزۈنغا سوزۇلغان ئىستىسقا ئىللىتى ئابدىرېھىم سىجلاتنى قىيناپتۇ. داۋگاڭ ھاكىمى زوھوردۇننىڭ مەخسۇس تەۋىبى سوفى ئاخۇنۇمنىڭ مەسلىھەتى بويىچە، ئا. نىزارىنى ھاۋاسى ياخشى ۋە موسەپپا بولغان جايدا ئارام ئالدۇرۇش لازىم، دېيىلگەچ، قەشقەر شەھەر ئەتراپىدىكى توققۇز يۇرتنىڭ ھەممىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ كورگەندە، سۈيى، ھاۋاسى، مەنزىرىسى قاتارلىق ... جەھەتلەردە ئوپالنىڭ «قۇمباغ» (قەدىمدىن ئازىق دەپ ئاتالغان) دىن ياخشى جاي تېپىلماپتۇ. ھاكىم بۇ يەرنى ئا. نىزارى ئۈچۈن " ئارامگاھ » غە تاللىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بەش پاتمان يەر، مەخسۇس بىر ئېرىق سۇ، ئالاھىدە بىر باغچاق، توقايلىقلار تەيىنلەپ خىزمىتىگە كىشىلەر قويۇپ، كۆتكەندىن كېيىن، ئارىدا بىر ئاز ياخشىلىنىپ « دىيارى ئىمام » دېگەن كىتاۋىنى ھەزرىتى موللام تەزكىرىلىرىدىن پايدىلىنىپ يېزىپ پۈتتۈرۈپ، مىلادىنىڭ 1848دە ۋاپات بولغان ئىكەن. مەن ئۆز ئۆيۈمدىكى كېسەلخانامدا مۇندىن ئالتە، يەتتە يىل بۇرۇن كېسەل كوردۇاتسام، شەھەر بايلىرىدىن بولغان ئۆمەر باينىڭ خىزمەتچىسى مەھەممەت رەھىم ئاخۇن شەپەرەك دېگەن كىشى قىشىمغا سالاپەتلىك كېيىنگەن بىر ئەرەپنى باشلاپ كىرىپ، ئۆمەر باينىڭ تاپىلىشى بويىچە ئۇ كىشىنىڭ كېسىلىنى كوڭۇل بولۇپ تەكشۈرۈپ دارا قىلىشىمنى تاپىلىغان، دېگەننى ئېيتقاندىن كېيىن، بۇ ئادەمنىڭ ھەرەم شەرىفتىن كەلگەن شامى دامولللام (سورىيىلىك بولسا كېرەك، مەھەممەت ئابدىلئەسەد — ئۆز ئىسمى) لىقىنى دېدى. مەن سالام — سائەتتىن كېيىن ئۇ كىشىنى ھورمەتلەپ باشقا بىمارلەرگە قارىماي، كوڭۇل بولۇپ، كېسەللىك ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلىپ، شىكايىتىنى ئاڭلاپ قارىسام بۇ كىشىمۇ ئېغىر ھالدىكى " ئىستىسقا » (ئۆپكە سىلى) ئىكەن. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ كىشى بىلەن تونۇشتۇق. تومۇز كۈنلىرى ئىللىتى كۈچەيدى، نەپەس ئېلىشتا قىينالدى. مېنىڭمۇ شەھەردە ئىسسىق كۈنلەردە تۇرالمايدىغان بولغۇنۇم ئۈچۈن، ئۇ كىشىگە كوپرەك دورا ئېلىۋېلىشنى تەۋسىيە قىلسام سەۋەۋىنى سورىدى. سەھراغا ھاۋالىنىش ئۈچۈن بارىدىغانلىغىمنى دېسەم بىللە بېرىشنى ئوتۈندى، بۇ يەرگە بىللە ئېلىپ كەلدىم. ھەپتىگە قالماي دورا، ھاۋا، قىمىز تەسىر كورسەتكىلى تۇردى. خىقىراشىمۇ توختىدى. ئىشتىھاسى ئېچىلىپ سەمرىشكە يۈزلەندى. ئۇنىڭ مەشغۇلىيىتى ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ، ھەزرىتى موللام بېشىغا بېرىپ، زىيارەت قىلىش، سوسەر ئاغزى، تەكيە مەھەللىسى، خوجە سەييىدىن ۋەلى يوللا مەقبىرەلىرىگە قەدەر ئايلىنىپ كېلىش بولۇپ، بىر كۈنى ئۇ ماڭا " زىمىن ئۈستىدە كوپ جايلارنى كوردۇم. ئەمما مۇنداق گۈزەل ۋە موسەپپا زىمىننى ئۇچراتمىدىم. جەننەت زىمىن ئۈستىدە مانا مۇشۇ يەردە ئىكەن. بۇ ھەزرىتى موللام ۋەلى يوللا ئالىم

بولغاچ، بۇ يەردە تۇرۇشنى ئۆزىگە راۋا كورگەن . بۇزات ھەققىدە ماڭا چۈشەنچە بەرسىڭىز «
دەپ ئۆتۈندى . مەن ئۇ چاغدا خۇددى جالالىدىن ئاخۇندەك ئۇزە بىلگەنلىرىمنى ئېيتسام، ئۇ
كىشى دېگەندەك قانائەتلىك چۈشەنچىگە ئىگە بولالمىغاچ، ماڭا ئەپسۇسلۇق بىلدۇرۇپ، تەز-
كىرىدلەر تېپىپ بېرىشىمنى دېدى . بىر نەچچە ۋاقىت سۈرۈشتە قىلغاندىن كېيىن (ئاڭغىچە
شامى دا موللا كېتىپ قالدى) ئىككى - ئۈچ خىل تەزكىرىلەرگە ئىگە بولدۇم . بۇلار ئىچىدە
ھەممىدىن مۇكەممەلرەك بولغىنى « دىيارى ئىمام » تەزكىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا بايان قىلىنىش-
قا قارىغاندا ئوپال دىيارى ئەپرەپسىياپنىڭ ئارام گاھلىرىدىن بىرى ئىكەن . ئۇنىڭدىن
كېيىن تۇراخان زامانلىرىدىمۇ، كاتتىلار ياز كۈنلىرى ژۇدۇغۋاش تەرەپلەردىكى يايلاقلاردا
سەيلە - تاماشالار قىلىپ، قىمىز ئىچىپ، قىزا يەپ، قىزلەرنىڭ روخسارلىرىنى كورۇپ
قايتىشىدىكەن . ئۇلۇغ سۇلتان ستۇق بۇغرالار زامانىسىدىمۇ، ماداينىغا بارغانلارمۇ، « غو-
جە قونداق مازىرىم » دېگەن جايدا قونۇپ، ھاردۇقلىرىنى ئالغاندىن كېيىن ئارتوچ مەشھەت
ۋە ياكى يىراقلارغا قاراپ، كارۋان قوشۇنلىرىنى باشلاپ كېتىشىدىكەن ....

كۈنلەردىن بىر دەئوپال دىيارىنىڭ پادىشاسى شاھى ئېھرامنىڭ شاھزادىسى ئوغا چىقىپ، قايراق تېغىدا شىكار قىلىۋاتقاندا، ئالدىغا بىر كېيىك ئۇچراپتۇ، شاھزادە ئۇنىڭغا ئوقيا چىلتەسىدىن ئوق ئۈزۈپتۇ . ئەمما كېيىك ئولمەي مەجروھ بولۇپ قېچىپتۇ . ئۇنى قوغلاپ شاھزادە « ئازىق » دېگەن جايغا كەپقاپتۇ . كېيىك غايىب بولۇپتۇ . تەنھا شاھزادە ئەتراپلار-نى ئاختۇرۇپ، چاتقاللىقلاردىن چىقىپ قارىسا، چېغىر يولدا سۇ ئېلىپ كىرىپ كېتىۋاتقان بىر ساھىبى رەنا ئۇچراپتۇ . ئۇنى كورۇپلا ھۇشىدىن كەتكىلى تاسلا قاپتۇ . ئاتتىن سىرىلىپ ئاستا چۈشۈپ بىر ئاز ئوزىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ قىز كىرىپ كەتكەن ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ، قامچا دەستىسى بىلەن ئىشىكنى ئۇرۇپتۇ . باغ ئىچىدىن يەڭلىرى تۈرۈلگەن ئاپپاق ساقاللىق پىرىشتەدەك بىر قېرىسال كىشى چىقىپ، ئىشىكنى ئېچىپتۇ . شاھزادە مويسىپىتقا ئەدەپ بىلەن ئىككى قولىنى كوكسىگە ئېلىپ، "ئەسسالامۇ ئەلەيكوم..." دەپ سالام بېرىپتۇ. ساھىپخان كىشى بوسۇغىدا تۇرغان شاھزادە سالاپەتلىك مېھماننى كورۇپ ئەۋۋەل ئارقىغا داجىپتۇ، كېيىن "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام!" دەپ جاۋاپ بېرىپ ھويلىغا تەكلىپ قىپتۇ. شاھ-زادەم ھويلىغا كىرىپ، تەشنالىق سورىغان ئىكەن، چوڭ ھېجىرغا لىقمۇ - لىق توشقۇزۇلغان ئا-نار شەربىتىنى تەخىرسىز كىرىپلا ئويىدىن ئەچىقىپ، تەكەللۇپ بىلەن سۇنۇپتۇ، شاھزادە شەربەتنى قولىغا ئېلىپ قانغىدەك ئىچىپتۇ، ئۇسسۇزلۇقتا قېنىپتۇ. سۆگرەدىخانى ئەشرەپكە قاراپ "ئىسمىلىرى نىمە؟" دەپ سوراپتۇ. "سەييىدىن" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. "سىلەرنىڭ كولىبەڭلەر دە ئوغۇل- قىزلىرىڭلار كوپمۇ؟"، "يوقسۇ، پەقەت سۇلبىيە قىزىم بىلەن ئىككىمىزلا بار" دەپ جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن، شاھزادە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، خەيرلىشىپ بوسۇغىدىن ئۇزاپ ماڭغاندا، ئاندىن ئوزىنى ئىزدەپ كەلگەن سەركەردىلەر بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. ھەر قەدەمدە بىر چوڭ - كى-چىك تىنىۋاتقان قىياپىتىگە قاراپ، قېرى باھادىرى شاھزادىدىن ئەنسىرەپ، سەۋەۋىنى سوراي دەۋاتقاندا شاھزادە ھېلىقى باغچاق تەرەپكە قاراپ، چوڭ بىر تىن ئېلىپتۇ. تەجرىبىدار با-ھادىرى شاھزادەمگە "بىرەر ئىشقى-مۇھەببەت ئوتى سىرايەت ئەيلىگەن بولۇشى مۇمكىن" دەپ قىياس قىپتۇ.

شىكاردىن يانغاندىن باشلاپ، شاھزادىنىڭ ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ، ھېچنەرسە يېمەپتۇ. كۈندىن - كۈنگە چىرايى سارغىيىپ، رەڭگى - رويى ئۆچۈپ، ئۇيقۇسى قېچىپ بىئارام بولغىلى تۇرۇپتۇ. شاھ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، دەرھال ھوكىمالارنى يىغىپ، ئوغلىنى كورسەتكەن ئىكەن، ھەر قايسىسى ئۆزىگە لايىق كېسەل ئېھتىماللىنى دەپ دورىلار بېرىشىپتۇ، لېكىن تەسىر كورسەتمەپتۇ. قېرى ئەمچى (تىۋىپ) يۈرەكتىكى سەكتاغە قاراپ ئانار شەربىتى بۇيرىغان ئىكەن، شاھزادە ئارقا - ئارقىدىن بىر نەچچە پىيالە شەربەتنى ئىچىپ ئاندىن كۆلۈپتۇ ۋە بېشىنى كوتىرىپتۇ. خەۋەر شاھقا يەتكەن ئىكەن، پۈتى - پۈتىغا تەگمەي ئوغلى قېشىغا كېلىپ مۈرەكبادلىق قىپتۇ ۋە نىمە پايدا قىلغانلىغىنى سورىغاندا "ئانار شەربىتى" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. ئەمما شاھزادە ئۇندىن باشقا تائامۇ يېمەپتۇ. يەنە باش قويۇپ يېتىپ كەتكەن ئىكەن، تىت - تىت بولغان شاھ "سىر" ئېلىش ئۈچۈن ئەسرارى قېرى باھادىرنى يېنىدا قويۇپتۇ. شاھزادىنىڭ تولىمۇ كوڭلىنى ئايايدىغان تەجرىبىكار باھادىر ياشلىغىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىدىن سوزلەپ كېلىپ "پىراقى مۇھەببەت" دىن سوز ئاچقاندا، شاھزادە چۆراپ يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆڭۈل قويۇپ، كوزىنى ئۈزمەي تىكىلىپ قاراپ ئاڭلاپ، "يەنە چۇ، يەنە قانداق بولغان؟ قانداق بولىتتى! ..." دەپ كېلىپ ئاخىرىدا قاتتىق بىر تىنىپلا يىغلاپ دۈم يېتىپتۇ. باھادىر ئاستا يولەپ تۇرغۇزغان ئىكەن، تەشنالىق سوراپتۇ. بۇ چاغدا ئانار شەربىتى تۈگەپ قالغىنى ئۈچۈن مۈزدەك كاشكاپلەر بەرسىمۇ، ئىچمەپتۇ. ئاندىن باھادىر ئاستىلاپ ئانار شەربىتىنى مۈنچە ياخشى كورۈشىنىڭ سەۋىۋىنى سۈرۈشتە قىلىپ كورگەندە، شاھزادە سوز باشلاپ:

— شىكارغا چىققان مۈندىن 6 ئاي بۇرۇنقى كۈندە مەجرۇھ بولغان كىيىكنى قوغلاپ ئازىق دىگەن جايغا كەلسەم، پەستىكى ئۆيدە بىر چولپان قىزنىڭ سۇ كوتىرىپ كىتىۋاتقانلىغىنى كورۈپ ئارقىسىدىن بېرىپ تەشنالىق سورىسام، شۇ ئاندا، ماڭا سۇ ئورنىدا ئانار شەربىتى بەردى، ئۇ ئۆي سەيپىدىن دىيىلگەن كىشىنىڭ ماكانى ئوخشايدۇ. شۇندىن بىرى مۇشۇ ھالغا قالدىم ... دەپ قېرى باھادىرغا ئەھۋالنى بايان قىپتۇ.

ئەسراردىن تولۇق ۋاقىپ بولغان باھادىر شاھقا ئەھۋالنى بىر - بىر بايان قىلغاندىن كېيىن، شاھ ئاغلاقچىلار ئارقىلىق سەيپىدىننىڭ ئائىلىسىنى بىلىپ يىتىپتۇ. ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن خەۋەرلىرىگە قارىغاندا دىيانەتكاردىخانى ئەشرەپ سەيپىدىننىڭ تولىمۇ ئاقىل ۋە دانىشمەن قىزى بۇۋى رابىيە ئانىسىدىن يەتتە ياشتا ئايرىلىپ يىتىم قېلىپ، ھازىر كامالەت يېشىغا يېتىپتۇ. ئاتىسىنىڭ ھەممە ئىشىغا بۇ قىز ئەقىل كورسىتىدىكەن. ئىپپەت - نومۇس كۆيلۈقتا بۇ يۇرتتا بۇ ئاتا - بالىدەك ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ، دەپ ھەمسايىلىرىنىڭ ھەممىسى دىگىدەك شاھىدلىقلار بىرىپتۇ. شاھ تولىمۇ مەمنۇن بولۇپ، ئوغلىغا ئۇنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىش ئارزۇسىنىڭ بارلىغىنى، پەرزەنتلىك ئۈچۈن دىخان ئەشرەپ سەيپىدىننىڭ نۇرە چەشمىسى بۇۋى رابىيەنى لايىق كورگەنلىگىنى دەپ، ئوغلىدىن باھادىر ئارقىلىق رىزالىق سوراپتۇ، سۈرۈشتە قىلغاندىن كېيىن، رازىلىغىنى ئاتىسىغا بايان قىپتۇ.

ئەلچىلەر بېرىپ توي تەرەددۇتىنى پۈتتۈرۈپ، پۈتۈن ئەل-يۇرتقا يەتتە كېچە - كۈندۈز-

غىچە ئۆيىدە قازان ئاسمىسلىقتا يارلىق بىرىلىپتۇ، ھەممە توي ئوينىپتۇ. تويدا ئېھرام شاھنىڭ لەشكەرلىرى ماھارەتلىرىنى كورسىتىپتۇ. ئەمما شاھزادىنىڭ ئوقيا ئۈزۈشى، توپۇق ئويۇنى، چوتان ئۇرۇشلىرى، سۇ ئۈزۈشلىرى ھەممىنى ھاڭۋىقىپ، داڭ تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. تاماشادىن كېيىن نىكاھ قۇتبەسى ئوقۇلۇپ، ئوغۇل - قىزلارنىڭ رىزالىقى ھەمۋەدىلىرى ئېلىنىپتۇ.

شاھ ئوردىسىغا بۇرابىيەنىڭ كېلىن بولۇپ كىرىشى سەلتەنەتتىكى ئادالەتنىڭ راۋناق تېپىشىغا، يۇرتنىڭ مەمۇر، ئەلنىڭ بەختىيار بولۇشىغا سەۋەپ بوپتۇ.

ئاڭغىچە قىز ھامىلە بولۇپ، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەتتە توشقان ئىكەن، تېچ، ئامان، ساق-سالامەت ئاتىسىنىڭ خانىسىدا ئاپتاپ سۈرەتلىك بىر پەرزەنت تۇغۇپ، كوز يورۇپتۇ. ئاتىسى سەيپىدىن ئىنىك ئانىلىرىدىن "نېمە تۇغدى" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇلار "بورە" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. خوشال بولغان سەيپىدىن شاھىمغا خەۋەر قىلىمەن دەپ يۈگۈرگۈنىچە يولغا راۋان بوپتۇ. شاھى ئېھرام شاھزادىسى بىلەن ئوپال ئارت قىرىق بولاقىرى ئەتراپىغا شىكارغا بارغان ئىكەن، تاغدىكى ھاڭ ئۈستىدىن ئىرغىغان ئاتنىڭ تۇۋىغى تەمىلىپ كېتىپ شاھ ئېتى بىلەن ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئېتى قازا تېپىپ شاھ ئۆزى سالامەت قالغان مەھەلدە سەيپىدىن يېتىپ كېلىپ بۇ، قۇۋانچىلىق خەۋەرنى شاھقا ۋە كويەۋ ئوغلىغا يەتكۈزۈپتۇ. شاھ ئۆزىنىڭ زور پالاكەت ۋە دىشۋارچىلىقتىن سالامەت قالغانلىقى، تۇنجى ۋە يېگانە نەۋرىسىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكى شەرەپىگە شىكارغا مىنىپ چىققان قىرىق يىگىتنىڭ ئاتلىرىنى نەزرە قىلىپ، شۈكرانىسىغا دۇئا-تەكبىر ئوتكۈزۈپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىنلا يۇرتتىكى پۈتۈن ئۆلىما - فوزۇلالەرنى، يۇرت كاتتىلىرىنى يىغىپ يېگى نەۋرىسىگە ئىسىم قويۇش تويى ئوتكۈزمەكچى بولۇپ، ئاتابىرلارغا خەۋەر بېرىپتۇ، ھەممە يىغىلىپ "ئات تويى" نى كاتتا زىياپەت تەنتەنە بىلەن قىزىل مەسجىد ئاتامدىكى ئوردىدا ئوتكۈزۈپتۇ. زىياپەت ئاخىرىدىكى دۇئايى خەيرىدىن كېيىن، يېگى نەۋرىسىنى تۈرك خاقانلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە ئاق كىگىزگە ياتقۇزۇپ، بىر توققۇز سۇپاھ كوتىرىپ، ئوردىنىڭ مېھمانخانىسى ئوتتۇرىسىغە ئەچىرىپ، يەردە قويماي كوتۇرۇشۇپ تۇرۇپتۇ. مېھمانلار ھەممىسى تەڭ "قۇتلۇق بولسۇن شاھىمىزغا" دەپ مۇرەككەبادلىق قىپتۇ. ئاندىن يۇرتقازىسى ئوغۇلنى قولىغا ئېلىپ پېشانەۋە تاپانلىرىغا سۈيۈپ، "شاھزادە يەتتە ئىخلىمغا شاھ بولغاي!" دەپتۇ. شاھى ئېھرام مىيىغىدا كۈلۈپتۇ. ئىككىنچىسى قولىغا ئېلىپ: "كاتتا باھادىر ۋە ئەقىللىق بولۇشى — قۇلاقىنىڭ چوڭلىقى، پېشانىسىنىڭ كەڭلىكىدىن بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ خاسيەت شاھزادىغا خاستۇر»، دەپتۇ. شاھقا بۇ سوزمۇ بى ناۋئى تۇغۇلغاندەك قىياپەت بەشرەسىدىن كورۇنۇپ تۇرۇپتۇ. ئۈچىنچى، تۆتىنچى، بەشىنچى، ئالتىنچىلىرىمۇ شاھقا ياخشى كورۈنۈش ۋە خوشامەتتىن ياغلىما سوزلەرنى قىپتۇ. يەتتىنچى نوۋەتتە شاھنىڭ قۇدىسى سەيپىدىن يېگى نەۋرىسىنى قولىغا ئېلىپ:

— تەڭرىم بىزگە بۇ يېگى مېھماننى ئاتا قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا شۈكرىلەر بىجا كەلتۈرىمەن. ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا قىلغان ياخشىلىقى- مىراسى ئىلىم ۋە ئەدەپ ئۆگۈتۈشتىن ئەۋزەل ئەمەسدۇر. نەۋرىمىز تەڭرىم نېسىپ قىلسا، تەربىيىمىز بىلەن ئالىم بولغۇسىدۇر، - دېگەن ئىكەن،

پۈتۈن مېھمانخانىدىكىلەر «بارىكاللا!» دەپ توۋلىشىپ كېتىپتۇ، ئارقىدىنلا «ئاللاھۇئەكبەر!...» دېگەن تەكبىر ساداسى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. شاھنىڭ خۇشاللىق يېشى كۆز چانىقىدىن نۇرۇز بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقىپتۇ. يۈگۈرۈپ كېلىپ سەيپىدىننى قۇچاقلاپ، يېڭى نەۋرىسى بىلەن بىللە كۆتىرىپ، چۆگۈلۈتۈپ ئاندىن يەرگە دەسسىتىپتۇ. سوڭرە نەۋرىسىنى قولىغا ئېلىپ باش كۆزىدىن سۆيۈپ، كېيىن خالايىققا قاراپ:

«ئىلىم ئىلەدۇر نىزامى ئالەم،
ئاراپ ئىلەدۇر كامالى ئادەم.»

مەن يەتتە ئىقلىمنىڭ شاھلىقىدىن ئەۋلادىمنىڭ ئالىمى بولغىنىنى چوڭ دەرىجە دەپ بىلىمەن. ئالىملىق ئىككىلا دۇنيا نىجاتلىقى ۋە شاھلىقىدۇر. مېنىڭ دىلىمدىكى ئارزۇيىمنى ۋەلى (ئالدىن بىلگۈچى - كارامەت قىلغۇچى) گە ئوخشاش قۇدىمىز سەيپىدىن ئاكا تاپتى. مەن ھەقىقى رىزا بولدۇم. شۇڭا بۈگۈندىن باشلاپ، بۇ كىشىنىڭ نامىنى پۈتۈن ئەل سەيپىدىن ۋەلىيوللا» دەپ ئاتىغاي دەپ پەرمان قىپتۇ.

ھەممە بىيەكبار تازىم بىلەن «خوش!» دەپ رىزالىق بىلدۈرۈشۈپتۇ.

ئۇندىن كېيىن ئىسمىنى نىمە قويۇش ھەققىدە مەسلىھەت - مەشۋەرەتلەر باشلاندى. ئۇلۇمالاردىن بىرى:

— شاھىمىز، بۈگۈن جاناپلىرى ئىلمۇ - ئىرفان پەرۋەرلىكلىرىنى ئايان قىلىپ، ئارزۇلىرىنى شاھلىقتىن يۇقۇرى دەپ تونۇتۇپ، بىزگە سائادىتىمىزنى كۆرسەتتىلە، بىز ئىلىم ئەھلىلىرى تولىمۇ مەمنۇن بولدۇق. شۇڭا بىز سىلىدەك شاھىمىزنىڭ دەۋرى بىلەن ماختىنىمىز. ھەممىمىز مۇشۇ ماختىنىش ۋە مەمنۇنىيىتىمىزگە شۈكرىلەر بىجا كەلتۈرۈپ، بۇ ۋەدىمىزگە «ۋاپا» قىلىمىز، بىزنىڭ مۇشۇ نىيەت، مۇددىئايىمىزنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن قۇتلۇق قەدەملىك پەرزەندلىرىگە بەش ھەرىپتىن ئىبارەت بولغان «مەھمۇد» (ماختانغۇچى) ئىسىم قويۇشنى ئىلتىجا قىلىمىز. چۈنكى؛ بۇ ئىسىمنىڭ ھەر بىر ھەرىپىدە بىر مەنا يوشۇرۇنغاندۇر. بىرىنچى ھەرپ بولغان «م» (مىم) مەمنۇنىيەتنى بىلدۈرىدۇ؛ «ح» (ھى) ھەمدۇ ئېيتقۇچى دېگەن مەنىسى، «م» (مىم) مۇددىئا - مۇرادىغە ئېرىشكەن دېگەن مەنىسى، «و» (ۋاو) ۋاپادارلىق دېگەن مەنىسى، «د» (دال) دىيانەتكارلىق دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ، - دەپ ئىزاھ بەرگەندىن كېيىن، شاھى ئېھرام خالايىق مۇتىۋەرلىرى ئالدىدا:

— نەۋرەدىمىزنىڭ ئىسمى مەھمۇد ئىبنى ھۈسەيىن بولسۇن. ئوغلىمىز ھۈسەيىننى بۇ مۇبارەك پەرزەند ھورمىتىدىن بۈگۈندىن باشلاپ ئەمىر سۇلتان ھۈسەيىن دەپ ئاتالسۇن. خالايىق ئىچىدە ئىلىم-ھۈنەر شۇنداق راۋاق تاپسۇنكى، ئىلىم - ھۈنەر بىلمىگەن بىرەر كىشى سەلتەنىتىمىز تەۋەسىدە كۆرۈلمىگەي، ھەر قانداق كىشى فەزىلىتىنى ئارتتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بىباھالىقىنى كۆرسەتكەي. ئىلمۇ - ئىرفانغا قىيا باققۇچىلارنى ھاشالەرگە ھەيدەپ، ئۇلارنىڭ سىڭلىغىنى ئېغىرلاتقاي، -دەپ پەرمانى ئالى قىپتۇ.

شاھزادە مەھمۇد تەلپۈنگەندە ئېھرام شاھ قوۋانىپ بىر توقسان قوي ئۆلتۈرۈپ، ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە «ھەقىق توپى» قىپتۇ. ئۆلتۈرۈلگەن قوي سۆڭەكلىرىگە تىغ تەككۈزمەي،

www.uyghurkitap.com

ئۇستىخانلارنى تارتۇقلاپ، ئۇنىدىن كېيىن ئۇستىخانىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ "كىپەنلەپ" بالىنىڭ ئومرى ئۇزۇن بولسۇن ئۈچۈن قىزىلچاي ئاتامدىكى زەرەتگارلىققا "دەپىن" قىپتۇ. يەتتە ياشقا كىرگەندە قىرىق كېچە - كۈندۈز ئاش بېرىپ، پۈتۈن ئەل-يۇرتنى، ھەممە ئايماق قەبىلىلەرنى قىچىرىپ "خەتنە توي" ئۆتكۈزۈپ، ئاش تارتقانىدىن تاشقىرى، ئوغلاق ئويۇنلىرى، قوشقار سوقاشتۇرۇش تاماششاسى، دارۋاز ئويۇنى، سەرگاھلىق، توپۇق تاماششاسى... قاتارلىق ئويۇنلارنى ئۆتكۈزۈپ توينىمۇ قىزىتىپتۇ.

مەھمۇد توت ياش، توت ئاي، توت كۈنلۈك بولغانىدا، «كونا قورغان» دىگەن جايدىكى ئىككى ھېيت دامېزى ئوقۇلىدىغان كاتتا جەمە قېشىدىكى مەكتەپكە تەنتەنە بىلەن ئەپكىرىپ بېرىپ، ھەممە ساۋاقداشلىرىغا بىر ئىتەكتىن ياڭاق، بىر توققۇزدىن توخو، يەتتە پۇلدىن ياماق بېرىپ، ئۇستازى ئۈچۈن بىر ئات، دەستار، ئىراقىدىن تىكىلگەن تون، كىمسەنىدىن تىكىلگەن مەيسىلەر بىلەن تارتىقلايدۇ. بالىنىڭ زېھنى زاكاۋىتى كىرگەن كۈنىدىن باشلاپ كورۇلىدۇ. ئۇردا تەرىپىدىن شاھ يەنە مەخسۇس تەربىيىلىگۈچى تەيىنلەپ، ئالاھىدە قېتىقىنىدۇ. مەكتەپكە مەھمۇدنى ئېلىپ بېرىشتا بوۋىلىرى شاھى ئېھرام بىلەن سەيپىدىن ۋەلىيوللالار ئۇنىڭ ۋە سول قوللىرىنى يېتەكلەپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان خالايىقلارغا خونچىدە كوتەرگەن كۈمۈش دىنارنى ھەر دوقمۇشتا ئوغلىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ، سىقىملاپ ياكى چېچىپ بېرىپ، ئۇلارغا ساخاۋىتىنى كورسىتىپتۇ ۋە شاھ دەرسخانىغا كىرىپ، ئۇستازغا سالام قىلىپ، ھال - ئەھۋال سورىغانىدىن كېيىن، پەرزەنتى مەھمۇدنى ئوز قولى بىلەن مۇئەللىمگە تاپشۇرۇپ، "پەرزەندىمىز ئۈچۈن بىز ئاتىلاردا بولغان ئىككىنچى ھەققى يەنى ئىلىم - تەلىم بېرىشنى بۈگۈن سىلىگە تاپشۇرۇپ ئادا قىلىشقا كەلدۇق. ئۇمىدىمىز زايا بولمىغاي!" دىگەنىدىن كېيىن ساۋاقداشلارغا يۇقۇرىدا بايان قىلغان تارتۇقلارنى ئېھسان قىلىپ، بىر ئاز دەرس ئاڭلىغانىدىن كېيىن، ئانىدىن ئۇلارنى "سالاۋات" قويۇپ بېرىش تەكلىۋىنى بېرىپ، قايتىشىپتۇ. ئارزۇسىنىڭ تۈنجى ئىشىكى ئېچىلغانىنى كورگەن بوۋىرابىيە مەھمۇدنى سەھەر تۇرغۇزۇپ، يۈز-كوزلىرىنى يۇيۇپ، ئۈچىسىغا شاھزادىلەرگە لايىق تون، كىمسەنىدىن تىكىلگەن ئوتۇك، بىلىگە كۈمۈش ساۋۇتتىن ھەل بېرىلگەن بەلۋاغ، يېنىغا - شاپگىرلەر سەنئىتىنى كورسىتىپ ئىشلىگەن كۈمۈش قاپلىق خەنجەر، بېشىغا لايىقىدا دەستار بىلەن كىيىندۇرۇپ، داشتىلىق بەرگەنىدىن كېيىن: "ئوغلۇم! سىز بىزنىڭ ئۈمىدىمىز، ئىلىمنى مەكتەپتە ئۇستازىڭىزدىن ئۆگەنسىڭىزمۇ، ئەمما ئەدەپ - ئەخلاقنى مەندىن ئۆگۈنۈشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ھەر قاچان كۈن يورۇشتىن ئىلگىرى قوپماق، خالى جايغا بېرىپ يەنگىللىمەك، يۈز، كوز، ئېغىز، بۇرۇن، قول پۇت، ئولتۇرىدىغان جايلارغا قەدەر پاكىزە يۇماق؛ ۋاقتىدا ئاز - ئازدىن تاماق يەپ، مەكتەپكە يۇرۇشكە تەييار بولماق؛ ئاتا - ئانا، ئۇستاز ۋە چوڭلارنى كورگەندە "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!" دەپ سالام بەرمەك، ئاداشلار ۋە ساۋاقداشلارغا مېھرىبان بولۇپ، ئۇلارغا مەن شاھزادە تۇرسام دەپ ئاتكاچىلىق قىلماسلىق، چوڭلار گەپ قىلغانىدا شاككاكلىق قىلىپ بۇزماسلىق، كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئېلىۋالماسلىق، يالغان سوزلىمەسلىك، كىشىلەرگە دۇرۇس مۇئامىلە قىلىش، يامان غەرەزلىك كىشىلەر بىر نەرسە بەرسە ئالماسلىق، يامان - بىھودە تىللارنى ئۆگەنمەسلىك قاتارلىقلار ئادەتتۇر ۋە ياخشى قىلىقلاردۇر. سىز بۇ دىگەنلىرىمنى ئوبدان ۋە مەھكەم قۇلىقىـ -

گىزدا تۇتۇق» دەپ يەلكىسىدىن قولىنى ئېلىپ، بويىنىغا دەسلىۋىدە كالا تاغىقىدىن ياسالغان «تاختا»، كېيىن «جىلىت»، ئۇنىدىن كېيىن بەلۋاغىغا تىقىلغان «قەلەمدان» لارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاپپىرىشقا تەييىنلەنگەن ئىككى ئاتلىق سوپاغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى جىكىلەپ، ھەر كۈنى مەكتىۋىگە ئېۋەرتىدۇ. تۇغما ئىستىداتلىق مەھمۇد 1-يىلى تاختا بىلەن ساۋادىنى چىقىرىپ، «ا، ب، ت، س» دىن ئىبارەت ھەرپلەرنى ئوبدانلا ئۆگىنىدۇ ۋە شۇ يىلنىڭ باھارىدا ئۇستازىنىڭ قومۇش قەلەم بىلەن لاتا قەغەزگە يېزىپ، يېڭى يىلنىڭ كىرگەنلىگىنى ئايان قىلىپ تارقاتقان:

«تېرەكلەر تەنگە بولاپتۇ - نەۋ باھار،
بولدى ئالەمگە پەرەھلىك سەد ھازار.
كىمكى ئەۋلادىنى مەكتەپكە بىرور،
ھورى-غولماندىن تاپار جەننەتتە يار.»

دىگەن «نوروزلۇق» نى بوۋىلىرى ئالدىغا كوتىرىپ بارغاندا، شاھى ئېھرام «بوغرا» توگە، سەپپىدىن ۋەلىيوللا توت چىشلىق ئېرىك قوي، سۇلتان ھۇسەيىن ئوزى مىنگەن «ئارغىماقى بەدەخشانى»لارنى «موللام» ئۇچۇن خوشاللىغىدىن تەقدىم قىلىشىدۇ. ئىككىنچى يىلى «مەسھەف»نى، ئۈچىنچى يىللىرى سان - ساناق ئىلمى (ھىساپ) غە تەئەللۇق بىلىملەرنى ۋە «ھىسابى ئەبجەد» نى يادقا ئۆگىنىدۇ ۋە تېز كۈن ئىچىدە تىرىشىپ ھىسابى ئەبجەد يولى بىلەن جۈملىلەر تۈزەلەيدىغان بولىدۇ.

ئويىگە كەلگەندىن كېيىن ئانىسىدىن، تاماقلارنىڭ تۈرلىرىدىن تارتىپ كىيىم - كېچەك ئىسىملىرى، ئوي جاھاز ئىسىملىرىنىمۇ ئۆگۈنۈپلا قالماي، ئوردىدا تەييىنلەنگەن كىشىدىن سوپاھ - سولالەرنىڭ ئاتلىرى، ياراغ-ئەسلىھە ناملىرى، يەر - جاي ئىسىملىرى، تاغ - دەريانىڭ قاپتال - قۇيۇلۇشلىرىغا قەدەر بىرنى چۇشۇرمەي ئۆگەنگىنى تۇردىۇ. سۇلتان ھۇسەيىن ئوغلىنىڭ ھەۋىسىدىن ئارزۇسىغا يېتىدىغانلىغىغا كوزى يېتىپ، ئۇنى قەشقەرنىڭ شۇ چاغلاردىكى مەركىزى- مەشھەتتىكى «مەدرىسسەئى ساچىيە» غە ئىبەرتىپ ئوقۇتىدۇ. تەھسىلى ئىلمىدىن كېيىن يۇرتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى بىر نەچچە يىل كىزىپ، ئەل ۋە يۇرتنى تونۇيدۇ، ئالدىغا ئۇچرىغاننى يازىدۇ. نەزەر دائىرىسى تېخىمۇ كەڭىرىپ، ئىلىمگە بولغان ئىشتىياقى سەۋىۋى بىلەن يۇرتىدىن «مۇق» يولى ئارقىلىق چىقىپ، بۇخارا، مەرۋى، سەمەر قەنت، نىشاپور ، ئەڭ ئاخىرىدا باغدات مەدرىسلىرىدە ئوقۇپ، سوڭرە ئۇ يەردە مودەررىسمۇ بولۇپ، يەنە «كىتابول جاۋاھىرنىهوي» قاتارلىق ئەسەرمۇ يېزىپ، قېرىلىق بىلەن بەدەن زەئىپلىقىغا دۇچ كەلگەندە، ئوزى تىركەپ كەلگەن تۈركى خەلقلەر ماقال - تەمسىللىرىدىن:

«دىخاننىڭ ئوبدانى چامغۇر تېرىيدۇ،
ئادەمنىڭ ئوبدانى ئوز يۇرتىدا قېرىيدۇ.»

دىگەننى كورىدۇ. ئالىمغا بۇ سوز ئوز يورتىنى كورۇش ئوتى بولۇپ تۇتىشىدۇ. شۇ چاغلاردا «كارۋان بۈيۈك يولى» بىلەن باغداتقا بارغان قاپىلە قوشۇنىدىكىلەردىن ئوپاللىق

كارۋان بېشى مالىك ۋە ئەسقەر ئىسمىلىك ئىككى كىشى ئۆزىنىڭ ئۇستازى ۋە شاھزادىسى بولغان مەھمۇد ئىبنى ھۈسەيىن (ھەزرىتى موللام) نى ئىزدەپ تېپىپ، زىيارەت قىلىپ، سوغرە ئارزۇ-مەقسەتلىرىنى سورىغاندا، ئالىم ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىش نىيىتىدە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندە، كارۋانلار ئالىمنى توگە چومى ئۈستىگە شىۋەلىك ياساپ (كارۋات ئۆي) گاھى ئولتۇرغۇزۇپ، گاھى ياتقۇزۇپ، تاغ قاپتاللىرى، تار ۋە قىستىلاڭ يوللارغا كەلگەندە كۆتۈرۈپ ماڭماي پىيادە ماڭىپ، دەۋتىغا كېلىپ، گەز دەريا ساھىللىرىنى بويلاپ مەشرەپ داۋانى، ئۇلۇغ ئارت داۋانلىرىدىن ئېشىپ، قىرىق كېچىكتىن كېچىپ، ئوق سۇلۇلار ئارقىلىق ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىدۇ.

پەرزەنت پىراقىدا كۆيگەن ئانا بۈۋى رابىيە ئوغلۇمنى كورۇمەن دەپ غەرپكە قاراپ مېڭىپ، ئوپالنىڭ پامىر بويىلاپ ماڭىدىغان چوڭ كارۋان يولىنىڭ بويىدىكى «ژىكچى مەھەللىسى» دىگەن جايغا بارغاندا يول ئۈستىدە ئوغلى بىلەن ئۇچرىشالماي ۋە كورەلمەي ۋاپات ئېتىدۇ. (ھازىر مەقبىرەسى شۇ يەردە بار.) ئوپالغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، كاشغەرنىڭ قىبلە تەرىپى تاغ باغرىدىكى دەرىخانىنىڭ مېھرابىدە يەنە سەككىز يىل دەرىسگۇيلۇق قىلغانىدىن كېيىن، يۈز ياشقا يېقىن بارغاندا ۋاپات ئەتكەن ئىكەن دىگەن سۆزلەرنى «دىيارى ئىمام» تەزكىرەسىدە ئوقۇغان ئىدىم،-دەپ مۇسا ئاخۇن ئاكام سۆزىنى تۈگەتتىدۇ. يەنە ئىزاھ بېرىپ: " شاھزادە ھۈسەيىن قۇمباغ دۆڭلىگىدە تۇرۇپ ئۇچراتقان بۈبى رابىيەنى " ئۆيدا چولپاننى كوردۇم " دىگىنى ئۈچۈن رابىيەنىڭ يۇرتىنى ھازىرمۇ كىشىلەر « ئۆي چولپان مەھەللىسى »دەپ ئاتايدۇ دەپ تەزكىرىدىمۇ يېزىلغان ئىكەن » دەپ قوشۇپ قويىدۇ. ئاڭغىچە ھەممىمىز ھەزرىتى موللام زىيارىتىدىن قايتىپ، ساھىپخان جالالىدىن ئاخۇن ئاكامنىڭ بېغىغا كېلىپ، كەچلىك غىزاغا داخىل بولسىقمۇ،ھەممە گەپ يەنە « ھەزرىتى موللام » ھەققىدە بولدى ۋە تۈن يېرىمغىچە بۇلاق يېنىدىكى بوستانلىق سۇپىدا چوڭلارنىڭ گېپى تۈگىمىدى. مەن ياش بولغۇنۇم ئۈچۈن ئۇخلاپ كېتىپتىمەن. ئەتىسى ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا ھەزرىتى موللام ۋاقتىدىكى ھەژدەرھا ھەققىدە گەپ باشلاندى. بۇ چاغدا بىز بىلەن بىللە كەلگۈچى ھول جىگدىلىك ساھىپخان ھەزىزكام دىگەن كىشى (ياش قورامى 85 ياشلاردا بولۇپ، ئۆزى چىكاك ۋە ئورۇق كەلگەن ساۋاتسىز ئادەم، قىياسىمچە ھەزرىتى موللامغا بولغان ئېتىقاد ۋە ھورمىتى ھەممىدىن زىيادىرەك كورىنىدۇ. ھەر بىر سۆزىدە "جانابى ھەزرىتى موللام ھەزرەتلىرى" دەپ ئالاھىدە ھورمەت سوز ئىشلىتىدۇ)

"ھەزرىتى موللام ھەزرەتلىرى ھايات ۋاقىتلىرىدا مۇشۇ بىزگە كورۇنگەن «ھەزرىتى موللام تېغى» نىڭ غارىغا بىر كېچىدە ناھايىتى كاتتا بىر ئەژدىھار پەيدا بولۇپ قېلىپ، پۈتۈن يۇرتقا بالايى- ئاپەت بولۇپ، ھەر كۈنى ئاغزىدىن پۇرقىغان ئوت بىلەن ئۆي ۋە تەسكىن تەرەپلەردىكى باغلار، دەرەخلەر، گىيالار چۇچۇلە بولۇپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ. بۇ خەۋەر ھەزرىتى موللامغا ئاڭلىنىپتۇ. ئەژدەرھا ئاڭغىچە يەنە غاردىن چىقىپ ئۆي تەرەپكە ماڭغىلى تۇرغان ئىكەن، ھەزرىتى موللام قولىدىكى 41 پۇتاق ھاسىلىرىنى "ھاي - ھاي" دەپ مارجان بۇلاق بېشىدىكى دوڭلۇككە قاداپ، بىر لەبزى قىلغان ئىكەن، شۇ مەھەلنىڭ ئۆزىدىلا ھېلىقى قۇرۇق ھاسا يوپۇرماق چىقىرىپ، كاتتا بىر دەرەخ بولۇپ، ئەتراپى چاتقاللىقلارغا ئايلىنىپ، ئەژدەرھا ھەم-

لىسىنى توساپتۇ. ھەزرىتى موللامنىڭ بۇ "كارامىتى"غا ھەممە تەن بېرىپتۇ. ھەژدەرھا-
قايتا - قايتا ئوت پۈركۈسىمۇ بۇ كارامەت قىلىنغان دەرەخلەر كۆيمەپتۇ. ئاردىن يەنە بىر
مەھەل ئۆتكەن ئىكەن ئېچىقاپ قالغان ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن چىقىپ، يۇرتقا قاراپ يەنە ھەم-
لە قىلىپتۇ. بىر نەچچە ئادەم ۋە ھايۋانلارنى يۇتۇپتۇ. يەنە خەۋەر ھەزرىتى موللامغا يەتكۈچە، كە-
شىلەر مەسلىھەتلىشىپ ھەر كۈنلىگى ئەژدەرھا ئۇۋىسى ئالدىغا بىردىن ئادەم ئاپىرىپ تاش-
لاپ بېرىشكەن ئىكەن، ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن كىشىنى يەپلا چىقماپتۇ. يۇرت چوڭلىرى نۆۋەت
بىلەن كۈنىگە بىر يۇرتتىن بىردىن ئادەمنى ئۇۋىغا تاشلاپ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلساق دېيىشىپ،
قارارلىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەزرىتى موللامنىڭ تالىپلىرىدىن بولغان ئاكا - ئۇكا ئىسمامى ئەك-
بەر بىلەن ئىمامى ئەسقەر سەھەردە ھەزرىتى موللام ھوزۇرىغا دەرسكە كېلىۋاتسا، ئالدىغا يەر
ھەيدەۋاتقان بىر يىگىت ئۇچراپتۇ. ئەمما يىگىت بوقۇسىنى ھەر قېتىم ئايلاندۇرۇپ قايتقاندا،
تاپ دەسسەپ ئارقىسىدا ياش ئورنىغا قان ئاققۇزۇپ يىغلاۋاتقان بىر قېرى لېچەكلىك ئايال-
نىڭ ئاھۇ - زارىنى ئاڭلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئاكا - ئۇكا ئىمامىلار "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم
ئانا ۋە بىر تۇققان يىگىت، ئەھۋالىڭلار نېچۈك؟
نېمىشقا مۇنداق كېچە-دە يەر ھەيدەيسىلەر ۋە يىغلايسىلەر؟
دەپ سوراپتۇ. ئۇلۇغ- كىچىك تىنىغاندىن يىگىت "موللىلىرىم، بىزنىڭ يۇرتقا پەيدا بولغان ئەژدەرھا-
غا يەم قىلىپ تاشلاش نۆۋىتى بۈگۈن ماڭا كەلگەن ئىكەن، ئۇزرە ئېيتسام بولمىدى. ئانامنىڭ
مەندىن باشقا ھېچكىمى يوق ئىدى. مۇبادا مەن يەم بولۇپ كەتسەم، بۇ يەر ئاچ قېلىپ
قالمىسۇن دەپ، ھەيدەپ بېرىۋاتىمەن. ئانام ماڭا چىدىماي يىغلاپ ئاھ-ۋايلا ئۇرۇۋاتىدۇ، دەپتۇ.

ئىمامىلار بۇ خەۋەرنى ئاڭلايمىز دەپ، دەرسكە بىر ئاز كېچىكىپرەك بېرىپتۇ. ھەزرىتى مول-
لام سەۋەبىنى سورىغاندا، ئىمامىلار يولدىكى ئاڭلىغان خەۋىرىنى دەپتۇ. ھەزرىتى موللام خە-
ۋەرنى ئاڭلاپ، دەرھال دەرسنى توختۇتۇپ، ھەژدەرھانى يوقىتىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپتۇ.
شۇئاندا ھەزرىتى موللام ئۆزىنىڭ جېنىنى تىكىپتۇ. شاگىرتلار: "سىلە تىرىك - بىز تىرىك،
سىلە بولمىسىلا بىزنى كىم ئوقىتىدۇ، ھەممىمىز تەڭ قۇربان بولۇپ ئەژدەرھانى يوقىتىمىز" دېيى-
شىپ ماڭغان ئىكەن، "توختاڭلار" دەپ ئۇلاردىن ئىمامى ئەكبەرگە ئىجازەت قىپتۇ. ئۇنىڭ ئوڭ
ۋە سول بېقىنىغا ئىككى دانە قىلىچنى قىسىش بىلەن مۇستەھكەم "قانات" نۇسخىسىدە باغلاپ-
تۇ. قالغان تالىپلارنىڭ ھەممىسىگە "كوك ئىنەك سۈتى" يىغىپ كېلىڭلار! دەپ بۇيرۇپتۇ. تالىپ-
لار يىققان كوك ئىنەك سۈتىنى ئەككىلىشىپ، كاتتا بىر تەڭلىگە قۇيۇشۇپتۇ. لېكىن «قارىۋاش»
دېيەلىگەن يۇرتتىن كەلگەن تالىپ كوك ئىنەك سۈتىنى تاپالماي
ئالا ئىنەك سۈتىنى ئەكىلىپ تەڭلىگە قۇيۇپ سادا قەتسىزلىك قىپتۇ.

ئەژدەرھا ئۇۋىسىدىن غەزەپ بىلەن چىقىپ، ئۇي تەرەپتىكى يۇرتقا قاراپ ھەملە قى-
لىپ غاقىراپ، تۈگۈلۈپ ئالغا ئىنتىلىپ "مارجان بۇلاق" قېشىغا كەلگەن ئىكەن، دەرىسخانا ئالدىدا
ھەممىدىن ۋە ھەزرىتى موللامدىن "تەڭرى يار بولسۇن" دەپ دۇئا ئالغان ئىمام ئەكبەر ئەژ-
دەرھا دېگەن مەخلۇقنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن رو - بۇرو بولاپتۇ، تۇرۇلۇپ "ھۇم..."
دەپ ئىمام ئەكبەرنى ئەژدەرھا دەم تارتقان ئىكەن، "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئۇنىڭ قارنىغا ئې-

تىلىپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئىمام ئەكبەر ئەژدەرھانىڭ ئاغزىغا كىرىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ ئىچ-كى بېقىنىغا باغلانغان، جۈپ قىلىچ - ئەژدەرھانىڭ جاۋغىيىدىن باشلاپ، ئارقا توشۇكىگىچە تەكشۇ تەڭ ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپتۇ. ئىماھى ئەكبەر ئەژدەرھانىڭ ئىچىدىن قىپ - قىزىل قانغا بويالغان ھالدا چىقىپ يەرگە يېقىلىپتۇ . تالىپلار ئۇنى ئەژدەرھانىڭ ئاغزىدىن پۇرقە-ۋاتقان ئوتقا قارىماي كوتەرگەنچە تەكلىدىكى سۇتكە سېلىپ يۇيۇپتۇ. ئەمما ئىمام ئەكبەر يې-شىلىپ كېتەلمەي، ئەژدەرھا ئىچىدە زەھەرلىنىپ كەتكەچ ۋە يۇيىدىغان سۇتىگە ئالا ئىنەك سۇ-تى ئارىلىشىپ قالغاچ، ئۇچ كۈندىن كېيىن ۋاپات بولۇپتۇ. ھەزرىتى موللام ئىستىدا تىلىق ۋار-سىم بولۇپ قالىدۇ، دەپ قارىغان شاگىرت ئىمام ئەكبەر ئۇچۈن قان يىغلاپتۇ. بۇنى كورگەن پۈتۈن ئەل-يۇرت، جۈۋا - تەلپەكلىرىنى تەتۈر كىيىپ، كوك تايا قتىن ھاسىلار تۇتۇپ، يەتتە كېچە - كۈندۈز ھازا تۇتۇپ يىغلىشىپتۇ.

توۋەندە ئېقىۋاتقان «قارا جىلغا» سۈيى بىلەن «قىزىل جىلغا سۈيى»مەۋج ئۇرۇپ، ئوم-رەن قوشۇلمايدىغان بۇ ئېقىن سۇلىرىمۇ قوشۇلۇپ، تەكشۇ - تەڭ تولغۇنۇپ قىرغاقلارغا ئوزىنى ئۇرۇپ، ئىمام ئەكبەرگە ماتەم تۇتۇشۇپتۇ.

بۇ ھالنى كورگەن ھەزرىتى موللام ئىمام ئەكبەرنى دەپنى قىلغان زاراتكارلىقتا: ”بۇنىڭ-دىن باشلاپ ئىمام ئەكبەر ئىسمىنى ”ئىمام ئەژدەر“ دەپ ئاتاڭلار! چۈنكى، بۇ زات يۇرتىنى، ئەلنى ئەدەرھادىن قۇتۇلدۇردى ئەمەسمۇ؟“ دەپ تەۋسىيە قىپتۇ. خالايىقمۇ شۇندىن باشلاپ ”ئىمامى ئەژدەر“ دەپ ئاتاپ دۇئا قىلىدىغان بوپتۇ.

يەنە بىر رىۋايەتتە ئەژدەرھانى پارچىلاپ تاشلىغان كىشى ئىمامى ئەكبەر ئەمەس، ھەز-رىتى موللام ئوزى دىگەن رىۋايەتنىمۇ ئاڭلىغان ئىدىم“ دەپ ھەززى ئاكام ئۇلار ھەققىدە سوز-لەپ بەردى.

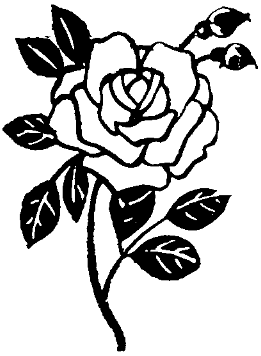

تۇڭا ئالپ ئەر

ئىمىن تۇرسۇن

تۈركى تىلدا سوزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوتمۈشكە تەئەللۇق تارىخىي پاكىتلار ۋە رىۋايەتلەر كوپ. شۇنىڭدەك، بىرمۇنچە مىللى ۋە ئەپسانىۋى ياكى تارىخىي شەخسلەر توغرىسىدا شۇكەمگىچە ساقلىنىپ كەلگەن يازما مەلۇماتلارمۇ ئاز ئەمەس. تۈركى تىلدا سوزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ ۋەقەلەرگە باي تارىخىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان ئەدىبى مىراسلار ئىچىدە، قەھرىمان شەخسلەر توغرىسىدىكى تۈرلۈك مەرسىيەلەر، مەدھىيەلەر ۋە داستانلارمۇ كوزگە چېلىقىدۇ. كوپ داستان ۋە مەرسىيەلەرگە باش قەھرىمان بولغان شەخسلەردىن بىرى "تۇڭا ئالپ ئەر" دۇر.

"تۇرلار" (تۇران") نىڭ "تۇڭا ئالپ ئەر" دەپ ئاتالغان بۇ قەھرىمانىنى "ئىرلار" ("ئىران") "ئەفراسياب" دەپ ئاتىغان. تۇرانلار بىلەن ئىرانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاق ئوتمۇشكە دائىر مۇناسىۋەتلەر ھەم ۋەقەلەرگە باغلىنىشلىق بولغان بۇ شەخس توغرىسىدا، تارىختا ئوتكەن مەشھۇر ئەدىپلەر، تارىخچىلار، ساياھەتچىلەر بىرمۇنچە مەلۇماتلارنى يېزىپ قالدۇرغان:

ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر ھەم مەرىپەتپەرۋەر بىلگۈچىمىز مەھمۇت قەشقىرى ئوزىنىڭ باھاسىز گوھەر ئەسىرىدە، "تۇڭا ئالپ ئەر" توغرىسىدا يېزىلغان مەرسىيەلەردىن پارچىلارنى بىر قانچە جايدا قەيت قىلغان ۋە بىر مۇنچە مەلۇماتلارنى بەرگەن.

پەيلاسوپ شائىرىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئوزىنىڭ يىگانە داستانى «قۇتادغۇ بىلىك» تە "تۇڭا ئالپ ئەر" توغرىسىدا ھېكمەتلىك ۋە پاساھەتلىك مىسرالارنى يازغان.

مەشھۇر ئىران شائىرى ئەبۇلقاسىم فىردەۋسى ئوزىنىڭ شاھ ئەسىرى «شاھنامە»گە ئەفراسياپ (تۇڭا ئالپ ئەر) بىلەن بولغان ۋەقەلەرنى تېما قىلغان.

ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ئوتكەن ئىران ۋە ئەرەپ تارىخچى - تەزكىرىچىلىرى (مەسىلەن: بىرۇنى، بەلئەمى، تەبەرى، يەقۇبى ۋە باشقىلار) ئوز ئەسەرلىرىدە ئەفراسياپقا دائىر رىۋايەت خاراكتېرىدىكى مەلۇماتلارنى يازغان.

ئەنە شۇ قەيتلەر ۋە مەلۇماتلاردىن بەزى مىساللارنى كەلتۈرىمىز.

1 مەھمۇت قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى» دا

1. تۇڭا ئالپ ئەر توغرىسىدىكى مەرسىيەدىن پارچىلار

ئەسلى تېكست

1. ئالىپ ئەر تۇڭا ئۆلدىمۇ،
ئەسىز ئاژۇن قالدىمۇ،
ئۆزلەك ئۆچىن ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 33-بەت)

2. بەگلەر ئاتىن ئارغۇرۇپ،
قازغۇ ئانى تۇرغۇزۇپ،
مەڭزى يۈزى سارغارىپ،
كوركۈم ئاڭار تۇرتۇلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 244-بەت)

3. ئۇلىشىپ ئەرەن بورلەيۇ،
يىرتىپ ياقا ئۇرلايۇ،
سىقرىپ ئۈنى يۈنلايۇ،
سىغتاپ كوزى ئورتۇلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 104-بەت)

4. ئوزلەك ياراغ كوزەتتى،
ئوغرى تۈزاق ئۈزاتتى،
بەگلەر بەگىن ئازىتتى،
قاچسا قالى قۇرتۇلۇر.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 383- بەت)

5. ئوزلەك كۈنى تاۋراتۇر،
يالڭۇق كۈچىن كەۋرەتۇر،
ئەردىن ئاژۇن سەۋرەتۇر،
قاچسا تاقى ئارتىلۇر.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 431-بەت)

6. ئوزلەك قامۇغ كۈفرەدى،
ئەردەم ئارىغ سەۋرەدى،
يۈنچىغ ياۋۇز تەۋرەدى،
ئەردەم بەگى چەرتىلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 64- بەت)

7. ئوزلەك ئارىغ كۈفرەدى،
يۈنچىغ ياۋۇز تەۋرەدى،
ئەردەم يەمە سەۋرەدى،
ئاژۇن بەگى چەرتىلۇر.
(«دىۋان» III توم، فاكسىمىل 462-بەت)

8. كوڭلۇم ئىچىن ئورتەدى،
پىتىمىش باشىغ قارتادى،
كەچمىش ئۈدۈك ئىرتەدى،
تۈن كۈن كەچۈپ ئىرتەلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 128-بەت)

9. ئۆگرە يۈكى مۇنداغ ئوق،
مۇندا ئازىن تىلداغ ئوق،
ئاتسا ئاژۇن ئوغراپ ئوق،
تاغلار باشى كەرتىلۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 90-بەت)

مەنىسى

(ئىلاۋە: تۇڭا ئالپ ئەر توغرىسىدا نامەلۇم شائىر تەرىپىدىن يېزىلغان مەرسىيە پارچىلىرىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۇدۇل مەنىلىرى تىرناق ئىچىگە

نەزمە شەكلىدە بېرىلدى؛ نەسرى بايانلار بولسا، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ شۇ كۇپلېتقا ئەرەپچە بەرگەن چۈشۈندۈرگىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدۇر.)

1. (باتۇر ئەر تۇڭا ئولدىمۇ،
ۋاپاسىز دۇنيا قالدىمۇ،
پەلەك ئۆچىنى ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر.)

خاقان ئەفراسىياپ ئولدىمۇ؟ بىۋاپا دۇنيا ئۇنىڭدىن قۇتۇلدىمۇ؟ پەلەك ئۇنىڭدىن ئۆچىنى ئالدىمۇ؟ ئەمدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن زامانغا نەپرەتلىنىپ، يۈرەكلەر پارە-پارە بولماقتا.

2. (بەگلەر ئېتىنى ھارغۇزۇپ،
قايغۇ ئۇنى تورغۇزۇپ،
مەڭزى - يۈزى سارغىرىپ،
زەپەر ئاڭا سۈرتىلۇر.)

ئەفراسياپنىڭ ئولۇمىگە ئېچىنىپ دەيدۇ: بەگلەر ئاتلىرىنى ھارغۇزۇپ، چېپىپ كېلىشتى؛ ئۇلارنى قايغۇ بېسىۋالدى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى زەپىرەڭدەك سارغايدى.

3. (ئەرلەر بورىدەك ھۇلىشىپ،
يىرتىپ ياقا ئاھ ئۇرۇشۇپ،
چىقىراپ ئۈنى داتلىشىپ،
ئوكسۈپ كوزى ئورتىلۇر.)

ئادەملەر ئەفراسياپنىڭ ئولۇمىگە ئېچىنىپ، بورىلەردەك ھۇلاشتى، ئاھ ئۇرۇپ ياقىلىرىنى يىرتىشتى؛ بەزىدە موڭلۇق نەغمىدەك ئۈن سېلىپ پەريات چېكىشتى؛ كوپ يىغلاپ، كوزلىرى كورمەس بولۇپ قالدى.

4. (زامان پۇرسەت كۈزەتتى،
ئوغرى تۇزاق ئۇزاتتى،
بەگلەر بېگىنى ئازدۇردى،
قاچسا قانداق قۇتۇلۇر؟)

زامان پۇرسەت كۈزىتىپ تۇرغان ۋە يەر ئاستىغا ئوغۇرلۇقچە تۇزاق قۇرۇپ قويغان ئىدى، بەگلەر بېگىنى ئازدۇردى، ئۇ قاچسىمۇ ئۇنىڭدىن قۇتۇلالامتى؟ بۇ يەردە بەگلەر بېگى دېگەن سوز ئەفراسياپنى كورسىتىدۇ.

5. (زامان كۈنى توسالدۇرۇر،
ئىنسان كۈچىنى ئاجىزلىتۇر،
كىشىدىن دۇنيانى بوشىتۇر،
قاچسا تېخى ئارتىلۇر.)

زامان كۈنلىرى ئىنساننىڭ كۈچىنى خورۇتۇش ئۈچۈن قەستلەيدۇ؛ بۇ يەردە ئەفراسياپ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى كوزدە تۇتىلىدۇ. ئولۇمدىن قاچقان كىشى ئولۇمگە تۇتىلىدۇ.

6. (زامان ھەممە ئاينىدى،
ئەردەم ئېرىغ كېمەيدى،
يامان - ياۋۇز تەۋرىدى،
ئەردەم بېگى يوقىلىپ.)

زامان زەئىپلەندى، ئەردەم - پەزىلەت ئازايدى، بۇزۇق - يامان ئادەملەر تەۋرەپ باش كوتەردى، پەزىلەت بېگى يەنى خاقان ئەفراسياپ ئولگەنلىگى ئۈچۈن شۇنداق بولدى.

7. (زامان ئېرىغ ئاينىدى،
يامان - ياۋۇز تەۋرىدى،
ئەردەم يەنە كېمەيدى،
دۇنيا بېگى يوقىلىپ.)

زامان پۈتۈنلەي زەئىپلەشتى، بۇلۇڭ-پۇچماقتا قالغان يامانلار كۆچەيدى، ياخشى خىسلەتلەر ئازىيىپ كەتتى. چۈنكى، دۇنيانىڭ ئەمرى، يەنى ئەفراسىياپ ئۆلگەنلىگى ئۈچۈن شۇنداق بولدى.

8. (كۆڭلۈم ئىچىنى ئورتىدى،
پۈتكەن يارىنى تاتىلىدى،
كەچكەن ئۇ دوكنى ئەسلەتتى،
تۈن-كۈن كېچىپ ئىزدىنۇر.)

كىشىگە مەرسىيە بىلدۇرۇپ، شۇنداق دەيدۇ: ئۇنىڭ مۇسىبىتى يۈرەك-باغرىمىنى كۆيدۇرۇۋەتتى؛ ساقىيىپ-پۈتۈپ بولغان يارامنى تاتىلاپ ئېچىۋەتتى؛ ئۆتكەن ئىشلارنى-ئىشىق-سېغىنىشنى ئەسلەتتى. زامان ئۆتكەنسېرى كۆڭۈل ئۇنى ئىزدەيدۇ.

9. (شۇنداق زامان ئادىتى،
باشقا سەۋەپ بار تېخى،
ئېتىلسا دۇنيا ئوقى،
تاغلار بېشى يەنچىلۇر.)

زاماننىڭ ئادىتى شۇنداق، بۇنىڭدىن باشقا بىر مۇنچە قورقۇنۇچلۇق سەۋەپلەرمۇ بار. زامان تاغ بېشىنى چەنلەپ ئوق ئاتسا، تاغنىڭ بېشىمۇ پارە-پارە بولۇپ كېتىدۇ.

2. تۇڭا ئالپ ئەرگە دائىر مەلۇماتلار

» تۇڭا — قاپلان (بەبر)، پىلنى ئولتۇرەلەيدۇ. بۇ نام ھازىرغىچە تۈركلەردە شۇ مەنىدە قوللىنىلماقتا. مەسىلەن: توڭاخان، توڭا تىگىن دېگەندەك. تۈركلەرنىڭ ئۇلۇغ پادىشاسى ئەفراسىياپمۇ تۇڭا ئالپ ئەر دەپ ئاتالغان ئىدى. بۇنىڭ مەنىسى قاپلاندەك باتۇر ئەر-ئەزىمەت دېگەنلىك بولىدۇ.«
(» دىۋان « Ⅲ توم، فاكسىمىل 605-بەت)

» خان — تۈركلەرنىڭ ئۇلۇغ پادىشاسى، ئەفراسىياپ ئەۋلادىدىن بولغان ئوغۇللارمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. خاقان — ئەفراسىياپتۇر. بۇنى بۇنداق ئاتاشتا ئۇزۇن بىر قىسسە بار. «
(» دىۋان « Ⅲ توم، فاكسىمىل 513-بەت)

» قاتۇن — خاتۇن، خانىكە. ئەفراسىياپنىڭ قىزلىرىغا خاس نام. «

(» دىۋان « I توم، فاكسىمىل 206-بەت)

» تېگىن — بۇ سوزنىڭ ئەسلى مەنىسى قۇل دېمەكتۇر...... بۇ سوزنىڭ ئەفراسىياپ ئوغۇللىرىغا قانداق كوچكەنلىگىگە كەلسەك، ئۇلار ئوز ئاتىسىنى كوپ ھورمەتلەپ، ناھايىتى چوڭ كورىدىكەن ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر ئىشتا ئاتىسىغا مۇراجەت قىلسا ياكى خەت يازسا، ئوزلىرىنى تووەن تۇتۇپ، ' قۇلىڭىز پالانى مۇنداق قىلدى»، »قۇلىڭىز پوكۈنى مۇنداق» قىلدى ' دەيدىكەن. كېيىنچە بۇ سوز ئۇلارغا ئات بولۇپ قالغان. باشقا ئوغۇللاردىن ئۇلارنى پەرقلەندۇرۇش ئۈچۈن، بۇ سوزنىڭ يېنىغا يەنە بىر سوز قوشۇپ ئىشلىتىدىغان بولدى. «
(» دىۋان « I توم، فاكسىمىل 209-بەت)

» تارىم — تېگىنلەرگە (شاھزادىلەرگە)، ئەفراسىياپ ئەۋلادىدىن بولغان خېنىملارغا، شۇنىڭدەك ئۇلۇغ-ئۇششاق بالىلىرىغا خاس سوز. خاقان ئەۋلاتلىرىدىن باشقىلار ھەر قانچە يۇقۇرى مەرتىۋىلىك بولسىمۇ، بۇ

سوز ئۇلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ. خان ئەۋلادىدىن بولغان ئاغىچا- خېنىملارغا ئۇنۋان ئورنىدا ئالتۇن تارىم دىگەن سوز ئىشلىتىلىدۇ. »

(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 199 - بەت)

"بارسغان — ئەفراسىياپ ئوغلىنىڭ ئىسمى، بارسغان شەھىرىنى شۇ سالدۇرغان. مەھمۇتنىڭ ئاتىسى ئەنە شۇ شەھەردىن. بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇيغۇر خاقانىنىڭ بىر يىلقا باشقۇرغۇچىسى بولغان، بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ شۇ يەردە يىلقا باققان؛ كېيىن بۇ يەر شۇنىڭ ئىسمى بىلەن بارسغان دەپ ئاتالغان. »

(" دىۋان » III توم، فاكسىمىل 625 - بەت)

"بارمان — ئەفراسىياپنىڭ ئوغلى سالدۇرغان شەھەر. بۇ شەھەر شۇنىڭ نامى بىلەن بارمان دەپ ئاتالغان. »

(« دىۋان » III توم، فاكسىمىل 605 - بەت)

"بارچۇق — ئەفراسىياپ قۇرغان بىر شەھەر. ئۇ يەردە بۇختۇ نەسسارنىڭ ئوغلى بەتزەن قامالغان. »

(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 234 - بەت)

(ئىلاۋە: بارچۇق — ھازىرقى قەشقەر ۋىلايىتىدىكى قاراشلىق مارالۋېشىنىڭ نامى. بۇختۇ نەسسار — ئېھتىمال قەدىمقى بابىل ھوكۇمدارى نابۇقەدنەزار بولسا كېرەك.— ئى. ت.)

" كەند — كەنت، شەھەر. شۇنىڭدىن ئېلىنىپ، قەشقەر ئوردۇ كەند دىيىلىدۇ، بۇ خان تۇرىدىغان شەھەر، مەركەز دىگەن بولىدۇ. چۈنكى، بۇ شەھەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقتىن، ئەفراسىياپ شۇ يەردە تۇرغان.»

(« دىۋان » I توم، فاكسىمىل 173 - بەت)

" قاز — ئەفراسىياپنىڭ قىزىنىڭ ئىسمى. قازۋىن شەھىرىنى شۇ قىز قۇرغان. بۇ سوزنىڭ ئەسلى "قازئوينى - غازئويۇنى » دۇر. چۈنكى، ئەفراسىياپنىڭ قىزى (قاز) شۇ يەردە ئوينايتتى. تۈركلەردىن بەزىلەر تۈرك يۇرتلىرىنىڭ چېتىدىكى قازۋىندىن ھىساپلايدۇ. شۇنىڭدەك قۇم شەھىرىمۇ چېگرا ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى، قۇم سوزى تۈركچىدۇر. ئافراسىياپنىڭ قىزى شۇ يەردە ئوۋ قىلىپ ئوينايدىكەن. بەزىلەر تۈرك چېگرىسىنى " مرو- الشاھجان — مەرۋ - ەش شاھجان » دىن باشلىنىدۇ، دەيدۇ. چۈنكى، قازنىڭ ئاتىسى توڭا ئالىپ ئەر — ئەفراسىياپتۇر، " مرو — مەرۋ"شەھىرىنى شۇ زات قۇرغان. ئەفراسىياپ بۇ شەھەرنى تەھمۇرەس تەرىپىدىن شەھەرنىڭ ئىچكى قورغىنى ياسىلىپ ئۈچ يۈز يىلدىن كېيىن بىنا قىلدۇرغان. بەزىلەر ماۋرائۇننەھرنىڭ ھەممە تەرىپىنى تۈرك يۇرتى ھىساپلايدۇ. بۇ"ينكند— يەنكەند"تىن باشلىنىدۇ. يەنكەندنىڭ يەنە بىر نامى "دېز رۇيىن"دۇر، بۇ "مىس قورغان" دىگەنلىكتۇر، شەھەر ناھايىتى پۇختا بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق ئاتىغان. بۇ جاي بۇخاراغا يېقىن. ئەفراسىياپنىڭ قىزى قازنىڭ ئېرى "سياوش—سىياۋۇش" شۇ يەردە ئولتۇرۇلگەن. مەجۇسىلەر ھەر يىلى بىر كۈنى شۇ يەرگە كېلىپ، سىياۋۇش ئولگەن جاينىڭ چورىسىدە يىغلايدۇ، قۇربانلىق قىلىدۇ، قۇربانلىق قىلغان مال قانلىرىنى ئۇنىڭ مازىرىغا چاچىدۇ. ئۇلارنىڭ ئادىتى شۇنداق. بۇنىڭدىن شۇ مەلۇم بولىدىكى، پۈتۈن ماۋرائۇننەھردىن، يەنكەندىن شەرققە سوزۇلغان جايلار تۈرك يۇرتلىرىدۇر. "سمرقند — سەمەر قەند"نى"سمزكند — سەمىزكەند" دەيدۇ، "شاش" شەھرى "تشكند—تاشكەند" دىيىلگەندەك، "اوزكند— ئوزكەند"، "تنكند — تۇنكەند" دىگەن نامىلارمۇ بار. بۇ شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى تۈرك-

چە "شەھەر" مەنىسىدىكى "كەنت" سوزى بىلەن ئاتالغان. بۇ شەھەرلەرنى تۈركلەر قۇرغاچقا، تۈركچە نام قويغان. بۇ جايلارنىڭ نامىلىرى ھازىرغىچە شۇنداق ئاتىلىپ كەلمەكتە. بۇ جايلاردا فارسلار ئاۋۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار ئەجەم شەھەرلىرىدەك بولۇپ قالغان. ھازىر تۈرك يۇرتلىرىنىڭ چېگرىسى "ئىسكون — ئابسكون (خەزەر)" دېڭىزىدىن تۇتۇشۇپ، رۇم دىيارىدىن ۋە "ئوزجەند — ئۈزجەند" دىن چىنغا قەدەر سوزۇلغان."
(«دىۋان»Ⅲتوم، فاكسىمىل 509 ـ بەت)
["فارسلار... قورغان مەنىسىدە ئىشلىتىـ ۋاتقان "دز — دىز" سوزىنى تۈركلەردىن قوبۇل قىلغان. تۈركى تىلدا "تىزيەر"نىڭ مەنىسى "ئېگىز يەر دېگەنلىك بولىدۇ."
(«دىۋان» Ⅱ توم، فاكسىمىل 435ـبەت)]
"قاز سۇۋى — قاز سۈيى. "ئىلا — ئىلى" ۋادىسىدە ئاقىدىغان چوڭ سۇ. بۇ نامنىڭ قويۇلۇش سەۋەبى مۇنداق: ئەفراسىيابنىڭ قىزى (قاز) شۇ سۇنىڭ قىرغىقىغا بىر شەھەر قۇرغان ۋە بۇ نام شۇنىڭدىن قالغان."
(«دىۋان» Ⅲ توم ، فاكسىمىل 509 ـ بەت)
(ئىلاۋە: ئىلى ۋادىسىدە ھازىر قاش دەپ ئاتالغان دەريا ئەنە شۇ "قاز سۈيى" بولسا كېرەك. قاز ـ قاس ـ قاش ، — ئى. ت)

Ⅱ يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» تە

ئەسلى تېكىست

Ⅸ ئەدگۈلۈك قىلماق ئۈگدىسىن ئاسىغلارىن ئايۇر

276 . كورۇ بارسا ئەمدى بۇتۈرك بەگلەرى،
ئاجۇن بەگلەرىندە بۇلار يىگلەرى.

.277 بۇ تۈرك بەگلەرىندە ئاتى بەلگۈلۈگ،
تۈڭا ئالپ ئەر ئەردى قۇتى بەلگۈلۈگ.

.278 بەدۈك بىلگى بىرلە ئۇكۇش ئەردەمى،
بىلىگلىگ ئۇقۇشلۇغ بۇدۇن كودرۇمى.

.279 نەئۇدرۇم، نەكودرۇم، نەئەرسىگ ئەرەن،
ئاجۇندا تەتىگ ئەرىدى بۇجىھان .

.280 تاجىكلار ئايۇر ئانى ئەفراسياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئىللەر تالاپ.

.281 ئىدى ئارتۇق ئەردەم كەرەك ئوگ بىلىگ،
ئاجۇن تۇتغۇقا ئوترۇ سۇنسا ئەلىگ.

.282 تاجىكلار پىتىگدە پىتىمىش مۇنى،
پىتىگدە يوق ئەرسە كىم ئۇقغاي ئانى.

LXXV كونىلىككە كونىلىك، كىشىلىككە كىشىلىك قىلماقىن ئايۇر

.5861 نەگۈتىر ئەشىتگىل تۈڭا ئالپ ئەرىگ،
بىلىپ سوز لەمىش كورۇ ئۈتسە ۋئەرىگ.

.5862 ئەت ئۇل بۇكىشى كوڭلى ئارتۇر يىدىر،
ئانى كەد كۈدەزگۈ ئاي قىلىقى قادىر.

5863. نەگە كەد ئەر ئەرسە يـوڭاغ تىڭلاماز،
ئوزۇنقى ئارا كىرسە سەرنۇ ئـۇماز.

5864. نەچە كەد بەگ ئەرسە ئۇقۇشلۇغ ئودۇغ.
يوڭاغچى ياقىن بولسا تەگرۇر يودۇغ.

5865. كوڭۇل بەگ تۇرۇر بۇ ئەت ئوز قۇل ئەسىر،
ئارا سوزكە تۇملىر ئارالائىسىر.

5856. كىشى تابى تورت ئول قارشىما ياغى،
بىرى كۇلدۇرۇر بىر قىلۇر ئۇن چوغى.

5867. بىرى ئىۋسە بىرى ئامۇللۇق تىلەر،
بىرى كۇلسە بىرى سىغىلقا ئۇلار .

5868. سەۋىنچلىغ تىدۇكتەسا قىنچ كەلدۇرۇر ،
ساقىنچلىغ تىسە بۇ سەۋىنچ كۇلدۇرۇر .

مەنىسى

276. سىلىنسا كوز، ئەمدى، بۇ تۇرك بەگلىرى—
جاھان بەگلىرىدىن شۇ، ئىسىللىرى .

277. بۇ تۇرك بەگلىرىدىن ئىتى بـەلگۇلۇك،
توڭا ئالىپ ئەر ئىدى بەختى بەلگۇلۇك.

278. پەزىلىتى كوپ ھەمچوك ئىكـەن ئەقلى،
بىلىملىك- ئۇقۇشلۇق، خەلق سەرخداى.

279. ئۇ-ئەرلەرخىلى،زور، جەسۇر پەھلىۋان،
جاھاندا زىرەك ئەر ئىدى ھوكۇمران .

280. تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسـياپ،
بۇ ئەفراسـياپ تۇتتى ئـەللەر تالاپ.

281. ئىدى نۇرغۇن ئەخلاق، كىرەك كوپ بىلىك،
جاھان تۇتماق ئۇچۇن سۇنسا ئىلىك.

282. تاجىكلار كىتاپتا پۇتۇپتۇ مۇنى،
كىتاپتا يوق بولسا كىم ئۇققاي ئۇنى.
[ئىلاۋە: بۇيەردە ئېيتىلغان تـاجىكلار فارسلاردۇر. تاجىكلار توڭا ئالىپ ئەرنى ئەفراسـياپ دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ پائالىيـەتلىرىنى ئوز رىۋايەتلىرىدە، تەزكىـرە - قىسسىلىرىدە يېزىپ قالدۇرغان. ئىران پادىشالىرىنى ئۇلۇغلاپ، تۇركى خەلقلەردىن چىققان شەخسلەرنى خۇنۇكلاشتۇرۇپ يازىدىغان ئەدىپلەر، سالنامىچىلار ئەفراسىياپنى " ئۇرۇش سىمۋۇلى» قىلىپ تەسۋىرلەپ، "ئەفراسىياپ ئەللەرنى تـالاپ ھوكۇمرانلىق قىلغان» دەپ يېزىشقان. ئەمما، مۇتەپەككۇر شائىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپ بولسا، توڭا ئالىپ ئەرنى " ئەرلەرنىڭ خىللانغىنى، جەسۇر، پەھلىۋان، دۇنيـادا ئـەڭ ھۇشيـار » " ناھايىتى ئەخلاقلىـق، نۇرغـۇن بىلىملىك » زات دەپ يازغان ۋە ئۇنىڭ ئاغزىـدىن راستچىللىق ۋە ئادىمگەرچىلىك توغـرىسىدا ناھايىتى ھېكمەتلىك سوزلەرنى بەرگەن.]

LXXV راستچىللىقتا راستچىللىق، ئادىمـگەرچىلىككە ئادىمگەرچىلىك قىلىش توغرىسىدا

5861. نىمە دەپتۇ ئاڭلا ئالىپ ئەر توڭا،
بىلىپ سوزلەپتۇ، كور، نەسىھەت ماڭا:

5862. كىشى كوڭلى گوش - ئۇنى پۇراق بۇزور،
ئۇنى بەك ئاۋايلا، ھەي، خۇلقى جەسۇر.

5863. چىڭ ئەر بولسۇ ھەچ چىقىم تىڭلىماس،
گەپتا پچى ئاراكىرسە، سەۋرى قالماس.

5864 ھەرقانچە بەگ بولسمۇ زىرەك، سەزگۇر،
چېقىمچى يېقىن بولسا مالال يەتكۇزۇر.

5865. كوڭۇل بەگدۇر، بۇتەن- جان- قۇل ئەسىر،
بەزى سوزگە توڭلار، بەزىدە ئىسسۇر.

5866. كىشى تەبئى توت - ئۇ ئەبجەش دۇشمەن،
بىرى كۇلدۇرۇر، بىرى قىلۇر ئۇن-سورەن.

www.uyghurkitap.com

5867. بىرى ئۈيسە، بىرى ئارامىلىق تىلەر،
بىرى كۈلسە،بىرى يىغىغا تۇرار.

5868. سۈيۈنچىلىك دىگەندەتەشۋىش كەلتۈرۈر،
تەشۋىش كەلدى دىسە،سۈيۈنچ كۈلدۈرۈر.
....

Ⅲ ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى « شاھنامە » دە

خۇراسان ۋىلايىتىنىڭ تۇس شەھرى يىنىدىكى باج يېزىسىدا كەمبەغەللەشكەن دىخان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى (مىلادى 934 ـ 1025) ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىران خەلقلىرى ئارىسىدا تارقالغان ئېپوسلارنى چۈڭقۇر ئۆگىنىپ، ئۇلارنىڭ 4 مىڭ يىللىق ئەپسانىۋى ۋە ھەقىقى تارىخىنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئېپىك ئەسەر ـ« شاھنامە »نى ياراتقان. ئۇلۇغ نېمىس شائىرى گيوتى : " فىردەۋسى ئىرانىنىڭ ئەپسانىۋى ۋە تارىخي ئوتمۇشىنى يېزىپ بولغاچقا، كېيىنكى ئەۋلاتلارغا ئومۇمى گەپ ۋە بەزى تەھلىللەردىن باشقا ھىچنەرسە قالمىغان»، دەپ يۇقۇرى باھا بەرگەن. ئاساسەن كەيكاۋۇس بىلەن ئەفراسىياپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەرنى مەزمۇن قىلغان «شاھنامە» نىڭ موھىم بىر قىسمى ـ « سىياۋۇش»داستانى تىنچلىق ۋە دوستلۇقنى تېما قىلغان قىسىمدۇر. ئۇنىڭدا، ئەفراسىياپ تەرەپكە ئوتكەن ۋە كېيىن ئۇنىڭغا كۈيۈغول بولغان سىياۋۇش (ئىران پادىشاسى كەي كاۋۇسنىڭ ئوغلى) نىڭ ۋە ئەفراسىياپ ھەم ئۇنىڭ ۋەزىرى پىررانىنىڭ تىنچلىقپەرۋەرلىگى تەسۋىرلىنىدۇ . شۇ قىسىمدىن پەقەت ئەفراسىياپ تەرىپلەنگەن مۇناسىۋەتلىك ماۋزۇ ۋە مىسرالارنىلا تونۇشتۇرىمىز.

كاۋۇسنىڭ ئەفراسىياپ كەلگەنلىگىدىن خەۋەر تاپقىنى

ئەفراسىياپ كەلمىش،ئەسكىرى يۈزمىڭ،
تۈركلەردىن تاللانغان لەشكىرى يۈزمىڭ.

بۇ خەۋەردىن كاۋۇس دىلى بولدى تەڭ،
بەزمە تۈگەپ باشلىناتتى ئەمدى جەڭ.

ئىراندا تىلەكداش كىم كەيانىگە،
بەرىنى توپلىدىشاھ مەجلىسىگە.

ئۇلارغا شاھ دىدى: "بۇ ئەفراسىياپ،
جىسمىدا يوقمۇدۇ سۇ، ئوت، توپا، ئاب.

يەزدان ئۇنى نىمىدىن ياراتقانىكىن،
يا باشقا ئۇرۇغدىن تاراتقانىمىكىن••••••

ئەفراسىياپنىڭ ئوز ئەرباپلىرى بىلەن كېڭەش قۇرغىنى

چورگەلگۈچى ئاسمان يېرىم ئايلانغاچ،
ئالەمگە نۇر چاچتى قايتىدىن قوياش.

ئەرباپلار كېلىشتى خاننىڭ قېشىغا ،
يۇقتۇرماي چاڭ ـ توزاڭ ئۈستى-بېشىغا .

خان يىغدى مەجلىسكە دانىشمەنلەردىن،
سەزگۈر ھەم دانا ـ ئىش بىلەرمەنلەردىن.

ئۇلارغا دىدى: "بۇبويىنۇمغا پەلەك،
قىلمىغانمۇ قىسمەت ئۇرۇشتىن بولەك.

مېنى قەستلەپ كەلگۈچى نى-نى پەھلىۋان،
ئىلكىمدە بولغانتى يەر بىلەن يەكسان......

جاھان خاقانى سالسا جەۋرى - جاپا،
ياخشىلىق تۈگەپ، بارچە بولۇر خاپا......

قىڭغىرلىق كۈچىيەر، قالماس توغرىلىق،
ھەر يەردە ئەۋج ئالۇر يالغان، ئوغرىلىق.

جېنىمدىن تويدۇردى زورلۇق جەڭ-جىدەل،
ياخشىلىققا بۇردى تەگرى ئەزەل!

بۈگۈن جارى قىلاي سۈلھى ئادالەت ،
قايغۇ تۈگەپ،راھەت تاپقاي كامالەت.

مەندىن تاپسۇن تىچلىق ئەمدى بۇ جاھان،
ئەجەل بازار قىزىتمىسۇن ھېچ قاچان.

ئۈچتىن ئىككى جاھان ئاياق ئاستىمدا،
ئىران، تۇران ساراي ماڭا دەستىمدە.

ھەر بوي بەرمەس باتۇرلار، بېشىدا تاج
تۇرۇغلۇق تولەيدۇ ماڭا نۇرغۇن باج.

سىلەر ماقۇل تاپساڭلار خوپ كېڭىشىپ،
ئەۋەتەي رۇستەمگە بۈگۈن خەت يېزىپ.

سىياۋۇش بىلەن سۈلھى ئىشىگىنى ئاچاي،
سوغىلار ئەۋەتەي، ئالتۇنلار چاچاي.»...

گەرسىۋەزگە بۇيرۇق قىلدى شاھانە:
" ئىشنى يىغىپ بولغىن يولغا راۋانە......

دىگىن ئىرانغا ھېچ دەۋايىمىز يوق،
دىگىن سوزىمىز چىن، كوڭۇل بولسۇن توق.

بىزنىڭكى چىندىن تا جەيھۇن قىرغىقى ،
بىزگە بەس سۇغدىلەر يېرى - تۇز تېغى...

ئىران بىلەن تۇران بىر ئىدى دايىم،
بىلمەي جىدەل ياشار ئىدى مۇلايىم......

كېچىرىپ، ئىستەيلى ئەزگۇ - ئامانلىق،
ئۇنتۇلسا ئۇرۇش، يوقالسا يامانلىق......

پىلتەنگە قىلىپ ياخشى سوز بۇ قېتىم،
رايىنى قايتۇر ئۇرۇش - ئاداۋەتتىن.

سوغىلارغا كومۇپ تاشلا ئۈزىنى،
بەس،ئورىسۇن ئاداۋەتتىن يۈزىنى.

پەقەت تەختىنى ئاڭا كورمىگىل راۋا،
چۈنكى شاھ نەسلىدىن ئەمەس ئەجدىھا»

ئەفراسياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەز بۇيرۇق بويىچە ئىران شاھزادىسى سىياۋۇشنىڭ يېنىغا باردۇ. سىياۋۇش بىلەن ئەفراسىياپ پۈتۈم - توختام تۈزۈشىدۇ. رۇستەم بىلەن سىياۋۇشنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن، ئەفراسىياپ ئۆز قوشۇنىنى ئۇرۇش سەپلىرىدىن چېكىندۇرىدۇ.

ئەۋەتتى سىياۋۇش كۈتكەندىن ئارتۇق،
بىرىپ قوللىرىغا سوغا ھەم تارتۇق.

كاناي دۇمباق ياڭرار بىرىدىن - بىرى،
ئورنىدىن قوزغالدى شاھنىڭ چېدىرى.

بۇخارا ۋە سوغد ھەم سەمەرقەند ۋە چاچ،
سەجاپ يەرلىرىنى بوشىتىپ قىيغاچ.

قوشۇننى كاڭ تامان سۇرەردى شىتاپ،
پەيمانىغا سادىق خان ئەفراسياپ.

سىياۋۇش ئاتىسى كەي كاۋۇس ھوزۇرىغا ئافراسياپ بىلەن سۈلھ قىلىشقانلىغىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن رۇستەمنى ئەۋەتىدۇ . لېكىن كەي كاۋۇس كونمەي،رۇستەمگە غەزەپ قىلىدۇ ۋە رۇستەمنى سىيىستانغا ئەۋەتىۋىتىدۇ؛ سىياۋۇشنى بەلخىتىن قايتىپ كېلىشكە پەرمان بېرىپ ، ئورنىغا تۇسىنى ئېۋەتىدۇ ۋە " دەرھال جەڭ باشلاپ ، ئەفرا-

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورپىكىتى

سىياپقا كېچىلەپ ھۇجۇم قىلىپ ، ئاسمان ـ زېمىن ۋە جەيھۇننى قىپ ـ قىزىل قانغا بويىا » دەپ بۇيرۇيدۇ . سىياۋۇش ئۆز سەركەردىلىرى بەھرام ۋە زەنگگە مەسلىھەت سېلىپ ، ئەفراسىياپ بىلەن قىلىشقان ۋەدەسىگە خىلاپلىق قىلماسلىق قارارىغا كېلىدۇ : قوشۇننى بەھرامغا تاپشۇرۇپ ، ئۆزى ئەڭ يېقىن كىشىلىرىنى ئېلىپ ، ئەفراسىياپ ئېۋەتكەن پىشقەدەم باتۇر پىران بىلەن ئەفراسىياپ تەرەپكە ئۆتىدۇ .

جەيھۇن تامان چۈشتى سىياۋۇش ئىزى،
قان يىغلار، كۆز ياشتىن كۆرۈنمەس يۈزى.

تەرمىزگە يەتكەندە كۆردى سېپىل، تام،
باھاردەك رەڭگا-رەڭ ياسانغان تامام.

ياسانغان چىرايلىق بۇ يەر تاكى چاچ،
دەيسەنكى، كىيىپتۇ كەلىن گويا تاج.

ھەر ئۆتەكدە يېيىق، توكۇن داستىخان،
يىمەكلىك ـ ئىچمەكلىك بۇندا پاراۋان.

شۇ مەھەل يەتكەندە قوچقار بېشىغا:
« شۇ يەردە قونايلى » دەر يولدىشىغا...

قوچقار بېشىدا چۈشۈشتى ئاتتىن،
راھەت، ئارام ئېلىپ شېرىن سوھبەتتىن...

ئىككىسى ئولتۇرۇپ، يېيىشتى غىزا،
سىياۋۇش ئوغلىدەك، پىران نەق ئاتا.

يەنە شادۇ-خەندان بولۇشۇپ راۋان،
ھىچ يەردە توختىماي، ئېشىپ كوپ داۋان.

گەندىج تامان مىلى شاھال ئېلىشتى،
ئولكە مەركىزىگە كىرىپ كېلىشتى.

ئەفراسىياپ سىياۋۇشنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ : كوچىغا پىيادە چىقىپ ، قوچاقلاپ كورۇشىدۇ ۋە ئوردىغا باشلايدۇ . ئاندىن ، سارايلىرىدىن بىرىنى تاللاپ ، گوھەر ـ ئالتۇن بىلەن بېزەپ ـ جابدۇيدۇ :

تورگە ئورناتتى ئالتۇن قاشلىق تەخت،
توت پۇتى بىر خىل ھوكۇز باشلىق تەخت؛

خىتايى شايە ئۇ ئۈچتىن بۇ ئۇچى،
چەللىدى ھەر ياقتىن تۇرلۇك چالغۇچى.

ئاندىن چەللاپ سىياۋۇشنى سارايغا،
بەخت تىلەپ چىقاردى موتىۋەر جايغا......

ئەفراسىياپ ھوزۇرىدا سىياۋۇش ئۆز ھۈنىرىنى ـــ ماھارىتىنى كورسىتىدۇ . ئەفراسىياپ بىلەن سىياۋۇش ئوۋغا چىقىدۇ. سىياۋۇش پىراننىڭ قىزى جەرىرگە ئۆيلىنىدۇ . ئاندىن سىياۋۇشقا ئەفراسىياپنىڭ قىزى فەرەنگەسنىمۇ ئېلىپ بېرىدۇ . سىياۋۇش شۇنىڭ بىلەن ئەمدى باتۇر رۇستەم ، شاپۇر، بەھراملارنى كورەلمەسلىكىگە كوزى يېتىپ ، ئىرانغا قايتماي ، تۇراندا پۈتۈنلەي تۇرۇپ قېلىش قارارىغا كېلىدۇ . سىياۋۇش گەڭ (گەڭدىج) قورغىنىنى سالدۇرىدۇ . ئەفراسىياپ تۇران يېرىدىن تاللاپ بەرگەن مەنزىرىلىك يەرگە سىياۋۇش يەنە سىياۋۇشگىرد شەھرىنى سالدۇرىدۇ .

ئەفراسىياپ سىياۋۇشقا مۇنداق دەيدۇ:
ئەمما بىلكى سېنىڭ ئارامىڭ ئۈيلاپ،
بىر جاي تاپتىم تۇران يېرىدىن سايلاپ.
بېرىپ كورسەڭ، ئۇ جاي خۇش ـ خۇرامدۇر،
بارغاننىڭ كوڭلى شاد، دىلى بىغەمدۇر.
شۇندا پادىشالىق قىل، ھەرگىز كورمە دەرت،
دۇشمەنلەر بېشىنى ئەيلە توزاڭ ـ گەرد...

سىياۋۇش شەھەرنى سالدۇرۇپ بولۇپ ، ئۇردا - سارايلىرىنى جاھاننىڭ ئىككى چوڭ پادىشاسىنىڭ دوستلۇغى تەسۋىرلەنگەن سۈرەت - نەقىشلەر بىلەن بېزەيدۇ :

ئايۋان تاملىرىغا سىزدۇردى سۇرەت،
شاھلار بەزمە - رەزمىدىن بېرۇرشاھادەت:
بىر يېقىدا كاۋۇس تەختۇ - تاجدار،
ئۇراپ ئەتراپىنى پەلۋان - باتۇرلار.
تەخت يېنىدا تۇرار پىل تەنلىك رۇستەم،
زال ۋە گۇدەرز، بارچە پەلۋان جەم.
بىر ياقتا تەختتە ئەفتراسىياپشاھ،
پىران ۋە گەرسىۋەز، ئەتراپتا سىپاھ.
شەھەر بەرپا بولۇپ مىسالى جەننەت،
ئىران ۋە تۇرانغا تارقاتتى شوھرەت.

ئەفراسىياپنىڭ دانا ۋەزىرى پىران ھىندى ۋە چىن سەپەرلىرىدىن قايتىپ ، ئۇزىنىڭ تۇرىدىغان جايى خوتەنگە كېلىدۇ...... پىران قىزى جەرىرە سىياۋۇشتىن بالا تۇغىدۇ .

ئەفراسىياپنىڭ ئىنىسى گەرسىۋەز ئىچى تارلىغى كېلىپ ۋە كوڭلى قارىلىق قىلىپ ، سىياۋۇشقا قەست قىلىدۇ. گەرسىۋەزنىڭ بۇيرىغى بويىچە ، گۇروي مىكرى بىلەن سىياۋۇشنى تۇتۇپ ، سىياۋۇش تىر بازلىق قىلغاندا ، نىشانلاپ ئوق ئاتقان چولگە ئېلىپ بارىدۇ ۋە ئوق چۈشكەن يەردە، گۇروي سىياۋۇشنىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ بوغۇزلايدۇ ، قېنىنى بۇيرۇلغان يەرگە چاچىدۇ . يەنە شۇ گەرسىۋەزنىڭ پىتنىسى بىلەن ، ئەفراسىياپ ئۆز قىزى فەرەنگەسىنى قاتىل دەپ زىندانغا تاشلايدۇ .

پىران بېرىپ فەرەنگەسنى قۇتقۇزۇپ ، خوتەنگە ئېلىپ كېلىدۇ . فەرەنگەس (سىياۋۇشتىن ھامىلە بولغاچقا) ئوغۇل تۇغىدۇ ۋە بالىغا كەيخۇسراۋ دەپ ئىسىم قويىدۇ. ئوغۇل چوڭ بولغاندا ، چوپانلار ئارىسىدا تۇرغان جايىدىن كەي كاۋۇسنىڭ ئادەملىرى كەيخۇسراۋنى ئېلىپ قاچىدۇ .

شۇنىڭ بىلەن ئاداۋەت ئەشگى قايتا ئېچىلىدۇ .

IV باشقا تارىخىي مەنبەلەردە

ئىلگىركى سالنامىچىلار ، تەزكىرىچىلەر ، سەييا ھلارنىڭ كىتاپلىرىدە ، ياكى بەزى ئالىملارنىڭ كېيىن كەلگەندە ئۆز ئەسەرلىرىدە قىلغان قەيتلىرىدە ، ئوغۇزخان ۋە ئەفراسىياپ تۈركى تىلدا سوزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ ئۇلۇغ ھوكۇمدارلىرى ۋە مەشھۇر باتۇرلىرى قىلىپ كورسىتىلىدۇ . شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئاساسى زېمىنلىرى ۋە مەركىزى شەھەرلىرىمۇ بايان قىلىنىدۇ .

ئەرەپچە ياكى پارسچە يېزىلغان بۇ مەنبەلەرنىڭ بەزىلىرى يەھۇدى رىۋايەتلىرىنى ۋە بەزىلىرى ئىرانلىقلارنىڭ رىۋايەتلىرىنى ئاساس قىلغان . مەيلى ئىرانلىقلار بولسۇن ياكى يەھۇدىلەر بولسۇن ، دۇنيادىكى مىللەتلەر توغرىسىدا بايان قىلغانلىرىدا ، ئۆز رىۋايەتلىرىدە ھەممە مىللەتلەرنى ئۆز نەسىللىرىدىن تورەلگەن ياكى تارالغان دەپ كورسەتمىش ئۈچۈن، ھەر خىل خەلق ۋە شەخسلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئۆزلىرىگە ئەنئەنە بولۇپ كەلگەن ئىسىملار بىلەن بىرلەشتۇرىدۇ ۋەتكەن. مەسىلەن: مۇنداق رىۋايەت ياكى ئەپسانىلاردا ، تۈركى خەلقلەرنىڭ بوۋىسى قىلىپ كورسىتىلگەن ياپەس ۋە باشقا شەخس ياكى قەبىلە ئىسىملىرى شۇنداق.

ئەرەپ تارىخچىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر ئىبنى جەرىر - تەبەرى (مىلادى 837 - 922 - يىللىرى) «تارىخۇل ئۇمەم ۋەلمۇلۇك» «ئەنەلەس» دىگەن كىتاۋىدا، تارىختىن ئىلگىرىكى زامانلار ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك بولغان يەھۇدى رىۋايەتلىرىدىن نەقىل كەلتۈرگەن.

رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ئىبراھىم پەيغەمبەر ئۆز ئوغۇللىرى (ياسۇباق، سوخ) نى شەرققە ئېۋەتىپتۇ. ئۇلار ئۇدۇل كېلىپ خۇراساندا ماكانلىشىپتۇ. ئاتىسى ئۆگەتكەن «ئىسمى ئەزەم» (تىلىسىم) سايىسىدا ھەممە خوشنا قەۋملەر ئۈستىدە ھوكۇمرانلىق قىلىپتۇ. ياپەس نەسلىدىن خەزەر ۋە باشقىلار كېلىپ، ئۇلارغا «خاقان» دەپ ئۇنۋان بىرىپتۇ ۋە شۇ يەردە تۇرۇپ قاپتۇ؛ بىر قىسمى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

بۇ يەھۇدى رىۋايىتىنىڭ مەزمۇنى بويىچە، ئىبراھىم پەيغەمبەرنىڭ ئوغۇللىرى - ياسۇباق، سۇخلار تۈركى خەلقلەر دىيارىغا كېلىپ، خەزەر ۋە سابىر قەۋملىرىنى ئۆزدىنىغا جەلپ قىلىدۇ. شەرقتە ھەتتا بىر قىسىم يەرلىك ئاھالىغا ئۆز ئەقىدىلىرىنى سىڭدۈرىدۇ.

ئىبنى فەقىھنىڭ جۇغراپىيىگە ئائىت ئەسىرىدە ئېيتىلغان تارىخىي ۋەقەلەرگە قارىغاندا، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7 - ئەسىردە ساقالارنىڭ غەربى ئاسىيادىكى دۆلىتى يىمىرىلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي، بابىل ھوكۇمدارى نەبۇقەر نەززار تەرىپىدىن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 6 - ئەسىر ئاخىرىدا يۇدا دۆلىتى تار - مار قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يەھۇدىلەردىن بىر قىسمى ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپكە تارقىلىپ كېتىدۇ.

يۇقۇرىدىكى ۋەقەلەر بويىچە، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7 -، 8 - ئەسىرلەردە خەزەر (كاسپى) دېڭىزى بويى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا تۈركى قەبىلىلەر ياشىغانلىقى ۋە خاقان نامى بىلەن ھوكۇمدارلىرى بولغانلىقى مەلۇم.

ئىرانلىقلارمۇ خۇددى يەھۇدىلەردەك، ھەممە مىللەتلەرنى ئۆز نەسلىدىن تارالغان دەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ھەر خىل قەبىلە ۋە شەخس ئىسىملىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى تارىخىي شەخس ئىسىملىرى بىلەن بىرىكتۈرۈۋەتكەن. ئۇلارمۇ مىللەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەپسانىۋى ھوكۇمدارى فەرىدۇننىڭ ئوغۇللىرىنىڭ ئەۋلادى دەپ چۈشەندۈرىدۇ. مەسىلەن، ئىران تىلىدا سوزلەشكۈچى خەلقلەر فەرىدۇن ئوغلى «ئىر» نىڭ، تۈرك تىلىدا سوزلەشكۈچى خەلقلەر بولسا، فەرىدۇننىڭ يەنە بىر ئوغلى «تۇر» نىڭ ئەۋلادى دەپ ھىساپلايدۇ. ئىران رىۋايەتلىرىدە، «ئەفراسىياپ» نىڭ ئىران ھوكۇمدارلىرى بىلەن بولغان ماجرالىرى، يەنى ئىران ھوكۇمدارى كەي كاۋۇس ۋە ئۇنىڭ نەۋرىسى (ھەم ئەفراسىياپنىڭمۇ نەۋرىسى) كەي خۇسراۋ بىلەن بولغان ئۇرۇشلىرى بايان قىلىنىدۇ. دەسلەپ فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدە بايان قىلىنغان بۇ رىۋايەتتىن خېلى كوپ پەرقلىنىدىغان باشقا رىۋايەتلەرمۇ (تەبەرى، تالىبى، بەلئەمى، بىرۇنى ئەسەرلىرىدە) ئۇچرايدۇ. بۇلار ئاسۇرى ۋە يۇنان (گىرىك) مەنبەلىرىدىن ئېلىنغان بولۇشى مۇمكىن. ئاسۇرى ۋە يۇنان مەنبەلىرىدە ئېيتىلغان مەلۇمات بويىچە، بۈيۈك ساقا قەھرىمانى ئەفراسىياپ مىدىيە ھوكۇمدارى كىياكسارەس تەرىپىدىن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 625 - يىلىدا يېڭىلىپ، قولغا چۈشىدۇ. بىراق، بۇ رىۋايەتلەر كېيىن بىرىپ، بۇ ۋەقەنىڭ ئاخىرىنى ئىسكەندەرگە چېتىۋېتىدۇ. ئاندىن،

يەنە تۈركى خەلقلەرنىڭ ئەرگەنە قۇن ئەپسانىلىرى بىلەنمۇ ئارىلاشتۇرىۋېتىلىدۇ.

تارىخىي مەنبەلەرگە كىرگۈزۈۋېتىلگەن ئىران رىۋايەتلىرىگە قارىغاندا، ئىراندا ئۇزاق سەلتەنەت سۈرگەن ئەخمەنىلەردىن كىرۇس (كىر) مىلادىدىن ئىلگىرىكى 546 - يىلىدا ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ غەربىي قىسمىغا ھۇجۇم قىلىپ، سىر دەريا ۋادىسىغىچە كىلىدۇ ۋە ھازىرقى ئورا تۆپە ئەتراپىدا ئۆز نامىغا بىر شەھەر (قورغان) سالدۇرىدۇ؛ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 529 - يىلىدا، گورگەن (ئورگەنج) تەرەپكە كەلگىنىدە، ماساغۇتلارنىڭ ئايال ھوكۇمدارى تۇمۇرەس بىلەن بولغان جەڭدە ئۆلىدۇ. ئاندىن، ئىران ھوكۇمدارلىرىدىن دارا 6 - ئەسىردە ئامۇ دەرياسىنىڭ شىمالىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. مۇشۇ ۋەقەلەر بايان قىلىنغان ئىران رىۋايەتلىرىدە ئەفراسىياپ ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ پائالىيەتلىرىگە دائىر مەلۇماتلارمۇ بايان قىلىنىدۇ. كىيىن ئىران داستانىغا ئاساس بولغان بۇ رىۋايەتتە، ئەفراسىياپنىڭ ئوغلى ئەرجەسپ زامانىدا، خۇراسەن ۋە ماۋەرا ئۇننەھردە بولغان جەڭلەر زىكرى قىلىنىدۇ. جەڭدە مەغلۇپ بولغان ئەرجەسپ رىۋايەتتە " ھيۇن » پادىشاسى قىلىپ كورستىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئەرجەسپ مىلادىدىن ئىلگىرى 563 - يىلى ئۆلگەن زورو ئاستېر (زەر دۇشت) نىڭ مۇرىدى قىلىپمۇ كورستىلىدۇ.

نەرشەخى ئۆز كىتاۋىغا نەقلى قىلغان ئىران رىۋايىتى بويىچە، ئەفراسىياپ كوك تۈركلەرنىڭمۇ جەددى - بوۋىسى سانىلىدۇ. ئۇ خەزەر دېڭىزىنىڭ شىمالىدىن ۋە جەنۇبىدىن بىر قانچە قېتىم ئوتىدۇ. ئەفراسىياپنىڭ ئالىپ ئارىز دىگەن بىر ئوغلى تومۇر قاپىغىنى (تومۇر ۋۇۋۇقنى) ئىشغال قىلىدۇ. (بەزى تەتقىقاتچىلار تومۇر قاپىغىنى كافكازدىكى " دەربەند » دەپ تەخمىن قىلىدۇ). تۇڭا ئالىپ ئەر ئىدىل (ۋولگا) دەرياسى تەرىپىدىن ئالدىنقى ئاسىياغىچە كېلىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئىران - خۇراسان يولى بىلەن بۇخارا تەرەپلىرىدىكى " بەيكەند » ۋە چۇ دەرياسىنىڭ يۇقۇرى تەرەپلىرىدىكى " قوچقار باش » دىگەن يەرلەرگىمۇ كىلىپ ئوردا قۇرىدۇ. « تۈركى تىللار دىۋانى» دا، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ غەربىدىكى قازۋىن، قۇم، مەرۋ شەھەرلىرى، شۇنىڭدەك « يەنكەنت » ياكى " بەيكەنت » (" دىزرويىن ») ۋە تاشكەنت، " سەمىزكەنت » (سەمەرقەد)، ئۇزكەنت، مەركىزىي ئاسىيادىكى بارسغان، ئوردۇكەنت (قەشقەر)، بارچۇق، ئىلى ۋادىسىدىكى " قاز سۇۋى» (قاش دەرياسى) بويىي ئەفراسىياپ تۇرغان شەھەرلەر دەپ قەيت قىلىنغان. ئەفراسىياپ ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىدە قىماق دېڭىزى (قوسوكول، يەنە بايقال) تەرىپىدىكى سىغناق زىمىنىدىمۇ يەنە بىر " كەڭ - دىز» قورغىنى سالدۇرىدۇ. ئەفراسىياپ ئىلكىدىكى كەڭ رايوننىڭ غەربىي قىسمىدا بىر " گەندىج » (كەڭ دىز)، شەرقى قىسمىدا يەنە بىر " كەڭ دىز » مەركەز قىلىنغان. باش مەركىزي " ئوردۇ كەنت. دىمەك، بايقالدىن دەربەنت (شەرقى كافكاز) غىچە بولغان رايون ئەفراسىياپنىڭ زىمىن دائىرىسى قىلىپ كورسىتىلگەن.

نەرشەخنىڭ كىتاۋىدا يېزىلىشىچە، تۇڭا ئالىپ ئەر ھىندىستاندىكى ساكيامۇنى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 565 - 486 - يىللار) دىن ئىلگىرى ئوتكەن بىر قەھرىمان بولسىمۇ، لېكىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بوددىغا

ئىشىنىدىغان تۈركى قەۋملىرى ئۇنى بۇد ـ
دىزىمنىڭ ھىمايىچىسى دەپ ئۇلۇغلايدۇ ؛
بۇخارا يېنىدا زەردۇشتلىقنى تارقاتماقچى
بولغان ئىرانلىقلارغا قارشى بۇددىزىمنى
قوغداش ئۈچۈن كۈرەشكەن ھوكۇمدار دەپ
مۇقەددەس ھېسابلايدۇ .

ئەخمەد ئىبنى ئەبى يەقۇب ئىبنى ۋازىھ
يەقۇبى « كىتابۇل بۇلدان » ئەسەرىنىڭ 2 ـ
جىلدىدا ، شۇنىڭدەك ئۇلۇغ ئالىمىمىز مەھ ـ
مۇد قەشقىرىمۇ « دىۋان » دا ، ئەفراسىياپ ـ
نى قارا خانىلارنىڭ قەدىمقى جەددى ـ
ئەجدادى دەپ كۆرسەتتىدۇ .

ئەل بىرۇنى ۋە باشقا ئاپتورلار يېزىپ
قالدۇرغان مەلۇمات بويىچە ، كىياكسارەس
تەرىپىدىن ئەفراسىياپ مەغلۇپ قىلىنىپ ،
ئىران ئولكىلىرى مىلادىدىن ئىلگىرى 625 ـ
يىلى 13 ـ ئاپرىل (R.Roth رۇچ ۋە
F.Justi يۇستىلارنىڭ تەتقىقاتى بويىچە 26 ـ
ئىيۇن) ئەفراسىياپنىڭ ھوكۇمرانلىقىدىن
قۇتۇلغان كۈنى دەپ بايرام قىلىنىدىكەن .
مەجۇسىلەر بۇ بايرامنى " تىرەگەن " بايرى ـ
مى دەپ ئاتايدىكەن . بۇ بايرام توغرىسىدا
نەرشەخىمۇ ئۆز ئەسەرىدە بايان قىلغان .
شۇنىڭدەك تارىخچىلاردىن بەلئەمى ۋە تە ـ
بەرىلەرنىڭ بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندى ـ
مۇ ، ئىرانلىقلار ئىران شاھزادىسى سىيا ـ
ۋۇشنىڭ تۈركلەردىن ئەفراسىياپنىڭ قىزىنى ـ
ئىشى بارىسىغان تەرىپىدىن بەيكەنتتە ئولتۇ ـ
رۇلگەنلىكىنى ئۇنتۇمايدىكەن ۋە يىلىنىڭ
مەلۇم كۈنلىرىدىن بىرىدە ماتەم تۇتىدىكەن .
تەبەرىدىن بىر ئەسىر كېيىن ياشىغان مەھ ـ
مۇد قەشقىرىمۇ ئۆز ئەسەرىدە سىياۋۇشنىڭ
ئولتۈرۈلگەن يېرى بۇخاراغا يېقىن يەنكەند
ۋە بۇ شەھەرنىڭ يەنە بىر ئىسمى " دىزرۇ ـ
يىن " (" مىس قورغان ") دەپ كورسەت ـ
كەن . يەنكەنت ـ بەيكەنت ئىكەنلىكى
مەلۇم .

تۈركى خەلقلەرمۇ ئىرانلىقلار تەرىپىدىن
ئۆلتۈرۈلگەن تۇڭا ئالىپ ئەرگە شۇ زامانلار ـ
دا ماتەم تۇتىدىغانلىقى مەلۇم . ئورخۇن
مەڭگۇ تاشلىرىدا (كول تېكىن مەڭگۇ تېشى ـ
نىڭ شىمالى يۈزى 7 ـ قۇرىدا ، بىلگە قا ـ
غان مەڭگۇ تېشىنىڭ شەرقى يۈزى 31 ـ قۇ ـ
رىدا) " چۇش بېشىدا " بولغان جەڭ ، يەنى
بەش بالىق مۇھاسىرىسى ھەققىدىكى ئاب ـ
زاستا ، " تۇڭا تېكىن يوغاسى " (تۇڭا تې ـ
كىن ماتىمى ئەسلىتىلگەن ؛ شۇنىڭدەك تۇرپان
سىڭگىم ئېغىزىدىكى بىزەكلىك تام سۈرەت ـ
لىرىنىڭ بىرىدە "تۇڭا تىگىن"، يەنە بىرىدە
"تۇڭا ئول " دەپ يېزىلغان . بۇنىڭدىن مە ـ
لۇمكى ، ئۇيغۇرلارنىڭ تۇگراق ۋە ياغلىقار
قەبىلىلىرىمۇ يىلىنىڭ مەلۇم كۈن ـ
لىرىدە (تەخمىنەن يازنىڭ بېشى ياكى ئا ـ
خىرىدا) تۇڭا ئالىپنى ئەسلەپ ، ماتەم تۇ ـ
تۇدىغان ئىكەن .

يۇقۇرىدىكى تۇرلۇك مەلۇماتلارغا قارى ـ
غاندا ، ئەفراسىياپنىڭ ئوتكەن زامانى توغ ـ
رىسىدا مۇنداق 3 خىل تەخمىن كىلىپ چى ـ
قىدۇ : بىرى يەھۇدى ۋە ئىران رىۋايەتلىرى
بويىچە، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 7 ـ ئەسىرگە توغرا
كېلىدۇ؛ ئىككىنچىسى ئاسۇرى ۋە يونان مەنبە ـ
لىرىدىن ئېلىنغان ئىران رىۋايەتلىرىنىڭ بەزى ـ
لىرىدە ئەفرەسىياپقا دائىر ۋەقەلەرنىڭ ئىس ـ
كەندەرگە چېتىشلىقلىكىگە قارىغاندا، مىلا ـ
دىدىن 4 ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتقا توغرا كې ـ
لىدۇ ؛ ئۈچىنچى خىلى شۇكى، مەھمۇت قەش ـ
قەرىنىڭ « دىۋان »دا يازغىنى بويىچە، (مى ـ
لادىدىن 6 ئەسىر ئىلگىرى ئوتكەن) ئالپ ھو ـ
كۇمدار تۇمۇرەس "مەرۋ" شەھرىنىڭ ئىچكى قور ـ
غىنىنى سالدۇرۇپ 300 يىلدىن كېيىن ئەفراس ـ

ياپتاشقى قورغىنىنى بىنا قىلغان دېگەن مەلۇ-مات بويىچە) مىلادىدىن 3 ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن بولىدۇ.

ئەمدى ئىرانلىقلارنىڭ «تۇڭا ئالىپ ئەر» نى ئەفراسىياپ دەپ ئاتىغانلىقىغا كەلسەك، بۇنى مۇنداق پەرەز قىلىش مۇمكىن: بىرى تۇڭا ئالىپ ئەرنىڭ تۈركى تىلىدا ئىككىن-چى تۈرلۈك ئاتىلىشى «ئەۋرەن ئەسىرى ئا-لىپ» («ئالەمنىڭ قاپلان باتۇرى») ئىران تىلىدا «ئەۋراس - ئالىپ» <ئەۋرا سالىپ> ئەفراسىياپ» شەكلىگە كىرگەن بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىرى، ئىران رىۋا-يەتلىرىدە ۋە « شاھنامە » دە، تۇڭا ئالىپ ئەرنى ئۇرۇش-جەڭنىڭ سىمۋولى قىلىپ كۆر-سەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئىران تىلىدا قويۇل-غان «افراس يىب («افراس» يەنى قال-قان، توسۇق» ، «ياب» يەنى «ئوق») دېگەن ئىككى سوزدىن قۇرۇلغان ئىسىم با-را - بارا «ئەفراسىياپ» شەكلىگە كىرگەن بولۇشى مۇمكىن. ئەفراسىياپنىڭ قىزى «قاز» ، «شاھنامە» دە بولسا، «فرنگىس» (فەرەنگەس شەكلىدە يېزىلغان. بۇمۇ تۈر-كى تىلىدىكى «ئۈرۈن قاز» (ئاق قاز) نىڭ ئىران تىلىغا كىرىپ، ئەفرەن گاز - فە-رەنگەس» شەكلىگە ئۆزگەرگەن بولۇشى مۇم-كىن. شۇنىڭدەك « شاھنامە » دىكى ئەفرا-سىياپنىڭ ئادەملىرى بارمان، پىران، خۇ-مان گەرسىۋەز، بەرزگەر گۈلباد، پولاد، جەرىرە دېگەن كىشى ناملىرىمۇ ئەسلىدە تۈركى ناملار بولۇپ، ئىران تىلىغا كىرىپ ئۆزگۈرۈپ كەتكەن.

× ×

ھەرخىل رىۋايەتلەردە، تارىخى ئەسەر ۋە داستانلاردا باش قەھرىمان قىلىپ تەسۋىر-لەنگەن تۇڭا ئالىپ ئەر-ئەفراسىياپ توغرى-سىدا ئىزدىنىپ تاپقان دەسلەپكى چۈشەنچى-لىرىمنى تونۇشتۇردۇم. تارىخچى ۋە ئەدىپ-لىرىمىزنىڭ بۇنىڭدىنمۇ ئاساسلىقراق مە-لۇماتلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشىغا يىپ ئۈچى بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

1982 - يىلى، ئوكتەبىر ئۈرۈمچى

(بېشى 54 - بەتتە)

بولمىسام زامانداش، تۇپرا قداش ئوزۇم،
شۇ بۈيۈك شەرەپتىن ئاپتاپتەك يۈزۈم…
قەبرىنىڭ خاكىنى سۈرتەۋال كوزۇم،

كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

بوۋامنى ئالەمگە «ئىركى» داملىتاي،
ۋەسىيەت: مەن ئولسەم، پۇتىدا ياتاي،
جاۋاھىر ئورنىدا شىرىمگە قاتاي،

كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

1983 - يىلى، 16 - يانۋار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى!

(نەقرا تلىق مۇخەممەس)

نۇر مەھەممەت ئېركى

ئالىمدۇر ـ دۇنيانىڭ، ئىنسانىڭ جېنى،
ئالىملەر ئالىمنىڭ بىلەر قەدرىنى…
يۇرتىمىز ئالىمنىڭ، ئەدىپنىڭ كېنى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا مەھمۇت ۋەتىنى.

شەرق بىلىم دۇنياسى ئىچرە يىگانە ـ
بىر يۇلتۇز شۇنچە ساپ، شۇنچە نۇرانە…
ئەجرىگە قايىلدۇر ئۆز ۋە بىگانە،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلار ئارا سەرۋەرى،
يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلار ئارا ھو كەرى،
مۇبارەك ئىسمىدۇر مەھمۇت قەشقىرى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، جۇلالاپ شۇنداق پارلىغان،
مەرىپەت دۇنياسىن چوڭقۇر چارلىغان…
قالدۇرغان ئىلىگە كاتتا ئارمىغان (*)
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا. مەھمۇت ۋەتىنى.

يۇلتۇزكى، يۇلتۇزلەر ئارا سەر خىلى،
قوۋنار شۇ بىلەن ئۇيغۇر ـ تۈرك ئېلى…
تىلچىمىز، تىلچىلەر پىرى كامىلى،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى

(*) ئارمىغان ـ توھپە

"تىل» دېمەك ـ بىر ئەلنىڭ ھايات بەلگىسى،
مەھمۇتتۇر شۇنداق زور بەلگۈ ئىگىسى،
ئانا تىل سويگۈسى ـ ۋەتەن سويگۈسى...
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇتۋەتىنى.
"دىۋان» دور دۇنيادا ئەجەپ موجىزات،
بولمىدى ھېچ "پەلەك گەردىشى» دىن مات...
ھەر بىلىم ئەھلىگە بولدى ئۇ قانات،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.
"دىۋان» دۇر تۈرك ئېلى ئىرپان غەزنىمىز،
مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى بىلىم پەللىمىز...
ئۆلچىسۇن بىلىمدە دۇنيا ۋەزنىمىز،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.
بىر ئەلكى، بەرسە ئۇ، شۇنداق بىر ئوغۇل،
بولسا ئۇ ئىرپاندا ئالەمگە مەقبۇل،
قىسمادۇ بېشىغا قىلىپ ئۇنى گۈل!
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.
گۈل قىلىپ قىستىڭ سەن ئاپىرىن ساڭا،
ھەر تامان ئىززەتلەر ئەيلىدىڭ ئاڭا،
زامانەم بۇ ئىشىڭ ياردى ماڭا،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.
ئالىمنى ھورمەتلەش ـ گۈللەشكە ئاساس،
ھەر ئەلدە راۋاج ۋە يەشنەشكە ئاساس،
ئىرپانغا ھەممىنى ئۈندەشكە ئاساس،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇت ۋەتىنى.
ھەر كىمدە ئالىمنى ئىززەتلەش بولار،
يېقىن بىل: بىلىمگە ئۇ ئۆزى تولار...
سۇنى كىم سەل كورسە، گولزارى سولار،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇتۋەتىنى.

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرلار ئىسمىدا «ئاخۇن»دۇر بىزەك ،
ئاخۇن بول ـ ئاقىن بول ، موللا بول دىمەك …
بۇ خولۇق ئالىمغا ئامراغلىق ـ سويەك ،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى ؟
پەخىرلەن دۇنياغا ، مەھمۇتۋەتىنى.

پەخىرلەن قەشقەرلىق! بەردىڭ بىر كىشى ـ
ۋەتەنگە، ئالەمگە ئەرزىدى ئىشى،
يىگىت ئۇ، مىڭ ياشقا كىرسىمۇ يېشى…
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ،مەھمۇت ۋەتىنى.

قەشقەرنىڭ يېزىسى ئوپال خۇش ھاۋا،
داڭ چىققان بوستانلىق ياپ ـ يېشىل تاۋا…
ئالىمغا يۇرت ـ ماكان بولۇشقا راۋا،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇتۋەتىنى.

« ھەزرىتى موللام » دەپ ئاتىغىنى راس،
« ھەزرەت » دەپ، « موللام » دەپ قارىغىنى راس…
بۇ سوزلەر ئالىمنى كورسەتكۈچ كومپاس،
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ،مەھمۇت ۋەتىنى.

مەھمۇتتەك زور كىشى ـ سېنىڭكى كىشىڭ،
ئۇنىڭكى ئىشلىرى ـ سېنىڭكى ئىشىڭ،
ئىپتىخارلىق بېشىدۇر ـ سېنىڭكى بېشىڭ…
كىمنىڭبار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ،مەھمۇت ۋەتىنى.

پەخىرلەن ! مۇشۇنداق ئالىم ـ بۇۋىمىز،
شۇنداق بىر ئالىمغا « نەۋرە » بولىمىز،
مەردىپەت پۈرايدۇ ئوڭ ۋە سولىمىز…
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا، مەھمۇتۋەتىنى.

مەھمۇتنىڭ ۋەتىنى ئەي ئېزىز قەشقەر!
سەنئەت قىل ئوغلۇڭنى ! ئۇ ، گوياكى زەر،
ئۇ ، ئادەم شەكلىدە يارالغان گوھەر…
كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟
پەخىرلەن دۇنياغا ،مەھمۇت ۋەتىنى.

(ئاخىرى 51ـبەتتە)

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن!

تاھىر تالىپ

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت يۇرتى-قەشقەرلىقمەن،
ئىپتىخارىم-ئۇنىڭ بىلەن يۇرتداشلىقىم.
بەختىيارمەن، شۇ ئۇلۇغلار ياتقان يەردە،
گۈللەر پۇراپ، گۈلدەك ئۆتكەچ گۈل ياشلىقىم.

قەشقەرلىقمەن،-مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن،
ۋەتەنداشمەن، نەسىلداشمەن، ئەجدادىم ئۇ.
ۋۇجۇدۇمدا بۈيۈك مەھمۇت ئۇدۇمى بار،
مەھمۇت روھى-قۇرۇپ پۈتمەس، ئۈزۈلمەس سۇ.

قەشقەرلىقمەن، «ھەزرتى موللام»- قىبلىگاھىم،
ئاسمانىچىدۇر ئاگاھ مېنىڭ ئېتىقادىم.
باش قويىمەن بوۋام مەھمۇت مازارىغا،
قاناتلىنار ئۇنىڭ بىلەن ئىجتىھادىم.

قەشقەرلىقمەن، قەشقەر-مەھمۇت قەشقىرىدەك-
ئۇلۇغلارنىڭ ئۇلۇغلىرى ياتقان دىيار.
ئېرىز قەشقەر-نۇر بوشۇگى، گۈل بوشۇگى،
مەرىپەتنىڭ تېگى بالدۇر ئاتقان دىيار.

مەھمۇت بوۋام جاھان كەزگەن شۇ تاڭ ئۈچۈن،
پايانى يوق سەھرالاردا غەۋۋاس بولۇپ.

ئەقلىمىزنىڭ جەۋھەرلىرى - دۇردانىلار،
تۈردى شۇڭا «دىۋان» ئىچرە سەپراس بولۇپ.

شۇ سەپتە بار مەلىمىزنىڭ قوشاقلىرى...
ھەتتا «تۇمەن»، «ئوپال» دىگەن تەۋەررۈك نام.
ھەر بىر قۇرى پۈتكەن غورۇر- ئىپتىخاردىن،
ئۈنىڭدىكى ھەر سوز-چىراق، ھەرچىكىت-شام.

شۇ چىراقلار چاقنىماقتا مانا كوكتە،
مەھلىيادۇر جاھان ئەھلى شولىلارغا.
كەلگەچ يېڭى ئالتۇن دەۋر، كىتاپ كىردى-
يۇرتۇمدا ئەڭ، ئەڭ چەتتىكى ھويلىلارغا.

دىمەككى، بىزنادان ئەمەس،-تارىخ گۇۋا،
ئالەمشۇمۇل «دىۋان»-ئالتۇن قامۇس گۇۋا.
(ئەقلىمىزنىڭ جەۋھىرىنى كەڭ جاھانغا -
ئۇرۇق قىلىپ چېچىۋاتقان "تاۋۇس" گۇۋا).

× ×

ئاڭلا جاھان، مەھمۇت روھى ھەمدەم ماڭا،
ھەر كىم بىلەن جاھاندا تەڭ تۇرالايمەن!
مەھمۇت بىلەن ۋەتەنداشمەن، نەسىلداشمەن،
گاڭ يەلكەمگە تاغدەك يۈكنى ئالالايمەن!

***

www.uyghurkitap.com

ئەجدادىم تەشەككۈرى

(باللادا)

دىلبەر قەييۇم

قەلبىمدە ئىپتىخار كېزىدۇ شۇ تاپ،
چۈنكى، مەن تەپەككۈر كۆكىدە مېھمان.
غايەۋىي سېھرى كۈچ مەيلىمنى تارتىپ،
تەبەسسۇم قىلغاندەك كۆرۈندى جاھان.

× × × ×

تەپەككۈر بولدى بىر ئالەم كېمىسى،
ئېپ چىقتى مېنى ئۇ چەكسىز ساماغا.
سامادا ساياھەت قىلىپ، ئاخىرى —
چىقتىم بىر ئازادە يورۇق سەيناغا.

ئولتۇرار بۇ يەردە پەرىشتە سۈپەت،
بىر بوۋاي، كۆز ئۈزمەي قاراپ توۋەنگە.
ئېھتىرام ئىلكىدە تىكلىدىم ئاڭا،
«كىمدۇ بۇ...؟» دەپ سوئال قويدۇم ئۆزۈمگە.

ئايىغىم شەپىسىنى چىقارماي ماڭدىم،
ئويلۇدۇم ئىچىمدە خىزىر مىكىن دەپ.
ئەگەردە يولۇققان بولسام خىزىرغا،
بەختىمدىن بېشارەت بېرەرمىكىن دەپ.

كوڭلۇمدە تۇغۇلغان سوئال — جاۋابىنى،
سەزگەندەك بېشىنى كوتەردى بوۋاي.
«كەل قىزىم» — دېدى ئۇ شۇنچە مۇلايىم،
كورسۇتۇپ يېنىدىن ئولتۇرۇشقا جاي.

مېھرىۋان ئاتامدەك بېشىمنى سىلاپ،
سورىدى ئۇ مەندىن: «كەلدىڭ قاياقتىن؟»
زېمىننى كورسۇتۇپ قايتۇردۇم جاۋاپ:
«ئىنسانلار ياشىغان ئەشۇ ماكاندىن».

«مۇنداق دە... ئازادە ئولتۇرغىن بالام،
مەن بولسام ئەسلىدە سېنىڭ ئۆز بوۋاڭ.
قەدىمدىن نەسلىمىز بىر، قېرىنداشىمىز،
سورىساڭ بۇ ھەقتە بىلىدۇ ئاتاڭ.

مەن سېنىڭ ئەجدادىڭ مەھمۇد قەشقىرى،
بار مېنىڭ زېمىندە باسقان ئىزلىرىم.
داۋام قىپ كەلدىڭلار مانا شۇ يولنى،
رازىمەن سىلەردىن ئوغۇل — قىزلىرىم.

مەن ئارزۇ قىلاتتىم ئانا دىياردا،
كۆرمەككە ھەر زامان باھار ۋەسلىنى.
يول سالسا قول تۇتۇپقان - قېرىندىشلار،
ياد ئەيلەپ ئۆزىنىڭ زاتى - ئەسلىنى.

مەن قىلغان شۇ شېرىن ئارزۇلار مانا،
ئېچىپتۇ زېمىندە رەڭمۇ - رەڭ چېچەك.
سىلەرنىڭ توككەن تەر- ئەجرىڭلار بىلەن،
ۋەتەندە گۈزەللىك يېيىپتۇ ئېتەك.

قارىغىن كوز تىكىپ ئاۋۇ بۇلاققا،
ئاتالدى سىلەردە "نورۇز بۇلاق" دەپ.
"نورۇز"لۇق يېزىشىپ سەيلى قىلدىڭلار،
نامىمنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلات ياد ئەيلەپ.

تەۋرىنىپ سابادا "ھاي- ھاي تېرەك" مۇ،
ئانا يۇرت ھىدىنى ئۇردى دىماققا.
"ئۆزۈملۈك كوچا" دا ياڭرىغان خوشال -
كۈلكىنى يەتكۈزۈپ تۇردى قۇلاققا.

"ئوي چولپان" تېخىمۇ ئاۋات بولۇپتۇ،
قوينىدا مىليونلاپ ساھىپ جامالار.
مەجنۇن تال مىسالى قۇندۇز چېچىنى،
ئەركىلەپ سويىدۇ مەيىن شامالار.

كورىنەر شۇ "ژىكچى مەھەللىسى" دىن،
ئانامنىڭ مازىرى گۈلگۈن شەپەقتەك.
"سەن ئەرشتە، مەن باغدا - جەننەت قوينىدا"،
دەيدۇ ئۇ، چىرايى خۇددى سەدەپتەك.

بەختىڭلار ئاسانلا كەلمىگەن بالام،
جان بەرگەن بۇ يولدا مىڭلاپ ۋەتەنداش.
جاھاندا قەدىرىنى كېرىپ ياشىسۇن،
تىلەك تۇرۇپ ئەل ئاراكوتەرسۇن دەپ باش.

كەلگۈسى ئەۋلاتلار بەختىنى كوزلەپ،
كوتەرگەن قىلىچىنى ئىمامۇ - ئەكبەر.
ئەژدەرھا باغرىنى تىلىپ ئىككىگە،
ئاتالغان شۇندىن سوڭ "ئىمامۇ ئەژدەر".

ئەزەلدىن زەبەر دەست خەلق بولغاچقا،
نامىمىز تارالغان زەپەر - نۇسرەتتىن.
شۇڭاشقا بەرگەنتى بىزلەرگە ئورۇن،
جاھانىنىڭ مەرتىلىرى ئالدىنقى رەتتىن.

ئەجداتلار ئىزىنى بېسىپ ئەۋلاتلار،
كى بەربا قىلدىڭلار زېمىندە بېھىش.
قۇم كوچۇپ ئىزلارنى كومگەن چاغدىمۇ،
بولمىدى سىلەردە قىلچىلىك ئېغىش.

بىز بىر توپ يۇلتۇزلار ئاسماندا تۇرۇپ،
قارايمىز زېمىنگە تويماي ھەر مىنوت.
ۋەتەننى قانغىچە كورىۋالسۇن دەپ،
سۇرۇلۇپ يۇز ئېچىپ بېرىدۇ بۇلۇت.

ئەۋلادىم سورىسا، سالام دىگەيسەن،
ھەرقاچان سىلەرگە روھىمدۇر ئۇلپەت.
قوبۇل قىل بوۋاڭنىڭ ئۇشبۇ سوۋغىسى،
سىلەرگە قالدۇرغان «دىۋانۇ لۇغەت».

شۇ مەھمۇت بوۋامنىڭ يادىكارى دەپ،
ساقلاپ قوي بۇ ساڭا مىراسىم بولسۇن.
يەنىمۇ داۋام قىل ئەجدات يولىنى،
ھىكمەتنىڭ نۇرىغا غەزىنەڭ تولسۇن "

دىۋاننى قولۇمغا ئېلىپ ھورمەتتە،
ھاياجان ئىلكىدە كوكسۇمگە باستىم.
بېكىلمەس خەلقىمنىڭ ئىپتىخارىنى،
قەلبىمنىڭ مېھرابى-تۆرىگە ئاستىم.

× × × ×

تەپەككۇر كىمىسى پەسلىدى، دىمەك:
خوشلاشتىم، شۇ بوۋام ئۇزۇتۇپ قالدى.
يۇرەككە تولدۇرۇپ يېڭى ھىس - تۇيغۇ،
قەلبىمگە ئۇمىتنىڭ نۇرىنى سالدى.

زېمىننىڭ قوينىغا ئوزۇمنى ئاتتىم،
گويا كى تاپقاندەك ئېزىز ئانامنى.
ئەجدادىم تەشەككۇر ئېيتقان ۋەتىنىم،
ئۆچماي قىتا شۇڭقاردەك يېرىپ سامانى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

«دىۋان» غا قاراپ

تۇرسۇن نىياز

ئويلايتتىم ھەمىشە خىيالغا پېتىپ:
ئىنساننىڭ ئىنسانلىق ھۆرمىتى نەدە؟
نەزەردە قەغەزدىن ئەتىۋا ئالتۇن،
ئالتۇننىڭ بىباھا قىممىتى نەدە؟

مەن بۈگۈن ئۇزاقتىن- ئۇزاق ئويلۇنۇپ،
بۇ چىگىش سوئالغا تاپتىم بىر جاۋاپ.
تەپەككۇر قۇشلىرىم ئەيلىدى پەرۋاز،
ئويدىكى نۇرانە «دىۋان» غا قاراپ.

دىدىمكى ئىچىمدە: مۇشۇ بىر كىتاپ،
يېزىلغان قايسى چاغ - قايسى ئەسىردە؟
نىمىشكە ئۆتسىمۇ قانچە يۈز يىللار،
ئۇ بۈگۈن يەنىلا تۇرار ئويۇمدە؟

ئويلۇدۇم: شۇ چاغدا ئۆتكەن ئىنساننىڭ،
بارمىدۇ تۇپراقتا قالغان بىر ئىزى؟
ئۇلار قان - تەر تۆكۈپ يىققان بايلىقنىڭ،
بارمىدۇ ھېلىمۇ يۈز مىڭدىن بىرى.

"ياق،-دىدى ئۆز پىكرىم يەنەرەت قىلىپ،-
بۇ ئىزدىن يوق نىشان بىر شامال ئۆتسە.
نىمىكەن پۇل - بايلىق ۋىجدان ئالدىدا،
تۈگەيدۇ ئىنسانىمۇ ئەجىلى يەتسە."

بىلدىمكى، دۇنيادا بىللە ئۆلمەستىن،
ياشار كەن ئىنساننىڭ تۆھپە- خىسلىتى.
شۇ سەۋەپ،بۇ ئۆلمەس شانلىق قامۇسنىڭ
ئالتۇندىن مىڭ ئەلا ئىكەن قىممىتى.

⏀⏀⏀

ئىزدەپ

ئابابەكرى ئاباق

ۋەتەن تۇپراغىنى كەزدىم،
بوۋام مەھمۇت،سېنى ئىزدەپ.
ئىلىمنىڭ پەخرى، گۈلتاجى،
مەدەتكارىم قېنى سىز، دەپ.

يېتىشتىم «ھەزتى موللام» غا،
كېزىپ چەكسىز دالا - قىرنى.
قويۇپ باشىم، تاۋاپ قىلدىم،
«ئىلىمگە ھوددىگەر پىر» نى.

زېمىندىن بىر سادا كەلدى:
"مېنى پەن كانىدىن ئىزدە.
بىلىم دەرياسىغا شۇڭغۇپ،
«دىۋان» نىڭ بابىدىن ئىزدە!..."

ئېچىپ «دىۋان»، تاۋاپ قىلدىم:
ئۇلۇغ ئۇستاز قېنى سىز، دەپ.
سېنى يادلاپ ئومۇرۋايەت،
ئىزىڭنى باسىمىز بىز، دەپ.

ئوپال تەسىراتلىرى

(سىكىل)

ئابلەت ئىسمايىل

« ئوپال. بىزنىڭ يۇرتنىڭ نامى».

(مەھمۇت قەشقەرى.— «تۈركى تىللار دىۋانى»)

مۇقەددىمە

كۆزدە مەن باردىم ئوپال دىيارىغا،
بەكمۇ زوقلاندىم گۈزەل رۇخسارىغا.
گۈلگە ئاشىق بۇلبۇلى شەيدا كەبى،
قالدى رىشتىم باغلىنىپ گۈلزارىغا.
سۇلىرى ئەلۋەك، هاۋاسى ئاب - هايات،
هەر گىياسى دۇر شىپا بىمارىغا.
قىلدى دىل نەزمە پۈتۈشنى ئىختىيار،
هىسلىرىم مىنگەشتى كۆي تۇلپارىغا.

هەزرىتى موللام تېغى

زەپمۇ هەيۋەت هەزرىتى موللام تېغى،
يان بېغىرلاپ بار يەنە كوركەم بېغى.
بوككىدە ئورمانلىرى قىلدى سالام،
تاققا سەيياھ يامىشىپ چىققان چېغى.
كۆزدىمۇ سولمايدىكەن تاغ رەيهىنى،
قىلدى مەسخۇش مېنى خۇشبۇي پۇرىغى.

هەزرىتى موللام مازارى

بىر مازار بار بۇ دىيارنىڭ غەربىدە،
بىر ئۇلۇغ زات ياتىدۇ چوڭ قەۋرىدە.
ئويلىدىم: بۇزات بوۋام مەھمۇتمىكىن؟
تىزلىنىپ تۇردۇم يېنىدا سەجدىدە.
بىر بوۋاي دىدى: بۇزات ئوتكەن ئىكەن،
مەرىپەتكا مالغا يەتكەن دەۋرىدە.

باغدا

باغدا شاپتۇل، تەكتە مەرۋايىت ئۈزۈم،
كىرگىنىمدە قامىشىپ كەتتى كوزۇم.
يالتىراپ تۇرغان لەزىز مۇنا قىدىن،
بىرنى سالسام تولدى ئاغزىم(راستسوزۇم).
دىدى باغۋەن: بەركە بەردى باققىمۇ،
پارتىيە تۈزگەن يېڭى دانا تۈزۈم.

www.uyghurkitap.com

بۇلاق ئىلھامى

ئېخ!گۈزەل مارجان بۇلاق، سوسەر بۇلاق،
بويلىرى گۈل ، پۈرىغى ئەنبەربۇلاق .
كىم بولار زەمزەمگە مۇھتاج، سەن تۇرۇپ؟
سۈلىرىڭ ئابى ھايات ـ كەۋسەر بۇلاق.
ياشىنتىپتۇ ساھىلىڭنى تەر توكۇپ،
بۇندا ئوسكەن قىز-يىگىت قەيسەر، بۇلاق.

ئوپال دىخانلىرى

بۇ دىيارنىڭ خەلقى مېھماندۇست ئىكەن،
يېيىشى ئاق ناكىبلەن سان گوش ئىكەن.
بىلىڭگە قايتىدىن تولغاچ مادار،
تاڭداكەتمەنچېپىشى „گۈس-گۈس“ ئىكەن.
سىردىشىپ ئەھۋال ئۇقۇشتۇم: ھەممىسى-
بەختىيار يېڭىزاماندىن خوش ئىكەن.

ئوپالدا كەچ

پاھ! ئوپالنىڭ كېچىسى قانداق پۈزۈر،
ساپ ھاۋاسى بەخش ئېتەر جانغا ھوزۇر.
توك چىراق ئوچمەيدىكەن تاڭ ئاتقىچە،
كورىسەنھەر كۈنى كىنو، تېلېۋىزۇر.
نە قىلۇرسەن چوڭ شەھەرنى ئارزۇلاپ؟
بۇ دىيار قەلبىڭدە قوزغايدۇ غورۇر.

خوش ، ئوپال

خوش! قەدىميۇرت، گۈللىگەن دىيار ئوپال،
قالدى مەندە تەسىرىڭ بىسيار ئوپال.
ئورلىگىن ئالغا، روناق تاپ تېخىمۇ،
ساڭا ھورلۇك مەڭگۈ بولسۇن يار، ئوپال.
كېلىمەن يوقلاپ يەنە بولسا نىسىپ،
چىن دىلىمدىن مەن ساڭا خۇشتار ئوپال!

1982 ـ يىل سىنتەبىر، ئوپال.

ئۈچ تاقىقا نەزەر

(مارالۋېشى ئاچىلىدىكى ئۈچ تاقا بېغىشلىما)

مىرزا ييت كېرىمى

كورىنەر يىراقتىن مەرمەردەك چاقناپ،
باياۋان كوكسىدە چوقچۇيۇپ ئۈچ تاغ.
نە تاغ ئۇ؟!
ھەيۋەتلىك ئۈچ چوڭ مەقبىرە،
گىگانت قەد كوتۇرۇپ تۇرىدۇ ھەر چاغ.
كورىنەر ئاق ـ قىزغۇچ شايە يوپۇقتەك،
ئۇستىنى قاپلىغان تۇمان ھەم تۇتەك.

بۇ ئالىم فارابى، مەھمۇت قەشقىرى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ بۈيۈك قەۋرىسى!
بەرق ئۇرۇپ ئىجادى ھەممەت كوكسىدە،
ئۈچ تاقا ئايلانغان ئۇلار گەۋدىسى!
ئوتكىن ئەي يولۇچى باش ئىگىپ ئاڭا،
چۈشكەندۇر مىڭ يىللىق نەزىرى ساڭا.

ئانا يەر كوكسىدە تۇرا رمۇقەددەس،
كار قىلماس ئۇنىڭغا جۇدۇن شەمشىرى.
كار قىلماس پەلەكنىڭ ئوق يامغۇرى ھەم،
كار قىلماس جاھالەت، زۇلمەت خەنجىرى.
تارىخنىڭ شاھىدى بولۇپ مەردانە ـ
تۇرار كىم تىلەكلەر ئاڭا پەرۋانە.

قارايمەن ئۈچ تاقا ـ كوككە تاقاشقان،
دانلايدۇ نەزرىم قۇشلىرى ئۇندا.
تۇرار شۇ قەۋرىلەر كۇلەڭگۇ تاشلاپ،
ئادەملەر قەدىمى ئۇزۇلمەس يولدا.
مەڭگۇ شۇ يوسۇندا بوي تارتىپ تۇرار،
بەخش ئېتىپ ھەر باققان كوزگە ئىپتىخار.

ئىجادىڭغا ۋارىسمەن، بوۋا

مەمتىمىن ئەخەت

مەھمۇت بوۋا، ئالتۇن قامۇسىڭ
جۇلالايدۇ قولۇمدا مانا.
ياش يۈرەكتە قايناق ئەقىدەم
دەريا بولۇپ ئاقىدۇ ساڭا.
مەن كۈيلىسەم سېنى ئۇلۇقلاپ،
تاشار سۆيگۈم دىلدىن بۇلۇقلاپ.

سەن ياشىدىڭ بۈركۈتتەك مەغرۇر،
قانات قېقىپ ۋەتەن كوكسىدە.
يادىكار بوپ قالدى ئىجادىڭ،
نۇردەك پارلاپ ۋەتەن ھوسنىدە.
سەن غۇرۇرى ئانا خەلقىمنىڭ،
ھورمىتى كوپ ساڭا خەلقىمنىڭ.

قامۇسىڭنى ئوقۇسام ھەردەم،
كوكتە يۇلتۇز يانار چاراقلاپ.
ھەر ۋۇرىدىن تاپسام كۈچ ـ ئىقىل،
ياش يۈرۈگۈم كۈلەر پاراقلاپ.
شۇڭا «دىۋان» دىسە شوخ تىلىم،
ئىرىپ كېتەر قەن بولۇپ دىلىم.

مەھمۇت بوۋا، ئالتۇن كىتاۋىڭ،
ئەپ كەلدى شان ـ شوھرەت ۋەتەنگە.
مىراسخور بوپ ئىجاتچان نەسلىڭ،
توكمەكتە تەر ئانا گۈلشەنگە.
ئەلگە بەردىڭ ئېقىل جەۋھىرى،
مەرىپەتنىڭ بۇلاق كەۋسىرى.

ئۇلۇغ بوۋا، نۇرلۇق قامۇسىڭ
سەن تىكلىدىڭ يىقىلماس مۇنار.
تۇرسام ئەبەت سېنىڭكى ئوغلۇڭ،
مەن نىچۇنكى سەزمەي ئىپتىخار.
ئىجادىڭغا ۋارىسمەن، بوۋا،
پاك سۆيگۈمنى ئاتايمەن ساڭا.

سەن تۇغۇلغان تۇپراقتا، بوۋا،
مەن بارىمەن ئىزىڭنى بويلاپ.
مەن بارىمەن ئىجادىم بىلەن،
سەن ئوقۇغان ناخشىنى تووۋلاپ.
قولۇمدا بار ئىجادىڭ، بوۋا،
تارىخىڭغا مىلىڭ يىللار گوۋا.

(بېشى 63 ـ بەتتە)
چىقىش ئۇچۇن قانچىلىغان قارلىق تاغلار ، مۇزلۇق داۋانلار ، باياۋان ـ دەشتلەردىن ئوتۇشكە توغرا كەلگەندۇ ؟ ! قانچە ـ قانچە كېچىلەر ئۇيقىسىز تاڭغا ئۇلانغاندۇ؟ ! قانچىلىك ۋاقىت ، قانچىلىك مۇشەققەتلەرنى باشتىن كوچۇرگەندۇ؟!بۇ قانداق چىدام، قانداق ئىرادە ! قانداق ئۇلۇغ ئىستەك ! ...
بۇنى ئىزاھلاشقا تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ، بۇنى خەلقىنىڭ مۇنۇ بىر كوبلىت قوشىغى بىلەن ئىزاھلاپ، ئوزەمنىڭ ھاياجانلىق ھىسسىياتىمنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرمەكچىمەن :

جاپانى كىم تولا تارتسا ،
گوھەرنى شۇ ئالار تاشتىن .
گوھەرنى ئالغىچە تاشتىن ،
نى ئىشلار ئوتىدۇ باشتىن .

ئۇلۇغ قامۇس

(نەسىر)

ئابلىز نىياز

مەن پەخىرلەنمەكتىمەن، ھاياجانلانماقتىمەن!

ھاياجاندىن كۆز چاناقلىرىمدا ياش بۇلدۇقلىماقتا. گويا ماگما كۈچىدىن يەر زىلزىلىگە كەلگەندەك، بىر غايىۋانە كۈچ ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە كەلتۈرمەكتە. بۇ غايىۋانە كۈچ — بوۋام مەھمۇتنىڭ روھى، ئەنە شۇ مىڭ يىل مۇقەددەم ئىلىم - مەرىپەت ئاسمىنىدا پارلىغان چولپاننىڭ بىزگە يېتىپ كەلگەن پارلاق نۇرى.

ئەنە، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ ئاجايىپ تالانتى، ئاجايىپ غەيرىتى، ئاجايىپ ئىجادىي مېھنىتى، ئاجايىپ سەنئەت ئىختىراسى ۋە يۈكسەك مىللىي غۇرۇرىنىڭ مېۋىسى - ئەبەدىي يادىكارلىق، تۈگىمەس - پۈتمەس بىر بايلىق، ئۇلۇغ تۆھپە، ئۆچمەس مىراس — «تۈركىي تىللار دىۋانى».

قولۇمدا قامۇس، قەلبىمدە چەكسىز سۆيۈنۈش، خۇددى نامى - ئەمەلى ئۇچقان، دىدار كۆرۈشۈشتىن ئۈمىت ئۈزگەن، يىراق تەبىئىي ئىرسىيەتلىك سېغىنىش ئوتى يۈرەك باغرىنى مەڭگۈلۈك دەرت - ئەلەم بىلەن يارىلاندۇرغان، سۆيۈملۈك كىشىدىن تاسادىپىي كېلىپ تەككەن ۋىسال خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ئادەمگە ئوخشاش بىر ھالدا، ئۇنىڭ ئىچى - تېشىغا ئۆز كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمىگەن كىشىدەك باقماقتىمەن، ئۇنى باغرىمغا باسماقتىمەن. ئىھ، قەۋەت - قەۋەت توپا دۆۋىسىگە كۆمۈلگەن گوھەر، چىرىندىلەر ئىچىدە دات باسماس ئالتۇن، يىللارنىڭ بوران - چاپقۇنى ئۇپرىتالماس، يىقىتالماس مۇنار، جاھان مەدەنىيەت غەزىنىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغان تىل تۇمار، سەن ئەسىرلەر بويى ئەۋلادلار قەلبىدە ياشاپ كەلدىڭ. بىز سېنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىڭگە ئىشەنسەكمۇ، قاچان دىدار كۆرۈشىدىغانلىقىمىز بىقارار ئىدى. قانچىلىغان پەرھاتلار سېنىڭ ئىشقىڭدا ھېساپسىز تەر تۆككەن بولسىمۇ، ئىلىم - پەننىڭ مۇزدەۋرى ئەسلا ئىمكان بەرمىدى. سان - ساناقسىز ئەۋلادلار ۋىسال ئارزۇسىغا يېتەلمىدى. بۈگۈن دەۋر شامىلىنىڭ سېنى قۇملار دۆۋىسىدىن تېپىپ چىقارغانلىقىغا بارىكاللا! سېنى قېزىش، ۋۇجۇتقا چىقىرىش يولىدا كۆرەشكۈچى ئەزىمەتلەرگە ھەشقاللا!!

قولۇمدا قامۇس، كۆڭلۈمدە بىر ئوتلۇق ئىشتىياق. ھېسسىياتىم شىددەتلىك ئېقىمدەك ئۆركەشلىمەكتە. خۇددى ئېچىرقىغان كىشى غىزاغا ئىنتىلگەندەك، غايەت ھېرىسمەنلىك ۋە ئاجايىپ مەنىۋى ئىشتىھا بىلەن ئۇنى قۇرمۇ-قۇر كۆرمەكتىمەن. كۆڭلۈم تولپارى نەچچە يۈز مىڭ يوللۇق ئۇزۇن مۇساپىلىق مەنزىل -

گاھقا شۇنداق تېز يېتىشمەكتىكى، مىلىڭ يىل
بۇرۇنقى تۈرك ئەللىرىنىڭ شەھەر - قىشلاق-
لىرىنى، تاغۇ - دەريالىرىنى، ئۈتلاقلىرىنى
كەزمەكتىمەن. بوۋام مەھمۇت ۋە ئۇنىڭ زا -
مانداشلىرى بىلەن غايىۋانە كورۇشۇشكە مۇ-
يەسسەر بولغانلىغىم ئۈچۈن بەختلىكمەن .
مەن شۇنىڭغا ھەيرانلىقتا ئاپىرىن ئوقۇي -
مەنكى، قاراخانىلار دەۋرىدىكى پۈتكۈل تۈر-
كى خەلقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتى، مەئى-
شەتلىرى، دىنى ۋە تۇرمۇش ئۇرپى - ئادەت -
لىرىنى؛ مەدىنى ھاياتى، ئېقىل - پاراسەت-
لىرى، ئىسىل پەزىلەتلىرىنى، ئىلىم - پەن،
سەنئەت ساھەلىرىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى،
پەلسەپىۋى - ئەخلاقى چۈشەنچىلىرىنى؛ ھا-
كىمىيەت ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈش تەدبىرلى-
رىنى، جەڭ ماھارەتلىرىنى، دىخانچىلىق، قول
سانائەت ، سودا سېتىقلىرىنى ؛ دولەت تى-
رىشورىيىسى ، دىپلوماتىيىسى ۋە جۇغراپىيە-
لىك ئورنى ۋە تەبىئى مۇھىتلىرىنى ؛ زا -
مان قەھرىمانلىرىنىڭ ئوبرازلىرىنى، قىسقى-
سى ، ئونىنچى ئەسىردىن ئون بىرىنچى ئە-
سىرگىچە بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ جۇملىدىن
تۈرك ئەللىرىنىڭ پۈتكۈل كارتىنىسىنى ،
بولۇپمۇ ، قاراخانىلار جەمىيىتىنىڭ قىيا-
پىتىنى لۇغەتشۇناسلىق يولى ، جانلىق تىل
ماتىرىيالى ئارقىلىق زامانىسىغا ناما يەندە،
كېيىنكى ئەۋلادىغا خاتىرە قىلغان. پۈتكۈل
دانىشمەنلىرىنى تەئەججۇپلەندۇرگەن ، يېگى-
لىق بىرىشتە كامالىغا ، گۈزەللىكتە قىيا -
مىغا يەتكەن بۇ ئەسىرى ئۈچۈن، بۇ ئۇلۇغ
ئالىمغا تەشەككۇرلەر ياغسۇن !

قولۇمدا قامۇس ، خىيال تەپەككۇرۇم بى-
پايان سامادا پەرۋاز قىلماقتا. ئىلىم - ھىك-
مەتنىڭ ئاجايىپ شىرىن لەززىتىدىن ھو -
زۇرلانماقتىمەن . شۇدەمدە دۇنيادا بۇنىڭ -
دىن ئارتۇق لەززەت باردىسە ئىشەنگۈم كەلمەس.

پارلاق غايە ، يۈكسەك تالانتىنىڭ
يول باشلىغۇچىسى ، ئۇلۇغ مەقسەت ، ئۇلۇغ
كۈچىنىڭ مەنبەئى ، قاراخانىلارنىڭ گۈل -
لەنگەن ئىقتىسادىي ۋە يۈكسەك مەدىنى ھا-
ياتى ئۇنىڭغا مىللى ئىپتىخارلىق غورۇرىنى
بەخش ئەتتى. بۇ غورۇر ئۇنىڭدا زامانىسى-
دىن ئەۋلادىغا بىر ئولمەس ئورنەك قالدۇ -
ۇش ئىستىگىنى ئويغاتتى. ئەينى زاماندا-
" تۈرك تىلى بىلەن ئەرەپ تىلى بەيگىگە
چۈشكەن ئىككى ئاتقا ئوخشاش چېپىپ كېتى-
ۋاتاتتى » لېكىن، ئەرەپ تىلىنىڭ تېگىدە
"ھوقۇق ئېتى » ، تۈرك تىلىنىڭ تېگىدە
"ئىقتىدار ئېتى » بار ئىدى. ئىقتىدارلىق ئا-
نا تىلىنىڭ ئەۋزەللىگىنى ئوتتۇرىغا چىقى -
رىشىنى تۈرك ھاكىمىيىتىنىڭ كۈچ - قۇدرى-
تى ۋە ئىستىقبالى بەلگىلىگەن ئىدى . بۇ
مەۋجۇت رىئاللىقنى ئۇلۇغ ئالىم داھىيانە ئېي-
قىل پاراسەت بىلەن كورۇپ يەتتى ، ھەمدە
رىئال ئېھتىياجنى يۈكسەك ئارزۇغا ئايلاندۇ-
رۇپ لۇغەتشۇناسلىق بىلەن پۈتكۈل جەمىيەت-
نى سۈرەتلەشنى بىرلەشتۈرۈشنى نىيەت قىل-
دى. لېكىن، بۇ تېخى دۇنيادا ھېچكىم ماڭ-
مىغان ۋە مېڭىشنىمۇ ئويلاپ باقمىغان ناھا-
يىتى مۇشەققەتلىك يول ئىدى . بىراق ئۇ-
لۇغ ئىستەك ئالىمغا چەكسىز ئىرادە ، كۈچ-
قۇدرەت بەخش ئەتتى . قارىسا كوز ، ئويلى-
سا يېكىر يەتمەيدىغان روم ئولكىسىدىن ما -
چىنغىچە بولغان ئۇزۇنلىغى ئوتتۇز بىر مىڭ ئىك-
كى يۈز، كەڭلىگى ئون سەككىز مىڭ يەتتە يۈز
ئەللىك كىلومېتىر بولغان تۈرك ئەللىرىنىڭ
شەھەر - قىشلاقلىرىنى كېزىپ، تۈرك، تۈرك-
مەن ، ئوغۇز ، چىگىل ، ياغما ، قىرغىزلار-
نىڭ سوزلىرىنى ۋە قاپىيىلىرىنى ئېنىقلاپ

(داۋامى 61 - بەتتە)

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

(ھىكايە)

سەيىت زۇنۇن

ھەقىقەت ئىگىلىمدۇ، سۇنمايدۇ.

(ئۇيغۇر خەلق ماقالى)

كوچىدا كېتىۋېتىپ، ئوتتۇرا خەلق سو-
دىيىنىڭ بىر ئېلانىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭ-
دا سائەت ئىككىدە ئوچۇق سوت ئېچىلىدى-
غانلىقى يېزىلغان ئىدى. سائىتىم ئۇچتىن
چارەك ئۆتۈپتۇ. كېچىككەنلىكىمنى ھېس
قىلدىم. ئەمما نېمىلا بولمىسۇن كۆرۈپ بې-
قىش ھەۋىسىم مېنى زالغا ئىنتىلدۈرۈپ تۇ-
راتتى.

شۇنچە چوڭ، ئازادە زالدا بىكار ئورۇن-
دۇق كۆرۈنمەيتتى. ئەل قاتارى ئارقىدا
بىر دەم ئۆرە تۇرغىنىمدىن كېيىن،
پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ
ئالدىغا سىلجىدىم. شۇئان تونۇش بىرسى
قېشىمدا پەيدا بولدى - دە، قولۇمدىن تارت-
قان پېتى ئالدىنقى رەتتىكى بىر بىكار ئو-
رۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. مەن سەھنى-
گە كۆز تاشلىدىم. سەھنىنىڭ سول تەرىپى-
دىكى جاۋابكار تۇرىدىغان ئورۇن - يا شە-
كىللىك رېشاتكا ئىچىدە، ئىگەك - بۇرۇنلى-
لىرى سۇتلۇك ئۇششىنىڭ يىلىنىدەك ساڭگى-
لاپ تۇرغان يۇز گۆشلىرى ئارىسىدا كۆرۈن-
مەي قالغان پاكارغىنا بىرسى تۇراتتى. ئۇ-
نىڭ تۇزلۇق قاپاقتەك بېشى سامان تىققان
تاغاردەك پومپىيىپ تۇرغان قوسۇقىغا تى-
گەي دەپلا قالغان ئىدى، ساقچىلار ئۇنىڭ
دولىسىدىن يەڭگىل تۇتۇپ، گەۋدىسىنى پات-
پات تۇزلەپ قوياتتى. جىنايەتچىنىڭ بۇ ھا-
لى كۆلكەمنى قىستاپ قويدى. مەن ئالقىنىم

بىلەن ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ، لەۋلىرىمنىڭ تارتىشىشىنى توختىتالمىغىنىمدىن كېيىن، يېنىمدا ئولتۇرغان كىشىنىڭ پېشىمدىن ئاستا تارتتىم:

— سەۋەبچى قاتىل كونتىربانت خالىق دېگەن شۇمۇ؟

— ياق! — ئۇ بېشىنى چايقىدى، — ئۇنىڭ ئىسمى سىدىقوپ!

مەن ھەيران قالدىم. چۈنكى، ئالدىنقى كۈنى بىرسى خالىق ئۈستىدىكى ئۇچۇق سوت دەل مۇشۇ سائەتتە داۋاملىشىدۇ، دېگەن ئىدى. شۇڭا، سوراشقا مەجبۇر بولدۇم:

— بۇ قانداق گەپ؟

ئۇ ھىڭگىدا بىرنى كۈلۈپ، ئاغزىنى قۇلۇقۇمغا يېقىن ئەكەلدى.

1

— ئەمسە گەپ شۇنداق بولسۇن، ئۇختىڭىزمۇ ؟

— ئۇختۇم، خالىقكا، مەن ......

— ھە، مەن دەپسىزغۇ ئۇكام، — خالىق قولىدىكى ئالاقىدىن كۆزىنى ئۈزۈپ، ئۇدۇلىدا — شىرەنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئورە تۇرغان رىزۋانغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى، — ھالىڭىز شۇنچىلىكمىدى ؟ فورقىمەن دەڭا!

— ياق، ئاكا! — رىزۋان كېسىپ ئېيتتى، — مېنىڭ كارامىتىم چاغلىق. بىراق، سىز رەھبىرىي كادىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىدىقوپ جىڭلى بىلەن ئازدۇر — كوپتۇر توققان كىلىسىلەر، ئاڭلىسام ئۇتېخى سىزنى پارتىيىگە تونۇشتۇرغۇچىنىڭ بىرى ئىكەن، بولۇم باشلىقلىقىغا ئۇسۇشىڭىزدىمۇ ئۇنىڭ ئەجرى ھەممىدىن كۆپمىش، سىزگە ئەپسىز بولارمىكى، دەۋاتىمەن ...

— يامان قىزدە ! ھا... ھا... ھا......

خالىق قاھقاقلاپ كۈلگىنىچە دېرىزە ئالدىغا كەلدى. يىراقتا تۇرلۇك يېمەك — ئىچمەكلىكلەرگە ئىش قوشۇش زاۋۇتلىرىنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن كۆتىرىلگەن بولۇق ئىس كۆكتە ئۈزۈپ يۈرگەن بۇلۇتلار قاتلىمىنى تولۇقلىماقتا ئىدى ؛ سىخلار ئارىلىغىدىكى تار يوللاردا قول ھارۋىسى سۆرىگەن، ئىتتىرگەن ئىشچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئۇلار سىخ — سىخلارغا خام ماتىريال توشۇۋاتاتتى ياكى يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئامبارلاشتۇرماقتا ئىدى ؛ سىخ دېرىزىلىرىدىن قاڭقىغان تاراڭ — تۇرۇق، گۈلدۈر — گۈلاپ ئاۋازلار يىراقتىن — يىراققا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. خالىق بۇ مەنزىرىگە گويا تۇنجى رەت كۆزى چۈشكەندەك بېنىشلاپ قاراپ قويغاندىن كېيىن، ئوپكىسىنى تولدۇرۇپ تىندى ۋە شاققىدا يانغا بۇرۇلۇپ دېدى:

— سىڭلىم رىزۋان، ئۇلار خەخنىڭ پوستۇمىسىدا تەرلەنمەكچى. ھالبۇكى، «4 كىشىلىك گۇرۇھ» ئەرۋايىنى تاپقىلى خېلى يىللار بولۇپ قالدى. ئەمدىلىكتە دولەتنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەبلىغىنى بۇزۇپ - چېچىشقا بولمايدۇ ؛
ئۇنىڭ ھەر بىر سومىنى ئىشچىلار ئىككى
بىلىكىگە تايىنىپ ، مەرۋايىتتەك تەرلىرىنى
توكۇپ ياراتقان . سىدىقوپ بىلەن رەجەپلەر
بۇنى بىلمەيدۇ ئەمەس ، شۇنداق تۇرۇقلۇق
بىزگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ . « ھەممە ئىشنى
موللا بىلە ، موللا قويۇپ كولىگە سىيە » دې-
گەن شۇدۇ ، بەلكىم . مەن ئۇلار بىلەن سوز-
لىشىپ باقاي دەيمەن ، ياخشى نىيىتىم ئال-
قىشقا سازاۋەر بولۇپ قالسا ھەجەپ ئەمەس،
بولمىسا ، ھەر قايسىمىز ئۆز دېيىمىزغا ئۇ-
سۇل ئوينىمامدۇق ، قانداق دىدىما ؟
—ھى… ھى… ھى… — رىزۋان قوڭ-
غۇراقتەك زىل ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ كۈلۈ-
ۋەتتى ، - خالىقكا سىز راستىن قىزىق ئا-
دەم جۇمۇ !
—كاككۇك بىلەن زەينەپ كۆپ - كۈندۈز-
دە نىمە قىلىدۋاتىسلە ؟ ئەزىمەت ئىككى قو-
لىنى قىرلىق شىمىنىڭ يانچۇغىغا تىققان
پېتى ئالچاڭلاپ كىرىپ كەلدى ، - مانا ،
خالىق كېچاك قېرىغىنىنى تۇيمىسا ، سىز
ئىككى بالىنىڭ ئاتىسىنى كوزگە ئىلمىسە-
ڭىز ، تازا گەپكەندە بۇ ! ھا… ھا… ھا…
ئەسقەرگە ئېيتىپ قويىمەن جۇمۇ…
—ۋېيەي ، ماۋۇ ئەزىمەتنى ، - رىزۋان
ۋىللىدا قىزىرىپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى ، -
قارىڭا خالىقكا ، ئۇ نىمە دەۋاتىدۇ ؟
— چۈشىدە ئەكسىنى كورۈۋاتىدۇ……
—ھا… ھا… ھا… ، چاقچاق قىلدىم -
چاقچاق ، ماۋۇ تەۋاز قىزغۇ يۈك كوتەرمەي-
دۇ ، سىزمۇ تۇت سەر پاختىدەك يەڭگىپ
قاپسىزدە ، مېنىڭ مۇشۇ ئاغزىمنى زە… -
ئەزىمەت شەپكىسىنىڭ ئارقىسىدا ئۇدەك قۇي-
رۇغىدەك دىڭگىيىپ تۇرغان چېچىنى سىلاپ
قويۇپ شىرەگە يېقىنلاشتى ، - ھە ، راست ،
چاقىرتىپتىكەنسىز ، كىرىۋىدىم ، نىمە زو-
رۇر ئىش بار ئىدى ؟
— ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى،-
خالىق يېنىدىكى ئۇستەلنى ، ئۇنىڭ ئالدى-
غىراق سۈرۈپ قويدى ، - بۇنى كورۇپ بې-
قىڭ ، ئىشخانىمىزنىڭ ئۇقتۇرۇشى ئىكەن ،
ئاندىن پىكرىڭىزنى قويارسىز .
— ئۇنى مەن تۈنۈگۈنلا كورگەن ، - ئە-
زىمەت قەغەزگە قاراپمۇ قويماستىن ياندۇ-
رۇپ سۈردى ، ئۇنىڭ يەنە مۇزاكىرە قىلى-
دىغان نىمىسى بار ؟ ئىشخانا ئۇقتۇرۇش
يېزىپتۇ ، سىدىقوپكام « قوشۇلىمەن » دەپ
تەستىق سېپتۇ ، ئەمدى نوۋەت سىزنىڭكى ،
ئىمزايىڭىزنى قويۇپلا بەرسىڭىز مەن دەپتەر-
گە ئولتۇرغۇزىمەن، رىزۋان ھىسابنى چەك-
تىن بىرنى يازىدۇ ، مال سېتىۋالغۇچى ئە-
تىلا ماشىنىسىنى ئېلىپ كىلىدۇ - دە ، چوڭ
باشلىقىنىڭ قېشىدا ئولتۇرىسىز ، ھا…ھا…
ھا …
ئەزىمەت كوزلىرىنى ئويناتىپ ، ئاپپاق
قوللىرىنى گاھ شوپۇر رول تۇتقاندەك قىيا-
پەتتە ھەركەتلەندۈرۈپ ، گاھ ئاللا قانداق
قىياپەتتە يۇقۇرى - تۆۋەن قىلىپ سوزلەيت-
تى . خالىقنىڭ تېنى « جۇغ » قىلدا يىرگى-
نىپ ، يۈزلىرىدە قارا بۇلۇت ئەگىدى ، رى-
زۋان تۇمشۇغىنى پۈرۈشتۈرۈپ قويدى، ئە-
زىمەت تېخىچە سوزلىمەكتە ئىدى . خالىق
مۇراجىئەت قىلدى :
—ئۇكام ئەزىمەت، دەيدىغىنىڭىزمۇ بىر يەر-
گە بارغاندۇ ، ئەمدى ماڭا قارا . سەن بول-
ساڭ بوغالتىر ، رىزۋان كاسسىر ، مېنى
ئۆزەڭ بىلىسەن …
— مالىيە بولۇمىنىڭ كېچاكى دەڭا ،
كېچاك …
— توختاڭ ئۇكام ، كېيىم ئۆتكەندى ،

شۇنچە چوڭ شىركەتنىڭ ئىقتىسادىي جان
تومۇرى بىزنىڭ قولىمىزدا ، بىزگە ئۇنى
پارتىيە تۇتقازغان ، ئىشچىلار تۇتقازغان !
بىز مالىيە خادىملىرى ئۇلار ئۈچۈن پوستتا
چىڭ تۇرۇپ ، قاراۋۇللۇق بۇرچىمىزنى ئادا
قىلىشىمىز كېرەك . قېنى ئۇزەڭ بۇنىڭغا
نىمە دەيسەن ؟

ــ مەن ... ھە، ھىلىقى ... ــ ئۇشتۇمتۇت
بىر دىگەن سۇئالدىن مەڭدەپ قالغان ئەزىزــ
مەت دۇدۇقلاپ قالغان ئىدى . ئۇ قىمىرلاپ
قويۇپ ، كالتە يەڭلىك ، ھاۋا رەڭلىك نىــ
لۇن كوينىگىنىڭ مەيدە يانچۇغىدىن بىرــ
تال « داچىيەنمېن » تاماكۇ ئېلىپ تۇتاشــ
تۇرغاندىن كېيىن ، داۋاملاشتۇردى، ــ شىرــ
كىتىمىزدە ھەممىمىزنىڭ ئۇستىدىكى قاراۋۇل
سىدىقوپ، ئۇندىن قالسا رەجەپ ئاكا، سىز
ئۈچىنچىسى، بىز بولساق قۇيرۇق چورىگۈچ
مىنىڭچە، ھەممىدىن چوڭىنىڭكى ھىساپ.
ئازچىلىق كوپچىلىككە، تۆۋەن يۇقۇرىغا بويــ
سۇنۇش پىرىنسىپى بار ئەمەسمۇ؟ قاندىــق
دىدىم، قىزچاق، قېنى سىزمۇ مورەپ بېقىڭا؟
ــ مەن ئۇنداق پۇلغا چەك يازالمايمەن،
مورىدىم بولدىمۇ ؟! ــ رىزىۋان تىرىكتى،ــ
ئاغزىڭىزغا بېقىپ سوزلەڭ، مورىگىنى مەن
كالا ئەمەس، ئادەم جۇمۇ!
ــ بولدى، بولدى......
ئەزىمەت قولىنى سىلكىپ چىقىپ كەتتى،
خالىق بىلەن رىزىۋان، بىر ــ بىرىگە قارىــ
شىپ تۇرۇپ قىلىشتى.

2

ئەپچىل سەرەمجانلاشتۇرۇلغان مەخسۇســ
كوركەم ئىشخانىدا ئۇچىلا كىشى ئولتۇراتتى.
ئۇلار بىردەم تاغدىن ــ باغدىن پاــ
راڭلاشقاندىن كېيىن سىدىقوپ ئىشخانا مۇــ
دىرى رەجەپكە قاراپ ئوڭ كوزىنى قىسىپ

قويدى. رەجەپ يېشى قىرىق بەشلەرگە يېــ
قىنلاشقان، ئوتتۇرا بوي، ئاق پىسما قىقىنا كەلــ
گەن كىشى ئىدى؛ ئادەتتە، چوڭلارنى ھورــ
مەتلەپ، كىچىكلەرگە خىزمەت قىلىشنى ئانچە
راۋا كورمەيتتى، ئۇ، گۇللۇك ئىستاكاندىكى
قۇيۇق دەملەنگەن چايدىن بىر يۇتۇم ئوتــ
لۇۋېتىپ، ئەتەي سورىدى:
ــ يولداش خالىق، ھېلىقى پۇلنى ماڭــ
دۇرۇۋەتكەنسىلەر؟
ــ ياق تېخى.
ــ نىمىشكە ؟
ــ يۇقۇرىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن
ئەمەس، شۇڭا...
ــ توختاڭ! سىز بىلگەننى بىزمۇ بىلىــ
مىز، ئېيتىپ بېقىڭا، نەدە شۇنداق ئىدارىلار
كىچىك ماشىنا سېتىۋالمىسۇن، دىگەن بەلــ
گىلىمىلەر بار؟!
ــ بار! ــ خالىق كېسىپ ئېيتتى، ــ گوــ
ۋۇيۈەننىڭ ئەڭ يېڭى يوليورۇغىدا پىلانــ
نىڭ سىرتىدا پۇل خەجلەشكە، غەيرى ئىشــ
لەپچىقىرىش خاراكتىرىدىكى ئىشلارغا پۇل
سەرپ قىلىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدىغانــ
لىغى كورسىتىلگەن. بىرىنچىدىن، بىز كىــ
چىك ماشىنا سېتىۋېلىش توغرىسىدا يۇقۇرىــ
غا پىلان تەستىقلاتمىدۇق؛ ئىككىنچىدىن...
ــ ھا ... ھا ... ھا ... ــ سىدىقوپ
كۇلۇۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ گوشلۇك قاپاقــ
لىرى ئاستىدىكى بۇرۇك كوزلىرى يۇمۇلاپلا
قالغان ئىدى. ئۇ كۇلكىسىنى ئاران توختۇــ
تۇپ سوز قاتتى، ــ يولداش خالىق، سىزــ
نىڭ دىگىنىڭىزمۇ راست، بىزنىڭ ئېيتقىنىــ
مىزمۇ يالغان ئەمەس، ھازىر، ھەر جاي
ئوزىنىڭ ئەمەلى ئەھۋالىغا قاراپ ئىش
كورۇش، جانلىق ئىش بىجىرىش تەكىتلىنىــ
ۋاتىدۇ، بىزمۇ ئۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئەلــ
ۋەتتە. ئوزىڭىزگە مەلۇم ، شىركىتىمىزنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

دا ئىمرىسى كەڭ، زاۋۇتلار، دۇكانلار تارقاق، بىرەر كىچىك ماشىنا بولمىغاچ كوپ ھاللار-دا ئايلىنىپ تۇرالماي ۋاتىمىز، شۇ قاتاردا سىزمۇ بارغۇ دەيمەن؟ — ئۇ سەل تۇرۇۋې-لىپ چۈشەندۈردى، — خوش، شۇ سەۋەپتىن بىر جىپ ماشىنا — «شاڭخەي» پەر سىپتۇۋال-ساق دىيىشتۇق. خوشنىلار ئۇنى بىزگە يېرىم باھادا — يەتتە مىڭ سومغىلا سېتىپ بەر-مەكچى بولۇشتى، قارىماسىز، ھەم ئەرزان ھەم جايىدا كەلگەن سودا... بۇنىڭ نىمىسى يامان دەيسىز!

— شۇنداق، ئۇنىڭ قىلچە يامان يېرى يوق، بەلگىلىمىگىمۇ تاقىشىپ قالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە زامانىۋىلاشتۇرۇش ئورگانى-لارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. چەتئەل-دە پۇخرالارنىڭمۇ پىكاۋى بارمىش، بىزنىڭ شۇنچە چوڭ شىركىتىمىزدە بىرەر كىچىك ما-شىنا بولمىسا پۈتۈن شىركەتنى زامانىۋى-لاشتۇرۇشتىن قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بول-سۇن! ئەۋەل باش، ئاندىن ئاياق. گېپىم چۈشىنىشلىكمۇ؟

— چۈشىنىشلىك، تامامەن چۈشىنىش-لىك!! لېكىن...

— ناھايىتى ياخشى، ئۇنداق بولسا مۇنداق قىلايلى، سىدىقوپ خوشلۇقتا خالىقنىڭ گې-پىنى ئالدىراپ بولدى، — ھازىرچە بىر يەر-دىنلا ئاجراتقىلى بولمىسا، دولەتكە تاپشۇ-رۇلغان پايدىدىن ئۈچ مىڭ سوم، ئىشلەپچە-قىرىش سەرپىياتىدىن ئۈچ مىڭ سوم، كار-خانا پۇندىدىن مىڭ سوم چىقىرايلى. كۈنى-گە نەچچە يۈز مىڭ سوم يۇرۇشۇپ تۇرىدىغان بۇنداق ئورۇندا ئۇنچىلىك پۇل دىگەن نە-مىتى؟ شۇنداق بولسۇن، سىز قايتىپ بىرىپ-لا چەكنى ماڭدۇرۇۋېتىڭ.

بۇ ۋەزلەر خالىقنىڭ قۇلىغىغا گويا مۇش ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. ئۇ تورۇلگەن قاپاق-لىرىنى لىككىدا كوتىرىپ، يانمۇ - يان ئول-تۇرۇشقان سىدىقوپ بىلەن رەجەپكە تىكىلدى.

— توغرا ئەمەس! — دىدى خالىق شۇكۇن-گىچە ئىشلىتىپ باقمىغان تەلەپپۇزدا ئېنىق قىلىپ، — دولەت مەركەزدىكى بىر نەچچە كىشىنىڭلا دولىتى ئەمەس، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ دولىتى. ئۇنى ئۇ بۇياقتىن، بۇ ئۇياقتىن شىلىپ قۇرۇق ئۇستىخان قىلىپ قويۇشقا ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق؛ دولەت «تۆت كىشىلىك گورۇھ» قالدۇرۇپ كەتكەن جاراھەتنى داۋالاۋاتقان مۇشۇ يىل-لاردا تېخىمۇ شۇنداق. مەن دولەتنىڭ بىر پۇڭىنىمۇ تۇتۇپ قىلىشقا، ئىشلەپچىقىرىش سەرپىياتىنى قايىرىپ قىلىشقا قوشۇلمايمەن.

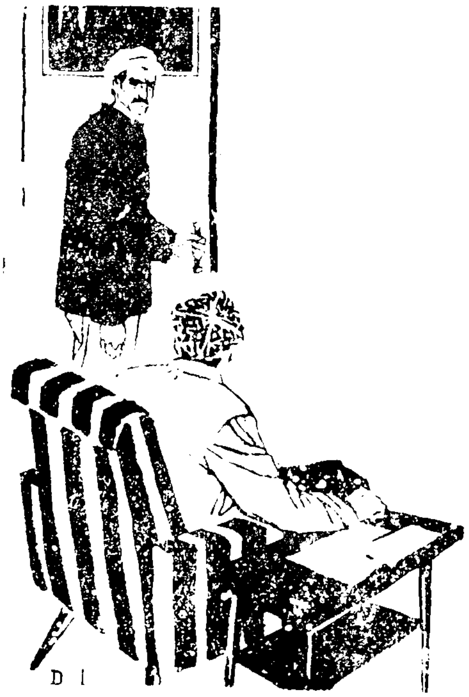

خالىق شۇنداق دەپلا ئورنىدىن دەس تۇ-رۇپ، ئىشىك تەرەپكە مېڭىۋىدى، «جاڭ» قىل-

غان ئاۋاز ئىشخانىنى كۆتىرىۋەتتى. بۇ سىدىقوپىنىڭ كىرىسلۇ ئالدىدىكى چاي تاپراتقىسىغا ئۇرۇلغان مۇشتىنىڭ زەپتىدىن چىققان ئەكس سادا ئىدى. خالىق قەدىمىنى توختىتىپ ئارقىسىغا قارىغاندا ئۇنىڭ غەزەپتىن يانغان كۆزى سىدىقوپىنىڭ ئەلەمدىن قىزارغان كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى، ئىككى كۆز بىر-بىرىگە خەنجەردەك قادالغان ئىدى.

3

ئىككى يېقى رەت-رەت كاداڭ سۇۋادان تېرەكلەر، چىنارلار، گۈللۈكلەر، يېشىل چىمەنلىقلار بىلەن بېزەلگەن ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئاسپالىتلىق كوچا ۋە ئۇنىڭ بويىدا چوقچىيىپ تۇرغان ھەۋەتلىك بىنالار ياز ئايلىرىنىڭ كەچكى شەپەق نۇرىدا گويا قىزىل دۇخاۋا يوپۇق يېپىپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى: بىتۈن سىتولبىغا ئورنىتىلغان رادىيو كانايلىرىدىن ياڭرىغان خوش ناۋا ناخشا-مۇزىكا، دوغچىلار، موروژنىچىلار، باققاللار دۇكانلىرىدىكى ئۈن ئالغۇ ئاۋازلىرىغا قوشۇلۇپ شەھەرنى لەرزىگە كەلتۈرگەن ئىدى؛ كاۋاپچىلار، سامسۇپەزلەر، قاسساپلار، مانتۇپەزلەرنىڭ خېرىدار چاقىرىشلىرىمۇ تۇش-تۇشتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇچا قچىلىغا يىچىلىق، نەغمە-ناۋالار خالىقنىڭ مەيلىنى تارتالمىدى. ئۇ، قەدىمىنى چوڭ-چوڭ يۆتكەپ غولغۇندىن تېزلا ئايرىلدى-دە، توت كوچا دوقمۇشىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئاسپالت يۇلغا چۈشتى.

خالىق گاھ «پارتىيىنىڭ ئىچكى سىياسى تۇرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مىزان» نى، گاھ گوۋۇيۈەنىنىڭ مالىيىگە دائىر يوليورۇقلىرىنى، گاھ سىدىقوپلارنىڭ يولسىزلىقلىرىنى خىيالىدىن كوچۇرمەكتە. تۈن قارا پەدىسىنى غاز قانىتىدەك كىرىپ، شەھەرنى ئۆز ئىلكىگە ئالماقتا ئىدى؛ كوكتە ئىمىر-چىمىر يۇلتۇزلار، پەستە ئېلېكتىر چىراقلىرى ئۆزىگە خاس نۇرىدىن يولوچىلارنى بەھرىلەندۈرۈپ تۇراتتى. خالىق خىيال سۈرۈپ كېتىۋېتىپ بىر توپ چىنار تۈۋىدە توختىدى. شۇ ئان چىنار ئۇنىڭغا" كەل، قېدىناس دوستۇم كەل! تۇر قېشىمدا بىر مەھەل، بولۇرمەن دەردىڭگە داۋا، يولۇقىدا دوست-ھەمرا» دەپ قويىنىنى ئېچىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ چىنارنىڭ يېتىلگەن تېنىگە، ياپ-يېشىل يوپۇرماقلىرىغا بىر ھازا كۆز تىككەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يېڭىلا قوۋزاق تاشلىغان يېشىل پوستىنى ئاۋايلاپ سىلاشتۇردى، ئاندىن بىر تال تاماكۇ تۇتاشتۇرۇپ، بېشىدا كۈنلۈكسىمان ساڭگىلاپ تۇرغان شاخلارغا سوئال نەزىرىدە قارىدى: "ھەي چىنار،- دىدى ئۇ پىچىرلاپ،- بالا چېغىمدا مۇشۇ ئەپتىڭ بىلەن تۇرغاندەك قىلاتتىڭ، مىنىڭ بېشىمغا ئاق توز قونغىنى نەۋاخ، سەن بولساڭ ياشىرىپ، باراقسانلاپ كېتىۋاتىسەن، ئېيتقىنا سەندە قانداق خىسلەت بار؟ خالىق سوزلىمەكچى ئىدى. خالتا كوچىدىن چىققان قۇيۇن چىنار شاخلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، ئالەمنى-مالەم قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. خالىق ھەيران قالدى. چۈنكى، چىنار شاخلىرى، شۇنچە قاتتىق سىلكىنگەن بولسىمۇ، ياپراقلىرى ئۆز بېغىشىدا مەزمۇت تۇرۇشاتتى. ئۇ، ئىشتتى: "مانا، كورۇپ تۇردۇڭ، ھازىرلا قۇيۇن سوقتى، ئەتە كۈز بورىنى سوقىدۇ، ئوگۈنلۈككە ئۇششۇك يېتىپ كېلىدۇ، ئىندىلىدىقا قار باسىدۇ. ئۇلار پەقەت ياپراقلىرىمنىلا توكىۋېتەلەيدۇ! مەن بولسام قەددىمنى رۇسلاپ تۇرىۋېرىمەن، ئارقىدىن باھار تال-چۈۋىقنى ئات ئېتىپ، زىمىستان قىشقا تاش ئېتىپ يېتىپ كېلىدۇ.

مەن ئاغا ئىنىلىرىم بىلەن قول تۇتۇشۇپ، يېڭى نوتامنى سۇرۇپ يازغا سەپەر قىلىمەن. دوستۇم، ياز، خېيىم - خەتىرى ئاز، دەپ قالما، يازدىمۇ دەھشەتلىك بوران - يامغۇر، قىيا - كەلكۈندە قالىدىغان چاغلىرىم بار، قاراڭغۇ كېچىلەردىمۇ قالىمەن تېخى، مانا مەن ئاشۇ تېردقىدە رەقىپلىرىمگە بوي بەرمەي ئازغىنا كەم بىر ئەسىر ياشىدىم، يەنە ئۇزۇن يىل ئۇمۇر كورۇشكە چامىم يېتىدۇ. مېنىڭ خىسلىتىم ئەنە شۇ··· چىنار جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ دەيدىغىنى تۈگىگەن ئىدى. خالىق خىيال لەگلىگىنىڭ يىپىنى يىغدى ۋە يەڭگىل تىن ئېلىپ، ئۆز - ئۆزىگە دېدى: چىنار، ئىخ چىنار! مەن زىمىستاننىڭ شەپىسىنى كورمەي تۇرۇپلا ئۇششۇپ قالىدىغان پارنىڭ گۈللىرىدىن ئەمەس، ساڭا ئوخشاش قەيسەر بولۇشنى خالايمەن. يول پەقەت بىرلا: ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش! ھەقىقەت بولسا، ئىسگىلىدۇ سۇنمايدۇ···

— بۇ يەردە ئىكەنسىز، ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالماپتۇ، ئۇھ···

زىلۋا ۋە لېكىن يېقىملىق سىر ھارغىن ئاۋاز خالىقنىڭ خىيال قۇشلىرىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۇچۇپ چۈپ گەۋدىسىنى چىناردىن ئاجراتتى-دە! ئالدىراپ سورىدى:

— نەدىن كېلىشىڭىز رىزۋان؟

— ئىشخانىدىن دەڭا، ساقلا - ساقلا تۇرسام كەلمىدىڭىز، ئاخىر ئويىڭىزگە بېرىپتىمەن، سودا ئىدارىسىغا كىرىپتىمەن، ھېچ يەردە يوقسىز، مەن تېخى سىزنى ياشلار كىلوبىدا تانسىغا چۈشۈپ كەتكەن چېغى بار، دەپ شۇ يەرگە كېتىۋاتاتتىم، ھى ··· ھى ··· ھى ···

— ھا ··· ھا ··· ھا ··· - خالىقمۇ ئو-

زىنى باسالماي قالدى، — ئات ئايلىخانىغا، يول سارىخانىغا قىلما قىچىكەنسىز — دە! — ئۇلار بىر مىنۇتقا كۈلۈشكەندىن كېيىن خالىق داۋاملاشتۇردى، — بىرەر ئىش يۈز بەردىمۇ ؟

— قارىماسىز، سىز چىقىپ كەتىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئەزىمەت ساغدىغىنى ئېيىپ كىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن رەجەپ كام. ئۇلار سىزنى نىمانچە سېغىنىپ كەتتىكىن تاڭ، تولىمۇ سورۇشتە قىلىپ كەتتى، ئاندىن ماڭا " خالىقنى چەكنى بېرىۋېتىڭ " دىدى…

— يازدىڭىزمۇ؟ — ئالدىراپ سورىدى خالىق.

— ياق، ئۇلار مېنى دەسلەپ ماختاپ تۇرغاندىن ئاشۇرۇۋەتتى، كېيىن، ئالۋاستىلار قاتارىغا قوشۇۋېتىشتى، ئاندىن دىمەمسىز؟ ئاندىن ئالدىمدىكى مىسرالىنى چەكنى تارتىۋالدى. ھەممىنى قىلغان ئەزىمەت …

رىزۋان سوزىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. ئۇنىڭ قاڭشىرى ئېچىشىپ، جىنەستىدەك لەۋلىرىگە تىترەك ئولاشقان ئىدى؛ شۇئان چولپاندەك كوزلىرىدىن تەپچىگەن ئىككى تامچە ياش قايرىما كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ مەڭزىدە توختاپ قالدى. ئۇ بىلىنەر - بىلىنمەس خىتلىدا يىتتى.

— ھىم، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ، دىگەن شۇ - دە! خالىقنىڭ قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ، ماڭلاي چېچى ئاق دارىغان قېشىنىڭ ئۈستىدە پەيدا بولغان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوزىگە ئەزىمەت چەكنى جىگەرەڭ خىرۇم سومكىغا سېلىپ، ۋېلسىپىتىنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ ماشنا ئىگىسىنىڭكىگە قاراپ كېتىۋاتقاندەك، سىدىقوپ ھەم تاۋاقلىرى بىلەن ھاراق جوزىسىنى چورىدەپ ئولتۇرۇپ، غەلىبەخوشاللىقىدا رومكا سوقۇشتۇرۇۋاتقاندەك كورۇنۇپ كەتتى؛ قۇلىقىغا بولسا، " ئالدىرىسا خالىق، ھوقۇق كىمنىڭ قولىدا بولىدىكەن، ھەقىقەتمۇ شۇنىڭ قولىدا بولىدۇ، ئىشەنمىسەڭ سىناپ باق " دەۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى. دىمىسىمۇ سىدىقوپ بايىلا خالىقنىڭ يۈزىگە بىگىز قولىنى تەڭلەپ بۇ گەپنى كوپ قېتىم تەكرارلىغان ئىدى.

— مۇمكىن ئەمەس! — خالىقنىڭ ئاۋازى سىرتقا چىقىپ كەتتى، سەندەلدەك تۈگۈلگەن مۇشتى رىزۋان يوتىلەپ كىلىۋاتقان ۋېلسىپىتنىڭ رولى ئۈستىدە توختىدى. رىزۋان چوچۇپ قەدىمىنى توختاتتى.

— نىمە بولۇۋاتىسىز ئاكا؟

— ھىچ ئۇزەمچىلا … — خالىق قول ياغلىقىنى ئېلىپ پىشانىسىنى سۈرتتى، ئاندىن، — چەككە تامغا بېسىلغانمىدى ؟ دەپ سورىدى.

— ياق، تامغۇلارنى مەن ئۇلار كىرىشتىن بۇرۇن بىخەتەرلىك شكاۋىغا سېلىۋەتكەنىتىم …

— ياراپسىز، ياراپسىز، — تەكرارلىدى خالىق، — ئۇلار قۇرۇق چاقماقتىن ئوت چىقىرالمايدۇ، خاتىرجەم بولۇڭ.

— ئۇغۇ شۇنداق، جۇيجاڭ بىلەن ئۇچراشالىدىڭىزمۇ؟

— ئۇچراشتىم، ئۇ ماڭا " ھوقۇق تۇۋەنگە چۈشۈرۈلگەن، بۇ ئىشقا بىز ئارىلاشساق ياخشى بولمايدۇ، ئوزۇڭلار پۈتۈشۈپ بىر تەرەپ قىلارسىلەر " دىدى. قارىغاندا، گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ، دىگەندەك، سىدىقوپنىڭ تىلى ئۇنىڭغا ئايان ئوخشايدۇ، ھەي! …

— ئۇندا قىنا ئۇلارنىڭ تىنىغى بىركەندە! — رىزۋان ئۇلۇق - كىچىك تىنىدى ۋە شاققىدە يانغا بۇرۇلۇپ سوھبەتدېشىنىڭ كوزىگە

لوممىدە قارىدى،_ مۇبادا يۇقۇرى _ تۇۋەن بىرلىشىپ بىزنى ئىسكەنجىگە ئالسىچۇ؟

_ ئۇلار بۇنى قىلىشى مۇمكىن، لېكىن، يۇقۇرى يالغۇز سودا ئىدارىسى ئەمەستە،تۇۋەنمۇ سىدىقوپ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ ...

خالىق ئۇزۇن سوزلىدى. چىنار توغرىسىدىكى ھىكايىنى تىلغا ئالدى. ئىنسانىيەت بېسىپ ئوتكەن مۇساپىلار ئۇستىدە كەڭ توختالدى. ئاخىرىدا " ھەقىقەت ئۇچۇن كۇرەش قىلىش _ كىشىلىك ھاياتنىڭكى ئەڭ زور خوشاللىق ئىش " دىگەن سوزنى ئاڭلىغانمىدىڭىز، دەپ سورىدى. رىزۋان بېشىنى چايقاپ قويىدى، خالىق داۋاملاشتۇرۇپ دىدى: بۇ سوزنى ئون ئالتىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرى، ئون يەتتىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرى ياشىغان ئىتالىيىلىك ماتىرىيالىزىمچى پەيلاۋسوپ، تەبىئەت ئالىمى برۇنۇ دىگەن كىشى مۇندىن ئۇچيۇز سەكسەن نەچچە يىل بۇرۇن ئولۇم ئالدىدا جاكالىغان. ئۇ نىمىشقا قانداق ئولتۇرۇلگەن. بۇنىمۇ بىلىپ قويۇڭ. برۇنۇ كوپېرنىكنىڭ قۇياش مەركەز تەلەماتىغا قارشىلىق قىلىپ، يېڭى مەلۇماتلار قوشقىنى ئۇچۇن دىنى شەرىئەت مەھكىمىسى تەرىپىدىن كويدۇرۇۋېتىلگەن. يالقۇنجاپ كويۇۋاتقان ئوت ئۇنىڭ ھاياتىغا چاك گال سالغاندا، ئۇ كوكرىكىنى كىرىپ تۇرۇپ ئەشۇ ئەقىدىسىنى جاكالىغان.

_ نىمە دىگەن قەيسەر كىشى ھە؟! _ رىزۋان تاقەتسىزلىق بىلەن سوز قاتتى.

_ شۇنداق ھەقىقەت ئۇچۇن ئوز ھاياتىدىن كىچەلىگەن كىشىلا برۇنۇدەك، جياڭ جېڭشىڭدەك قەيسەر بولالايدۇ.

خالىق بۇ سوزدىن كېيىن، يەنە برۇنۇنى تىلغا ئالدي.

_ برۇنۇنىڭ تىنى،_دىدى ئۇ ئاۋازىنى بارغانسېرى يۇقۇرى كوتىرىپ، _ كويۇپ كۇل بولدى، لېكىن،ئۇنىڭ تەلىماتى پۇتۇن دۇنيانىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. رىم ھوكۇمىتى ئۇچيۇز سەكسەن نەچچە يىل ئوتكەن بۇگۇنكى كۇندە ئۇنى ئاقلاپ، نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. جياڭ جېڭشىڭنىڭ ئاقلانغانلىقى ئوزىڭىزگە مەلۇم. ئۇكام، كوپېرنىكمۇ "ئادەمنىڭ تەبىئى كۇچى _ ھەقىقەت ئىزلەشكە باتۇر بولۇشتا" دەپتىكەن، بىزمۇ ھەقىقەت يولىدا چىڭ تۇرساقلا بەربىر ئۇلارنى بېسىپچۇشەلەيمىز...

_ توغرا! _ رىزۋان پىسىڭكىدا كۇلۇپ ۋېلىسىپىتنى ئالدىغا ئىتتەردى، _ خەير ئاكا، مەن قايتاي ...

ئۇ يول بويى برۇنۇ،جياڭ جېڭشىن، ھەقىقەت دىگەنلەرنى تەكرارلايتتى.

4

بۇ بىر نەچچە كۇندىن بويان سىدىقوپ ئىشخانىغا دەسسەپ باقمىدى. ئۇ، كۇندۇزى سودا ئىدارىسى، مەمۇرى مەھكىمىگە چاپسا، كەچقۇرۇنلىرى سومكىسىغا «كوئېنلۇن بەيجيۇ»، «گولياڭ بەيجيۇ»، «ئېلى داچۇ» دەمدۇ، "مودەنيەن»، «جۇڭخۋا يەن»، «شۋاڭشىيەن» دەمدۇ، ئىشقىلىپ، ھاراق، تاماكۇنىڭ ئېسىللىنى قاچىلاپ ۋېلىسىپىتنىڭ رولىغا ئاساتتىدە. دىلكەشلىرىنىڭكىگە قاراپ چاپاتتى. بىر كۇنى ئۇ شۇ تەرىقىدە كېتىۋېتىپ ئەگمەكوۋرۇكتە تاشقا پۇتلۇشۇپ يىقىلىپ چۇشتى. ئۇ ۋېلىسىپىتنىڭ ئۇستىدە چاپاقىدەك دوم يېتىپ جىيىنىنىڭ بارىچە تىپچەكلەيتتى. كوچلۇك بىر قول ئۇنىڭ قولتۇقىغا پەيدا بولدى. سىدىقوپ پوشۇلداپ ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىم _ كېچەكلىرىنى قېقىشتۇردى، ئاندىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، قورق-

قىنىدىن ئىشتانغا چىقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. ئۇنىڭ ئالدىدا خالىق تۇراتتى، ئۇ قايسى بىر باشلىقنىڭ قېشىدىن قايتىۋېتىپ، بۇ پالاكەتچىلىك ئۈستىگە كېلىپ قالغان ئىدى.

— ھى ... ھى ...، سەنمىدىڭ خالىق، مەن تېخى سېنى ئىزدىتقۇمىكى، دەپتىمەن، — دېدى سىدىقوپ ئاچچىق ھىجىيىپ. "گەپكە گەپ كەلگەندە ئاتاڭدىن يانما» دېگەندەك خالىقمۇ پوجاڭدەك قويىۋەتتى:

— مەنمۇ سىزنى تېخى تولغاق يەۋاتقان ئېيىق ئوخشايدۇ، دەپتىكەنمەن، ھا ... ھا ... ھا ... — ئۇ كۈلگەچ تىگىدىن جوپاڭلاپ ھاراق ئېقىۋاتقان سومكىسى ئەتەي ۋېلىسىپىتنىڭ رولى تەرەپكە سۈرۈپ قويدى.

" ئولمەك ئۈستىگە تەپمەك » دېگەندەك، خالىقنىڭ بۇ ھەركىتى سىدىقوپنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپكەن ئىدى. ئۇ توشنى ئۈزۈپ توقامنى قارنىغا ئېلىۋاتقاندا، ئەزىمەت ئۈستىدىن چۈشتى. ئۇمۇ ۋېلىسىپىتنىڭ ئارقىسىغا بوداق قوينىڭ ئارقا پۇتىنى دوستىخانغا يوگەپ تېڭىۋالغان ئىدى. خالىق كوز قىرىدا قاراپ قويۇپ يۈرۈپ كەتتى. ئەزىمەت رەقىبىنىڭ قارىسى كوزدىن يۈتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ مۇشتىنى تۈگدى ۋە:

— كارنىيىغا بىرنى سالاي دېۋىدىم، ئۆزلىرىنى ئايىدىم، كېچىدىمۇ ئارقىمىزدا سايىدەك ئەگىشىپ يۈرگىنىنى كورمەمدىغان بۇ خۇمسىنىڭ! — دەپ غودۇرىدى. سىدىقوپ ئۇنىڭغا ھاي بەردى:

— بۇ مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى ئەمەس ئۇكام، پەم ئىشلەتمىسەك چاتاق چىقىرىپ قويىمىز...

— مەسىلەن، قانداق ؟

— يېقىن كەل ئۇكام، — سىدىقوپ پۈردەك يېشىل كوزلىرىنى ئۇيان - بۇيان يۈگرىتتى، ئەتراپ جىمجىت ئىدى. ئاندىن تىنىغىنى بىر ئاز پەسەيتىپ، دودەي كالپۇكلىرىنى ئەزىمەتنىڭ قۇلىقىغا ياقتى، — ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىغا بېرىپ، " مۇكاپات سوممىسى تارقاتماقچى ئىدۇق، خالىق قېتىلمىدى » دېسەڭلا، ئۇ كىرەرگە توشۇك، قاچارغا سامانلىق تاپالماي قالىدۇ ...

— ھەجەپ جايىدا ئويلاپلا، ھەر نىمە دېگەن بىلەن ئۆزلىرى قالتىس تەدبىرلىك ئادەم جۇمۇ ! ...

— گەپنى ئاز قىل، بۇ، بىرىنچى قەدەم، يېقىندا ۋىلايەت بىر تۈركۈم كادىر ئاجرىتىپ يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق قىلىشقا ئەۋەتىدىكەن، خالىقنى شۇ قاتارغا كىرگۈزمەكچى، جۇيجاڭ ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۇقتۇرۇش چۈشۈرۈشكە ماقۇل بولدى. ئۇنىڭ خىزمىتىنى ۋاقىتىنچە ئوزۈڭ ئۈستىڭگە ئالىسەن، بۇ، ئىككىنچى قەدەم. ئۈچىنچى قەدىمىنى ئۇلار ئوزى باسىدۇ.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ئۇ چاغدا ... — ئەزىمەت باشمالدىغىنى چىقىرىپ سەكرىۋەتتى، ئاندىن نىمىنىدۇر ئىسىگە ئالغاندەك سورىدى، — ھىلىقى ئەكە نايناق مايماقنى نەگە يوغۇشتۇرىمىز ؟

— ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، خالىقتىن ئايرىلدىما، بىر تېپىشكە يارىمايدۇ. بۇ خۇددى دەرەخنىڭ غولىنى كېسىۋەتسە شېخى قۇرۇپ قالغانغا ئوخشاش بىر ئىش.

— توغرا، بۇمۇ دەر ھەقىقەت ...

× × ⁙

ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتتى. بەركەتلىك ياز ئۆزاپ، خاسىيەتلىك كۈز كەلدى. دىخانلار يىغىم - تېرىمغا تۇتۇنغان خىزمەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دۇيى بىر قولىنى ئۇن قىلالمايۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە خالىق رىزۋاننىڭ بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. رىزۋان مۇنداق يازغان ئىدى :

" خالىقكا ، ئۇلار دىگىنىنى قىلدى: سىزنى قوغلىۋېتىپ ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى هاراق زاۋۇدىغا ئالماشتۇرۇۋەتكەن ئىدى ، ياندۇرقى هەپتىسى ماشىنىنى ئالدۇرۇپ كىلىشتى . ئۇ خۇددى ئۇمرۇتقىسى ئۈزۈلگەن قوتۇر ئىشەكتەك هالىدىن كىتىپ قالغان ـ ئېشى پالپال، ئىچى غالغال ساندۇقلا ئىكەن هىلىقى ئاقسا شوپۇرنى قولىقىغا قىسىپ ، شاڭخەي دەمسىز ، بېيجىڭ دەمسىز ، ئەيتاۋۇر چوڭ شەهەرلەرگە غا قىراپ ئۇچۇپ بېرىپ بىر دوۋە سايمان ئەكىلىشتى . يالغۇز مۇشۇنىڭ ئۇچۇنلا توققۇز مىڭ سوم خەجلەپتۇ ، هەممىسى بولۇپ ئۇن ئالتە مىڭ سوم سۇدا ئاقتى ، دىگەن سوز ! لېكىن ، ئۇ بىر نىمە هىلىمۇ ئەيۋاشقا كەلگىنى يوق ، پات ئارىدا ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ ، باشقىدىن قۇراشتۇرۇپ كەلگىدەك ، يەنە نەچچە مىڭ سومنىڭ شىركەتتىن رىسقى كوتىرىلىدىغانلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ . تەييارلىغان سوۋغا ـ سالام بۇنىڭ سىرتىدا .

خالىقكا ، دۇنيادا قىزىق ئىشلار كوپكەن: سىزنىڭ يۇقىرىغا سۇنغان خېتىڭىز سودا ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ كورىشىگە چۈشۈرۈلگەن ئىكەن . جۇيجاڭ " ئۇنداق ئىش يوق ، هەممىسى توهمەت " دەپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ . شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ پېيى سىقىراپ قالغان ئوخشايدۇ، بولمىسا كوز تولۇشىش بىلەن تەڭ ناماششام شەپەرىكىدەك قورۇمۇ-قورۇ چېپىپ، كوسۇلدىشىپ يۈرمىگەن بولاتتى. مەن بۇنداق كۈسۈ ـ كۈسۈك گەپتىن بىر نەچچىنى ئاڭلاپ قالدىم. يەنىلا كونا گەپ: "ئىشچىلارغا بېرىم يىللىق، پەۋقۇلئاددە مۇكاپات سوممىسى تارقاتقىنى قويمىغان ئەشۇ ئىككىسى..." توۋا! خېلى بىر قىسىم مۇيىسپىت ئاكىلارنىڭمۇ ئۇلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناپ، سىزنى غاجاپ، مېنى سەتلەپ يۈرگىنىگە هەيرانمەن! ئېيتىڭا، تەرەتنى ئۇسۇراقتا كومگىنى بولارمۇ، ئاخىر!...

خالىقكا، مەن ئىشچىلاردىن ئاغرىنمايمەن، قىلغانلىرىمغا ئوكۇنمەيمەنهەم.چۈنكى، مەن ئوز ۋىژدانىم بىلەن كېڭىشىپ هەققەتكە قول بەرگەنمەن. سىز كېلىڭ، نۇرغۇن يېڭى ماتىريال توپلاپ قويدۇم. مەسىلەن، ئۇلار كونتىربانتلىق قىلىۋاتىدۇ. با مەسلىهەت بىر نىمە قىلايلى..."

خالىق خەتتىن كوزىنى ئۈزۈپ، تاماكۇ يوگەشكە كىرىشتى. ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان قولى ئەپلىشىپ بەرمەيتتى، ئۇ ئىككى ـ ئۈچ تال قەغەزنى كېرەكسىز قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئالدىدىكى گېزىتتىن "شىرىست" تىدا ئالقاندەك بىر پارچە يىرتىۋېلىپ، قۇتىغا قول ئۇزاتتى، قۇتا قۇرۇق ئىدى. خالىق قولىدىكى قەغەزنى ئالقىنىغا پۇكلەپ، بارماقلىرى بىلەن ئامبۇردەك قىسقان پېتى سىرتقا چىقىپ كەتتى.

× × ×

سىدىقوپ ساپاغا چوكۇپ ئولتۇرۇپ، پايدىلىنىش خەۋىرى كورۇۋاتاتتى. ئەزمەتشاپاشلاپ كىرىپ، بىر تۇتام كونۋىرتنى ئۇزاتتى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى "ۋىژدان" "نەشتەر"، "خالىس" ...... دەپ ئىمزا قويۇلغان خەتلەردە ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا نەپرەت ياغدۇرۇلۇپ خالقلارغا هىسداشلىق بىلدۇرۇلگەن ئىدى، بىرسى تېخى "سىلەر زادى نىمە قىلماقچى؟ بىلىپ قويۇڭلاركى، قوياشنى ئېتەك بىلەن توسقىلى بولمىغانىغا ئوخشاش، هەققەت نۇ-

رىنىمۇ توسۇپ قالالمايسىلەر، پارتىيە سىلەرنى مەڭگۇ ئۆز مەيلىڭلەرگە قويۇپ ۋەتمەيدۇ!» دەپ يازغان ئىدى.

—خۇمپەرلەر!... — سىدىقوپ غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكىنى تاس قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چانىقىدىن چاچراپ چىقىپ كەتكىلى ئازلا قالغان ئىدى. چىشلىرى توختىماي غۇچۇرلايتتى، ئۇ خەتلەرنى پولاپ ئىشخانىنىڭ بۇلۇڭىغا زەپ بىلەن ئاتقانىدىن كېيىن سورىدى:

— ھېلىقى ئىش بۇزدى كەپتۇ دەيدۇ، كوردىڭمۇ؟

— خالىق!؟

— شۇ بولماي كىم بولاتتى...

ئەزىمەت خىجىللىق بىلدۇرۇپ يۈزىنىڭ ئۇچىغا قارىۋالدى. ئۇنىڭ بېشى ئىككى يانغا چايقىلاتتى. سىدىقوپ ئۇنىڭ ۋاقىرىدى:

— ھۇ نان قېپى!... — ئىشخانىدا يەل قاچقان ناسۇستەك پۇش - پۇش قىلغان ئاۋازدىن ئۆزگە تىۋىش ئاڭلانمايتتى. بىر پەستىن كېيىن يۇمشاق بىر قول ئەزىمەتنىڭ ئوڭ دولىسىدا توختىدى، — ئۇكام، ئۇنداق گالۋاڭلىق قىلما، ھازىرلا ئاڭلىدىڭ، بەزىلەر قوتراۋاتىدۇ، رىزۋانىڭمۇ ئايىغى سۈيۈلۈپ قالدى، خالىق سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قويغان بولسا ئۇردىدىكى ئىشنى كىم بىلەتتى دەيسەن؟ ئۇ ئۇيا قتىن كېلىپ، بۇيا قتىن چويقەتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ بوپتۇ، رەجەپنىمۇ ئالا قويمىغان چېغى بار...

— رەجەپكامىغا نىمىلەرنى دەپتۇ؟ — سورىدى ئەزىمەت تاقىتى تاق بولۇپ.

سىدىقوپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى:

— كۆزىتىشىمچە، بۇ بىر نەچچە كۈندىن بېرى رەجەپمۇ قايىنىغان قازانغا سۇ قويغاندەك جىمىپلا كەتتى، ئۇنىڭ نىمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى بىلىپ بولمايدۇ، بەزىدە ئىشخانىغا كىرىپ قالسام يېزىۋاتقان خېتىنى مەندىن يوشۇرۇپ چۈتىرىغا تىقىۋالىدۇ... ئۇكام، ئېلانىنىڭ بېشىغا ئۇرۇشنى ئۇگىنىش كېرەك، خالىقنى مەڭگۇ باش كوتىرەلمەس قىلىۋەتسەكلا، ئاندىن قويغان ھوشۇغىمىزنى ھېچكىم ئۇرۇۋېتەلمەيدۇ، بۇنىڭ چارىسى ئوڭاي، — سىدىقوپ ئاۋازىنى ئېچىگە يۇتۇپ، قول قۇشىنىڭ قۇلىغىغا ئاللا نىمىلەرنىدۇ پىچىرلىدى، ئاخىردا، چاندۇرۇپ قويماسلىقنى تاپىلاشنىمۇ ئەستىن چىقارمىدى. ئەزىمەت باشلىق سۇنغان ھارا قتىن بىر رومكا كوتىرىۋېتىپ، قاھ-قاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ذ

دەريا بويىدىكى دەرەخلىك سەيلى گاھتا كەچكى تاماشابىنلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپ قالاي دىگەن ئىدى. دەريادىكى ئۇلۇغ سۇ تاشتىن - تاشقا سەكرەپ، ئاق بۇژغۇن چىقىرىپ قىرغا قلارغا قاراپ يېپىلماقتا. سالقىن كۆز شامىلى سارغايغان دەرەخ يوپۇرما قلىرىنى بەرگىسىدىن ئايرىماقتا...

خالىق بىلەن رىزۋان سۇبويىدا بىر پەس تۇرۇپ، كورگەن - بىلگەنلىرىنى ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، دەرەخلىقنى ئارىلاپ كېلىپ بىر تۇپ سوگەتنىڭ تۈۋىدىكى سىمونت ئورۇندۇقنىڭ قېشىدا توختىدى.

— ئۇكام رىزۋان، — دىدى خالىق تاماكۇ ئورىغاچ، — بۇ ماتىرىيالنى ئىگەللەپ ئۇبدان قىپسىز، بىز پارتىيە، خەلق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولىمىز، دەپ ئۇنتۇرىغا چىققان ئىكەنمىز، ئاخىرىغىچە مەسئۇل بولىشىمىز لازىم. خەلق ئىچىدە „ قۇرۇتنىڭ تۇگۇلىشى ئىلگىرىلەش ئۈچۈن “ دىگەن تەمسىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بار. بىز يەنە بىر مەرتىۋە تۇگۇلۇپ باقايلى، مەن رەتلەپ چىقاي سىز كۆرۈپ بېقىڭ، ئاندىن نەگە ئىۋەتىشنى كېڭىشەرمىز، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى ئاكا، بۇ خەتنىڭ نوخۇنىسىنى ئالىدىغان پەيت كەپقالدى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىتتىك ئۇستىرا كېرەك.

— ها...ها...ها... سىزمۇ گەپچى بولۇپ كېتىپسىز...

ئۇلار قايتماق بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشىۋاتاتتى، ئارقىسىدا ئۈچ كولەڭگە پەيدا بولۇپ قالدى.

— ھە، ئاشىق - مەشۇقلار. ئەسلىدە ئىش مۇنداق ئىكەندە! - ۋىجىككىنە بىر قول خالىقنىڭ ياقىسىغا ياماشتى، - ھە، مۇنداق، ئەرلىك خوتۇنغا چېقىلىشتىن ئۇيالمامدىكەنمۇ؟

— ئۇكام ئەزىمەت، چۈش كۆرۈۋاتامسەن!؟ ئۇنداق قالايمىقان جۆيلىمە!!...

— ئاغزىڭنى يۇم پاھىشىۋاز!...

— نىمەدەيدۇما خەخ...

— نىمە دەيتتۇق، شاپاقچىلىق قىلما دەۋاتىمىز! - ئەزىمەتكە ياندىشىپ تۇرغان بىرسى رىزۋاننى كۆچەپ ئىتتىرىۋەتتى. رىزۋان دوگجۇپ بېرىپ سوگەتكە ئۇسۇپ قاپىغىنى يېرىۋالدى.

— توھمەت! ۋاي بېشىم، ئەندى مەن قانداق قىلىمەن، ھو ... ھو ... ھو ...

— ......

ۋاراڭ - چۇرۇڭ كېچە ئاسمىنىنى يېرىپ يىراقلارغا ئۇچماقتا، تەرەپ - تەرەپتىن كىشىلەر يىغىلماقتا ئىدى. خەۋەر ئالا قاغاتەرەپتىن تېزلا رىزۋاننىڭ يولدىشى ئەسقەرنىڭ قۇلىقىغا يەتتى.

— ئەككىلىڭنى سويىمەن! - دەيتتى ئۇ پىچىقىنى يالاڭداپ، بىردە خالىققا، بىردە رىزۋانغا يولۋاستەك ئېتىلىپ.

كىشىلەر توپى قالايمىقانلاشماقتا ئىدى.

پىچىنە، ھاراق زاۋۇتلىرىنىڭ بىر تۈركۈم ئىشچىلىرى ئاسماندىن چۈشكەندەك ھازىر بولدى - دە، خالىق بىلەن رىزۋاننى قاتمۇقات ئورۇۋېلىشتى؛ ئەسقەرنى بولسا، ئىككىسى قۇچاغلاپ تۇتۇۋالدى. ئەسقەر گەپ يەيدىغاندەك قىلمايتتى. ئۇ، بىرلا سىلكىنىپ توپقا ئۆزىنى ئاتتى. رىزۋان" ۋايجان «دىگىنىچە سەنتۈرۈلدى. پىچاق ئۇنىڭ سول تاغىقىدا توختىغان ئىدى.

* * *

بەش يۈز كىشىلىك يىغىن زالى ئادەم بىلەن لىق تولغان ئىدى. مىڭلىغان كۆزلەر سەھنىگە تىكىلەتتى. سودىيە خالىقئۇستىدىكى ئۇچۇق سوتنىڭ باشلانغانلىغىنى جاكالىۋىدى، ياش پروكۇرور ئېيىپلاش قەغىزىنى قولىغا ئالدى.

سوت قائىدىسى بويىچە جىنايەتچى ئېيىپلىنىۋاتقان چېغىدا " لەببەي » دەپ، بويىنىنى قىسىپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، خالىق ئۇنداق قىلمايتتى. ئۇ، ئورۇندۇقتىمۇ ئولتۇرماي، كوكرىگىنى كىرىپ، بېشىنى ئېگىز كوتىرىپ، بىر قولىنى شىمىنىڭ يانچۇغىغا تىققان، بىر قولىدا ئالدىدىكى رىشاتكىنى تۇتقان ھالدا ئۆرە تۇراتتى؛ كارىنايدىن: " تېچ ئائىلىنى بۇزغۇچى، سەۋەپچى قاتىل» دىگەنلەرنى ئىشىتكىنىدە بىر قولىنى ئالدىغا سوزۇپ، ئالدىنقى رەتتە خوشلىغى تېرىسىگە پاتماي ئولتۇرۇشقان سىدىقوپ بىلەن ئەزىمەتنى كورسىتىپ: " جاۋاپكار ئەنە ئاۋۇ ئىككىسى » دەيتتى. بۇنداق چاغلاردا بىر قەدەم ئارقىسىدا تۇرغان ساقچىلار دەررۇ ئىشقا كىرىشىپ ئۇنىڭ قولىنى چۈشۈرۈۋېتەتتى، سودىيەمۇ سوز قىستۇرۇشنى چەكلەپ تۇراتتى.

ئېيىپلاش داۋاملاشماقتا ئىدى. ئوچۇق سوت زالىغا توت كىشى كىرىپ كەلدى. بۇلاردىن بېشىغا سوكنۇ كەپكە شەپكە، ئۇچىسىغا دوراپ پەلتو كىيگەن ئىككىسى يۇقۇرى دەرىجىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىلەن خەلق سوتىدىن كەلگەنلەر ئىدى؛ قالغان ئىككىسىنىڭ بىرى رەجەپ، بىرى ساھىپخان سوت باشلىقى تورە ئىدى. ئۇ، مېھمانلارنى يان پەلەمپەي بىلەن سەھنىگە باشلاپ چىققاندىن كېيىن، سودىيەنىڭ قۇلىقىغا بىر نىمىلەرنى پىچىرلىدى. ئارقىدىنلا ياڭراق ۋە لېكىن سالماق ئاۋاز تامدىن-تامغا ئۇچتى:

— ئەھۋالدا يېڭى ئۆزگىرىش يۈز بەردى، بۈگۈنكى سوتىمىز ۋاقتىنچە مۇشۇ يەردە ئاخىرلىشىدۇ، كېلەركى قېتىمقىسىنى سوت كوللېگىيىسىنىڭ قارارىدىن كېيىن ئۇقتۇرىمىز..

سودىيەنىڭ ئېلانى پارتلاتقۇچ بومبىدەك يىغىن مەيدانىنى تەۋرىتىۋەتتى. كىشىلەر ئوپۇر-توپۇر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ غولغولا قىلغاچ سىرتقا قاراپ سەلدەك ئاقماقتا ئىدى. سىدىقوپ بىلەن ئەزىمەت ۋە ئۇلارنىڭ ئىككى شېرىگى كىرەرگە تۆشۈك تاپالماي قېلىشتى.

6

— يولداش خالىق سۆز نۆۋىتى سىزگە كەلدى!

سودىيەنىڭ ئاۋازى پەسىيىشكە سوھبەتدىشىم دەس ئورنىدىن تۇردى ۋە ماڭا قاراپ، — بۇ ئەنە شۇنداق گەپ، — دېدى-دە، گۆس-گۆس قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقتى. شۇچاغدىلا مەن سوھبەتدىشىمنىڭ خالىق ئىكەنلىكىنى بىلدىم ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەت ئىكرام بىلەن يېڭىۋاشتىن سەپ سالدىم. ئۇ، ئېگىز بويلۇق، قەددى-قامەتلىك، چېچەك ئىزلىق ئەللىكلەرگە كىرىپ قالغان كىشى ئىدى، قارىماققا خېلى ساغلام كورۇنەتتى، چىرايىدا بولسا، شاتلىق كۈلكىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى.

ئۇ داۋاگەر ئورنىغا بېرىپ، يېڭىلا ياساتقان چېچىنى سىلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، بويىنىنى سوزۇپ زالدىكىلەرگە بىر قۇر نەزەر تاشلىدى. بۇ ئۇنىڭ ھاياجان ئىلكىدە تىپىچەكلەۋاتقان قەلبىنى تېچلاندۇرۇش چارىسى ئىدى. ئۇ شۇ تەرىقىدە بىر مىنۇتچە تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، سىزىنچاق يۈزىدىكى قىزىللىقىنى تەستە بېسىپ، شىكايەتنامىسىنى قولىغا ئالدى.

خالىقنىڭ ھەر بىر جۇملە شىكايىتى تىڭشىغۇچىلارنىڭ كۆڭۈل ئىكرانىدا يېڭى-يېڭى پەردىلەر ئېچىپ، قەلب لوگىقىسىغا ھەقىقەت مەشئەللىرىدىن گۈل دەستىلەر تىزاتتى؛ سىدىقوپ، ئەزىمەتلەرنىڭ يۈرىكىگە خەنجەر بولۇپ سانجىلاتتى. مەن ئىچىمدە دېدىم: ھەقىقەت خۇددى دېڭىزدىكى سۇغا ئوخشايدۇ، سۇنى قىلىچ بىلەن كېسىپ بولۇۋەتكىلى بولمىغىنىغا ئوخشاش، ھەقىقەت نۇرىنىمۇ ئوچۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ؛ ئۆزىنى ئۇنۇتقان كىشىلا ھەقىقەتكە ئېرىشەلەيدۇ!

1980 - 1982 - يىللار

(قىستۇرما رەسىملەرنى مەھەممەتھېيت ۋە خۇاك دالەيلەر سىزغان)

****
****

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەرھابا، خەلق كۈيچىلىرى

(نەسر)

مومىن مۇھەممەدى

بۈگۈن بۈك - باراقسان ئالمىزار ئىلى ۋادىسى تۈمەنمىڭ بۇلبۇلنىڭ خۇش ناۋاسىغا چۆمدى، ئۈنىڭغا داۋۇتجان ناسىرنىڭ يېقىملىق ناخشىسى جۆر بولۇپ، يۈرەك تارىنى تىترەتتى ...

— بارىكاللا!

بۇ، تارىخ سەھىپىسىگە يېزىلغان تەنتەنىلىك كۈن جەنۇبىي شىنجاڭدىن شىمالىي شىنجاڭ - ئىلىغا ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي قەدەم تەشرىپ قىلغان قەلەمداشلارنى كۈتىۋېلىش ساھىپخانلىغى، بۇ، تەبىئەت بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن يۈرەك ساداسى. بۇ، ئىتتىپاقلىق رىشتىنى چىڭىتىپ، دىل پاياندازىنى يايغان ئوبلاستىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مېھرى.

— ھارمىغايلا! خوش كېلىشىپلا!

ئېيخ! ... ئىمىشكىدۇ "تويدا ئۆلۈمنىڭ گېپىنى" قىلغاندەك، شۇ كۈنلەردە ئىختىيارسىز پۈتلىشىدىغان ئون يىللىق بالايى - ئاپەت تىرناق ئىزلىرى دىلنى ئېچىشتۇرىدۇ. ئاياق - ئاستى قىلىنغان مىللىي مەدەنىيىتىمىز، ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز، تىلى كېسىلگەن، دىلى يەنچىلگەن ئەرك كۈيچىلىرىمىز ئەسكە چۈشىدۇ...

بەس! ئۇ مەڭگۈ تەكرارلانماس تارىخ بولۇپ قالدى ... ئۇ مۇدھىش كۈنلەرغا - زىلىرىنىڭ يارىلىرى ساقىيىپ، بوشلۇق تولدۇرۇلۇپ، كۈنسېرى ئۈلغىيىۋاتقان قوشۇنى قايغۇنى كۆچقا، غەزەپنى ئىلھامغا ئايلاندۇرۇپ، زامانىمىزنى كۈيلىمەكتە...

ئەنە ئۇلار قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئەزىزانە قەشقەر، قەدىمىي خوتەن، غورۇرىمىز ئاقسۇ، جەڭگىۋار يەكەن ... قاتارلىق ئانا ماكان پەرزەنتلىرىگە سالام بەرمەكتە!

ئەنە، ئاسماننىڭ پارچىسى، زۇمرەت سايرام، ئۈيۈلتېپىشنى ھۆرمەت بىلەن تەۋرەتكىنىدە قويىدىكى، قۇشلار سەركەردىسى - ئاققۇلار پەرۋاز قىلماقتا. كەڭ سايىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى بۈزغۈنلۇق شاقىراتمىلىرىدىن "رۇخسارى" ئەۋجىنى ياڭراتماقتا ... ئەنە ئىلى دەرياسى ساھىلىدا ئەلمىساقتىن بېرى ھوشيار يانپاشلاپ ياتقان تارىخنىڭ ھەغدا شاھىدى - ئابىرال تەرەپ - تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ، كاندىن، خاڭدىن، نۇكچاڭ، مۇچاڭدىن سۆيۈنچە ئالغاندەك ھاياجانلىنىدۇ ... بىراق، ئۇ كىمنىدۇر ئىزدىگەندەك كىشىلەر توپىغا كۆز تىكىدۇ... ھە، ئۇز ئىلى ۋادىسىدا بالىلىق، ئۇسمۈرلۈك چاغلىرىنى ئۆتكۈزگەن - قاش دەرياسىنىڭ شاقىراتمىلىرىغا سۈپەتداش قاينام ئۇركىشىنى ئىزدەيدۇ:

— قېنى لۇتپۇللا؟

ئابرال كوزىنى يۇمدى. مانا قەشقەرنىڭ بادام دوپپىسىنى بېشىغا، خوتەننىڭ يىپەك كوينىگىنى ئۇچىسىغا كەيگەن لۇتپۇللا شېئىر ئوقىماقتا:

بۇ چۇۋۇلغان، بۇ بۇزۇلغان،
بۇ گورۇستان، خارابە.
سەن تەر توككەن، سەن گۇل قىلغان،
سەن تورەلگەن مەشەدە .
....
يەرگە سىڭمەس قانلىق ياشلار،
يەرگە سىڭمەس يالىلدار .
قانلىق ياشلار قىزىل قانلار،
خۇددى كۇندەك پالىلدار .

ئابرال ئۇلۇق ـ كىچىك تىندى . مېھمانلار شائىرنىڭ يۇرتىدا سۇكۇناتتا تۇراتتى. قاش دەرياسى غالىپ ئوركەشلىنىپ ، قاش ئېلىكتىر چىراقلىرىنى چاقنىتاتتى .

ئابرال يىراقلارغا نەزەر سالدى . كەڭ دىيار خۇددى ئويغانغان شىر دەك ئەركىن نەپەس ئالاتتى. ئەنە شۇ چاغ :

ــ هەي ئابرال ئۇمىتۋار بول ، ـ دىگەن سادا ياڭرىدى . بۇ تىنيانشاننىڭ ئاتىلارچە ساداسى ئىدى . سەبىرچان ئابرال مېھمانلارغا باقتى . ئەنە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ زاماندا شلىرى ، پىكىرداشلىرى ، ئىز باسارلىرى ... " پاھ ! " دىدى ئابرال تامچە قاندىن مىليون چېچەك ئېچىلىپتۇ دە ، دەپ ئەتراپقا كوز يۇگۇرتتى .

ئەنە ، كونەسىنىڭ چاقپى ياپىلىغىدا قازاقنىڭ بەركەتلىك دەستۇرخىنىغا چاچقا چېچىپ ، " توي باشلاش " ئولەڭىنى ئوقۇۋاتقان تاڭ جارىق ①...

ئەنە ، سانسىزلىغان هورمەت ئىلكىدىكى بېشىل قارىغايلار ، چاۋاك چېلىپ ئۇسۇلغا چۈشكەن سۇۋادان ، قېيىنلار ...

مانا دولقۇنلانغان دېڭىزدەك ئىككىنزارلىقلار ... ئەشۇ هەممە شاتلىقنى مۇجەسسەملىگەن ئابرال مەغرۇر ئاۋازى بىلەن :

ــ مەرهابا ، خەلق كۇيچىلىرى! ـ دىدى. دىلغا هوزۇر، تىلغا داستان بۇ ساداكوككە ياڭرىدى .

1982 ـ يىل ، غۇلجا

① قازاقنىڭ يېقىن زاماندا ئوتكەن ئاتاقلىق شائىرى

تجلی شعرلریدن

غەزەللەر

جاناندىل ھەيرانىم ئالدى رەخ - رەخشانىڭ،
ساپ مەيدىن تۇتتى ئول لەئلە ۋە ئەپشانىڭ.

مەستانە كوزۇڭ جادۇ نەركەس خىجىل ئاھۇ،
ئى ماھى كامان ئەبرۇيۇزجان سېنىڭ قۇربانىڭ.

ئەنۋەر يۇزۇڭئاي، رەشكى زۇلپىڭگە خوتەن موشكى،
دۇردانى كوزۇم ئەشكى مەن سىرۇ سامانىڭ.

لەيلى سەن ۋە مەنمەجنۇن، ئەشكىم سەن ئۇچۇن كەلكۇن،
قانلارىيۇ تابانتۇن-كۇن، بولدۇم سېنىڭ ھەيرانىڭ.

دەرت بىلەن ئەلەملەردىن يىغلاپ كېچە-كۇندۇز مەن،
جەۋرى ئېلىمدىن كورمەستىن ئول نەرگىس پەيكانىڭ.

يۇسۇپ مىسالى كورسە، ئالەم يۇزىگە سۇرسە،
ئول كىم ھەممىدىن سورسا،كورسۇن ماھى تابانىڭ.

ناز بىلەن لەب ئاچساڭ گەر،يەر غۇنچە كورۇپ قانلار،
نەسەرۋى بىلەن رەشك ئەيلەر شەمشات قاماتىڭ.

خورشىد ساڭا ئاشىق، ئوزرا يۇزىگەۋامۇق،
خەنجەر قېشىڭغالايىق، ئاشىق سويۇش ئاسانىڭ.

ئالدىڭدىن ئوتۇپ دائىم ھەيران بولۇمەن قايىم،
ئەيگى كورۇمەن ماھىم كىپەردە ۋە دوكانىڭ.

نۇن ئەتتى غېمىڭ قەددىم، يوق ئەرز بىرىش ھەددىم،
دان بىلەن ئىچىپ سەكردىم ئەت ۋەسلىڭ بىلەن مېھمانىڭ.

ئىسمىڭ دۇرى بىلەن زىننەت بېرىپ ئەشئارىن،
ھەم مىسرا سانىگە بول قارى جانانىڭ.

× × ×

ناز ئىستىغنا بىلەن سۇلتانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي،
ھوسنى ئەۋجىدە ماھى تابانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

زاھىر ئەتكىن شىۋەئى لۇتپى كەرەم ئاشىقلەرگە،
بەزمەلەردە ساھىپ ئېھسانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ئادەمى قىلماس گۇمان كاكۇل بىلەن كورگەن كىشى،
ئىشتىباھلىك چون مەلەك ئىنسانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

مەي ھەم تەبئىغا سىغماس رەندە بولۇپ گەپ ياقماغاي،
تاۋلىنىپ ھەررەڭ يۈز ئەلۋانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

خوپپىيە رازىڭنى سوئال ئەتسەڭ جاۋابىدىن قېچىپ،
ئۆزنى ئالغان سادە ۋەش نادانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ئاھ كىم ئۆلدۈم دىگەندە زەررە پەرۋا قىلماغان،
باغرى قاتتىق دىللىرى سەندانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

ناگاداغ ئەيلەپ ھوسەينى چىقىپ بازارى شەپ،
روبە - رودە ئولتۇرۇپ پىنھانلىغىڭدىن ئۆرگىلەي.

× × ×

يۈزى تابان چەرخ ئۈزرە مېھرى ئەنۋەردەكقىنە،
قەددى نازۇكدۇر ئەجەپ سەرۋى سەنۇبەردەكقىنە،

ۋەدە ئەيلەپ كەلگىنى مېھماننى قىلدىڭ مۇنتەزىر،
باۋۇ جۇدى كەلمىگىڭ ئەردى مۇقەررەردەكقىنە.

ساختا ئىشقىڭدا خاراپ ۋە ناتاۋان بىمارمەن،
ھال سورىغىن ئى دەمى ئىسا پەيغەمبەردەكقىنە.

پىتنى چۈن جادۇ كۆزۈڭدىن قان كۆكۈللەر لالىدەك،
سانچىلىپ مىژگانلىرىڭ كوكسۇمگە خەنجەردەكقىنە.

خوبىرولەر قەيسى شىرىن سۆخەنى سەندەك يىنە،
ھەم نىزاكەتدە لىبىڭ لالە گۈلئەترى دەكقىنە.

ئاھ بولغايكىم مۇيەسسەر تاشلاپ ھەريانغا كىلىلىڭ،
بىر كىچە ياتساڭ قوينۇمدا دوختەردەكقىنە .

نەيلى سۈن ئىسمىڭ ھۆرۈپنى مۇھەببەتتىن ھۆسەيىن،
رىشتىسى نەزمىغا چەكتى دورى-گوھەر دەكقىنە.

× × ×

غەيرى ھوسنۈڭ نۇرۇر سىنىڭدە ئەخلاق باشقىچە،
قامىتىڭتارتقان ئىلىپدەك يەنە يۇرمەك باشقىچە.

ئىچىلۇر كورسەم سىينى ھەردەمدە كوڭلۇم ئوقدىسى،
ياخشى مۇجەزىڭ ئىسىرۇ بار تازە ۋە ئاقباشقىچە.

جەننىتىڭ غولمانلىرى قىلغاي تاما شادىن راۋاق،
ھەسرەت ۋە ئەپسۇس يەپ تاشلاپكى بەرمەك باشقىچە.

ياغسا شۇنداق مۇنگە ھەركىم ساڭا ئوخشاپ ھەر ۋاقىت،
ئوخشىماس بولسا ئەگەر يوق پايدا كەلمەك باشقىچە.

تەربىيەت ئالسۇن داۋاملىق بىرلە دەۋرىڭ يارلىغى،
يەت كامالىڭغا يەنە تىزدىن ئوسۇپ ئاق باشقىچە.

ئىپتىدائى كورگىنىمدە سەندە كوردۇم بىر تەۋەج،
بولسا ھەم تۇردۇم نىتىجى بۇ ئولكە قىشلاق باشقىچە.

لەبلىرىڭنىڭ سوزلىرى ياردى لىۋىمنى دەرت ئىچىپ،
ئۆشبۇ دۇنيا قەنلىرىدىن پەرقى ياخشىراق باشقىچە.

مۇنتىزىردۇر جىسمى خوپلەر قەدىمىڭنىڭ تەرىپىگە،
خىزمىتىڭ ئارزۇ قىلىپ بەرقىغا مۇشتاق باشقىچە.

× × ×

ئارىزىڭ شەمشادىغا ئوخشار ئاندا بار ئاق ۋە قىزىل،
لەبلىرىڭ ئەھمەرگە مانەند ئىنىڭ ئۈچۈن جان سىبىل.

زىنەت ئادەم خەلقىغا بولغىن دەلىل زاتى زوھۇر،
ئى ۋۇجۇدى كىميايدا بولۇپ چىقتى ئىبسىل.

يۈرمىشىڭ دىللارغا خوشلۇق نەزىرىڭ ئەزاگەجان،
چارقىمىڭ رىككە كوييۇكلۇك تىغلىرىڭ ئەتكەي قېتىل.

زىيادە خوبلەر ئىرۇرسەن قاتلىرىدا بىر نەزىر،
گۈپتەگو ھاجەت ئەمەس شەنى ئىنىڭبى قال ۋەقىل.

خانى- مالىم يوللىرىڭدا بولسا سەرپ ماڭا نەغەم،
ھەم گادايىڭ ھەم ئادايىڭ مەن ئۇڭا خار ۋەزەلىل.

ئاپتاپ ھوسنۇڭگە چۈشسە كوزۇم دولەت ئىرۇر،
نەقلۇرمەن غازى يوق بول بىۋاپا شىرىپ ۋەكىل.

نەۋئۇرۇس قەددىڭ خىيالى ئەيلەدى دىۋانەۋار،
ھەرنە قىلدىڭ ئەيلەدىڭ سەن بۇ سۈپەت زىبا جەمىل.

بەرقىقا ياقىل كەرەمدىن بەر قىبا بولماي نىيرى،
ئال دىلىنى كوكلىگىل ئىككى جاھاندا مۇتتەسىل.

قارلىق

ياغدى قار يەر يۈزىنى ئاق ئەيلەپ،
يازنىڭ مېھنەتلىرىنى قاق ئەيلەپ.

پىشتى زىرائەتلەر ھەممە يەردە...
بېشىدا ، يېپىندا پوخاق ئەيلەپ...

بولدى ئويگە كىردى مەئىشەتلەر،
قالمىدى تېشىدا ئىپتىراق ئەيلەپ.

دېغىلىپ ئەلگى جىملەئى ئەلنى،
توختىدى كوڭلى ئىشلىمەك ئەيلەپ.

قىلغۇچى بولسا قايتا بىر ئىش يوق،
ئەمدى ئىككىنچى قوڭغۇراق ئەيلەپ.

ئوزنىسى ئۇيان - بۇيان سەرى تاشلاپ،
تۇرمىدى زەررە تاپ ۋە تاق ئەيلەپ...

شۇئاندا بولدى بىر ئوغۇت پەيدا،
قوزى قارىن كىبى ماراق ئەيلەپ.

شويلا ئىچ پىشقىمىز يازلىسۇن دەپ،
تاپتى بىر ئىشنى ئوينىماق ئەيلەپ.

كۆڭلى بىر ئىشقا تاپتى قارار،
ئۆز ئارىسىدا ئىتتىپاق ئەيلەپ.

جىسمى ئىچرە قۇرۇپ ئاللا نىمالەر،
بىر ئۇشۇق نەرسىنى چاتاق ئەيلەپ.

يەنى ياققاندا قار يېزىپ خەتلەر،
نامۇناسىپ يەردە شاراق ئەيلەپ.

تاشلا بان قاچتى بەرمەيىن تۇتقۇچ،
ئۆزىنى مىسال ئارغىماق ئەيلەپ...

شۇنىڭغا ئوخشاش مەن ھەم يېزىپ بىر خەت،
ئاستىم ئۆزۈمنى ئىگىز پالاق ئەيلەپ.

ھەركەتتە بولۇرسىز ئەندى بەس،
بىردەمى باشقا ئىش تالاق ئەيلەپ.

پىكىردەئەندى ئۇنىڭ بولغايسىز،
بىر نەچچە يەرلەردە ئوچاق ئەيلەپ.

يىمەك - ئىچمەك قۇرۇق خاھى ھول،
تۇرلۇك رەڭدە ئىشتىقاق ئەيلەپ.

قىچقۇررسىز مۇنگە گۇرۇچ مەھمان،
خوش تەبىئەت يىقىن-ئۇزاق ئەيلەپ.

نا زورۇر ئۇشبۇ يەردە گەپ كەلدى،
كەلمىسۇن دىللىرى پىراق ئەيلەپ.

ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرغۇزۇپ بالىنى،
جۇپ ئوچاققا بىر قۇچاق ئەيلەپ.

مەن دەنى ھەد شۇلاي دىمەكلىكدىن،
بەقا بولدۇم ۋاق - ۋاق ئەيلەپ.

ئەفۇە ئىتۇرسىز مېنىڭبوبى ئەدىبىم،
گاھى - گاھى غىڭشىماق ئەيلەپ .

يازدى قار مەكتۇبىنى بۇقارى،
ئۆزىدىن ئۆزى خالىماق ئەيلەپ.

مۇخەممەس

باشىمە ئىشقىڭ چۈشۈپ سەۋدا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
ئەل ئارا پىنھان سىرىم ئەپشا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
غەم يۈكىدىن ئاھۇ قەددىم يا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
ئى چۈمەندە قامىتىڭ رەنا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم،
كوز دىگەن ئاھۇ كەبى شەھلا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

سەيىر گۈلشەن قىلدىك ئول سۈبھىكى مەستانە يۈرۈپ،
سەپزەلەر باش چوكتى تەزىمگە تانەرگىس تۇرۇپ،
پەردىسىز كىرگەن چىغىڭ سەۋسەن· سىپىغا ئات سۇرۇپ،
گول ياقا چاك ئەتتى خىجالەتدىن دىدى ناگا كورۇپ،
توبە كىم ئارىز دىگەن ھەمرا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

بىھايا گۇللەر بېغىڭدا تۇرمىسۇن ئەي باغۋەن،
ئېچىلىپ بىھۇدە سۇمبۇل سولمىسۇن ئەي باغۋەن،
قەددىگە شەمشات مەغرۇر بولمىسۇن ئەي باغۋەن،
لاپ نازۇكلىكنى سەرۋىلك تۇرمىسۇن ئەي باغۋەن،
يالغان ئىشـق ئەھكامىدا داۋا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

لەززەتى شېرىن سوزۇڭ ئىنسان شىكەردىن كورمىدى،
لەئلە نابىڭ مەۋجىنى گۇل بـەرگى تەردىن كورمىدى،
ئاي يۇزۇڭ نۇرۇڭ پەرىك شەمسۇ-قەمەردىن كورمىدى،
ئاپەتى جان ھېچكىم سەندەك بەشەردىن كورمىدى،
ھوسنى مۇلكىدە كىشى تەنھا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

بىداۋالىق دەرت نەھالىڭنى سورىمايسەن تېخى ،
يەتتە كوككە نايادىڭغا كەلتۇرمەيسەن تېخى،
مۇشكۇل ئىشلار ساڭا ئاساندۇر پۇتۇرمەيسەن تېخى،
قانغا باغرىم لالىدەك ھەم تولدى كورمەيسەن تېخى،
ئەي مۇقامىڭ ئەۋجى ئىستىغنا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

موتتەسىل بەزمە ئەيلىسەڭ ئاغيار بىلەن لەيلى ناھار،
رەشكى ئوتقا ئورتۇنۇپ ھەم بولمايىنمۇ دىلپىگار،
نەيلەيىن يۇرمەي غېمىڭدە دەر بەدەر مەجنۇن ۋار،
ھۇشۇمنى باشتىن ئېلىپ ھىجرىڭدە قىلدىڭ بىقارار،
ناتاۋان كوڭلۇمگە ئىشقىڭ جا بولـۇرمۇ مۇنچە ھەم.

مېھرى شا،تاكى تا غاپىل ھال-زارىمنى بىلىپ،
قىل جامالىڭدىن مۇنەۋۋەر كولبەمنى كوزگە ئىلىپ،
نى بولۇر ھەسرەت ئىشتىسەڭ تا سەھەر - ئاخشام كېلىپ،
يوقمۇ رەھمىڭ، كەلمىدىڭ كوزلەر تېشىلدى تەلمۇرۇپ،
دىگىن ئادەم شوخ بىپەرۋا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

سىردىشىم ھەم مېھرىبانىم دەپ ئەخىر،
ئۇلپىتىم ھەم مۇنىسىم ھەمرازدانىم دەپ ئەخىر،
ئەۋۋەلىدە ۋەدە ئەيلەپ دوست جانىم دەپ ئەخىر،
ئەمدى پەيمانىنى ئوشاتتىڭ قەدىردانىم دەپ ئەخىر،
سەندىن ئى دۇشمەن ئىشى بەرپا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

www.uyghurkitap.com

دەرىدە سەرگە شىتەئى ئاسى ھوسەيىنى ئۆمۈرلەر،
يەنى رەسۋالارنىڭ رەسۋاسى ھوسەيىنى ئۆمۈرلەر،
ئى بىرولارنىڭ ئەلاسى ھوسەيىنى ئۆمۈرلەر،
بولمىسا ۋەسلىڭ تەمەنناسى ھوسەيىنى ئۆمۈلەر،
كوچىلاردا زادى ھەم شەيدا بولۇرمۇ مۇنچە ھەم.

ھەجمۇ ئات

ئۇرمابىر قامچا ئالۇرمىك ئىنتىقام، ئۆلسۇن بۇ ئات،
چىشلە بۇ-تېپىپ ئۆتەر ئۆمرى مادام،ئۆلسۇن بۇ ئات،
ھېچكىشىگە بولمىغاي چۈن ۋەھشى رام،ئۆلسۇن بۇ ئات،
تاب تاقەت يوق ئەپتىنى كورمەك ھارام، ئۆلسۇن بۇ ئات،
ھەيىپتۇر ھەرگىز سۇغارماق تەشنى كام،ئۆلسۇن بۇئات.

تورپە قارچىنىغى ۋە سەنغى خويلىرى بەتكارىدۇر،
پىكرى - زىكرى دائىما ئەندىشىسى ئازارىدۇر،
شەۋقىنىدىن ئەل مىنىپ چىقساڭ ئەگەر بىزارىدۇر،
گەر سەپەر قىلساڭ بىراۋ ھەمرالىكىگەزاردۇر،
شەتە سالغاي يولدا كىم قىلسا سالام،ئۆلسۇن بۇ ئات.

بەدقاۋاق سۇرەت،سوغۇق وەگىدە سۇركىم قېنى يوق،
بېدىنى چايناپ يۇتارغا چىش بىلەن دەرمانى يوق،
ھەر قەدەمدە قېقىلۇر جىسمىدا لاغىرجانى يوق،
مىنگەن ئادەم بولمىسا مەجرۇھكى ئىمكانى يوق،
گويا قىرارغا تىغ بىى نىيام،ئۆلسۇن بۇ ئات.

داغۇلى خىسلەت مۇغەمبىر پەيلى ئەتۋارى قىزىق،
باغلىساڭ بەر يىرگە كەلسەڭ ناگاھان قېتىپ يېشىق،
بەرمىگەي تۇتقۇچ مىسالى چاپ چىبان ئوغرى مىشىق،
گەرچە ھەنگى جىگىرىدور كاشكى بولسا پىششىق،
ئولگىچە قوش ۋە جۇۋاز بابىدە خامئۆلسۇن بۇئات.

زەررەمىنگەندە ھوزۇر-ھالاۋەت كورمۇدۇم،
شۇملىغىدىن ھىچ بىر مەنزىلدە تىنچلىق كورمۇدۇم،
ئەرتە-ئاخشام قاشلاپ بىر لەھزە يەمىسىز قويمۇدۇم،

قانچەبا قىساق سىلگە ئوخشاپ رەڭگى چىقماس بىلمىدىم،
سىڭدۈرەلمەس، يىسەرەت قىلغاي تائام، ئولسۇن بۇ ئان.

ياخشىسى، ئول باش كىسىلىك، قىلغانىدا توي ئەيلەپ سۇقۇم،
ياموھىم خەيرە قوش ئورنىغا توي ئەيلەپ سۇقۇم،
ھاجەت ئەمەستۇر يوقا تقىل گوپت گوي ئەيلەپ سوقۇم،
دوم بىلەن يالىنى كوزلەپ جازاسى سوي ئەيلەپ سوقۇم،
پارچە جۇل سىدىقى زىيىسىن ئول جام ئولسۇن بۇ ئات.

دوف ئىتىپ توختار يىراقتىن بولسا بىرئادەم دۇچار،
ئاگا باقىپ كىشىنگەي ئاغزىن ئىچىپ چۇن ئەژدىھار،
قايتىدۇر ناچار ئوتەلمەي ئارقىسىغا كوچا تار،
سىدىقى ۋە يەم ـ خەشەك كەپسەن قويۇك كەچ ۋە ناھار،
ئەرتەراق يەتسۇن ھىلاكەتكە تامام، ئولسۇن بۇ ئات.

چەپ بىرىپ پايلاپ تىپەرگە ئۇستىخان يوق ئاتىدە،
ياندىشىپ بارماي يىراقراق تۇر ئوقۇرنىڭ چېتىدە،
دوست بولمايدۇ مىسلى تۆكلۆك نىمەرسە بېتىدە،
ئالدىدىن كەلسەڭ ئىغىز سالغاي، مۇبادا كوتىدەـ
تىپىدۇ خاچۇقۇرلۇق خايى تام، ئولسۇن بۇ ئات.

ھۇركۇپ ئوتمەس ھۇلسە، كوزگە كورۇنسە بىر گىياھ،
پىتىنالماس ئاگا بىر ئىلىك چوقۇرغا كاتتا چاھ،
چۇچىماستىن كىم قىلۇر ئوزىگە ئوز ئىشتىباھ،
ئىككى قول دائىم ياقىدا شورىدىن ئىستەپ پاناھ،
مىنگەن ئادەمنىڭ قىلۇر سۇبھىنى شام، ئولسۇن بۇ ئات.

بىل سۇرۇشتۇرسەڭ مەگەر، ئەللىككە كىرگەندۇر يېشى،
قامچىغا بىھەد قېلىن گوياكى ئەزاسى تېشى،
ھىلە ۋە مىكىرۇ جاھالەتدۇر ھەمىشە ئويلىشى،
بىلمىدىم چىققانمۇ ئورۇشتىن كېسىلگەندە بېشى،
بىر قەدەمنى يەرگە قويماس بىنتزام ئولسۇن بۇ ئات.

كىمسە بازارى سوراپ بەيئى بەرقى سالمىدى،
بىر خېرىدارى چىقىپ ئالغان پۇلۇمغا ئالمىدى،
نەچچە كىم بەد بەخت تەدبىر ئەيلىدىم ساتىلمىدى،
تابى تاقەت مەندە ئىگەرلەپ مىنەرگە قالمىدى،
كەلگىنىگە ئالسا سات، ئەمدى ھارام ئولسۇن بۇ ئات.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: كامىل سايىت
مەسئۇل مۇھەررىر: مەھەممەت زۇنۇن سىدىق

كۈلۈپ

(12 ـ قۇرۇلتاي ئىلھامىدىن)

مۇكەررەم ئەبەيدۇللا

ئەيلىدى مەپتۇن كوكۇلنى تاڭدىكى چولپان كۈلۈپ،
چاقنىغان ئوتقاش جۇلاسىدىن چىمەن ـ بوستان كۈلۈپ.

خوش ـ خەۋەر ئېيتىپ سابا ئايلاندى گۈللەر باشىدىن،
قىلدى جەۋلان غۇنچىلەر قەلبىدىكى ئارمان كۈلۈپ.

چىن ھارارەت تەپتىدىن چاچقان قۇياش زەر بىباھا،
ياشنىتىپ گۈلشەننى نۇردىن بىغۇبار ئاسمان كۈلۈپ.

قىلسا نەغمە شوخلۇنۇپ بۇلبۇل ، ساداسى پەيزىدىن ـ
لەرزىگە سالدى قىزىل گۈل باغرىنى گۈلخان كۈلۈپ.

بۇ گۈزەل سۈبھىگە ئەيلەپ ئاپىرىن ، شەبنەم بولۇپ،
چاچتى ياقۇت لەئلى ـ گەۋھەر ، بىھېساپ دۇردان كۈلۈپ.

جانىجان كومپارتىيەم ياققاچ سائادەت مەشئىلى
پارلىغان مەنزىلگە ئاقتى مىلى تۇمەن پەرۋان كۈلۈپ.

بەختىمىزنىڭ يۇلتۇزى يانغاندا تەلەي كوكىدە،
شۇ ئۇلۇغ ئىقبالغا ئاچتى كەڭ قۇچاق، دەۋران كۈلۈپ.

شېئىرلار

ئېلى ئەبەيدۇللا

پارتىيە شەنىگە

سۆيۈملۈك پارتىيەم، دىلغا مېھىر ئىشقىڭدا ئىز سالدىڭ،
كۆڭۈلنىڭ چارى باغىدىن، مىسالى گۈل، ئورۇن ئالدىڭ.

پاناھى سەن پۈتۈن ئەلنىڭ، جاپاكەش ئىشچى - دېخانىنىڭ،
شۇ خەلقىم ئىڭرىغان تۈندە بەخت شامى بولۇپ ياندىڭ.

مۇقەددەس زۇلپىقارىڭدا ئەجەل يوللاپ رەقىپلەرگە،
بۈيۈك تارىختا ھەققانى ئۇلۇغ قامۇسنى سەن يازدىڭ.

ياساپ گاڭدىن قانات كۆكتە ئۇچۇپ بۈركۈت كەبى باتۇر،
گۈزەل تاڭ ۋەسلىنى كۆزلەپ بۇلۇتلار باغرىنى ياردىڭ.

تولۇپ قۇدرەتكە كۈنسايىن، قۇچۇپ باردىڭ ئۇلۇغ غەلبە،
پۈتۈن ئالەمگە داڭ كەتكەن زەپەر سازىنى سەن چالدىڭ.

ۋەتەن

سىنىڭدىن ئۆزگىدە راھەت تېپىلماسكەن، ۋەتەن، بىلسەم،
يەنە يوقكەن گۈزەل سەندەك بۇ ھەقتە كۆپ خىيال سۈرسەم.

تىرەنلىكتە دېڭىز - دەريا، ئېگىزلىكتە قىيا بولسام،
سېنىڭ مېھرىڭ ئىكەن چوڭقۇر، مېنىڭ بەختىم شۇڭا كۆركەم.

ئاقار تامچە تېرىم سەنچۈن تۆكۈلمەس ئۆزگىگە زىنھار،
رىزامەن ئۆز دىيارىم دەپ كۆرەشتە شان قۇچۇپ ئۆلسەم.

يارالسام بوپ ئۇچار لاچىن، ساماغا ئۆرلىسەم مەغرۇر،
مۇرادىم شۇ - گۈزەل قوينۇڭ - جامالىڭنى قېنىپ كۆرسەم.

ئۇيغۇر كىتاب تورىدىكى
www.uyghurkitap.com

نە ئارمان قالغۇسى جاندا،ئانا مېھرىگە قانسا كىم،
ۋەتەن،قوينۇڭ بۇشۇگۇمدۇر،تېنىم ياىرار يېتىپ كولسەم .

مۇھەببەت دەيدىكەن ھەركىم جانان ئىشقى-پىراقىنى ،
مېنىڭ سۆيگىنىم- ۋەتەن مېھرى ، سۆيۈنمەس دىل جانان سويسەم.

شۇڭا دەيمەن:ھايا تىمنى ۋەتەنگە چىن ئاتا قىلسام ،
ئىجادىم تۇھپىسى بىرلە ئۇنى گۈللەر ئارا كومسەم .

قەسەم

قەسەمبىللا ئىرادەم چىڭ خەلق شەرتىن ئورۇنلاشقا ،
ۋەتەننى گۈللۈتۈشتەك ئەڭ بۈيۈك بۇرچۇمنى ئاقلاشقا .

ئەشۇ ئارزۇ ۋىسال تاپماس قۇرۇق سولەتكە يار بولسا ،
ئىرادە باغلىدىم گاڭدەك،تالاي توسقۇننى ئاتلاشقا.

ۋەتەن- « شىرىن» ئۇنىڭ شەرتى ئىجاتتۇر مەن ئۇچۇن دائىم،
بولۇپ پەرھات ، تەسەددۇق جان ، يېرىپ تاغ سۇنى باشلاشقا .

نە ھاجەت ئوزگە بىر جەننەت ۋەتەندەك خوش باھارىمدا ،
ئەجەپ ئىللىق ماكانكى بۇ گويا بولبۇلچە سايراشقا .

بۇ ئارزۇدىن ۋىسال تاپسام دىگەي خەلقىم مېنى ئوغلۇم ،
ئەگەر ئولسەممۇ خەلقىم بار بېرىپ قەۋرەمنى يوقلاشقا .

سەپەرگە ئات سېلىپ چىققان ۋەتەننىڭ ئوغلىمەن باتۇر ،
پىدا ئەيلەپ ئېزىز جاننى ئەشۇ قاينامغا تاشلاشقا.

ئىككى شېئىر

ئېلى ئېزىز

ئورگىلەي

كۆلدى قەشقەر چېھرىدە كۆڭلىنىڭ جۇلاسى، ئورگىلەي،
مەڭگۈ يار بولدى باھار، كەتتى ئا يازى، ئورگىلەي.

زەپ مەيىن ئويناق سابا، گۈلگۈن يېزا مىنى ئا يلىنۇر،
ئەتىر - رەيھان ھىدىنى چاچتى ھاۋاسى، ئورگىلەي.

تاغ- ئېدىر، باغۇ - ئېتىز كەيگەن يېشىل كىمخاپ لىباس،
كېلىدو بوستان ئارا كاككۇك ناۋاسى، ئورگىلەي.

سا قىقا كىرسەم باغۇ بىنى سۇندى شارابى ئەنتىھور،
چاچقۇلار چاچتى بادام، ئەنجۇر، گىلاسى، ئورگىلەي.

كوزنى چاقناتتى ئىلىم - ئىرپان گۈلى يۇلتۇز بولۇپ،
دىلنى مەپتۇن ئەيلىدى ئەل ئىختىراسى، ئورگىلەي.

ئەجرىدىن ئەلۋەك ھوسۇل ئالغان دىخان ھوزۇرلىنىپ،
شوخ تەرەننۇم ئەيلىشۇر سەيرى - ساماسى، ئورگىلەي.

بەختىمنى كويلەپ خەلقىدەيدۇ: ياشا ئازات زامان!
تېپىلمۇر سەندە بۈگۈن جانىنىڭ داۋاسى، ئورگىلەي.

ناخشام

شەپەقتىن تون كىيىپ يۇرتۇم ياساندى، ھوسنىگە باقسام،
گۈزەللىك زوقىدىن يايراپ، دىلىمدىن ئۇرغىدى ناخشام.

باھار پەسلى قۇچاق ئاچقان، چېچەكلەر خۇش پۇراق چاچقان،
توكەر تەر مەرتلەر بەس - بەستە ئېتىز-كان باغرىغا باقسام.

گۈلىگەكەلتۈرۈپ سەر خىل، چېكەر يۈرت ھوسنىگە كەشتە،
نە كەشتە، كەشتىسى ئىلھام بېرەر گەر نەزمىگە قاتسام.

كوكۈل باغى ياشارغان زەپ، دالا - تۈز ھوسنىمۇ ئاندىن،
نە ئارمان،شات كۈيۈم بىرلەن ئاڭا زۈمرەت بولۇپ ئاقسام.

زاما ەم ھور، ھايات قۈۋناق، دىلىم خەلقىم بىلەن مۇشتاق،
مەدەنكار پارتىيەم ھەر چاغ، شۇڭا ياڭراق خۇشال ناخشام.

يۈرەك سوزۈم

مەتتوختى ئەخمەت

ئەي ئېزىز قەشقەر ـــ جاھان سەيناسىدا باغى ئېرەم،
مەن ساڭا مۇشتاق يۈرەكتىن، سەن ماڭا ئەڭ موھتەرەم،
زىكرى ئەيلەيدۇ تىلىم نامىڭنى تىنماي دەممۇ - دەم،
ئاپىرىن - تەھسىنگە تەڭكەش بارىدۇ ھەر بىر قەدەم،
تەھسىنىمگە بەلكى ھەيران دىھلى، باغدادۇ-ئەجەم.

مەن كېلىپ بەش يىل بۇرۇن ماچىن دىيارىمدىن ساڭا،
پەن ئۆچۈن قىلدىم سېنىڭ ئېرپان بېغىڭغا ئىقتىدا،
نوبىتى ①، مەھزۇنى ②، ئەخمەتشا③ دىدى - قىلدى نىدا:
«ئەخمىدى ھىچ قايتمىغىن قىلماي ئىلىم تەھسىل ئادا»،
چىن مۇرات سەندىن تېپىلدى،ھەم ئورۇنلاندى قەسەم.

ئەي ئىلىمنىڭ خەزىنىسى، بەردىڭ ماڭا مەزمۇت قانات،
شەپقىتىڭگە مەن مۇيەسسەر، داغدىدۇر پىتنە-پاسات،
سەن بىلەن تولدى پاساھەت ھوسنىگە پەننى ھايات،
نۇر جۇلا بەردى دىلىمغا سەندىكى ھەر بىر ساۋات،
پەنگە زەردار ئەيلىدىڭ، سەنئەتتە تۈزگىن دەپ ھەشەم.

ئىزاھ:

نوبىتى①، مەھزۇنى② ئەخمەتشا③ خوتەندە ئۆتكەن مەشھۇر قەلەمكارلار.

بار مېنىڭ بەستىمدە بەش يىللىق ئەجىر ھەم تۈزلىرىڭ،
بار ئۈمىت بىرلە تىكىلگەن ئاي كەبى جۈپ كوزلىرىڭ،
بار دىلىمدا دائىما ئىلھام - مەدەتلىك سوزلىرىڭ،
ئىللىتىپ كەلدى مېنى مېھرىڭ - گويا تومۇزلىرىڭ،
كورگىنىم ئاز بولمىدى سەندىن شۇ بەش يىلدا كەرەم.

سەندە تەھقىقكى، پەزىلەتنىڭ بۈيۈك ھاۋاسى بار،
سەن ھۈنەر - سەنئەتكە باي، خەلقىڭ چىۋەر، داۋاسى بار،
مەرت ئۇسەر ئوغلانلىرىڭ، ئەخلاق بىلەن ھاياسى بار،
قىزلىرىڭ سىماسىدا مىڭلارچە ئاي جۇلاسى بار،
سەن ئۈچۈن خۇشتار غېرىپ ھەم سەن ئۈچۈن مۇشتاق سەنەم.

سەندىكى بىر كۈنچە بولماس مىڭ باھارنىڭ شاتلىغى،
سەندىكى سائەتچە بولماس مىڭ ئۆمۈرنىڭ تاتلىغى،
سەندىكى خىسلەتچە بولماس مىڭ تۇلۇنئاي پاكلىغى،
سەندىكى ساپلىقچە بولماس ئەڭ سۈزۈكنىڭ ئاقلىغى،
بى قەدىر ئوتمەيدۇ سەندە ھېچ ئۆمۈر، ... يوقتۇر ئەلەم.

نە بويۇك بىلسۇن بۇ دەم قەلبىم سېنىڭدىن ئوزگىنى؟
بولسا يادىمدا نىزار، سەبۇرىنىڭ دۇر سۈزگىنى،
بولسا ھەم مەھمۇت، يۇسۇپنىڭ سەندە قامۇس تۈزگىنى،
ھېلىھەم سانسىز ئەقىلدارنىڭ چېپىپ ئات ئۈزگىنى؛
سەنىكى ھىكمەت كانىدۇرسەن، سەندە ئىرپان نۇرى جەم.

مەن سېنى شاھانە بىلمەك دىلدىكى يۈكسەك ئويۇم،
ئىپتىخارلىق بابىدا سەنسەن مېنىڭچۈن چوڭ ئۇدۇم،
ئۈزۈتۈپ تۇتتۇڭ پىيالە، دىلغا يۇردى ھەر يۇتۇم،
شۇل مىنۇت تىل بولدى لال، تۇرغانچە كوكسۇمدە قولۇم،
ئەلۋىدا دەرگە تىلىم قانداقچە بارسۇن ئۇشبۇدەم؟

مەن كېتەر بولدۇم، سېنىڭ ئوتلۇق كالامىڭ ئېيىپ كېتەي،
شات خوتەن خەلقىگە ئېيتقان چىن سالامىڭ ئېيىپ كېتەي،
ساپ ۋاپانىڭ جامىدا سۇنغان قىيامىڭ ئېيىپ كېتەي،
سەيلىگاھىڭدا يېتىشكەن دىل ئارامىم ئېيىپ كېتەي،
خەير - خوش! ئەي قىبلىگاھىم، جانىجان گۈلشەن ۋەتەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ۋەتىنىم

ياسىن مەمەت

ۋەتىنىم—جۇڭخۇا ئېلىم، شان - شەۋكىتىم، پەخرىم مېنىڭ،
بەختىيار قوينۇڭدا ياشناپ كۈلدى ھور بەختىم مېنىڭ.

چىگرىدا، باغدا، ئېتىزدا ياڭرىدى شات ناخشىلار،
تولدى رەڭدار گۈل - چېچەككە كەڭ - يېزا شەھرىم مېنىڭ.

نەۋ باھارنىڭ نۇرى قايتا پارلىغاچ سەندە بۈگۈن،
ئەڭ گۈزەل ئارزۇ - تىلەككە تولدى ياش قەلبىم مېنىڭ.

يەڭ تۈرۈپ چۈشتۇم چېلىشقا مىسلىسىز جۈرئەت بىلەن،
سەن ئۈچۈن ساپ تەر توكۈپ غەلىبە قوچۇش ئەھدىم مېنىڭ

بۇمۇقەددەس تۇپرىغىڭغا قويسا گەر دۈشمەن قەدەم،
ئېلىشارمەن تىغمۇ - تىغ، چىن قەھرىمان ئەسلىم مېنىڭ.

ۋەتىنىم بەردىڭ قانات ئۇچماق ئۈچۈن شۇڭقار بولۇپ ،
توتلىششىنىڭ پەللىسىگە ئۆرلىدى خەلقىم مېنىڭ .

مەن ساڭا سادىق بولۇپ ئۆمرۈم بويى ئىشلەي راسا،
رازى بولما باققىنىڭغا،سىڭمىسە ئەجرىم مېنىڭ.

كۆچكە تولدۇردۇڭ مېنى سەن مېھرىۋانلىق ياغدۇرۇپ،
ئاقلىماستىن ئاق سۈتۈڭنى تۈگىمەس قەرزىم مېنىڭ .

ۋەتىنىم-ئېزىز دىيارىم، سەن بىلەن تاپتىم روناق،
سەن ئۈچۈن ياشلىق ھاياتىم — بارلىقىم تەقدىم مېنىڭ.

غەزەللەر

ئابدۇللا ئېلى

1

تيانشان ئوغلىمەن، تۇرغا چۇمۇلگەن ھور دىيارىم بار،
بۇ تاغنىڭ ئىگىسى بولغاچ جاھاندا ئىپتىخارىم بار.

سۇيى شەربەت ، تېشى ئالتۇن،گىياسى بىباھا گەۋھەر،
ماڭا سەرۋە كېرەك بولماس، ئۇنىڭدىن ئۈز چىنارىم بار.

ساناقسىز ئاق كىرىستال چوققىلار شەكسىز ماڭا تالىق،
پايانسىز تاغ ئېتەگىدە چىرايلىق لالەزارىم بار.

نىمىشقا ھاجىتىم چۈشسۇن بىراۋغا، تەل تۇرۇپ ھەممە،
قەدىمدىن مەن تۇرۇپ باي ئەل قاتارىدا، قاتارىم بار.

شۇڭا مەشرەپ قىزىتتىم چوققىدا كەڭرى قۇرۇپ بەزمە،
قولۇمدا ئۈز بوۋام بەرگەن راۋاپ، تەمبۇر، ساتارىم بار.

تىيانشانىدەك تۇرار تىك قامىتىم كوكنى تىرەپ مەڭگۇ،
ئىلى،تارىم سۇيى مەنبە قېتىپ تۇرغان مادارىم بار.

پىدا قىلغاچ جىسمىنى بۇ گۈزەل تۇپراققا ئابدۇللا،
ياتار غەمسىز ئولۇپمۇ،دەپ: "تيانشاندا مازارىم بار."

2

دىلىمنى بىر پەرى ئالدى ئۇنىڭ ئىسمى ئىلىم - ئىرپان،
مېنىڭدە يوق ئۇنىڭ ۋەسلىگە يەتمەكتىن بولەك ئارمان.

مۇھەببەت يولىدا كۆرمەك مۇشەققەت بارلىغى ھەق - راست،
بىلەرمەن شۇ مۇشەققەتنى ئاشىقلىق دەردىگە دەرمان.

ماڭا پەرھات ئىزى ئورنەك، يېتەرمەن ئارزۇ - ئارمانغا،
توسالماس بۇ يولۇمنى شۈنچە دەھشەتلىك دېڭىز - ئوكيان.

دىسەم مەن يار ئۈچۈن كويدۇم،كويۇپ كۈل بولدى دەپ قالماڭ،
تۇتاشقان ئوت دىلىمنى يورۇتۇپ نۇر بەردى مىڭ چەندان.

تىلەپ بىستۇن تېغىنى،سۇ ئېچىپ شىرىننى بىر سويمەي،
بۇ يولدىن يانسا ئابدۇللا،دىمىگەي ئەل ئۇنى ئوغلان.

3

دىسەم ئالەمنى كوك - ئاسمان،ۋەتەننى تۇندە ئاي دەيمەن،
جاھاندا يوق ۋەتەندەك ئۈز،كەلمىشكەن پەيزى جاي دەيمەن.

ئۇنىڭ رۇخسارىغا باقسام دىلىم تولغاچقا ئىلھامغا،
تەرىپلەشكە تاپالماي سوز، بولۇپ رەسسام سىزاي دەيمەن.

ھاياتلىق شەربىتى ئاقسا گۈزەل تارىم، زەرەپشاندا،
ساناقسىز تاغلىرى مەدەن، نېفىت مەنبەگە باي دەيمەن.

تۇغۇلدۇم بۇ دىياردا چوڭ بولۇپ تاپتىم ئەقىل ۋە كۈچ،
كۈچۈمنى بايلىغىم بىرلە جاھانغا تونۇتاي دەيمەن.

تىنىمگە جان كىرىش بىرلە، تۇغۇلغان مەندە بىر غايە،
ۋەتەن بەختى ئۈچۈن جاننى ئاتاپ غەلبە قۇچاي دەيمەن.

ئاقار مېھرىم ۋەتەنگە ھەر نەپەستە مىڭ ياساپ ئوركەش،
ئوزەممۇ سۇ بولۇپ تۇپراقلىرىغا توش ياقاي دەيمەن.

ۋەتەنگە جان پىدا قىلسام، ئېچىلسا، دەيدۇ ئابدۇللا :
ئېنىمدىن رەڭ ئېلىپ لالە، شۇچاغ مەن شات ياتاي دەيمەن.

ۋەتەنگە مۇھەببەت

تۇنسا ئوسمان

ئانا - ئەل جانىجانىمسەن، سېنى كويلەپ ناۋا ئەيلەي،
ساڭا بولغان مۇھەببەتنى ھەمىشە دىلغا جا ئەيلەي.

سۈيۈگۈنلىك قەترىسى زەم - زەم، جېنىمغا جان قوشار چەكسىز،
گىيارىڭنى بىمارغا نەپ - شىپا مېھرى گىيا ئەيلەي.

يىگىت - قىزلار كوزى چولپان، يۈزى رەڭدار ئانار يەڭلىغ،
ئۆنىلك ئىشقىغا مەنھەقدا، يۈرەكنى چوغ - لاۋا ئەيلەي.

يۈسۈپ، مەھمۇت، ئاماننالار ئومۇرلۈك ئىشقىنى باغلاپ،
قېتىپ ئوتتى سېنى كۈيگە، ئۇلارنى رەھنىما ئەيلەي.

بېغىڭدا خوشناۋا بۇلبۇللىرىڭ خەندان قىلار دائىم،
بولۇپ جۇر كۈي قېتىپ، زىكرى ئېتىپ مەنمۇ ساما ئەيلەي.

سېنىڭدە ھەر كۈنۈم تويدەك ئوتەر راھەتتە - پاراغەتتە،
سېنى چىن رازى ئەيلەشكە شەرەپ - شاندىن بىنا ئەيلەي.

ساڭا تەرىمنى توكمەكتىن بۇ يۈك ئىش يوق بۇ ئالەمدە،
ئەگەر تاغنى كوتەرگىن دە، كېچىكتۈرمەي بىجا ئەيلەي.

تېنىمدە مەنبىئى كۈچىنىڭ-ساڭا بولغان سادا قەتتۇر،
سادا قەتسىز ھاياتىمنى، جېنىمنى ئەلۋىدا ئەيلەي.

قەشقەر قىزى

ئەخمەت ئىگەمبەردى

قەشقەر قىزى گۈل-غۇنچە،
چىشلىرى سەدەپ ئۈنچە،
ئوتۇڭ تەگدى كېلىپ شۇنچە،
كويدۇرمە يۈرەگىمنى.

باغدا بۇلبۇلۇڭ بولسام،
شېخىڭغا بېرىپ قونسام.
مېھرىڭگە قېنىپ تويسام،
تۇتقىنە بىلەگىمنى.

قىش كەتتى، باھار كەلدى،
تون كەتتى، ناھار كەلدى.
ئالدىڭغا خۇمار كەلدى،
بىلگىنە تىلەگىمنى.

ئىشچان يىگىت

بىلىقىز ئىبراھىم

ئالدى يەنە ئاق بۇغدايدىن ئوتتۇز تاغار،
باتۇرلىغى تىلسىماتنى ئاچقان يىگىت.
ۋۇجۇدى گاڭ، شىجائىتى تاغدىن ئاشار،
مېھنەتتى مول، چاقماق كەبى چاققان يىگىت.

ئەھلى يۇرتى قايىل ئۇنىڭ غەيرىتىگە،
مۇشتىگىدىن ئىش قويىندا پىشقان يىگىت.
يەتتى ئەنە ئوز ئەجرىنىڭ لەززىتىگە،
ئاتىسىدەك ئەمگەك سۆيەر پالۋان يىگىت.

شېئىرلار

مەۋلان

ئاي بىلەن سوھبەت

ئاينى مەن بەك گۈزەل دىسەم ئۇ ماڭا
دىدىكى: «كورمەمسەن يۈزۈمدە داغ بار.
بۇنچىلا ماختىما، ئىنسان بالىسى،
ئون بەش كۈن يورۇقتا قاراڭغۇدۇر يار.

كۈن مەندىن ھەسسىلەپ گۈزەلدۇر بىلسەڭ،
ئىنسانغا بېغىشلار ھارارەتلىك نۇر.
ۋە لېكىن ئولتۇرار كەچ كىرگەن چاغدا،
چاھاندا نوخسانسىز ھېچ شەيئى يوقتۇر.»

دوستۇمغا

مەن سېنى كورىمەن جېنىمدىن ئارتۇق،
مەھلىيا قىلغاچقا تىرىشچان روھىڭ.
قەلبىمگە شاتلىقنىڭ ئۇرۇغىنى چاچار،
يـۇلتۇزدەك چاقنىغان ئەشۇ كوز نۇرىڭ.

ئۇمىدىم: ھەمىنەپەس بولاي مەن ساڭا،
تۇتۇپ سەن قولۇمنى يېتەكلە ئالغا.
مۇھەببەت ھەم ۋاپا بولسۇن بىزگە يار،
ئات سېلىپ بارايلى ئۇلۇغ ئىدقپالغا.

قەلەمدىن ئۆزگە مۈڭدىشىم يوقتۇر

قارايمەن رۇجەكتىن سۈزۈك ئاسمانغا،
خىيالىنىڭ ئىلكىدە بىقىپ چولپانغا.
نە چولپان، گويا ئۇ پارلىغان ئۈمىت،
شۇ ئۈمىت يار بولۇر دىلدا ئىلهامغا.

قولۇمدا قەلىمىم، ئالدىمدا دەپتەر،
قۇرلىرى ئۈستىدە ئىجادىم پارلار.
قەلەمدىن ئۆزگە ھېچ مۈڭدىشىم يوقتۇر،
قەلبىمنى ۋەتەنىنىڭ سۆيگۈسى قاپلار.

قىبرىندىشلىق مېھرى

ئابدۇرېھىم مەھەممەت

تاغ باغرىنى بويلىغان ئۈزۈلمەس تاش يول،
ياتماقتا سۈزۈلۈپ كومۈش لىنتىدەك.
تىمك چوققا بۇلۇتقا كوكسىنى تىرەپ،
تۇرماقتا مۇقەددەس ئۇلۇغ سېپىلدەك.

تاشلارغا ئۇرۇلۇپ ئاققان تاغ سۈيى،
ئەسلىتەر كىشىگە كەپسىز غولنى.
ئۇنىڭ شوخ شاقىراق ئاۋازى گويا،
بېرىدۇ يۇرەككە چەكسىز ھوزۇرنى.

سوبھىدىن بالقىغان نۇرلۇق قۇياشنىڭ،
شولىسى چىمىرلار شۇ ئوركىشىدە.
كېلەر بىر ئاپتوۋۇز ئەشۇ يول بىلەن،
ھاياجان قوزغۇتۇپ ھەر بىر كىشىدە.

ئاپتوۋۇزلىق تولغان كىشىلەر بىلەن-
بار تاجىك ھەم ئۇيغۇر يىگىت-قىزلىرى.
بار يەنە خەنزۇ قىز - ئىسمىدۇرچۇنلى،
ئولتۇرار ئۇ تەمكىن، ئىللىق يۈزلىرى.

× ×

چۇنلى قىز ئەسلىدە بەش يىل مۇقەددەم،
شاڭخەيدىن شىنجاڭغا ئوقۇشقا كەلگەن.
پۈتتۈرۈپ يىشۇيۈەن① مەخسۇس كەسپنى،
ئاز سانلىق مىللەت بار رايونغا كەلگەن.

خۇاڭفۇجياڭ كۆيىنى تارىمغا قوشۇپ،
ياشناتتى پامىردا دوستلۇق گۈلىنى.
بۇ يۇرتنىڭ خەلقىنى بىلىپ تۇققاندەك،
قېرى - ياش ھەممىگە بەردى مېھرىنى.

ئىشلىدى چۇنلى قىز چارچاشتىن يىراق،
كېسەللەر كوردى ھەم سەمىمى-قىزغىن.
دەم ئېلىش چاغلىرى بالىنىسا ئارا،
خۇش چىراي ھال سورار ھەر بىر كىشىدىن.

داۋالىق باشقىلار ئۈچۈن ۋەزىپە-
ئوتەيدۇ، تۇنىنى سەھەرگە ئۇلاپ.
توساتتىن ئوزگۈرۈش بولسا كېسەلدە،
ئارامىلىق چارىسى ئىزلەر ئالدىراپ.

× × ×

قىش كۈنى ياققان قار ھەسسىلەپ قېلىن،
تاغ جىلغا دىڭگۈدەك كومۇلۇپ قالغان.
چاغاننىڭ ھارپىسى - ھەممە ئالدىراش،
مۇھىتلار تەييارلىق تۇسىنى ئالغان.

---

① يىشۇيۈەن-مەدىتسىنا ئىنستىتۇتى،

دىژورنى ئۆيىدە ئولتۇرار چۈنلى،
قولىدا كەسپىكە ئائىت بىر كىتاپ.
خاتىرە يازىدۇ دەپتىرىگە ئۇ،
قەلبىدە غەيۇرلۇق ئۇرغۇيدۇ شۇ تاپ.

تۇيۇقسىز جىرىڭلاپ قالدى تېلېفون،
بىر مۇھىم ئەھۋالدىن خەۋەر بەرگەندەك.
—ئېغىرمۇ؟... دىدى ئۇ جىددىيلىك بىلەن.
كوز تىكىپ سىرتقا ئۇستا مەرگەندەك.

«ئېيتايمۇ رەھبەرگە؟ ئەھۋال خەتەرلىك،
قوزغۇلۇش كېرەكتۇر كوچمە ئاۋۇلغا.
بىر مىنۇت كېچىكىش-مەسئۇلىيەتسىزلىك»
سومكىنى ئېلىپ ئۇ ئاتلاندى يولغا.

پەزىلەت نۇر بولۇپ چاقناپ قەلبىدە،
بەردى ئۇ باتۇرغا بىر جۇپ گاڭ قانات.
سەزمىدى ياھېرىش - چارچاشنى پەقەت،
يۈگۈرۈپ مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن پات.

دار ئاغا تىكىلگەن سىناق كوزلىرى،
كەلگەندەك ھاياتنىڭ ئىمتىھان پەيتى.
«قۇتقازسام قېرىنداش مىللەت ئوغلىنى...»
چۈنلى قىز پەقەتلا شۇنى ئويلايتتى.

كورۇندى ئاخىرى مەنزىلى-يايلاق ،
چۈنلىنىڭ ۋۇجۇدى ياندى چوغ بولۇپ.
چېھرىگە شاتلىقتىن كۈلكە ئۇلاشتى ،
ئىرادە مۇشكۈلگە سالغاچقا قولۇپ .

بار يەنە ئۇ ئۈچۈن قايتا ئىمتىھان،
بايىزنى كۈتمەكتە ھايات ۋە مامات .
يېقىنلاپ كىلەتتى قەرەلسىز ئولۇم،
داۋالاش ئۇنۇمى كار قىلمىسا پات .

دەھشەتلىك يېرىلغان يارا ئورنىدا،
ئۇيۇغان قاپ - قارا جىگەر رەڭگى قان.
قانسىراپ كەتكەچكە بايىز شۇنچە كوپ،
ھوشى يوق، يۈرىگىسوقاتتى ئاران.

قۇتقۇزۇش جېڭىگە كىرىشتى چۈنلى،
بېتيونىنىڭ روھىنى پۈكۈپ قەلبىگە.
بىر ياقتىن يارىنى تېڭىپ ئۇ جىددى،
بىر ياقتىن سېپىپ ئۇكۇل، چومەتتى تەرگە.

جاپالىق داۋالاش نەتىجىسىدە،
خەتەرلىك ھاياتتىن بولدى زور ئۈمىت.
ھۇشسىز تەن مىدىرلاپ قۇيدى ئارانلا،
كوكۇللەر تىنجىدى شاتلىنىپ كۈلۈپ.

يايلاقتا قىزىغان جۇشقۇن بىر ھايات،
شاتلىقتا چومۇلگەن پۈتۈن ئەتراپلار.
كەمپىرلەر ئالدىرار كەچكى تاماققا،
ئورلەيدۇ ساماغا بولۇق تۈتۈنلەر.

كىگىز ئۆي،
ياتىدۇ بايىز خاتىرجەم،
تېڭىلغان باش، گەۋدە ئاق داكا بىلەن.
چوڭ - كىچىك ھەممىسى يىغىلغان مۇندا،
ياغدۇرار چۈنلىگە رەخمەتلەر تومەن.

پەرۋانە چۈنلى قىز ياردار يېنىدا،
كوز يۇماي ئوتكۈزدى پۈتۈن كېچىنى.
ئۇ چىگىپ ئىنتاقلىق رىشتىنى مەھكەم،
ئىشلەتتى كىسەلگە بارلىق چارىنى.

خۇش سابا بەرگەندەك بايىزغا قۇۋەت،
تاڭ بىلەن ھۇشىغا كەلدى ئاستىلاپ.
ھەيرانلىق قاپلىدى سولغۇن يۈزىنى،
باشقىچە تۇيۇلغاچ بۇ مۇھىت-ئەتراپ.

مىسالى چۈش كەبى كەلدى ئېسىگە،
تۈنۈگۈن يۈز بەرگەن ۋەقە بىر-بىرلەپ:

تاغ ئارا باراتتى بايىز بۇركۇتتەك،
يىلقىلار توپىنى ھەيدەپ ئىچكىرىلەپ.

يايلاقتا ئالتۇن نۇر چاچاتتى قۇياش،
ئىزغىرىن شوخ شامال سۇيەتتى يۇزنى.
ئۇ ئالغان نەسىللىك ئايغىر ئاتلارنى،
پىرمىغا يەتكۇزۇش ۋەزىپىسىنى.

بىردىنلا گۇرۇلدەپ باشلاندى بوران،
قار ياغدى بوراننىڭ بولۇپ قولدىشى.
قۇم - تاشلار بوشلۇقتا كوچتى ئىزىدىن،
ئورمانلار قاراسلاپ يەر سويدى بېشى.

چېچىلدى يىلقىلار توپلىرى ھەر يان،
قاپلىدى بايىزنىڭ كوڭلىنى تەشۋىش.
يىغمىسا جىلغىغا ئاتلارنى تېزدىن،
بار ئىدى خەتەرنىڭ چوڭى يۈز بېرىش.

مىسالى بوران قۇش كەبى شۇڭغۇدى،
توسقۇنلار ئىچىگە بايىز روھلۇنۇپ.
يىلقىلار كەينىدىن قوغلاپ يەتتى ئۇ،
بۇركۇتتەك تىزلىكتە شوخ پەرۋاز ئۇرۇپ.

ئاتلارنى بىرمۇ - بىر يىغدى قاپتالغا،
ئارىدا يوق ئىدى " بىرىنچى نومۇر ".
ئۇ چاپتى ئىپتىنى ئارقىغا قايرىپ،
كوزىدە غەيرەتتىن يالقۇنلايتى نۇر.

تاپتى ئۇ ئاخىرى ئاتنى تىك ياردىن،
بارماقتا ئىدى ئات يارنىڭ ئالدىغا.
سالمىنى تاشلىدى بايىز شۇ دەقىق،
توختىدى كىشنەپ ئات سەكرەپ جايىدا.

ئەپسۇسكى بايىزنىڭ ئىپتى مودۇرۇپ،
تىك تاغدىن غولىدى ھەش - پەش دىگىچە.
خىيالدىن ئويغاندى،
بايىز باشقىنى —
بىلمەيتى، قاراڭغۇ ئاخىرقى ۋەقە ...

× × ×

كۇن پاتار ئالدىراپ تاغنىڭ كەينىگە،
قار - بوران توختىغان تۇمانسىز بوشلۇق.
ماموق قار پاقىرار شەپەق نۇرىدا،
دىگەندەك ئۇنىڭغا: بولىڭىز قۇتلۇق.

~~~~~~ ~~~~~~

ئانام ئارزۇسى

مۇكەررەم كامىل

ھەركۇن سەھەر مەكتەپكە
ماڭغىنىمدا جان ئانام:
دەيدۇ: ياخشى ئوقۇغىن،
كوز قارچۇغۇم، ئاق قوزام.

ئاق سۇت بېرىپ چوڭ قىلدىم،
كوزلىرىڭگە تەلمۇرۇپ.
ھالال كۇچتە باقتىم مەن،
مېھنەت قىلىپ، يەڭ تۇرۇپ.

ئاناڭ ئارزۇ قىلىدۇ،
ئەجرىم مىۋە بەرسە دەپ
ئالىم بولۇپ، خەلق ئۇچۇن
ئىجات قىلىش زور شەرەپ!».

ئانام سوزى يۇرەككە،
نەقىش بولۇپ ئويۇلدى.
ئىلىم - پەننىڭ شەرۋىتى،
ياش قەلبىمگە قۇيۇلدى.
~~~~~~

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

دەۋر ۋە يازغۇچى

خۇدابەردى ئابدۇللا

يازغۇچى توغرىسىدا سۆز بولغاندا، كۆز ئالدىمىزغا خەلق ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قوشۇنى ئالدىدا چوغدەك قىزىل بايراقنى لەپىلدىتىپ كۆتۈرۈپ ماڭغان ياكى تاڭ سەھەر جىملىقىنى بۇزۇپ كاناي - مىزگىننى چېلىپ كىشىلەرنى ئۇيقىدىن ئويغۇتۇپ قوياشنىڭ ئۇپۇقتىن كۆتىرىلىشىنى كۈتۈپ ئالىدىغان جەڭچى كېلىدۇ. بايراقدار بولۇش ئۈچۈن داۋاملىق سەپ ئالدىدا مېڭىش، مىزگانچى بولۇش ئۈچۈن سەھەر ئورنىدىن تۇرۇش شەرت.

4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش سەپىرىدىكى مىڭلىغان ئاممىنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئۇزۇن قوشۇنىغا ئوخشاتساق يازغۇچىنى شۇ قوشۇننىڭ بايراقدارى، سىگنالچىسىغا ئوخشۇتۇشقا بولىدۇ. سەپ ئالدىدا ماڭماي بايراقدار بولغىلى بولمىغاندەك، دەۋردىن، ئاممىدىن ئاممىنىڭ ئاڭ-سەزگۈسىدىن ئارقىدا قېلىپ يازغۇچى بولغىلى بولمايدۇ. يازغۇچى ئادەتتىكى كىشىلەرگە قارىغاندا زېرەك، تۈيغۇن، سەزگۈر بولۇشى، دەۋرنىڭ ئالدىدا ئاڭلىق كىشىلەرنىڭ تونۇپىدا تۇرۇپ، يېڭى زىددىيەت، يېڭى مەسىلە، ۋەقەلەرنى ۋاقتىدا بايقاپ، سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە يېڭى ئادەملەر، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىپ، 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشتىكى ئىگىلىك ياراتقۇچىلارنى قىزغىن مەدھىيىلىشى، شۇ ئارقىلىق ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىر نىيەت - بىر مەقسەتتە 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ئىلھام بېرىشى كېرەك. ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنىڭ تارىخچىلار ۋە سالنامىچىلار، ئارخېئولوگلاردىن پەرقى ئۆزى ياشاپ نەپەس ئېلىۋاتقان دەۋردىكى ھاياتىي كۈچكە ئىگە رېئال ۋەقەلەرنى تاللاپ، تىپىكلەشتۈرۈپ، يەنە شۇ رېئاللىقنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا خىزمەت قىلىشتا.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن دۆلىتىمىز يېڭى تارىخى دەۋرگە قەدەم قويدى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى قىسقىغىنا بىر مەزگىل ئىچىدە، سول لۇشيەننىڭ زەھەرلىرىنى تۈگىتىپ، ھەرقايسى سەپلەردە غايەت زور غەلىبىگە ئېرىشتى. خەلقىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشى، مەنىۋى تۇرمۇشى زور دەرىجىدە بېيىدى ۋە ياخشىلاندى. ھازىر تەشەببۇس قىلىنىۋاتقان ماددىي مەدەنىيەت يارىتىش، مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش، «5 نى تەكىتلەش، 4 تە گۈزەل بولۇش» شۇ ياخشىلىنىشنىڭ روشەن ئالامىتى. دەۋرىمىز ئىلگىرىلەۋاتقانلىقى، تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولىۋاتقانلىقى ئۈچۈن تۈنۈگۈنكى يېڭى مەسىلە، بۈگۈن كونا مەسىلىگە ئايلىنىپ قالماقتا. كونا زىددىيەت ئورنىنى يېڭى زىددىيەت ئىگەللىمەكتە. كونا تىپ، كونا ئۈلگىلەر خەلقنى قانائەتلەندۈرەلمەيلا قالماستىن، كونا قەھرىمانلارمۇ تارىخ بولۇپ قالماقتا. خەلق ئۆز يازغۇچىلىرىدىن يېڭى دەۋر، يېڭى شارائىتتىكى يېڭى تىپ، يېڭى ئۈلگە، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە، 3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىنكى شەھەر يېزىلارنىڭ يېڭى ھاياتىنى، يېڭى قىياپىتىنى كۆرۈشنى ئۈمىت

قىلماقتا ، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ ، باتۇرلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى، كۈرەشچان تۇرمۇشىنى كۆرۈشكە مۇھتاج بولماقتا.

ئەدەبىيات - سەنئەتتە بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىمىزغا نەزەر تاشلىساق، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا دۆلىتىمىزنىڭ يېزىلىرىدىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى ھەرقايسى جەھەتتىن خىلى چوڭقۇر ، جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن بىر قىسىم ئەسەرلەرنى ئۇچرىتىمىز. شۇ چاغلارنىڭ مەسئۇلى بولغان » چىنتىش « ھېكايىسىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز ھازىرغىچە بىزنىڭ ئارىمىزدا ياشاپ كەلمەكتە. گەرچە بۇ ئوبراز بىزنىڭ ئالغا بېسىش يولىمىزنى چولپاندەك يورۇتۇپ بېرەلمىسىمۇ ، بىزنىڭ شۇ چاغدىكى ئۆزگۈرۈشلەرنى بىلىۋېلىشىمىزغا ياردەم بېرەلەيدۇ . بىر يازغۇچىنىڭ ئەسىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەس ، بىرسى بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ ئېسىدە مەتنىياز چېلىك تەسىر قوزغىيالىسا كۇپايە.

ھازىر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىۋاتقان ئەسەرلەرنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان بولساق، يېڭى ۋەزىيەت ، يېڭى شارائىت ۋە يېڭى قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى تېپىپ، روشەن ، جانلىق قىلىپ ياراتقان ئەسەرلەرنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىمىز. بەزى ياش يازغۇچىلار يېڭى ۋەقە-ھادىسىلەرنى ئاساس قىلىپ، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا تىرىشقان بولسىمۇ، نەتىجە زور ئەمەس. بۇلارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنىڭ ئىجابىي ياكى سەلبىي قەھرىمانلىرى بولمىسۇن تىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلمىدى ، ئەسەرنىڭ ئاپتورلىرى تىپ، دەپ قارىغان بولسىمۇ خەلق تىپ دەپ ئېتىراپ قىلمىدى. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەپ كۆپ بولسىمۇ، ئاساسلىقى ئاپتورلار ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرىنى جانلىق يارىتىشتا دىگەندەك ئېتىۋار بەرمىدى، ئوبرازلارنىمۇ تىپ دەرىجىسىگە كۆتىرەلمىدى .

يەنە بىر سەۋەپ يازغۇچىلارنىڭ يېڭى شارائىت، يېڭى زىددىيەت، يېڭى كىشىلەر بىلەن تونۇشلىقى چوڭقۇر بولمىدى، يېڭى شارائىت، يېڭى زىددىيەت، يېڭى كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىنى ئەتراپلىق ئىنچىكە تەتقىق قىلمىدى . ھازىر ئەسەر ئېلان قىلىۋاتقان بىر قىسىم ئاپتورلارنىڭ مېڭىسىدە بىرقانچە يىل ئىلگىرىكى تۇرمۇشنىڭ تەسىراتى ، بۇرۇنقى رومان، ھېكايە ، شېئىرلارنىڭ ئەندىز - رامكىسى بار. ئۇلار نۆۋەتتىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش، ئۆرپ - ئادەت، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى، گېزىت-رادىيو خەۋەرلىرىدىن دېيەنشى نومۇرلىرىدىن كۆرىدۇ ۋە چۈشىنىدۇ. تەشۋىقات ماتېرىياللىرىدىن ھاسىل قىلغان ھېس چۈشەنچىلىرىگە ئاساسەن توقۇپ چىققان ئەسەرلەر ھاياتلىق سۈيى بىلەن سۇغۇرۇلمىغاچقا، جانسىز ، جىلۋىسىز بولىدۇ ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيدۇ ، كىشىلەرگە ساماۋەرخانىدا ، ئولتۇرۇشلاردا ئاڭلىغان قىزىقچىلارنىڭ ئادەتتىكى پاراڭ ، كۈلكىلىك گەپلىرىچىلىك زوق بېرەلمەيدۇ. بۇنداق دىگەنلىك يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ناچار، بىرسىمۇ ئەپلەشمىگەن دىگەنلىك ئەمەس، بەزى ئەسەرلەر يېزىلدى. تۇرمۇشىمىزنىڭ بەزى ساھەلىرىدە يېڭىدىن يۈز بەرگەن ۋەقە - ھادىسىلار كۆرسىتىلدى. لېكىن، بۇنداق ئەسەرلەر ناھايىتى ئاز بولغانلىقى ئۈستىگە بالاغەتكە يېتىشتىن يىراق. شۇنى قىستۇرۇپ ئېيتىپ ئۆتۈپ كېتىش كېرەككى، بەزى ئاپتورلار خۇددى رىيال ۋەقەلەرنى يېزىش، بىرتەرەپ قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرغاندەك ئۆزلىرىنىڭ 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا ياشاۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، ھازىرقى زامان تۇرمۇش پۇرىقى بولمىغان ۋەقەلەرنى، ئۆز-

نىڭ تارىخى رولىنى خىلى بۇرۇن ئويناپ بولغان ئاشىق - مەشۇق ھىكايىلىرىنى، دىۋە-ئەژدەرھا چۆچەك - ئەپسانىلىرىنى پۈتۈن زېھنى كۈچى بىلەن يېزىشقا بېرىلىپ كەتتى. ئۆزىنى ھازىرقى زامانىنىڭ، ھازىر تىرىك ياشاۋاتقان خەلقنىڭ ئوغلى، دەپ ھېساۋلايدىغان ئاپتور، ھازىرقى زامانىنىڭ كۈيچىسى بولۇش، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ نۆۋەتتىكى خىزمىتىنى قىلىشى كېرەك، رىياللىقنى يېزىشتىن، رىياللىقتىكى چىگىش زىددىيەتلەرنى ئىپادىلەشتىن باش تارتماسلىقى لازىم.

ئاپتونوم رايونىمىزدا كىلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىش، مەدەنىي مىراسلارنى قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ھەر خىل توسقۇنلۇقلار تۈپەيلىدىن كېچىكىپ ئەندىلا باشلاندى. تارىخى تېمىدىكى ئەسەرلەر يوق دېيەرلىك، بۇساھەنى بىر پارچە ئاق يەرگە ئوخشۇتۇشقا بولىدۇ. مۇشۇ نوقتىنى كۆزدە تۇتۇپ، 4 پىرىنسىپ ئاساسىدا، 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا يەنىمۇ ئوبدان خىزمەت قىلىش مەقسىدىدە ئۆزىمىزنىڭ تارىخى قەھرىمانلىرىمىزنى يېزىش، فېئوداللىزىم، جاھانگىرلىككە قارشى ۋەقەلىكنى يېزىش يەنىلا ئىنتايىن مۇھىم. لېكىن، سۇناي چېلىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كەلمىگەندەك تارىخى تېمىدىكى ئەسەرلەرنى يېزىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. شۇڭا ئالدى بىلەن يازالايدىغان، ماتېرىياللىرى بار كىشىلەرنى يېزىش كېرەك، يازغاندىمۇ تازا كىلىشتۈرۈپ يېزىشى، قول ئۇچىدا يېزىپ، ئىجات بېغىدا ئالمان-تالمان مېۋە پۇشۇرماسلىقى لازىم، ماتېرىيال يوق ياكى ماتېرىيالى تولۇق بولمىغان ئاپتورلار زورۇقماسلىقى بولۇپمۇ يېڭىدىن تارىخى ۋەقەلىك ياساپ چىقماسلىقى، تارىخى قەھرىمانلارنى بۇرمىلىماسلىقى، تارىخى ۋەقەلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئويىغا بويسۇندۇرۇپ ئىش قىلماسلىقى لازىم. بۇزۇپ يېزىشتىن - يازماسلىق ئەۋزەل. ئاڭلىق ياكى ئاڭسىزھالدا پاكىت بۇرمىلىنىپ، تارىخى ماتېرىياللارنىڭ چىنلىقى بۇزۇلسا ئاقىۋىتىنى ئوڭشىغىلى بولمايدۇ، زىيىنى كۆپ بولىدۇ، خەلقمۇ بۇنداق ئاپتورنى ھەرگىز كەچۈرمەيدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تۆرلۈك ۋەزىپىلىرىنىڭ ئىچىدە خەلقنى تەربىيىلەش ئاساسلىق ۋەزىپە. تارىختىكى ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ تەرجىمھالىنى ئوقۇساق خەلقنى ئويغۇتۇش، تەربىيىلەشنى ئۆزىگە باش ۋەزىپە قىلىپ ئالغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. ھازىرقى ۋاقىتتا خەلقنى كوممۇنىستىك روھتا تەربىيىلەش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى. خەلقنى كوممۇنىستىك روھتا تەربىيىلەش ئۈچۈن، يازغۇچىلار ماركسىزىم، لېنىنىزىم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى سىستېمىلىق ئۆگىنىپ، ئوتتەك قىزىق تۇرمۇش ئىچىگە چۆكۈپ، خەلق بىلەن ئىچتويۇن - تاشقويۇن بولۇپ، خەلقنىڭ يېڭى ھاياتى، يېڭى تۇرمۇشىنى تەھلىل قىلىپ، ئۇنىڭدىن ماھىيەتلىك ۋەقە-ھادىسىلەرنى تېپىپ چىقىپ، بەدىئىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، ئەسەر يېزىش كېرەك. يېزا-شەھەر، زاۋۇت-كانلاردىكى خىزمەت ئىلغارلىرى، ئەمگەك نەمۇنىچىلىرىنىڭ تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى، تۇرمۇش ئادىتى، ئوي پىكرى، پىسخولوگىيىسى بىلەن تونۇشۇپ ۋە ئۆزلەشتۈرۈپ، سىرلىقلاشتۇرۇۋەتمەي، ئاددىلاشتۇرۇۋەتمەي، ئەدەبىي شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىشى كېرەك، كۆرەشچان يىللارنىڭ باتۇر كۈيچىسى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ گەرچە ياش بولسىمۇ، ئەدىبنىڭ

مەسئۇلىيەت- بورچىنى چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ 1941 يىلى «قەشقەر گېزىتى»گە بېسىلغان بىر شېئىرىدا مۇنداق دېگەن:

راۋابىمدىكى يېڭى مۇقامغا ساز لىمىساڭ،
كونا مۇقامىڭ دوستۇم قۇلاققا خوش ياقماس.
باغ ياساپ، گۈللەر تىرىپ، ياشنىتمىساڭ،
غازاڭلىقتا بۇلبۇللار قاناتقا قاقماس.

ئاھ- دات ئېيتىش، ئوتمۈشنىڭ مىراسى ئۇ،
ئۇ مىراستىن كىشى ھېچ ئۇلۇشمۇ ئالماس.
كۈرەش بىلەن ئالغا چامداش چېغى بۇ،
كۈرەشچان كەڭ فورونتتا ئارقىدا قالماس.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ شېئىرلىرىدا يازغۇچىلارنى فورونتنىڭ ئارقىدا قالماسلىققا، كۈرەش بىلەن ئالغا چامداشقا، يېڭى نەرسىلەرنى ئىجات قىلىشقا چاقىرىپ قالماستىن، ئۆزىمۇ ئەمەلىيىتىدە كۆرسەتتى. ئۇ ھامان ئىنقىلاپنىڭ ئالدىنقى سېپىدە، كۈرەش مەيدانىدا بولدى. بىر تەرەپتە ئىنقىلاپ قىلىپ ئەكسىيەتچىلەر بىلەن كۈرەش قىلدى، كۈرەش قىلىش جەريانىدا شېئىر يازدى. شۇڭا ئۇ "جەڭچى، ھەم شائىر" دېگەن نامغا ئېرىشتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇندىن 42 يىل بۇرۇن ئاڭلىقھالدا دەۋرنىڭ ئالدىدا مېڭىپ، خەلقنى ئالغا يېتەكلىگەن. ئۆزىنى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ۋارىسلىرى دەپ يۈرگەن بۈگۈنكى ئاپتورلار تېخىمۇ ئاڭلىق بولۇپ، ئۆز خەلقىنىڭ ئۆز دەۋرىنىڭ كۈيچىسى، باشلامچىلىرى بولۇشى كېرەك. خۇددى قالغاچلار، تورنىلار ئۇچۇپ كېلىپ باھاردىن خەۋەر بەرگەندەك يېڭىلىقتىن، يېڭى ئىشلاردىن خەۋەر بېرىشى كېرەك، "دەۋرنىڭ بارومېتىرى" بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشى لازىم.

(بېشى 107 - بەتتە)

تۈرلۈك ئىشلىرىنى بالدۇراق ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا پۈتمەس - تۈگىمەس مەنىۋى بۇلاق قىلىشىمىز لازىملىقىنى كۆرسەتكەن.

شائىر بۇ شېئىرىنى راۋان سوزلۇك، ئوينىاپ ۋەزىنلىك، رەڭدار قاپىيىلىك قىلىپ يېزىپ، خەلقنىڭ ساپ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، چىن كۆڭۈل مايىللىقى، شېرىن ئارزۇسىنى، كۈچلۈك ئىنتىلىشلىرىنى ئىجادىي ئىقتىدارىنىڭ بەدىئى نۇرى بىلەن يورۇتۇپ بەرگەن. بىز يولداش ئابدىرېھىم ئىسمائىلنىڭ كەمتەر ئېھتىياتچان بولۇپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇش قاينىمىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، تىرىشىپ ئىجات قىلىپ، پارتىيىنىڭ تارىخىي ئەھمىيەتلىك 12 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئوتتۇرىغا قويغان "سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئومۇمىيۈزلۈك يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش" كۈرىشىدە مەيدانغا كەلگەن قەھرىمان، شەخسلەر ۋە يېڭى ئىشلارنى تېما قىلىپ، تېخىمۇ ياخشى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئىجات قىلىشىنى سەمىمىي ئۈمىت قىلىمىز.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

«مۇقامىم يەنىمۇ ياڭرا!» نى ئوقۇغاندىن كېيىن...

قادىر سىدىق، ئوبۇلھاشىم، مەمتىمىن ئەخەت

بىز ياخشى يېزىلغان بىرەر ئەسەرنى باھالاشتا، چوقۇم شۇ ئەسەردە ئىپادىلەنگەن مەزمۇن ۋە ئۇنىڭ ئۆزىمىزدە قانچىلىك تەسىرات قالدۇرغانلىقىغا قارايمىز. بەدىئىيلىكى قانچە كۈچلۈك بولسا، ئۇ ئەسەرنىڭ بىزدە قوزغايدىغان بەدىئىي زوقلاندۇرۇش كۈچىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا يۇقىرى بولىدۇ. شۇڭلاشقا مەشھۇر ئەدەبىي تەنقىدچى دوبرولىيۇبوۋ: " يازغۇچى ياكى ئايرىم بىر ئەسەرنىڭ قىممىتىگە باھا بەرگەندە، بىز ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر ۋاقىتنىڭ ۋە خەلقنىڭ (تەبىئىي) ئىنتىلىشلىرىنى قانچىلىك ئىپادىلىگەنلىكلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز» دېگەن ئىدى.

بىز « قەشقەر ئەدەبىياتى » نىڭ 1981 - يىل 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان يولداش ئابدىرېھىم ئىسمائىلنىڭ «مۇقامىم يەنىمۇ ياڭرا! » ناملىق مۇخەممىسىنى ئوقۇپ، كۈچلۈك بەدىئىي زوق ۋە مەنىۋى ئوزۇق ئالدۇق. بۇ مۇخەممەس تېماتىك مەزمۇنىنىڭ كەڭلىكى، يۇقىرى بەدىئىيلىكى، چوڭقۇر پىكىرلىكى، تىلىنىڭ ئاممىباپلىقى، ھېسسىياتىنىڭ قايناقلىقى، خەلققە يېقىنلىقى بىلەن روشەن ھالدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ شېئىرنى ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ماھىيەتلىك تەرەپلەرنىڭ مۇھىم بىر قىسمى مۇۋەپپەقىيەتلىك تۈردە ئېچىپ بېرىلگەن نەمۇنىلىك شېئىرلارنىڭ بىرى دېيىشكە ھەقلىقمىز. شائىر بۇ شېئىردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك تارىخىي مىراسى — 12 مۇقامغا بولغان سۆيۈنۈش — مۇھەببىتىنى، ئوتتۇرا ئەسىردىن باشلاپ، 12 مۇقامنى ئىجات قىلىش، گۈللەندۈرۈش يولىدىكى مۇشەققەتلىك كۈرەشلەردە ئىجاتكار ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەقىل - پاراستىنى جارى قىلدۇرۇپ، جاھان مەدەنىيەت غەزىنىسىنى بېيىتىشتا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقانلىقىنى، " تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن" مەدەنىيەت ۋەيرانچىلىقى مەزگىلىدە، لىن بياۋ ۋە " تۆت كىشىلىك گۇرۇھ " نىڭ شانلىق مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى دەپسەندە قىلغانلىقىغا چەكسىز غەزەپ - نەپرىتىنى ۋە شۇنىڭدەك پارتىيە 11 - قۇرۇلتىيى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن جاھان مەدەنىيەت ئاسمىنىدا چولپاندەك چاقناپ تۇرغان 12 مۇقامىمۇ نەۋباھار يېتىپ كەلگەنلىكى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ، ئۆز ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى خەلقنىڭ تەبىئىي ئىنتىلىش ئىرادىسى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، خەلقنىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستىكىنى راستچىللىق بىلەن ئىخچام ۋە ئوبرازلىق تىل ۋاسىتىسىغا تايىنىپ ئېچىپ بېرەلىگەن. ئازاتلىقتىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزىملىق توغرا لۇشيەنى ۋە پارلاق مىللىي سىياسىتى، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، 12 مۇقام يېڭى ھاياتقا ئېرىشتى. قەشقەر يېڭىسارلىق مەرھۇم مۇقامچى تۇردى ئاخۇن ئاكىدەك نۇرغۇن پېشقەدەم ئەلنەغمىچىلەر ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، مەخسۇس كۈچ ئاجرىتىلىپ، 12 مۇقامنى سىمغا ئېلىش، رەتلەش، تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتە خۇشاللىنارلىق خىزمەتلەر ئىشلەندى، مۇقامنىڭ يېقىملىق كۈيلىرىگە يېپ - يېڭى مەزمۇن قوشۇلۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ بىپايان ئاسمىنىدا يېڭىۋاشتىن جاراڭلاشقا باشلىدى. شائىر مانا بۇ رېئاللىقنى تۆۋەندىكى مىسرالار ئارقىلىق يىغىنچاق ھالدا مۇنداق ئىپادىلەپ بەرگەن:

جاھالەتنى سۈرۈپ سۈبھى كۈلۈپ كۈنچاشتى نۇر ئالتۇن،
زىمىنۇ - ئاسمان چەھرىدە ئېچىلدى، بولدى ئەل مەمنۇن،
ھايات گۈللەپ كى جەننەتنى ئۇزىگە ئەيلىدى مەپتۇن،
قېتىلدى ساز مۇقامىمنىڭ كۈيىگە يىپ - يېڭى مەزمۇن،
يۈرەكتىن كۈيلىدى نۇرغۇن تۈردى ئاخۇن ھور زامانىمنى.

مۇشۇنداق چوڭ ياخشى ۋەزىيەتتە لىن بىياۋ ۋە " تۆت كىشىلىك گۇرۇھ » 12 مۇقامنى سۈيۈپ ئوقۇغان ھەر بىر ساپ ۋىژداننى ئىگىلىرىنى " فېئوداللىزىمنىڭ جارچىسى » دەپ قارىلىغان بولسا، 12 مۇقامغا " چەتئەل ئىشقى كۈيلىرى » دەپ جىنايى بەدنامىلارنى چاپلىدى. شۇنىڭ بىلەن كوپ مىللەتلىك، باي ۋە رەڭگا - رەڭ شەكىلدىكى، يېڭى، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرى ئىنتايىن چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. شائىر بۇ توغرۇلۇق:

مۇقام ئەۋجىگە يەتكەندە پەلەكنى باستى ئاپەت - جۇت،
ۋەتەن دوزاققا ئايلاندى ۋە بولدى سەنئىتىم نابۇت،
... ...

دەپ يازسا، تۆۋەندىكى مىسرالاردا:

يوقاتتى جادۇگەرلەرنى ئۇلۇغۋار پارتىيەم بىر يول،
كوكۇللۇك گۈل باھار كەلدى، ئېچىلدى بارچە سولغان گۈل،
تەرەننۇم قىلدى شەۋق بىرلە ناۋا ئەيلەپ خوشال بۇلبۇل،
ناۋا ئەۋجىدە چاپتى توت نىشان بويلاپ تۇمەن دۇلدۇل،
مۇقامىم ئىلكىگە ئالدى دىمەك بۇ نەۋ باھارىمنى.

دەپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىپ، " تۆت كىشىلىك گۇرۇھ » نى تارمار قىلغاندىن كېيىنكى يېڭى دەۋرگە، ئىلىم - پەن باھارىغا زوق - شوق بىلەن تەنتەنە - ئالقىش ياڭراتقان. 12 مۇقامنىڭ ئۇلۇغۋار ھاياتى كۈچىنى چەكسىز يۇقىرى باھالاپ، ئۇنى " چۇمۇلدۇرمەكتە شوھرەتكە - شەرەپكە بۇ دىيارىمنى" دەپ مەدھىيىلىگەن. شېئىرنىڭ ئاخىرقى كۈبلىتىدا:

تازا ياڭرا مۇقام - سازىم، ئۇنۇڭ ئاي، مارستا ئاڭلانسۇن!
بۇ چەكسىز پازا گۈيا يېشىل سەھنەڭگە ئايلانسۇن!
ئۇنۇڭ ئاڭلاپ ئۇلۇق ئەجدا تلىرىمنىڭ روھى شاتلانسۇن!
ۋەبەر ئىلھام سەپەرداشلارغا سەلدەك غەيرىتى تاشسۇن!
ئاشۇرسۇن ئىشقا بالدۇرراق زامانلاشماق شۇئارىمنى!

دەپ يېزىپ، بىزنىڭ يېڭى تارىخى بۇرۇلۇش دەۋرىدە 12 مۇقامنى سوتسىيالىزىم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاش

(داۋامى 105 - بەتتە)

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

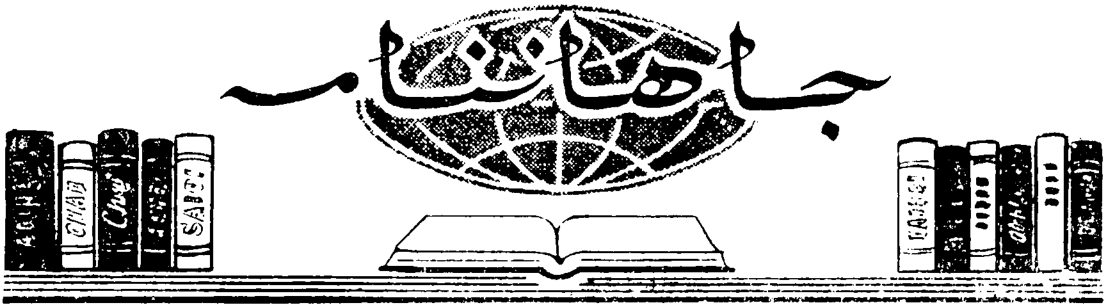

مۇڭلۇنۇۋاتقان زېمىن

(ھېكايە)

بەردى ھاجى [سۈرىيە]

ھۈسەين سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرغان ھالدا، ساۋاقدىشى مەخمۇت بىلەن بىللە كەركلىيا مەكتىۋىدىن ئايرىلدى. ئۇنىڭ روھى كەيپىياتىدا تىترەجەم ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى ھازىر قىزىتمىسى بارغانسېرى ئېشىۋاتقان، ئورۇقلۇقتىن يۈزلىرى تاتىرىپ كەتكەن سىڭلىسى ئىدى. دوختۇرنىڭ پات ئارىدا سىڭلىسىنىڭ كېسىلى ساقىيىپ كېتىدىغانلىقى ھەققىدە ئانىسىغا ئېيتقان ئىشەنچلىك گەپ-سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغىنىدا، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا ئېچىلغاندەك بولدى-يۇ، ئەمما، ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇللا ھاجىمنىڭ پەلەستىن ئۇرۇشى ۋە ئىرو سالىمدا ئوغلىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى ئويلىغىنىدا، ئۇنىڭ بىردەملىك خاتىرجەملىكى شۇ ھامان يوقۇلۇپ، روھى كەيپىياتى يەنە تەۋرىنىشكە باشلىدى.

لېكىن، دوستى مەخمۇت مەغرۇر ھالدا ئۇنىڭغا ئالدىنقى كۈنى كەچقۇرۇن قاراملىق بىلەن چېگرىدىن ئۆتۈپ ئەپلىسۇنلۇق باققا بارغانلىقىنى، يانچۇقلىرىنى ئەپلىسۇن بىلەن تولدۇرغانلىقىنى، قايتىپ كېلىشىدە يەھۇدىلارنىڭ بىرەرسىمۇ سېزىپ قالمىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

— مەن قايتىپ كېلىدىغان ۋاقىتنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن تاللايمەن. ھۈسەين، ئەتە-ئۆگۈن مەن يەنە بىر قېتىم بېرىشنى ئويلاۋاتىمەن. سەن مېنىڭ بىلەن بىللە بارامسەن؟ — دېدى دوستى.

— سەن بىلىسەن، سىڭلىم يەنە قىزىۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، — دېدى ھۈسەين كۆزىنى يۇمۇپ گاڭگىرىغان ھالدا ئەمەلىيەتتە، ھۈسەين ئانىسىنىڭ ئۆزىنى چېگرا سىزىقىغا يېقىن بېرىشقا يول قويمايدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى. ھۈسۈيۈننىڭ يۈزلىرى ئىززا تارتقىنىدىن قىزارغان ئىدى. ئۇ ساۋاقدىشى بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشى بەكمۇ قاتقانلىقتىن، كانىيىغا خۇددى بىر نەرسە تۇرۇپ

قالغاندەك ھېس قىلدى. ئۇ: " چېگرا سىزىقىدىن ئۆتۈپ، يۇرتۇڭغا بېرىپ، ئەپلىسۇن ئەپكىلىش ئارزۇيۇڭنى ئىشقا ئاشۇرالامسەن؟" دەپ ئۆزىگە سوئال قويىۋاتتى. قارشى تەرەپتىكى ئۆزىنىڭ كونا ئۆيىنى كۆرگىنىدە، چەكسىز ئۆچمەنلىك ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىلغاندەك بولدى. بۇ ئۆينى ھازىر يەھۇدىلار ئىگەللەپ ئالغان. ئۆينىڭ ئىگىسى بولغان ئاتا - ئانىسى، سىڭلى ۋە ئۆزى ئۆيدىن ھەيداپ چىقىرىلىپ، چېگرا سىزىقىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى ئاددى كىچىك ئۆيدە قىستىلىپ ئولتۇراتتى. بۇ چېگرا سىزىقى پات - پات دېگىدەك ئىسسىق قان بىلەن بويۇلۇپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ كونا ئۆيىمۇ چېگرا سىزىقىدىن ئانچە يىراق ئەمەس ئىدى. كۆپ يىللار ئىلگىرى ئۇنىڭ دادىسى ئىشىك ئالدىغا بەش تۈپ ئەپلىسۇن كۆچىتى تىككەن بولۇپ، ھازىر بۇ ئەپلىسۇن دەرەخلىرىدە سانجاق - سانجاق ئەپلىسۇن مەي بولۇپ پىشقان. ھەر بىر ئەپلىسۇن تىلنى يارغىدەك تاتلىق، شېرىن ئىدى.

ئۇنىڭ ئاغزىدىن سېرىق سۇ ئېقىپ چىقتى. بالىلىق دەۋرىدىكى ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ مېڭىسىدە بىر - بىرلەپ پەيدا بولدى. سىڭلىسى پاتىمە بىلەن دەرەخكە قانداق چىققانلىقى، ئەپلىسۇن ئۈزۈشتە سىڭلىسى بىلەن قانداق مۇسابىقىلاشقانلىقى ھېلى ھەم ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى.

ئۇنىڭ قەلبىنى بۇ شېرىن ئەسلىمىلەر تېخىمۇ ھاياجانلاندۇردى. ئۇ تۆت ئەتراپى يېشىللىق بىلەن قاپلانغان دالىنى كۆزەتمەكتە ئىدى. ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ قۇلىقىغا مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى... شەك شۈبھىسىزكى چېگرا ساقچىسى چېگرىدىن ئۆتكەن ئەرەبلەرگە ئوق ئاتقان ئىدى.

بۇ چاغدا ئۇنىڭ كاللىسىدا تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن چېگرىدىن ئۆتۈش كېرەك دېگەن چوڭ يۈرەكلىك ئوي - پىكىر چاقنىدى، ئۇ، ئەگەر يانا قاراملىق قىلىدىغان بولسا، چوقۇم ئانىسىنىڭ ئېيىپلىشىغا ئۇچرايدىغانلىقىنى تىترەپ تۇرۇپ ئويلىدى. بىر قېتىم كېچىدە بولغان مۇنداق بىر ئىش ئۇنىڭ يادىدا ئىدى: دادىسى ئۆيگە بىر سېۋەت ئەپلىسۇن ئېلىپ كەلدى. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇخلىغاندىن كېيىن، ئانىسى ئېرىگە ئاستاغىنا مۇنداق دېدى:

— سىزنىڭ مۇنداق قىلىشىڭىز، بالىغىمۇ شۇنداق قىلىشنى ئۆگەتكەنلىكىڭىز ئەمەسمۇ؟ سىز يەھۇدىلارنىڭ ئوقلىرىنىڭ رەھىمسىز ئىكەنلىكىنى بىلمەي قالمايسىزغۇ؟...

— مەن ئۇنىڭدىن ئەنسىرىمەيمەن. ئۇ ھازىر يىگىت بولۇپ قالدى. مېنىڭ مۇنداق قىلىشىم پاتىمە ئۈچۈن؟ - دېدى دادىسى. ئۇ ئارقىدىنلا يەنە كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن ئېيتتى، — مەن ئۈزگەن ئەپلىسۇنلارنىڭ ھەممىسى ئۆزەمنىڭ مۈلكىم، بۇ گەپنى ئاڭلىغان سىڭلىسى دادىسىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي قاراملىق قىلغانلىقىنى بىلىپ، شۇ ھامان دادىسىغا :

- دادا، مۇندىن كېيىن ئەپلىسۇن شىرنىسىنى ئىچمەيمەن، مەن ساقايدىم " -دېدى.

ھوسىيىن كۆڭلىدە، "ۋاختى كەلگەندە سىڭلىممۇ ماڭا مىننەتدارلىققا تولغان كۆزلىرى بىلەن قارىسا، مەن نەقەدەر خوشال بولغان بولاتتىم - ھە!" - دەپ ئويلىدى.

ھوسىيىن قاپ - قاراڭغۇ كېچىدە ئۆيىدىن چاندۇرماي چىقتى. ئۇمەچىت مۇنارىدىن چىقىۋاتقان ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولغاندەك بولدى... ئۇ پۈتۈننىڭ ئۈچىدا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دەسسەپ ئالدىغا قاراپ ئىلگىرلەيتتى. ئەپلىسۇنزارلىققا يېتىپ كەلگىنىدە، قانداقتۇر قاراملىقتىن كېيىنكى لەززەت ۋە قورقۇنۇچ ئۇنى باشقىچە ھاياجانلاندۇردى.

ئۇ ئەپلىسۇن دەرىخىنى چىڭ قۇچاقلىغان پېتى دەرەخكە ئىلدام چىقتى ۋە ئەپلىسۇننى تېز-تېز ئۈزۈشكە باشلىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بۇ سۆيۈملۈك ئەپلىسۇنزارلىقتىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايتتى. ئەمما، تاڭ سۈزۈلۈپ قالغانلىقتىن ئۆيگە تېزراق قايتىشى زۆرۈر ئىدى. ئۇ دەرەختىن پەسكە سەكرەپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان قاتتىق ئاۋازدىن چوچۇپ ئويغانغان ئىتلار ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاپ كەتتى. ئۇ، ئارقىغا قاراپ جېنىنىڭ بېرىچە قاچتى. لېكىن، ئۇ ئۇشتۇمتۇتلا بىر تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. يۈزلىرى تاشقا تېگىپ قاناپ كەتتى. ئەپلىسۇندىن بىر نەچچىسى تۆكۈلۈپ كەتتى. ئۇ، ئورنىدىن ئاستاغىنە تۇردى-دە، قورقۇنۇچ ئىچىدە ئۇياق-بۇياققا قارىدى ۋە ئورغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن كۆكرىگىنى تۇتۇپ داۋاملىق يۈگرەۋاتاتتى. ئەمدىلا چېگرا سىزىغىدىن ئۆتمىشىگە مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ تىترەۋاتقان قولى بىلەن دولىسىنى سىلىغىنىدا ئىسسىق قان ئۇنىڭ كۆينىكىنى بويىۋەتكەن ئىدى. بۇنىڭ ھېچ كارايىتى يوق. ئۇ ھەرگىزمۇ ئاغرىش ھېس قىلمىدى. پەقەت چارچاپ، ماغدۇرسىزلىنىۋاتقاندەك، ئېغىز-تىللىرى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك، بەدىنىدىن تەر خۇددى سۇ ئېقىپ چىقىۋاتقاندەك ھېس قىلدى.

مىلتىق ئاۋازى بارغانسېرى كۈچىيىپ يېقىنلاشماقتا. ھوسەيىننىڭ دۈمبىسىگە يەنە بىر تال ئوق تەگدى. ئۇ ئازاپلانغان ھالدا بىر ئىڭراپ قويدى. لېكىن، ھېچنىمىنى كۆرەلمىدى. ئۇ، پەقەت كارۋاتتا ياتقان سىڭلىسىنىڭ بىر ستاكان ئەپلىسۇن شىرنىسى تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى، ئانىسىنىڭ ئاچچىغلاپ ئۆزىنى ئەيىپلەۋاتقانلىقىنى، دادىسىنىڭ بىر چەتتە ئۆزىگە ئىچىنى ئاغرىتىپ بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى...

ئەمدىلا كۆتىرىلىۋاتقان قۇياش ئۇنىڭغا بىرىنچى سۆيۈشنى ھەدىيە قىلدى. ئۇنىڭ ھاياتى ئاخىرلاشتى. ئۇ يەردە جىم-جىت ياتاتتى. ئەپلىسۇنلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا قالايمىقان چېچىلىپ كەتكەن ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر تال ئەپلىسۇن قىزىل قان بىلەن بويالغان بولۇپ ئوق بۇ بىر زەخىملەنگەن ئەپلىسۇننىڭ قاق ئوتتۇرىسىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. يېڭىلا ئۈزۈلگەن ئەپلىسۇن شىرنىسى يەرگە ئاقماقتا. ئەپلىسۇن شىرنىسى قىزىل قان بىلەن ئارىلىشىپ، بوغۇلۇۋاتقان زېمىنغا ئاستا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى.

بەردى ھاجى - سۈرىيە يازغۇچىسى. ئۇ ئورغۇن چەتئەل ئەسەرلىرىنى ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ئۆزىنىڭ شېئىر ۋە ھېكايىلار توپلىمى نەشىر قىلىنغان. بۇ ئەسەر ئۇنىڭ «بوغۇلۇۋاتقان زېمىن» دېگەن ھېكايىلار توپلىمىدىن تەرجىمە قىلىندى.

ئابلەت ياسىن تەرجىمىسى

چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ يېزىقچىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى

قەلەم بىلەن خاتىرە دەپتىرىمنى دائىم يېنىمدا ئېلىپ يۈرەتتىم. كىتاب ئوقۇغاندا ياكى كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشكىنىمدە ئۇچرىغان ئوبدان جاي ۋە سۆزلەرنى يېزىۋالاتتىم.

ل. تولستوي

يازغۇچى بولغان كىشى خۇددى رەسساملارغا ئوخشاش قېرىنداش ۋە قەغەزنى يېنىدىن ئاجراتماسلىقى لازىم. رەسسام ئەگەر بىر كۈننى بىر پارچىمۇ رەسىم سىزماي بىكارغا ئۆتكۈزۈۋەتسە بۇ ناھايىتى يامان بولغىنى. ئەگەر يازغۇچىمۇ بىر كۈننى بىرەر تۈيغۇ، بىرەر ئالاھىدىلىكنىمۇ يازماي بىكارغا ئۆتكۈزۈۋەتسە بۇمۇ ناھايىتى يامان بولغىنى…

ھەر كۈنى ئىشلەش كېرەك، ئەگەر بىرەر كۈن يازالمايقالسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ ھېچقۇسى يوق، قولىغا قەلىمىنى ئېلىپ «بۈگۈن مەن نېمە ئۈچۈندۇر ھېچنېمە يازالمىدىم»، «بۈگۈن مەن نېمە ئۈچۈندۇر ھېچنېمە يازالمىدىم» دەپ تەكرار - تەكرار يېزىۋېرىش كېرەك. ئەڭ ئاخىرى يېزىۋېرىپ زېرىككەندە، ئاندىن يېزىشقا كىرىشەلەيدۇ.

گۇگۇل

ھەقىقى سەنئەتكار بولۇش ئۈچۈن، ئۆزىنى پۈتۈنلەي مۇشۇ ساھەگە بېغىشلاش لازىم. بۇ ئىشتا پۇرسەتپەرەسلىك قىلىش خۇددى باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا، كىشىنى ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشتۈرمەيدۇ. سەنئەتتە خۇددى باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا، تالانت - ئىقتىدار كېرەك. لېكىن، شۇندىقلا ئەمگەكمۇ زۆرۈر.

پەقەت باش چۆكۈرۈپ، جاپالىق ئىشلىگەندىلا، ئاندىن نەتىجە چىقارغىلى بولىدۇ.

چېخوۋ

ئابلىمىت مەھەممەت توپلىغان

(بېشى 112-بەتتە)

رىسا، ئۇ ياقتا ھايۋانلارنى تۇتۇش ئۈچۈن كولاپ قويۇلغان بىر ئورىنىڭ بارلىقى مەلۇم بولۇپتۇ. «مانا بۇ يەرگە بۆرىنى ئالداپ كېلىش ۋە ئۇنى ئۆجۈقتۇرۇش مۇمكىن» تۈلكە بۇنى ئويلىغاندا كۆڭلى خۇشاللىقتا تولۇپتۇ.

تۈلكە دەرھال بۆرى قېشىغا بېرىپ خەۋەر بېرىپ: «خوجايىن! بۇ يەردە بىر باققا كىرىدىغان مۇشەققەتسىز بىر يول تاپتىم. باغدا مېۋىلەر پىشىپ مەي بولۇپ كېتىپتۇ. بىرگە بېرىپ باغ سەيلىسى قىلىش ۋاقتى كەلدى» دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بۆرىنىڭ ئېغىزلىرىدىن سېرىق سۇ ئېقىپتۇدە، تۈلكىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ مېڭىپتۇ. تۈلكە ئۇنى باشلاپ ئېلىپ بېرىپ «مەرھەمەت» دەپ تەكلىپ قىلغان ئىكەن، بۆرى ھېچبىر خىيال قىلماي ئىلدام توشۇككە قەدەم قويۇپتۇ - دە ئورىغا چۈشۈپتۇ، تۈلكە بىر پەريات ئۇرۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. دېھقانلار تۈلكىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تەرەپ - تەرەپتىن تاياق - كالتەك كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ بۆرىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

رەتلىگۈچى: سۈزۈك

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈنچىلىرى

بۆرى بىلەن تۈلكە

(ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى)

ئۆتكەن زاماندا بىر بۆرى ۋە بىر تۈلكە بىر - بىرى بىلەن دوس بولۇپ ياشاپتۇ، لېكىن، بۆرى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ تۈلكىنى بىر خىزمەتكار ئورنىدا كۆرۈپ، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلغىلى باشلاپتۇ.

بىر كۈنى تۈلكە بۆرىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ: " بۇ خۇيۇڭنى تاشلا، يوغانچىلىق قىلما! ئەگەر سەن شۇ خۇيۇڭنى تاشلىمىساڭ ئاقىۋىتىڭ ياخشى بولمايدۇ، ئاخىر ساڭا بىر ئادەم ئوغلى غالىپ كېلىدۇ. چۈنكى ئادەم ناھايىتى ھىلىگەر. ھاۋادىكى ئۇچارلىقنى، دەريا - دېڭىزدىكى بېلىقنى ھىلە بىلەن تۇتىدۇ، چوڭ تاغلارنى كېسىپ، تاشلارنى ئېلىپ بېرىپ خالىغان يەرگە تاغدەك ئېگىز ئىمارەتلەر ياسايدۇ، ئىنساپ قىلىپ يامانلىقتىن ئۆزۈڭنى تارت!» دەپ نەسىھەت قىپتۇ. بۆرى بۇ سۆزدىن دەرغەزەپ بولۇپ بىر مۇش بىلەن تۈلكىنى تىك موللاق يىقىتىپتۇ. تۈلكە ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇ، ھوشىغا كەلگەندە بۆرىنىڭ يۈزىگە قاراپ كۈلۈپ ئۆزرە تىل ئېچىپتۇ " جانابى باشلىق، مەن مۇندىن كېيىن سىزگە مۇنداق چاقچاق قىلمايمەن. ھوكۇمالەر سورىمىغان سۇئالغا جاۋاپ بەرمەسلىكنى ئېيتقان بولسىمۇ، مەن بۇ ھېكمەتلىك سۆزگە ئەمەل قىلمىغانلىقىمدىن تېگىشلىك جازاغا لايىق بولدۇم. گۇناھ ئۆزەمدە. مەن سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنى چېگىپ قويدۇم. بۇنىڭغا ناھايىتى پۇشايمان يەدىم، تەۋبە قىلدىم» دەپتۇ. بۆرى كۈلۈپ ئاچچىغىدىن يېنىپ، تۈلكىنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىپتۇ.

تۈلكە بۆرىگە كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلاپ ئىنتىقام ئېلىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ يۈرۈپتۇ. لېكىن زاھىرەن بۆرىگە خۇشامەت قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈدىكەن. كۆڭلىدە قانداق قىلىپ ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلايدىكەن. " زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىش كېرەك. لېكىن پۇرسىتى كەلگىچە چاندۇرماسلىق كېرەك " تۈلكە شۇ خىيال بىلەن يۈرگەندە بىر كۈنى بىر باغنىڭ تېمىدا بىر توشۇكنى كۆرۈپتۇ. ئۇ: " ئەلۋەتتە ئادەملەر بۇ توشۇكنى بىھودە قويمىغان بولسا كېرەك، بۇ يەردە بىر ھىلە بولسا ئېھتىمال " دەپ ئويلاپتۇ. تۈلكە ئاستا توشۇكنىڭ ئاغزىغا بېرىپ قا -

(ئاخىرى 111 - بەتتە)

پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشا ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ پادىشانىڭ قېشىدا ئەقىل كۆرسەتكۈچى بىر دانىشمەن مەسلىھەتچىسى بار ئىكەن. ئۇ، كىچىك ئىشلاردىن تارتىپ تاكى دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا قەدەر پادىشاغا ئەقىل كۆرسىتىدىكەن. پادىشا بۇ دانىشمەننىڭ مەسلىھەتسىز ھېچبىر ئىشنى قىلالمايدىكەن. بىر كۈنىسى دانىشمەن ئادەتتىكىدەك ئىشقا كەپتۇ. ئۇ ئورۇندا كىرسە پادىشا ناھايىتى چېچىلىپ، قۇيرىغىنى تالاپ ۋەزىرلىرىگە قاتتىق كايىپ تۇرغىدەك. بۇنى كۆرگەن دانىشمەن پادىشاغا سالامۇ قىلالماستىن، تېچلىقمۇ سورىماستىن، ئۇدۇل بېرىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپتۇ. پادىشا دانىشمەننىڭ بۇ قىلىغىنى كۆرۈپ ئۆزىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلدى-دەپ بىلىپ، غەزىۋى تېخىمۇ ئۆرلەپ، زەردىسى بىلەن دانىشمەنگە:

-ھەي بىئەدەپ؟ بۈگۈن سەن نىمە بولدۇڭ؟ ھەركۈنى ئىشقا كەلگەندە ئەۋۋەل مەن بىلەن سالاملىشىپ، مەندىن تېچلىق سوراپ، ئاندىن ئۆز ئورنۇڭغا بېرىپ، ئۆز ئىشىڭنى قىلاتتىڭ. بۈگۈن نىمە ئۈچۈن بۇنداق ھۆرمەتسىزلىك قىلىسەن؟ - دەپ كايىپتۇ.

— مەن سىلىنى نامدار پەلۋان، پىلنى يېڭىپ داڭقى ئالەمگە كەتكەن قەيسەر باتۇر دەپ قاراپ، ھەر ئىشتا، ھەر جايدا سىلىنى ھۆرمەتلەپ كەلگەن ئىدىم. بۈگۈن مەن سىلىنىڭ راستىن باتۇر ئىكەنلىكلىرىگە ئىشەنمىدىم،- دەپتۇ دانىشمەن.

بۇ گەپلەر پادىشانىڭ زىتىغا تېگىپ، تېخىمۇ خاپا بولۇپ:

— بۇ نىمە دېگىنىڭ؟ قانداق بولۇپ بۈگۈن مۇشۇ گەپ سېنىڭ ئاغزىڭدىن چىقتى،-دەپ ئۆزىنى باسالماي دانىشمەنگە كايىپتۇ.

— پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر. سىلە ئاچچىقلىرىنى يېڭەلمەيلا، قانداقمۇ سىلىنى باتۇر دېگىلى بولسۇن. ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس، ئاچچىغلاپ كايىپ، باشقىلارنىمۇ رەنجىتتىلە، ئۆزلىرىنىمۇ خاپا قىلدىلا. ئاچچىغلانغاندىن نىمە پايدا چىقتى؟ ئاقىل ئادەم ھەر ئىشنى ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ئويلاپ قىلىدۇ. «ئەۋۋەل ئويلا، كېيىن ئىشلە» دېگەن بۇ سۆز بىكارغا ئېيتىلغان ئەمەس،- دەپتۇ دانىشمەن. بۇ سۆز پادىشانى قاتتىق تەسىرلەندۈرۈپتۇ.

— ئى، دانىشمەن، سېنىڭ سۆزلىرىڭ ھەقىقەتەن مېنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى. سەن بۇ دانىشمەنلىكنى قانداق ئۆگەنگەن؟ بۇ ئەقىل - پاراسەت نەدىن كەلگەن؟- دەپ سوراپتۇ پادىشا.

- مېنىڭ بىلىدىغانلىرىم پەقەت ئىلىم دەرياسىنىڭ بىر تامچىسىدىنلا ئىبارەت. مەن كەمتەرلىك بىلەن جەمىيەتتىن، خەلقتىن ئۆگەنگەندىم. باشقىلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى ماڭا يارىمىسا، قىلغان قىلىقلىرى دىتىمغا ياقماي، كۆزۈمگە سەت كۆرۈنسە، مەنمۇ شۇنداق قىلسام خەلقنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنىدىغان ئوخشايمەن، دەپ، ئۇنى قىلمىدىم. دىتىمغا ياقانى، كۆزۈمگە چىرايلىق كۆرۈنگەننى، مەنمۇ شۇنداق قىلسام، خەلققە ياخشى كۆرۈنىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ شۇنداق قىلدىم،- دەپتۇ دانىشمەن.

دانىشمەننىڭ گەپ - سۆزلىرى پادىشاغا ياراپتۇ ۋە مىرزىنى چاقىرىپ:

— دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى خاتىرە تۇپلانمىلىرىغا: «پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر»، «ئويلاپ قىلغان ئاقىلنىڭ ئىشى، ئالدىراڭغۇلۇق نادانىنىڭ ئىشى» — دەپ ياز، بۇ ئەقلىيە سۆزلەر تارىخ بېتىدە مەڭگۈ ساقلانسۇن، — دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن بۇ دانىشمەن، پادىشا ھوزۇرىدا تېخىمۇ ئىززەت - ئابرويغا ئىگە بوپتۇ.

ئەندى پادىشانىڭ «باتۇر» ئاتىلىشىدىكى ھېكايىغا كەلسەك، بۇ ئەلگە سىرتتىن تاجاۋۇز كەپتۇ. دۈشمەنلەر شەھەرنى قورشىۋاپتۇ. پادىشا لەشكەرلىرىمۇ دۈشمەنگە قارشى سەپكە ئاتلىنىپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپ جەڭ مەيدانىدا ئىككى سەپ بولۇپ تىزىلىپتۇ. سىرتتىن كەلگەن تاجاۋۇزچىلار سەپىنىڭ ئالدىغا يوغان بىر پىلنى توختۇتۇپ قويۇپ:

قېنى! پىلغا تەڭ كەلگۈدەك پالۋان بارمۇ؟ دەرھال مەيدانغا چىقسۇن! — دەپ جاكالاپتۇ.

پادىشا پالۋانلىرىغا:

— ئى، پالۋانلىرىم! دۈشمەنلەرنىڭ ھەيۋىسىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىلە. ئۇلار بىز بىلەن كۈچ سىناشماقچى بولۇۋاتىدۇ. قېنى كىم مەيدانغا چۈشۈپ ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ، پىلنى يېڭىپ، ئۆزىنىڭ باتۇرلىقىنى ئالەمگە نامايان قىلىپ نام - شوھرەت قازىنىدۇ؟ مەن ئۇنداق نامدار پالۋانىمغا كاتتا ئىنئام قىلىمەن، — دەپتۇ. پادىشانىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشقان بىرمۇ سادا چىقماپتۇ. جەڭ مەيدانىدا تاغدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان پىلنى كۆرۈپ، ھېچقانداق بىر پالۋان مەيدانغا چۈشۈپ پىل بىلەن ئېلىشىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. پادىشا ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ قېتىم مۇراجىئەت قىپتۇ. ھەممە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يەرگە قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئونسەككىزمىڭ ئالەم بېشىغا يىقىلغاندەك بولۇپتۇ. ئۇ غەزەپلەنگەنلىكتىن چاچ - ساقاللىرى تال - تال بولۇپ، ئۆز - ئۆزىگە: «ئۆلۈم ئادەمگە ھامان بىر كۈن بار، دۈشمەن ئالدىدا يەرگە قاراپ، ئۆز ئادەملىرىم ئالدىدا تەلمۈرۈپ تۇرغاندىن كۆرە، نىمە بولسام بولاي، نامەرت بولۇپ ياشىغىچە، مەرت بولۇپ ئۆلگەن تۈزۈك» — دەپتۇ - دە، غەيرەتكە كېلىپ، ئىككى يېڭىنى تۈرۈپ، بېلىگىنى شىمايلاپ، جەڭ مەيدانىغا سەكرەپ چۈشۈپ، پىلگە ئۆۋقەتەك ئېتىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پىل خارتومىسىنى ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈپ ئايلاندۇرۇپ كېلىپ پادىشاغا خىرىس قىپتۇ. پادىشا چەبدەسلىك بىلەن بارلىق كۈچىنى بىلىگىگە توپلاپ، ئارقىغا 3 - 4 قەدەم يېنىپ، يەنە ئۆۋقەتەك ئېتىلىپ كېلىپ، جېنىنىڭ بېرىچە پىلنى مۇش بىلەن بىرنى ئۇرغان ئىكەن، پىل پادىشانىڭ مۇشتىنىڭ زەربىسىگە چىداشلىق بېرەلمەي پولاڭشىپ يەرگە يېتىلىپتۇ. پۈتۈن جاھاننى قىقاس، ۋاڭ - چۇڭ قاپلاپتۇ، پادىشانىڭ باتۇرلىقىغا ھەممەت، غەيرىتىگە بارىكاللا ئوقۇپتۇ.

دۈشمەنلەر: «پىلنى مۇش بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يىقىتىۋەتتى، بۇ قالتىس باتۇر ئىكەن. پادىشاسى مۇشۇنداق بولسا، پالۋانلىرى قانچە كۈچلۈكتۇ، ئەمدى بۇلارغا تەڭ كەلگىلى بولمىدى» — دەپ ئارقىسىغا چېكىنىپ قېچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىپتۇ.

شۇندىن بۇيان، «پىلنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر» دىگەن ھېكمەتلىك سۆز ئەل ئىچىدە قالغان ئىكەن.

(ئابدۇراخمان مۇسىن توپلاپ رەتلىگەن)

موللا تاپقاق ئاخۇنۇم

(چوچەك)

بۇرۇنقى زاماندا مەلۇم بىر شەھەردە سۇلتان باي دىگەن بىر كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ دۇنيالىقتا يولۋاسخان ئىسىملىك بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. باي ئوغلىنى شۇنداق ئەتىۋالايدىكەنكى، بىر بالا ئۈچۈن نەچچە ئىنىكئانا ۋە خىزمەتكارلار قول باغلاپ تۇرىدىكەن. بالا نىمىگە بۇيرىسا شۇنى قىلىدىكەن، بالا ئۈچۈن مەخسۇس تەختىراۋان ياسىتىپ، سەككىز قەۋەت تەتىللا كورپە سېلىپ بالىنى ئولتارغۇزۇپ، تۆت ئادەم كوتۇرۇپ خالىغان جايغا ئاپىرىپ ئوينۇتۇپ كېلىدىكەن. ھەتتا بالىنىڭ تاماششاسى ئۈچۈن، مەخسۇس ئويۇنسارىيى ياسىتىپ بېرىپتۇ. بالا يىمەك-ئىچمەكتىكە دۇنيادىكى ئەڭ ئېسىل نازۇ - نىمەتلەرنى يەپ - ئىچىپ، خۇددى جەننەتتىكى "ھورى غۇلمانلار" دەك، بېقىلىپتۇ. كېچىسى بولسا ئويىنىڭ 4 تەرىپىگە چىراق ياندۇرۇپ 4 ئايال بالىنىڭ باش ئايىغىدا قاراپ ئولتۇرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ بالا 15-16 ياشقا كىرگىچە تاپىنى تۇپىغا تەگمەي ئىنتايىن ئەتىۋالىق ئۆسۈپ چوڭ بولۇپتۇ. بالا بويىغا يەتكەندە دادىسى بىر باينىڭ گۈزەل قىزىغا ئۆيلەپ قويۇپتۇ. ئۆي-جاي ۋە سايا-ھەت قىلىش ئۈچۈن چارباغ ياسىتىپ بېرىپتۇ. شاھزادىنىڭ ئاغىنە - بۇرادەرلىرىگە كالا قوي سويۇپ، زىياپەت بېرىپ، ھەددى-ھېسابسىز ئەيشى - ئىشرەت بىلەن كەيپى - ساپا سۈرۈپتۇ. بالا قوينىڭ يۈرۈگىدە قىلىنغان كاۋاپنى يەپ، قوساق تويغۇزغاندىن كېيىن، قىمار ئوينايدىكەن. ئەل - ئاغىنىلىرى پۇل يوق دەپ كەلسە، توپ - توپ داچەنلەرنى سانىماي تاشلاپ بېرىدىكەن. باشقىلارمۇ بۇ "شاھزادە" نىڭ بۇنداق "مەرتلىكى" نى ئاغزىدىن كوپۈك كەلگىچە ماختىشىدىكەن، ئايلار ئۆتۈپتۇ، كۈنلەر ئوتۈپتۇ. سۇلتانباي پانى دۇنيادىن باقى دۇنياغا كېتىپتۇ. دادىسى ئولۈپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ شاھزادە دادىسىدىن قالغان مال - دۇنيانى قىمار، ھاراق شاراپ، پاھىشە قاتارلىق بۇزۇقچىلىققا سەرپ قىلىپ، "مەرتلىكى" بىلەن ھايات كوچۈرۈپتۇ. يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن قارۇننىڭ غەزىنىسىدەك بۇ سان - ساناقسىز دۇنيامۇ ئازىيىشقا باشلاپتۇ. بىرەر كىشى ئۇنىڭ قەستىگە چۈشۈپ ئوبدانراق بىر ماختاپ قويسا بىرەر كالا، 5، 6 قوينى ئايىماپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ "مەرت" شاھزادە دادىسىدىن قالغان دۇنيا دەپىنىنى كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يەپ تۈگۈتۈپتۇ. قارىسا قويغا يەم بېرىدىغان يىرىق تەگلىدىن باشقا ھېچنىمە قالماپتۇ. "ئۆرماقنىڭ ئۈستىگە تەپمەك" دىگەندەك، خوتۇنى سېزىككە چىقىپ قاپتۇ. "ئۈنى تاپ لۇكچەك، بۇنى تاپ لۇكچەك، چاۋىسى سېسىپ كەتكەن قوۋۇرغىسى دۇمچەك" دەپ تىللاپ، زادى ئولتارغۇزماپتۇ. "بايۋەچچە" بوسوغىدا بىر دەم بېشىنى تۇتۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، "بولدى - بولدى، ئەندى پول تاپىمەن، نىمە يىگىڭ بار خوتۇن ؟"- دەپ سوراپتۇ. خوتۇنى، "ئوخشۇتۇپ قۇيغان ھېسىپ، تونۇرنىڭ دا-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
Altun

مېنىڭغا ياققان سامسۇ، قوشقار گوشىدا قىلىنـ
غـان كاۋاپ يەيمەن.» ـ دەپتۇ. يولۋاسخان
زور ئىشەنچ بىلەن:

ـ توختا، مەسۇم چوكىنىڭ ئوغلى ئەخمەتـ
يار خېلى مەرت نىمە، ئۇزۇندىن بېرى ياپـ
قىن ئاغىنە، گوش ـ پولۇلىرىمىزمۇ كوپ يېـ
گەن، شۇنىڭكىگە بارسام ئەلۋەتتە خەيرىخاھـ
لىق قىلىدۇ... ھېزىم چوكىنىڭكىگە بارايمۇ ـ يا؟
ياق، ئاۋۋال، بۇگۇن ئەخمەتيارنىڭكىگە باراي،
ئەتە ئاندىن ھېزىم چوكىنىڭكىگە بارارمەن، ـ
دەپ ئويلاپتۇ. شۇ خىيال بىلەن چوك يولدىن
ئۆتۈپ، بىر تار كوچىغا قايرىلىپ، خالتا كوچىـ
دىكى يوغان دەرۋازا ئالدىدا توختاپتۇ. تام
تۆپىدىن ياپ ـ يېشىل دەرەخزارلىق، پىشىپ
كەتكەن شاپتۇل، ئۇزۇملەر كورۇنۇپ تۇرىدىـ
كـەن. قۇلىقىغا ھويلا ئىچىدىن ساز، ناخشا،
كۇلكـە ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپتۇ. ئىشىكنىڭ يېـ
چۇقىدىن قارىسا بۇرۇن بىللە تاماشا قىلغان
ئـوتتۇز ئوغۇلنىڭ ھەممىسى ساز ئىشقىدا
مـەس بولۇپ، ياستۇققا يولۇنۇپ سەتەڭلەرـ
نىڭ ئاغزىغا كاۋاپ چىشلىتىپ ئولتۇرغىدەك.
«بەللى، بەللى، مەن دىمىدىمما، مانا تاپتىم،
بۇگۇن مەنمۇ كاتتا مىھمان بولىدىغان بولـ
دۇم، بـىـراق، مېنىمۇ قىچقىرماپتۇ، شۇنداق
بولسىمۇ ئوزەم كىرەي» دىگەن خىيال بىلەن
ئـىشىكنى قېقىپتۇ. ئىچكىرىدىن قوپال غىنا
بىر ئاۋاز:

ـ كىمسەن؟ ـ دەپ ۋاقىراپتۇ.

ـ مەن!

ـ مەن دىگەن كىم؟

ـ مەن يولۋاسخان.

مالاي كېلىپ ئىشىكنى ئېچىپ قارىسا، ئوزى
تونىمايدىغان، ئۇچىسىدا كونا يىرتىق كېيىم
بىلەن بىرسى قاراپ تۇرۇپتۇ. «توختاپ تۇر،
مەن خوجايىنىمدىن سوراپ چىقاي» دەپتۇ ماـ
لاي ۋە كىرىپ كېتىپ بىر دەمدىن كېيىن
قايتىپ چىقىپ:

ـ تىزيولۇڭغا ماڭ، كىمسىنىبۇ يەرگە چاـ
قىردى. ئوز ئابرويىنى بىلمىگەن نائەھلى
لـۇكـچەك...... ـ دەپ قوغلىۋېتىپتۇ. بىچارە
يولۋاسخاننىڭ دىمى سىقىلىپ، ئاغزى گەپـ
كە كـەلمەي قاپتۇ ـ دە، شۇ ماڭغانچە خۇدىـ
نى بىلمەي ئويىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. قاـ
رىسا قوسىقى ئېچىپ، ماغدىرى قېچىپ، يۇرـ
گى ساڭگىلاپ قالغان.

ـ تـوختا، ئويگە كىرسەم قاتتىق زاغرا،
ئـۇنىڭ ئۇستىگە خوتۇنىنىڭ تاپا ـ تەنىسى،
ئـەنـدى ھېزىم چوكىنىڭ ئويىگە باراي، ئۇ
ئۇنداق نامەرت ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ، بىر بېسىپ ئىككى بېـ
سىپ ھېزىم چوكىنىڭ ئىشىك ئالدىغا بېرىپ
قاپتۇ. قارىسا غاز، ئودەكلەرنىڭ غاقىلىدىغان
ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كاۋاپنىڭ پۇرىقى دىماقـ
قا ئۇرۇلـۇپتۇ، شـۇ ئەسنادا ھېزىم چوك 4
ئاتلىق ئادەم بىلەن شەھەر تەرەپتىن چىقىپ
كەپتۇ ـ دە، يولۋاسخانغا قاراپ:

ـ بۇرادەر، بۇگۇن ئىشىمىز ئالدىراش، شەـ
ھـەردـىـن چىققان مىھمان بار، خاپا بولماي
قـايتىپ تۇرۇڭ، ئەتىگىچە كېلەرسىز ـ، دەپ
قوۋۇپلا مېھمانلارنى باشلاپ ھويلىغا كىرىپ
كېتىپتۇۋە مالىيغا قاراپ «دەرۋازىنى مەھـ
كەم تاقاڭلا، يات ئادەم كىرمىسۇن، پەيزىمىنى
بوزىدۇ.» دەپتۇ. بىچارە يولۋاسخان ئىككىنچى
بـىـر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك ئۇمىتسىزلىـ
نىپتۇۋە قايتىپ بېرىپ بولغان ۋەقەنى خوـ
تۇنىغا سوزلەپ بېرىپتۇ، ئەتەيەنە باشقا دوستـ
لىرىنىڭ ئويىگە بېرىپ سىناپ باقماقچى بولـ
غانلىقىنى ئېيتىپتۇ. خوتۇنى:

ھەي ھاڭۋاقتى، ئىككىسىدىن بۇرنۇڭغا يەپ
تويمىدىڭمۇ؟ بار چاغدا كۇندە قوي سويسەن،

مۇشۇنداق يوق چاغدا تۇغۇلغانغا تويسەن، غاجىلىغىلى سوڭەك يوق ئەندى بولسا كىشىلەرنىڭ ئىشىگىدە مارايسەن، خېتىمنى بەر سولتەك، ئانامنىڭكىگە كېتىمەن، سەندەك ئەخمەقتىن ئاجراشسام مىرادىمغا يېتىمەن،- دەپ ۋاقىراپ يىغلاپ ئۆينى بېشىغا كىيىپتۇ...:

— توختا خوتۇن، ئۆينى ساتايلى،- دەپتۇ ئەلمىگە چىدىمىغان شاھزادە ۋە ئۆزى ئولتۇرىدىغان ھويلا - جايلىرىنىمۇ ھېلىقى «ۋاپادار» ئاغىنىلىرىدىن بىرىگە سېتىپ، پۇتۇن بىساتىدىن ئايرىلىپ، كۈن كوچۇرۇشكە ئامالسىز قاپتۇ -دە، ئاخىرى مەدىكاربازىرىغا بېرىپتۇ، لېكىن، ھېچ ئىش تاپالماي، ئاخشىمى مەيۇس ھالدا ئۆيگە قايتىپتۇ. قاتتىق زاغرىنى سۇغا چىلاپ يەپلا يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى بازارغا بېرىپ ئايلىنىپ قارىسا، بىر رەممال 41 تال تاشنى ئالدىغا قويۇپ، رەم سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ، كىشىلەر رەم سالدۇرۇپ بىرەر - ئىككى تىيىن تاشلاپ كېتىۋاتقىدەك. ئۇ، كوڭلىدە: «بۇمۇ خېلى ياخشى ئىش ئىكەن. مەنمۇ شۇنداق قىلاي» دەپ ئويلاپتۇ. ئەتىسى خوتۇنىنىڭ ئاق رومىلىنى بېشىغا ئوراپ كونا دوستىخاننى قولتۇغىغا قىسىپ، رەمچى ئولتۇرغان جايغا بېرىپ، بىر دوقمۇشنى تېپىپ ئولتۇرۇپتۇ. كەچكىچە ئولتارسا ھېچكىشى كەلمەپتۇ. بىر قانچە كۈن شۇنداق بولۇپتۇ. كېيىن بارا - بارا ئادەم كېلىشكە باشلاپ، بىرەر ئىككى دانىغا ئېرىشەلىگىدەكمۇ بولۇپتۇ. بىر كۈنى ھەممە رەممالار دۇكانلىرىنى يىغىپ كېتىپتۇ. لېكىن، يولۋاسخان شامغىچە ئولتۇرۇپتۇ. شامغا يېقىنلاشقاندا باشقا شەھەردىن كەلگەن بىر توپ سودىگەرلەر ئوتۇپتۇ. كوز باغلانغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ يولۋاسخان بىر يۈكلۈك ئېشەكنى يۈكى بىلەن يېتىلەپ كونا تۈگمەنىنىڭ ئارقىسىدىكى ئېرىق بويىغا ئاپىرىپ قويۇپلا ئۆزى جايىغا قايتىپ كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. كارۋانسودىگەرلەر ئېشەكلىرىنى سارايغا سولاپ ساناپ كورسە بىر ئېشەك يۈكى بىلەن يوق، سودىگەر مالايلىرىغا «ئېشەكنى تېپىش، بولمىسا ھەممىڭنى ئولتۇرۇمەن.» دەپتۇ. مالايلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ ئىزدەپتۇ. ماڭغان يوللىرىنى ئىزدەپ كېتىۋاتسا بىر ئادەم دوخمۇشتا ئولتۇرغان، يېقىن بېرىپ قارىسا رەممال ئىكەن. «بىزگە رەم سېلىپ بەرسىلە» دەپتۇ مالايلار. رەممال تاشلارنى ئۇياق - بۇياققا يوتكەپ: «ھىم، توت پۇتلۇق ئۈستىدە يۈكى بار بىر نەرسە يوقاپ كېتىپتۇ. ئۆزى يىراقتا ئەمەس، سۇنىڭ ئىچىدە ياتىدۇ. كۈن پېتىشقا قاراپ 100 قەدەمچە مېڭىپ، سۇنىڭ بويىنى يوقلاڭلار، ئاللاھۇ - ئەكبەر» دەپ دۇئا قىلىپ تۈگىتىپتۇ. مالايلار رەممالغا توت تىيىن بېرىپتۇ. رەممال بۈگۈن ناھايىتى خۇشال ئۆيگە قايتىپتۇ. مالايلار رەممالنىڭ دېگىنى، بويىچە ئەسكى تۈگمەنىنىڭ ئارقىسىغا ئوتسە، ئېشەك سۇدا ياتقىدەك، مالايلارنىڭ ئاغزى قۇلاققا يېتىپتۇ ۋە خوشاللىقىدىن رەمچىگە «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دەپ نام بېرىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان باشقا رەممالار موللا تاپقاقنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىغا ئوتۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇششاق باللارغا بىر تىيىندىن پۇل بېرىپ، «قوناق ئۇنى بايۋەچچە» دەپ بېشىغا توپا سورۇڭلار،» دەپ ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. دېگەندەك ئۇششاق باللار «قوناق ئۇنى بايۋەچچە» دەپ بېشىغا توپا سورۇپ ئولتۇرغۇزماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يولۋاسخانغا بۇ شەھەر ھارام بولۇپتۇ. تورمۇش كوچۇرۇشكە يەنە ئامالسىز قاپتۇ. ئاخىرى خوتۇنى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئارىلىغى 8 كۈنلۈك كېلىدىغان

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يىراق بىر شەھەرگە كوچۈپ بېرىپتۇ. بۇ شەھەردە تونۇيدىغان ئادەم بولمىغاچ خېلىكەك تاشا رەمماللىق قىپتۇ. ئۆزىنى باشقىلارغا «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دەپ تونۇشتۇرۇپتۇ. ۋە خېلىداڭ چىقىرىپ قاپتۇ. بۇشەھەرلەردىمۇ ھەسەتخۇر رەممالار بار ئىكەن. ئۇلار موللا تاپقاقنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ ۋە مەسلىھەتلىشىپ بىر زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ. بۇ زىياپەتكە موللا تاپقاقنىمۇ چاقىرىپ، ئۇنىڭ ئولتۇرغان يېرىنىڭ ئاستىغا بىر ئورا كولاپ، ئورىغا پاقىنى سولاپ، ئۈستىگە تاختا قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە گىلەم - كورپىلەرنى سېلىپ، موللا تاپقاقنى ئەنە شۇ يەرگە باشلاپتۇ. موللا تاپقاق قارىسا ھەممە رەممالار بار ئىكەن، ئۇ كوڭلىدە، بۇگۈن بۇلار مېنى سىنىماقچى بولسا كېرەك، ئەمدى تۇتۇلۇپ قېلىپ رەسۋا بولىدىغان بولدۇم.» دەپ ئويلاپ، «پاقىمۇ بىر سەكرەپ قۇتۇلىدۇ، ئىككى سەكرەپ قۇتۇلىدۇ، ئۈچىنچى قېتىم تۇتۇلىدۇ.» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان رەمماللار ھاڭتاڭ قاپتۇ، چۈنكى موللار موللا تاپقاقنى سىناش ئۈچۈن تۇتقان پاقىنى ئىككى قېتىم سەكرەپ قېچىپ كېتىپ، ئۈچىنچى قېتىم تۇتالىغان ئىكەن. موللار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ' «بىلمەپتىمىز تەخسىر، خاتا قىپتىمىز.» دەپ ئىگىلىپ تازىم قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موللا تاپقاقنىڭ شوھرىتى ئالەمگە پۇركىتىپتۇ. ئارىدىن ئازراق ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، شۇ شەھەر پادىشاسىنىڭ قىزىنىڭ سىرغىسى يوقاپ كېتىپتۇ. پادىشا بارلىق موللار - ئۆلىمالارنى يىغىپ، سىرغىنى تېپىشنى، ئەگەر تاپالمىسا، ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغانلىغىنى ئېيتىپتۇ. موللا قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت سوراپتۇ. قانچە كىتاپ كورسىمۇ، ھېچكىم تاپالماپتۇ. قىرقىنجى كۈنى پادىشا موللىلارنى چاقىرىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئارىدىن بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ ئېگىلىپ تازىم قىلىپ ئەرزنى بايان قىپتۇ:

— دات، پادىشاھى ئالەم، ئايمان - نايىمان مەھەللىسىدە «موللا تاپقاق ئاخۇنۇم» دىگەن بىر كىشى بار، ئەگەر رۇخسەت بولسا، ھازىر بىزنى ئولتۇرمەي شۇكىشىنى چاقىرىپ سورىسىلا، تېپىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، مۇبادا تاپالماي قالساھەممىمىزنىشۇچاغدا ئولتۇرسىلىمۇ كېچىككەن بولمايلا••• دەپتۇ. پادىشا ھوكۇمنى ئۆزگەرتىپ، موللىلارنى ۋاقتىنچە زىندانغا تاشلاپ، موللا تاپقاق ئاخۇنۇمنى دەرھال تېپىپ كېلىشكە پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. بىر قانچە لەشكەر بېرىپ موللا تاپقاقنىڭ پۈتنى يەرگە تەككۈزمەي ئېلىپ كەپتۇ. پادىشا موللىغا مەقسەتنى ئېيتىپتۇ. موللا تاپقاقمۇ سىرغىنى تېپىش ئۈچۈن قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت سوراپتۇ. ئۇ ئىچىدە: «مەن كىچىگىمدە شۇنچە ئارزۇلۇق چوڭ بولۇپ، كېيىن خارلاندىم، مەدىكارچىلىقتا يارىماي رەمماللىق بىلەن كۈن كوچۈرۈپتىمەن. ئەمدى بېشىمغا كەپتۇ. نىمە بولسام بولاي، لېكىن، يەيدىغىنىمنى يەۋېلىپ ئولەي.» دەپ ئويلاپتۇ ۋە پادىشاھتىن مەخسۇس بىر ئوي بېرىشنى، 40 كۈنگىچە ئەتىكاپتا ئولتۇرىدىغانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن كۈنلۈك غىزاسىغا 10 قوينىڭ يۈرىگى، بىر غازنىڭ شورپىسى، بىر قولاننىڭ گوشى، بىر يولۋاسنىڭ يورىگىنى يەيدىغانلىغىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھمۇ ماقۇل بوپتۇ. قىرىق كۈنگىچە شۇنداق بېقىپتۇ. لېكىن، ۋاقىت يېقىنلاشقانسىرى، موللا تاپقاقنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمەس بولۇپ قاپتۇ. 39-كۈنى كەچتە «مېنىڭ بېشىمغا ئەرزا ئىلىنىڭشولىسى چۈشتى، خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا بولۇپ ئولگىچە، ئۆزەمنى ئولتۇرىۋالاي،»

دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇينىڭ جەگىسىگە ئاغامچا سېلىپ، پۇتىغا تۇت قىشنى قويۇپ، بوينىغا ئاغامچىنى سېلىپ تۇرۇپ، "يا، ھاياتەننەبى،... ياخىزىر! ... يا ئىلياس" دەپ قايتا - قايتا توۋلاپتۇ.

سىرغىنى ئەسلىدە پادىشانىڭ سارىيىدا، مەلىكە چاچ تاراپ ئۇلتۇرۇپ قالغاندا، غاز باقىدىغان ئىلياس دىگەن بىرەيلەن ئېلىۋېلىپ، ھاجەتخانىغا كۆمۈپ قويغان ئىكەن. موللا تاپىقاق بوينىغا ئارغامچا سېلىپ، "يا، ئىلياس" دەپ توۋلىغاندا، ئۇ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ قاپتۇ، "ئىشىم تۈگىدى، بۇ ئادەم بىلىپ قاپتۇ. تازىمۇ بىتەشكەن ئادەم ئىكەن ياكى خىزىرنىڭ ئۆزى ئىكەن، ئەمدى ئۆزەم كىرىپ گۇناھىمنى تىلىمىسەم پادىشاھ بىلىپ قالسا، كاللامنى ئالىدۇ،" دەپ ئويلاپتۇ - دە ئىشىكنى قېقىپتۇ. موللا تاپىقاق ئاخۇنۇم ئورنىدا تۇرۇپ:

كىمسەن بۇ كېچىدە مېنى ئىبادەت قىلغىلى قويماي، ئىشىك قېقىپ، ئاۋارە قىلىدىغان؟ ئىشىك بولسا ئەتە كەل، - دەپ توۋلاپتۇ. ئىلياس ئىشىك ئالدىدا بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە قاراپ:

— ۋاي ئاخۇنۇم، سىرغىنى مەن ئالغان، سىلە تېپىۋاللا. بىر بولسىمۇ ئۆزلىرىدىن، ئىككى بولسىمۇ ئۆزلىرىدىن، مەن سىرغىنى ھازىر تەييار قىلاي. بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن." دەپ يالۋۇرۇپتۇ. موللا تاپىقاق دەرھال ئىشىكنى ئېچىپ:

— مەن سېنىڭ ئالغانلىقىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن. لېكىن، سېنى قانداق قىلىدۇ دەپ تا بۈگۈنگىچە كۈتتۈم. بۈگۈن ئۆزەڭ كەپسەن. ئەگەر ئۆزۈڭ كەلمىگەن بولساڭ، ئەتە پادىشاغا دەپ دارغا ئاستۇرۇۋېتەتتىم. سىرغا قېنى ھارامزادە...دەپتۇ چاندۇرماستىن.

ۋاي، مەن تېپىۋېلىپ ھاجەتخانىغا كۆمۈپ قويغان، شۇ يەردە بار، - دەپتۇ ئىلياس.

— ئۇنداق بولسا، دەپتۇ موللا، — سەن بېرىپ سىرغىنى غازغا يۇتقۇزغىن، شۇ غازنىڭ قانتىنى سۇندۇرۇپ بەلگە قىلىپ قوي. ئەتە پادىشا سورىسا غاز يەپ كېتىپتىكەن دەيمەن. سەن غازلارنى ھەيدەپ كېلىسەن، مەن بېرىپ بەلگە قىلىنغان غازنى تۇتىۋالىمەن، ئۆلتۈرىمىز، ئىچىدىن سىرغا چىقىدۇ. سەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالىسەن، — دەپتۇ. ئىلياس خوشاللىغىدىن موللىنىڭ تاپىنىنى سۆيۈپتۇ ۋە بېرىپ موللىنىڭ دىگىنىدەك قىلىپتۇ.

ئەتىسى پادىشا موللا تاپىقانى چاقىرىپ:

— ھە، قېنى تاپتىڭمۇ؟ - دەپ سوراپتۇ.

— تاپتىم، - دەپتۇ موللا.

— نەدىكەن.

غاز يەپ كېتىپتىكەن.

— قانداق غاز؟

ئەمر قىلسىلا، غازچى غازلارنى ھەيدەپ كەلسە، ئۆزۈم تاپىمەن.

پادىشا ئەمر قىپتۇ، غازچى غازلارنى ھەيدەپ كەپتۇ. پادىشا بىر تەرەپتە، موللا بىر تەرەپتە قاراپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى بەلگە قىلىنغان غاز ئالدىغا كېلىش بىلەن موللا يۈگۈرۈپ بېرىپ تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. غازنى ئۆلتۈرگەن ئىكەن، غازنىڭ پوكىنىدىن سىرغا چىقىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ھەيران بوپتۇ، خوشال بوپتۇ ھەم قايىل بوپتۇ. موللا تاپىقانى ئوردا ۋەزىرلىككە ئېلىپ قېلىپ، مۇپەتتىش ۋەزىر دەپ نام بېرىپتۇ ۋە خوتۇن - بالاچاقىلىرىنى ئالدۇرۇپ كېلىپ ئوردا ئىچىدە جاي بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موللا تاپىقاق ئاخۇنۇم پادىشانىڭ ھەممىتىگە ئىگە بولۇپ، يۇقۇرى ھور-

مەتكە ئىگە بولۇپتۇ. بۇ ئىش ئوردىدىكى ھەسەتخور ۋەزىرلەرنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىپتۇ ـ دە، "بىز شۇنچە خىزمەت كورسەتسەك شۇنچىلىك قىلمايدۇ. قىزنىڭ سىرغىسىنى تېپىپ بەرگەن بىر مولللىنى شۇنچە ھەرمەتلەپ كېتىدۇ. شۇمۇ ئادالەتلىك بولدىمۇ؟» دېيىشىپ موللا تاپقاق ئاخۇنۇمنى يوقۇتىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپ، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ شەھەرگە باشقا بىر شەھەردىن دۈشمەنلەر بېسىپ كېلىۋاتقانلىغى ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەن لاغىلداپ تىترەپ پۇتى كويگەن توخۇدەك بىر جايدا تۇرالماي قاپتۇ ۋە بارلىق ۋەزىر ـ ۋوزرالارنى مەسلىھەتكە چاقىرىپ:

ـ ئېلىمىزگە دۈشمەن بېسىپ كېلىۋېتىپتۇ، بۇنىڭغا قانداق مەسلىھەت بار؟، ـ دەپ سوراپتۇ. ئۇزۇندىن بۇيان پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان ھەسەتخور ۋەزىرلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئېگىلىپ تازىم قىپتۇ ـ دە:

ـ ھورمەتلىك پادىشاھىم، دۈشمەننىڭ كۈچى كوپ ئىكەن. بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش تەس. بۇ ئىشنى موللا تاپقاق ۋەزىر ئۈستىگە ئالسا، جانابى ئالىلىرىنىڭ نامىدىن بىرلەك لەشكەر بىلەن چىقىپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇرسا، بۇ كىشى ئىلمى غايىپتىن خەۋەردار بولغانىدىن كېيىن جەڭدە زەپەر تېپىشى مۇمكىن، ـ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇ مەسلىھەت پادىشاغىمۇ يېقىپتۇ ۋە شۇ ھامان موللا تاپقاققا تەييارلىق قىلىپ، 3 كۈندىن كېيىن يولغا چىقىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. موللا تاپقاق بۇ گەپنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن، بېشىدىن بىر چېلەك سۇ قۇيغانىدەك بولۇپتۇ ۋە بېشى ئايلىنىپ ئويىگە ئاران تەستە قايتىپ كېلىپ بولغان ۋەقەنى خوتۇنىغا سوزلەپ بېرىپتۇ. " مەن شۇنچە ياشقا كىرگىچە، ـ دەپتۇ موللا تاپقاق، ـ ئات مىنىپباقمىسام، جەڭ قىلىپ باقمىسام، ئەندى قانداق قىلىغۇلۇق؟ ...

ـ قورقمىسلا، ـ دەپتۇ خوتۇنى، ـ سىلە يولغا چىقىدىغان چاغدا پادىشانىڭ ئېتىنى مىنىپ چىقىشنى ئىلتىماس قىلىسلا ـ دە ـ ئاتنى يېتىلەپ ئويىگە قايتىپ كەلسىلە. ئويدە بىر خالتا يېلىم بار، مەن يۇمشۇتۇپ تەييار قىلىپ قوياي، ئاتنىڭ ئۈستىگە ۋە ئىگەرگە يېلىمنى قويۇق سۈركۈۋېتىپ ئاندىن مىنسىلە يىقىلىپ چۈشمەيلا. موللا تاپقاق خوتۇنىنىڭ دىگىنىدەك قىلىپتۇ. لەشكەرلىرىنى ئالدىدا ماڭغۇزۇۋېتىپ، 3 ـ كۈنى ئوزى پادىشانىڭ ئېتىنى ئېلىپ، پادىشاھ بىلەن خوشلۇشۇپ ئاتنى يوتۇلەپ ئويىگە كەپتۇ. ئاتقا ۋە ئىگەرگە يېلىم سۈركەپ ئاندىن مىنگەن ئىكەن، ھەش ـ پەش دىگىچە يېلىم قېتىپ، موللا تاپقاق ئاتقا ناھايىتى چىڭ چاپلىشىپ كېتىپتۇ. شۇ ماڭغانچە 3 كۈن يول مېڭىپ، لەشكەرلەرنىڭ ئالدىغا ئېشىپ كېتىپتۇ، مېڭىپ ـ مېڭىپ بىر تار يولغا كىلىپ قاپتۇ. يولنىڭ بىر تەرىپى پاكار ئەسكى تاغ، يەنە بىر تەرىپى ئېرىق، ۋە بىر تۈپ سوگەتنىڭ ئۇچى پورلۇشۇپ، يىلتىزلىرى قۇرۇپ، تامغا ئارتىلىپ قالغان ئىكەن، ئات ئاستىدىن ئوتكەندە پور سوگەت موللا تاپقاقنىڭ ئالدىغا چىقىپ قاپتۇ. ئات بۇنىڭدىن ھۈركۈپ قېچىپتۇ ... چېپىۋېرىپتۇ، دۈشمەنلەر يىراقتىن قارىسا بېشىغا قىزىل سەللە ئورىغان، ساقىلىنىمۇ قىزىل بوياۋالغان بىر ئادەم يوغان بىر تۈپ چىنارنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ گۈلدۈرلەپ چېپىپ كېلىۋاتقىدەك. دۈشمەنلەر بۇنى كورۇپ جان ـ پىنى چىقىپتۇ ۋە " ئاجا-

ئانا، مېنى كەچۈرگىن

(ھېكايە)

ئېزىز ساۋۇت

تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن. قولۇمدا بولسا چەتئەلگە چىقىپ كېتىش رۇخسەت خېتى. شاتلىقىم ئىچ - ئىچىمدىن قايناپ تېشىپ تۇرۇپتۇ. چۈنكى مەن ئىككى يىلدىن بۇيان نىيەت قىلىپ ئاۋارە بولۇپ يۈرگەن ئارزۇيۇمغا يەتتىم ئەمەسمۇ؟ بۇ ئىش ئاسانغا توختىغىنى يوق.

ئانام بىزگە دادام توغرىلىق كۆپ گەپ قىلىپ بەرمەيتتى. بىز دادىسىز دېگۈدەك ئۆسكەن. مۇشۇنچىلا بولغىنچە ئانامنىڭ تۇل ھايات كەچۈرگەنلىكىنىلا بىلىمىز. كېيىنكى چاغلاردا ئانامدىن دادام توغرىلىق كوچىلاپ سورىغىنىمىزدا ئۇ، ئېغىر خورسىنغان ھالدا:

— دادىڭلار چەتئەلگە چىقىپ كەتكەن! — دەپلا قوياتتى — دە، باشقا گەپ قىلىپ بەرمەيتتى.

مەن بۇ ئىشتا قانداقتۇ بىر سىرنىڭ بارلىغىنى ھىس قىلسامۇ، ئانامنىڭ بۇ توغرىدا گەپ ئېچىلسا، ئىمىشقىدۇر بىر خىل ئازاپلىنىش پەيدا بولىدىغان سۇرلۇك چىرايىغا قاراپلا ئەزۋەلەپ گەپ سورىيالمايتتىم. يېپىقلىق قازان ئۇزۇنغىچە يېپىقلىق قىلىۋەردى.

يېقىنقى مەزگىللەردە دادام مۇناسىۋەتلىك يولى بىلەن مەن بىلەن ئالاقىسىنى تىكلىگەن. دەسلىۋىدە، بۇ ئىشنىڭ يىپ ئۇچىنى چىقارسام، ئانام خاپا بولۇپ يېقىن يولاتمىدى. شۇڭا مەن دادامغا ئانامنىڭ بۇ خىل روھى - كەيپىياتىنى يازغاندىن كېيىن، دادام «بۇ ئىش ھەل بولۇپ بولغىچە ئاناڭلارغا ئۇختۇرماڭلار، ھەل بولۇپ رەسمى يولغا چىقىش ئالدىدىن ئاناڭلارغا ئۇختۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ ئەقىل ئۈگەتكەن بولدى. مەنمۇ ئىشنى دادامنىڭ

يىپ بىر پالۋان كېلىۋاتىدۇ. بۈگۈن قاچمىساڭ، قاچان قاچىسەن؟» دەپ ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇراپ، قۇيرىغىنى خادا قىلىپ تىكىۋىتىپتۇ. بۇ خەۋەر ھەش - پەش دېگىچە پادىشاھ ئوردىسىغا ئاڭلىنىپ، كاتتا داغ - دۇغا پەيدا قىپتۇ. ھەسەتخور ۋەزىرلەرنىڭ چاممىسى سۇغا چىلىشىپتۇ. پادىشاھ خوشاللىغىدىن 3 كۈنلۈك يەرگىچە موللا تاپقاقنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئاپتۇ. بۇ ئىش ھەسەتخورلارغا تېخىمۇ ئەلەم قىپتۇ. پادىشاھ بۇنى بىلىپ قىلىپ، ھەسەتخور ۋەزىرلەرنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. موللا تاپقاقنى ئوڭ قول ۋەزىر قىلىپ ئۆزىگە كۈيئوغۇل قىلىۋاپتۇ. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي پادىشاھ ئۆلۈپ كېتىپ، موللا تاپقاق ئاخىرى پادىشاھ بوپتۇ ۋە ئادالەت بىلەن يۇرت سوراپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بەختلىك ھايات كەچۈرۈپتۇ.

(مۇھەممەتجان زوھور توپلىغان)

www.uyghurkitap.com

كورسەتمىسى بويىچە ئېلىپ باردىم. لېكىن، چەتئەلگە چىقىش رۇخسىتىنى ئېلىشىنىڭ رەسمىيەتلىرى تولا بىر ئىشكەن، ئىككى يىلغىچە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ۋە تاشقى ئىشلار ئىدارىسىغا مېڭىپ يۈرۈپ، ئاران دىگەندە رۇخسەت خىتى ئالدىم.

... خۇشالمەن. تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ، ئۆيۈمگە كىتىۋاتىمەن. ئۇزۇن - قىسقا كوچىلار، كىچىگىمدىن ماڭا تونۇش ئىمارەتلەر، باھار مەۋسۈمىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن كىچىك قۇلاقچىلىرىنى چىقىرىپ، يېشىل لىباسلاردىن تون كىيىۋالغان يول بويلىرىدىكى تونۇش دەل - دەرەخلەر، ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۇچراپ تۇرىدىغان ھوپپىدە چىچەكلەرگە تولغان باغلار، ئەنە، مەن ئوقۇغان قەدىردان ئانا مەكتىۋىم... قىسقىسى، مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ شەھەر ئەندى كۆزۈمگە ھىچقانچىلىك كورۇنمەيتتى.

....

شۇ تاپتا چەتئەلگە چىقىپ كېتىش ئىشتىياقى بىلەن غەرق مەسمەن. مانا پاساژىر پاراخودىغا چۈشۈپ چەكسىز ئوكيان ئىچىدە كېتىپ بارىمەن. بىر قانچە كۈنلەردىن كىيىن دادام مېنى پورتتا كۈتىۋالىدۇ. ئاجايىپ گۈزەل شەھەر!

مانا دىگەندەك پاراخۇتتىن چۈشۈشۈمگىلا ئالدىمغا ناھايىتى ئىسىل بىر قارا رەڭلىك پىكاپ كەلدى. بايۋەچچىلەرچە كىيىنگەن دادام مېنى ئاتىلىق مېھرى بىلەن باغرىغا باستى. مانا زاماندىۋى ئۆسكۈنە - جابدۇقلار بېزەلگەن ئىسىل بىنادا ياشاۋاتىمەن. بىنادا تۇرۇبىلار ئومىچۈكنىڭ تورىدەك، جۈمەكنى شۇنداق بۇردىۋەتسەك، خالىغان ئوزۇقلۇقۇڭ، بىرسىدىن ھەسەل، يەنە بىرسىدىن سۈت، ئاللىقانداق يىمەكلىكلەر تەخسىلەرگە ئېقىپ چۈشىدىكەن...... مانا

مەن ئالتە يىللىق ئالى بىلىم يۇرتىدا ئوقۇۋاتىمەن. پۈتتۈرگەندىن كىيىن ئىقتىسادىي مۇتەخەسسىس بولىمەن. پۇل تېپىپ زاۋۇت سالىمەن. پۇل تاپىمەن - پۇل!

— ھەي، يولداش، بىر چەتكە ئوتۇڭ!تىز! ساقچى بوتكىسىدىكى لابادىن چىققان بۇ ئاۋازدىن چوچۇپ كىتىپ ھوشۇمغا كەلدىم. شۇ ئەسنادا ئالا - بۇلماچ كالتەك تۇتقان بىر ساقچى قېشىمغا كەلدى - دە، قولۇمدىن يېتىلىگەن پېتى بوتكا يېنىغا ئېلىپ باردى.

— نىمە، سىز ساراڭ بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ كۈپ - كۈندۈزدە توت دوقمۇشنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا مۈگدەپ تۇرۇپ كەتكىنىڭىزنى قاراڭ! قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغىنىڭىز ئۈچۈن ئىككى يۈەن جىرىمانە تولەڭ! قېنى، چاپسانراق بولۇڭ!

شىرىن خىياللىرىمغا يېتەلمەي تۇرۇپ، بىكارغىلا 2 يۈەن زىيان تارتتىم.

× ×

قولۇم قۇپ - قۇرۇق، روھى - كەيپىياتىم بىسەرەمجان، تەقتى - تۇرقۇم سالپايغان ھالدا، تاشقى ئىشلار ئىدارىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن. ئەندى مېنى ئۇ كۈندىكى شىرىن خىيال ۋە شاتلىق ئورنىغا كۈچلۈك ۋىژدان ئازاۋى ئىسكەنجىگە ئالغان ئىدى.

— مەن كەتمەيدىغان بولدۇم. بۇنى قايتۇرۇپ بەرمەكچىمەن. رەسمىيەتلىرىمنى توغرىلاپ بەرسىڭىز.

ئۈزۈندىن بۇيان تونۇش بولۇپ قالغان ھالىقى خادىم بۇ ئىلتىماسىمدىن ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى.

— نىمە؟ ساراڭ بولۇپ قالمىغانسىز؟ قانداقلارچە...

— ئانام كىتىشكە ئۇنىمىدى...

— ...؟

خادىم ئەجەپلىنىپ بۇ ئىشنىڭ تېگىنى

بىلىشنى خالىغانىدەك ماڭا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى!

ئولتۇرۇپ پۈتۈن ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردىم.

— ئانا! — دىدىم مەن ئىشىكتىن كىرىپلا، ئانامنىڭ مۈرىسىگە قولۇمنى قويۇپ تۇرۇپ، — ئەمدى غەمگە ئورۇن يوق، ئۇنىڭ ماسلىقتا ئىلاجىمۇ يوق. ئىككى يىلدىن بىرى مىلىك مۇشەققەتتە بۇ چەتكە چىقىپ كىتىش پاسپورتىنى ئاران ھەل قىلدىم، سىزنىمۇ ئىلىپ كىتىمىز، تەييارلىق قىلىشىمىز كىرەك!

شۇنى دەپلا ئانامغا قاراپ قىتىپلا قالدىم ۋە پۈتۈن تىنىم غۇژژىدە قىلىپ، بىر قىسمىلا بولۇپ ئەندىكىپ كەتتىم.

ئانامنىڭ كوزلىرىدە چەكسىز غەزەپ — نەپرەت ئوچقۇنلىرى چاقناپ تتى. ئۇنىڭ مەن ئۇچۇن قەدىرلىك بولۇپ كەتكەن قورۇقلار باسقان ئىللىق چىرايى، كومۇشتەك ئاقارغان ئاپپاق چاچلىرى، ماڭا دائىملىق ئانا مىھرى بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرىدىغان مىھرىۋان گەۋدىسى بۈگۈن نىمىشقىدۇر غەزەپتىن لەۋزىگە كەلگەن ئىدى. ئۇ تىترەيتتى،

— نەگە كىتىمىز؟ — سورىدى ئۇ ئادەمنى ئىزىپ تاشلايدىغان بىر خىل تەسىرلىك ئۈن بىلەن.

— چەتئەلگە، دادا ملارنىڭ يىنىغىچۇ؟... دۇدۇقلاپ جاۋاپ بەردىم، ئانامدىن ئەيمەنگەن ھالدا.

— ئاشۇ ئاخماق داداڭنىڭ كوپتۈرمە يالغان گەپلىرىگە راستىنلا ئىشىنىۋاتامسەن؟ بىلىپ قوي! « مەن كورمىگەن بازار ئەمەس، پۇل بەرمىگىچە گوش بەرمەس » دىگەنىدەك، مەن كورگەن چەتئەل شۇدۇ تاپىنلىق!

— ئانا! — دىدىم مەن يەنە يىلىنىپ تۇرۇپ، — ھەممە ئىشلار توغرۇلۇنۇپ بولغاندا، ئۇنداق تەرسالىق قىلمىغىن، ھازىرقىسى سەن كورگەن چەتئەل ئەمەس، جاھان تەرەققىلىشىپ كەتتى — دە!

— ھىم سەن پەيلىڭدىن يان ...

— ئانا ...

— سەن بۇ ئىشنى بەكمۇ ئارزۇلاپ كەتكەن بولساڭ بوپتۇ، سەن كىتىۋەر، ئىنىڭ بىلەن قالىمىز!

— مەنمۇ كەتمەيمەن! — دىدى ئىنىم قاپ قارا كوزلىرىنى مولدۈرلىتىپ، بىر خىل ساددىلىق بىلەن، — ئۇ يەر ياخشىكەن، ئىچىدىغان سۈت، يەيدىغان ھەسەل...

— ياخشى! ئۇنداق بولسا شۇ ياخشى يەرلەرگە ئىككىڭلار كىتىڭلار. بۇ يەردە مەن قالىمەن.

— ئانا، بۇ نىمە دىگىنىڭ؟ بىز كەتسەك ساڭا كىم قارايدۇ؟ يالغۇز...

— ماڭىمۇ؟ ماڭا توغۇلۇپ ئوسكەن مۇشۇ ئىزىز ئەل — يۇرت قارايدۇ. ئۇلسەم، ئۇلار تىنىمنى يۇيۇپ، جىنازامنى كوتۇرۇپ، مۇشۇ ئۇلۇغ تۇپراققا كومىدۇ. تونۇش تۇپراقتا قىسىلماي، قورۇنماي بىمالال، خاتىرجەم ياتىمەن. «ئوز ئويۇمنىڭ خوشلۇغى، پۇت — قولۇمنىڭ بوشلۇغى»، ھەي ئوز قەدرىنى بىلمىگەن نادان! قىرىغىنىمدا ناتونۇش ئەلدە نىمە ئىش قىلىمەن؟ كىم بىلەن مۇڭدىشىمەن؟ ئۇلار چەتتىن كەلگەنلەرنى ئوڭايلىقچە ئىچىگە ئىلىشمايدۇ. ئۇلسەم، جەسىدىم غىرىپ كىپەن، غىرىپ قەۋرە بولۇپ ئەشۇ ياقا يۇرتلاردا قالمامدۇ؟

ئىلگىرى ئانام ماڭا تولا دەپ ياد بولۇپ كەتكەن بۇ گەپلەرگە پەرۋا قىلمىدىم. ئانام بىر ھازا ئۇنچۇقماي تۇرغاندىن كىيىن، مۇشۇكەمگىچە بىزگە سىر قىلىپ ساقلاپ كەلگەن بىر ۋەقەنى ئەيتىۋەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

— سەن تورت ياشتا ئىدىڭ. ئىنىڭغا بولسا ھامىلدار ئىدىم، — ئانام سوز ئارىلىغىدا ئېغىر - ئېغىر تىنىپ نەپەس ئالاتتى، — ئۇز ۋاقتىدا داداڭ سودا تىجارەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغاچقا تىرىكچىلىكىمىز ياخشى ئوتەتتى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ چەتئەلگە چىققۇسى كېلىپ قالدى. چۈنكى، ئۇ چاغلاردا ئېلىمىزدە سودا - ساناەتنى سوتسىيالىستىك ئوزگەرتىش دولقۇنى كېتىۋاتقان بولۇپ، كوزىگە پۇلدىن باشقىسى كورۇنمەيدىغان بىز ئاچكوز ئېرىم بۇ ئىشلارنى توغرا قوبۇل قىلالمىغان ئىدى. مېنىڭ بۇ ئىشقا قىلچە رايىم بولمىسىمۇ داداڭنىڭ كوڭلىنى دەپ (چۈنكى ياش ئىدۇقتە) ئىختىيارسىز ماقۇل بولدۇم. شۇنداق قىلىپ بىزگە تەئەللۇق بىساتىمىزدىكى بارلىق نەرسىلەرنى سېتىپ قولىمىزغا بىر ئاز پۇل توپلىدۇق - دە، مەلۇم بىر ئەلگە پاسپورت ئېلىپ چىقىپ كەتتۇق. مانا ساڭا چەتئەل دىگەن! ئۇ يەردە ھەممىدىن قەدىرلىكى پۇل. پۇل بولسا ھەممە ئىشىڭ يۇرۇشىدۇ، پۇلۇڭ بولمىسا گومران بولدۇم، دەۋەگىن! ئۇ ئەلنىڭ "ئەركىنلىك، مەدىنىيەت" دىگەن نىمىسى پۇل ئۇستىگىلا قۇرۇلغاچقا، ئادەملەرنىڭ تەبىئىتىمۇ "پۇل"لىشىپ كەتكەن. ئاددىسى، بىرەر يەرنى سورىساڭ كورسۇتۇپ قويغىنى ئۇچۇنمۇ پۇل تولىشىڭ كېرەك. ئۇنىڭ ئۇستىگە تىل بىلمەسلىكىمۇ بىر بالا دىگىن. مانا شۇنداق قىلىپ يېرىم يىل ئىچىدە قولىمىزدىكى ئاقچا تۈگەپ قالدى. ئۇ يەردە ئاددىغىنا بىر ئىش تېپىشمۇ ناھايىتى مۇشكۇل. نۇرغۇن پۇل خەجلىگەندىلا ئاران مۇيەسسەر بولالايسەن. ئەڭ ئېغىرى ئىرقىۋازلىق ئېغىر، "يات مىللەت" دەپ ھەرگىز ئىشەنمەيدۇ.

ئېغىرچىلىق باشلاندى. كوچىلاردا سەرگەردان بولۇشقا باشلىدۇق. ئاقچىلىرىمىز تۈگەپ كۈندىن - كۈنگە ئاچ قېلىش خەۋپى يېقىنلاشماقتا ئىدى. مانا، ئاخىرى بىرىپ، تۇرمۇشنىڭ قاتتىق بېسىمى تۈپەيلىدىن داداڭ ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلدى.

خېلى بۇرۇنلا چىقىپ، بىر سەۋەپلەر بىلەن باي بولۇشقا مۇۋەپپەق بولغان بىر ئۇيغۇر سودىگىرىنىڭ 50 ياشلارغا بېرىپ قالغان، شۇ كەمگىچە ئەرگە تەگمىگەن قېرى قىزى بىلەن تېپىشىپ قاپتۇ. ئۇ ئايال دادىسى ئولۇپ كەتكەندىن كېيىن مىراسقا ۋارىسلىق قىلغان، لېكىن، بۇ ئەلدە ئىرقىۋازلىق ئېغىر بولغاچقا، "غەيرى ئىرقتىن كېلىپ چىققان" دەپ بۇ ئايالنى بىرەر ئەر ئالمىغان. ئوز مىللىتىدىن بولسا ئوزىگە لايىق ئادەم چىقماي قالغان، شۇنداق قىلىپ قېرى قىز بولۇپ ئولتۇرۇپ قالغان. ئاتىسىدىن قالغان مىراس - بايلىقلارمۇ ئۇنىڭغا لەززەت بېرەلمىگەن. ۋەتەنسىزلىك، يالغۇزلۇق بۇ ئايالغىمۇ ئېغىر روھى ئازاپلارنى كەلتۈرگەن. ئاخىرىدا ئۇ مەيلى گاداي بولسىمۇ ئوز مىللىتىدىن چىققان بىرسىنى تېپىپ تېگىۋېلىش قارارىغا كەلگەن. بۇنىڭ ئۇچۇن بارلىق روزىغارىنى بېغىشلىماقچى بولغان.

داداڭ ئۇيان - بۇيان ئىش ئىزدەپ يۈرۈپ، ئاخىرى شۇ خوتۇنغا دوقارىشىپ قالسا بولىدۇ. ئاخىرى خوتۇننىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولۇپتۇ...

قاتتىق جاڭجاللاشتۇق. مەن ئايالنىڭ ئالدىدا دىدەك بولۇپ تۇرۇپ قىلىش تەكلىۋىنى قەتئى رەت قىلدىم. چۈنكى مەن نىكادىن ئاجرىمىغان ھالدا پەقەت غالچا سۈپىتىدە ئاشقان - تاشقانىنى يەپ تۇرمۇش كۆچۈرۈشۈم، ئۇلارنىڭ ئەر - خوتۇنلۇقىمۇناسۇۋىتىگە قىلچە دەخلى - تەرۇز يەتكۈز -

مەسلىگىم ••• قىسقىسى ھېسسىز ھايۋاننىڭ
ئورنىدا، ئاچ قالماسلىقىم ئۈچۈنلا، ئۇلار
تاشلاپ بەرگەن نانغا شوكرى قىلىپ، يۈرۈ -
شۈم كېرەك ئىكەن. ئۇنىڭسىزمۇ ۋەتەنني -
ئېزىز يۇرتنى سېغىنىپ تىت - تىت بولۇ -
ۋاتقان كوڭلۈمگە بۇ ئىش خەنجەردەك تەگ -
دى. ئېغىر خورلۇق، ھاقارەت ئازاۋىدىن
ئورتەندىم. داداڭ بىلەن ئايرىلىپ ۋەتەنگە
قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلدىم. داداڭ ئۇ
خوتۇنغا يېلىنىپ يۈرۈپ، قايتىپ كېتىشكە
ئارانلا يەتكىدەك خىراجەت ھەل قىلىپ بەر
دى. شۇنداق قىلىپ ۋەتەن چېگرىسىغا ئا -
رانلا ئۇلاشتىم •••

قەدىرلىك ۋەتەننىڭ تۇپرىغىغا قەدەم قو-
يۇشۇم بىلەنلا، تارتقان بارلىق روھى ۋە
جىسمانى ئازاپلىرىم كوتۈرۈلۈپ، ئوزەمنى
يېڭىۋاشتىن تۇغۇلغاندەك ھېس قىلدىم. ئې-
زىز ۋەتىنىمنىڭ ئەشۇ تونۇش ئاسمىنىدا
قوياش ماڭا ئىللىق نۇر چاچاتتى. تونۇش
يەرلەر، تونۇش دەريالار، تونۇش دەل - دە-
رەخلەر، تونۇش ھىدلار. - ••• نىمە دىگەن
راھەت!

قايتىپ كېلىشىمگىلا ھوكۇمەت ئورۇنلى -
رى تۇغۇلۇپ - ئوسكەن شەھرىمگە ئورۇنلۇ -
شۇپ - ماكانلىشىشىمغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ
بەردى. مانا سىلەرنىمۇ خاتىرجەم بېقىپ -
ئوقۇتۇپ مۇشۇنچىلىك قىلدىم•••

ئانام مەن پەقەت ئويلاپ باقمىغان ھە -
قىقەتلەرنى سوزلەۋاتاتتى. ئۇنىڭ يۇرىگى -
دىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان مۇنداق يالقۇن -
لۇق سوزلىرى ۋۇجۇدۇمنى ئىرىتىپ تاشلى -
ۋېتىۋاتقاندەك، ئوتكۈر ھارارەتلىك سىزىم بى -
لەن تەسىر قىلىۋاتاتتى. شۇ تاپتا كوز ئال -
دىمدا ئانامنىڭ قىياپىتى، ئاپپاق چاچلىرى
ھەيۋەتلىك شىرنىڭ ياپلىدەك تالا - تالا
تىكلەشكەن قورۇقلار باسقان مېھرىۋان يۈز -
لىرى باشقىچە نۇرلۇنۇپ، ياشلىق قىران
ھالىتىگە كەلگەن كىشىدەك بىر خىل رەھىم -
شەپقەت تۇيغۇسى قوزغىتىدىغان، پوكۈلگەن
ئاجىز گەۋدىسى ئىچ - ئىچىدىن
سىھىرلىك بىر كۈچ ئۇرغۇپ تۇر -
غان ھەيۋەتلىك گىگانت پەرىشتەگە
ئوخشاش گەۋدىلەندى .

" بۇ يەردە ماڭا ئەل - يۇرت قارايدۇ !
ئولسەم تونۇش تۇپراقتا قۇرۇنماي ياتىمەن.
چۈشەندىڭمۇ ؟ ئوز قەدرىنى بىلمىگەن
نادان ! "

بۇ سوزلەر گويا قاتتىق گۈلدۈرمامىدەك
ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلەپ ، ئوتكۈر چاقماق-
لارنى چېقىپ ، قەلبىم قاراڭغۇلىقىنى يورۇت-
قاندەك بولدى .

نىمە دىگەن پاك ، سەممى سوزلەر ! نىمە
دىگەن چوڭقۇر ۋەتەن سۆيگۈسى - ھە !

ئولگەندىن كېيىن ئادەمنىڭ جىسمى تۇپ-
راققا ئايلىنىپ كىتىشى تۇرغانلا گەپ . ئول-
گەندىن كېيىن ئادەمدە ئاڭ - سىزىم ، ھېس-
يات نىمە قىلسۇن ؟ قەيەردىلا ياتسا بەرىبىر
ئەمەسمۇ؟ شۇنداق تۇرۇغلۇق بۇ قېرى موماي
كىچىگىدىن تارتىپ ئوسۇپ - چوڭ بولغان،
قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن يۇرتىنىڭ باغ-
ھاۋاسى ، تاش - تۇپرىغى،تاتلىق سۇلىرى ،
ئورپ - ئادىتى ۋە تونۇش - بىلىشلىرىگە
بولغان چوڭقۇر بېقىنلىق رىشتىنى تېخىمۇ
كۈچلۈك ھېس قىلماقتا . ھەتتا ئولگەندىن
كېيىن ئوز جەسىدىنىڭ ئەشۇ نامەلۇم بىر
چەت يۇرتتا قېلىپ موگسىراپ قېلىشىدىن
غەم قىلماقتا. ئەكسىنچە نەچچە يىللىق مەك-
تەپ تەربىيىسى ئالغان مەن بۇ جەھەتتە
ئەشۇ قېرى ئانىچىلىك بولالمىدىم !

كوزلىرىمدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى
قۇيۇلۇشقا باشلىدى . بىزنى تاشلىۋەتكەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قەشقەر ۋىلايىتىدە گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى

قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى تەشۋىقات بولۇمى، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە 1983 - يىلى 15 - يانۋاردىن - 17 يانۋارغىچە ئايرىم - ئايرىم هالدا قەشقەر ۋىلايەتلىك گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرىنىڭ 1 - قېتىملىق قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.

قۇرۇلتايغا قەشقەر ۋىلايىتىدىكى هەر قايسى ناھىيە، شەھەر، ۋە جەنۇبى شىنجاڭ هەربى رايونى قاتارلىق ئورۇنلاردىن بولۇپ 104 نەپەر ۋەكىل ۋە پەخرى ۋەكىل قاتناشتى. ئۇنىدىن باشقا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىۋى يولداش ۋۇ چىپىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىۋى شو شولىلەرمۇ تەكلىپكە بىنائەن يىغىنغا قاتناشتى. ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرى، شىنجاڭ رەسساملىق ئاكادىمىيسى، شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋىنىڭ رەسىم بولۇمى، «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ تەھرىر بولۇمى، شىخەنزە ۋە ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلار تەبرىك خېتى ۋە تېلېگراممىلار ئەۋەتىپ يىغىننى تەبرىكلىدى.

قۇرۇلتايدا، ۋەكىللەر كەڭ - كۈشادە مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ نىزامنامىسىنى ماقۇللاپ، رەھبىرى ئورگىنىنى سايلاپ چىقتى.

ۋىلايەتلىك گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىگە: جاگزەن (مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) رەئىس، مەھەممەت هېيىت، شوي دىڭجۈي، ئابلىمىت زۇنۇنلار مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ سايلاندى.

فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتىگە: تيەن فاشىن (مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى) رەئىس، جورى قادىر، لى جۇتىڭلار مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ سايلاندى.

ئەبەيدۇللا مەھەممەت

دادامغا ، دادامنىڭ بىزنى تاشلىۋىتىشىگە سەۋەپ بولغان ئاشۇ چەتئەلگە نىسبەتەن قەلبىمدە بىر خىل يىرگىنىش - نەپرەت ، كۆڭلىسىزلىك ئەلەڭگىلىرى باش كوتەردى . ئانام ئالدىدا خۇددى گۇدەك چاغلىرىمدىكىدەك ئەركىلەپ تىزلاندىم . ياش بىلەن قاپلانغان يۈزلىرىمنى كىچىگىمدىن ئارتىپ ئەركىلەپ ئويناشقاندا يوشۇرغان كوينىگىنىڭ ئېتىگىگە يوشۇردۇم. ئانامنىڭ ئاجىز، لېكىن مەن ئۈچۈن تولىمۇ قەدىردان ، مېھرىۋان گەۋدىسىنى ، ئەتىۋالىق يۈزلىرىنى سىلىدىم ۋە خىجالەتچىلىك ئىچىدە تىترىگەن ئاۋازىم بىلەن كېچۈرىم سورۇدۇم :

— ئانا ، مەن بىلمەپتىمەن، بۇ قەغەزلەرنى بۇگۇنلا قايتۇرۇپ بىرىۋىتىمەن ! مېنى كېچىرگىن ! ...

مەھمۇت قەشقەرى (ھەيكەل)

ئابلەمەت زۇنۇن ئىشلىگەن
جورى قادىر سۈرەتكە ئالغان.

مۇقاۋا ۋە ھۆسنخەتلەرنى ئىشلىگۈچى:
مەھەممەت ھېيىت

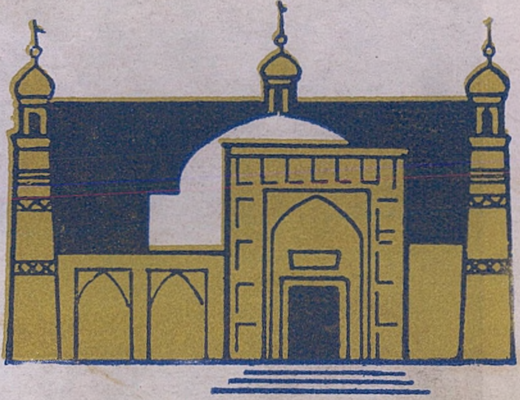

3840
237

قەشقەر ئەدەبىياتى (12 - يىل نەشرى)

1983 - يىل 1 - سان (ئىككى ئايدا بىر چىقىدۇ)

نەشرى: قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيەت ئىشخانىسى
تۈزگۈچى: «قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى
«قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار ۋە شىنخۇا كىتابخانىلىرى ۋاكالىتەن ساتىدۇ
باسما ئۆلچىمى: 1092 × 787 مم 1/16، 8 تاۋاق
پارچە سېتىلىش باھاسى: 35 فۇڭ، ژورنال نومۇرى 62—58
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلىق
ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ تىزىم نومۇرى: 041

«喀什噶尔文学»（双月刊）

1983 年 第 一 期

编辑：《喀什噶尔文学》编辑部
喀什地区文艺创作办公室
印刷：《喀什日报》印刷厂
订阅：全国各地邮电局（所）
代售：各地邮电局及新华书店
开本：1092×787MM1/16，8印张
代号：58--62　单价：0.35元
新疆维吾尔自治区期刊登证 041号